

Tiberiu Rudică

POLİROM

AFORISMELE DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ

Tu 297.723

Psihologie aplicată

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU” IAȘI
W 297. 723

Psihologie aplicată

Colecția *Psihologie aplicată* este coordonată de Adrian Neculau.

Tiberiu Rudică este profesor doctor la Facultatea de Psihologie și Asistență Socială a Universității „Petre Andrei” din Iași. De același autor: *Familia în fața conduitelor greșite ale copilului* (1981); *Niveluri ale conduitei umane* (1984); *Maturizarea personalității* (1990); *Psihopedagogie* (în colaborare, 1994); *Psihologie și literatură* (1995). La Editura Polirom a publicat: *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice* (în colaborare, 1998); *Psihologie școlară* (în colaborare, 1998); *Aspecte psihologice în mituri, legende și credințe populare* (în colaborare, 2003); *Psihologia omului în proverbe* (în colaborare, 2004); *Psihologie umană și paradoxuri ale existenței* (2006); *Psihologia frustrației* (ed. a II-a, rev., 2006).

© 2008 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37; P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

RUDICĂ, TIBERIU

Aforismele din perspectivă psihologică / Tiberiu Rudică. – Iași: Polirom, 2008

Bibliogr.

ISBN: 978-973-46-1015-0

159.9(0:82-84)

Printed in ROMANIA

Tiberiu Rudică

493511

AFORISMELE DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ

438916

B.C.U. IASI

POLIROM
2008

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PSIHLOGICĂ
DIN PERSPECTIVĂ
AFORMISMELE

17 DEC. 2008

Copiii și nepoților mei

Alte lucrări	1
Tabletă	2
PREZENTAREA ALTE LUCRĂRI DE ÎNȚEBE	3
Introducere	4
Capitolul I. Noțiuni generale	5
Capitolul II. Noțiuni generale	6
Capitolul III. Noțiuni generale	7
Capitolul IV. Noțiuni generale	8
Capitolul V. Noțiuni generale	9
Capitolul VI. Noțiuni generale	10
Capitolul VII. Noțiuni generale	11
Capitolul VIII. Noțiuni generale	12
Capitolul IX. Noțiuni generale	13
Capitolul X. Noțiuni generale	14
Capitolul XI. Noțiuni generale	15
Capitolul XII. Noțiuni generale	16
Capitolul XIII. Noțiuni generale	17
Capitolul XIV. Noțiuni generale	18
Capitolul XV. Noțiuni generale	19
Capitolul XVI. Noțiuni generale	20
Capitolul XVII. Noțiuni generale	21
Capitolul XVIII. Noțiuni generale	22
Capitolul XIX. Noțiuni generale	23
Capitolul XX. Noțiuni generale	24
Capitolul XXI. Noțiuni generale	25
Capitolul XXII. Noțiuni generale	26
Capitolul XXIII. Noțiuni generale	27
Capitolul XXIV. Noțiuni generale	28
Capitolul XXV. Noțiuni generale	29
Capitolul XXVI. Noțiuni generale	30
Capitolul XXVII. Noțiuni generale	31
Capitolul XXVIII. Noțiuni generale	32
Capitolul XXIX. Noțiuni generale	33
Capitolul XXX. Noțiuni generale	34
Capitolul XXXI. Noțiuni generale	35
Capitolul XXXII. Noțiuni generale	36
Capitolul XXXIII. Noțiuni generale	37
Capitolul XXXIV. Noțiuni generale	38
Capitolul XXXV. Noțiuni generale	39
Capitolul XXXVI. Noțiuni generale	40
Capitolul XXXVII. Noțiuni generale	41
Capitolul XXXVIII. Noțiuni generale	42
Capitolul XXXIX. Noțiuni generale	43
Capitolul XL. Noțiuni generale	44
Capitolul XLI. Noțiuni generale	45
Capitolul XLII. Noțiuni generale	46
Capitolul XLIII. Noțiuni generale	47
Capitolul XLIV. Noțiuni generale	48
Capitolul XLV. Noțiuni generale	49
Capitolul XLVI. Noțiuni generale	50
Capitolul XLVII. Noțiuni generale	51
Capitolul XLVIII. Noțiuni generale	52
Capitolul XLIX. Noțiuni generale	53
Capitolul L. Noțiuni generale	54
Capitolul LI. Noțiuni generale	55
Capitolul LII. Noțiuni generale	56
Capitolul LIII. Noțiuni generale	57
Capitolul LIV. Noțiuni generale	58
Capitolul LV. Noțiuni generale	59
Capitolul LVI. Noțiuni generale	60
Capitolul LVII. Noțiuni generale	61
Capitolul LVIII. Noțiuni generale	62
Capitolul LIX. Noțiuni generale	63
Capitolul LX. Noțiuni generale	64
Capitolul LXI. Noțiuni generale	65
Capitolul LXII. Noțiuni generale	66
Capitolul LXIII. Noțiuni generale	67
Capitolul LXIV. Noțiuni generale	68
Capitolul LXV. Noțiuni generale	69
Capitolul LXVI. Noțiuni generale	70
Capitolul LXVII. Noțiuni generale	71
Capitolul LXVIII. Noțiuni generale	72
Capitolul LXIX. Noțiuni generale	73
Capitolul LXX. Noțiuni generale	74
Capitolul LXXI. Noțiuni generale	75
Capitolul LXXII. Noțiuni generale	76
Capitolul LXXIII. Noțiuni generale	77
Capitolul LXXIV. Noțiuni generale	78
Capitolul LXXV. Noțiuni generale	79
Capitolul LXXVI. Noțiuni generale	80
Capitolul LXXVII. Noțiuni generale	81
Capitolul LXXVIII. Noțiuni generale	82
Capitolul LXXIX. Noțiuni generale	83
Capitolul LXXX. Noțiuni generale	84
Capitolul LXXXI. Noțiuni generale	85
Capitolul LXXXII. Noțiuni generale	86
Capitolul LXXXIII. Noțiuni generale	87
Capitolul LXXXIV. Noțiuni generale	88
Capitolul LXXXV. Noțiuni generale	89
Capitolul LXXXVI. Noțiuni generale	90
Capitolul LXXXVII. Noțiuni generale	91
Capitolul LXXXVIII. Noțiuni generale	92
Capitolul LXXXIX. Noțiuni generale	93
Capitolul LXXXX. Noțiuni generale	94
Capitolul LXXXXI. Noțiuni generale	95
Capitolul LXXXXII. Noțiuni generale	96
Capitolul LXXXXIII. Noțiuni generale	97
Capitolul LXXXXIV. Noțiuni generale	98
Capitolul LXXXXV. Noțiuni generale	99
Capitolul LXXXXVI. Noțiuni generale	100

Cuprins

Argument	11
Partea întâi	
DIMENSIUNI ALE EXISTENȚEI UMANE	13
Dimensiunea intelectuală și afectivă	15
Cuvînt, noțiune, judecată, idee, teorie – particular, accidental	15
Spirit critic, obiectiv – apreciere și autoapreciere subiectivă	17
Simbolurile și capacitatea de reprezentare, de explicare; proiectul	21
Logică/Coerență, certitudine, realism – ilogism, nerealism, ambiguitate	23
Dimensiunea imaginativă și creativă a psihicului – rigiditate, rutină, stereotip	31
Conștiință, cunoaștere, conștientizare; niveluri ale conștiinței	32
Aparențe, iluzii, vise, resentimente, prejudecăți – simț al realității	36
Nebunia judecății (delirul)	38
Sens și semnificație (farmecul lumii înțeleșurilor)	39
Fascinația paradoxurilor	54
Intuiție, fler, tact psihologic	77
Capacitatea anticipativă: prudență, simț al măsurii – grabă, precipitare, excесе	79
Inteligență – prostie	82
Excelența psihică: talent, geniu – mediocritate, oligofrenii	83
Puterea deprinderilor și a obișnuințelor	85
Pasiunea: absolutizarea sentimentelor și a preocupărilor – patimile	86
Ecuția psihologică individuală. Subiectivitatea psihică	89
Iubirea și ura	98
Sentimentul sau umanizarea gândirii, a existenței	102
Importanța motivației: interes, curiozitate – indiferență, pasivitate, blazare ...	106
Dimensiunea morală și estetică	108
Caracter, morală, virtute – viciu, imoralitate	108
Binele și răul; bunătate – răutate	115
Arta de a trăi, de a reuși în viață	123

Adevăr și minciună ; conduita dublicitară. Sinceritate, onestitate – ipocrizie, viclenie	131
Suferința – factor de remodelare spirituală	138
Conduita demnității sau a bunului-simț	141
Competența morală a conștiinței, a eului spiritual	145
Sănătate și boală. Somă și psihic. Alienarea condiției umane (depresie, anxietate – aspecte ale depersonalizării)	149
Egocentrism psihologic, orgoliu, invidie, egoism moral – alteritate, altruism, spirit empatic	152
Responsabilitate, seriozitate, simț al datoriei – iresponsabilitate, superficialitate	159
Recunoaștere, remușcare, smerenie, căință („lacrimi” ale eului moral)	162
Păcat, pedeapsă și iertare	166
Conformism, oportunism atitudinal	168
Respectul față de sine – deprecieri de sine, culpabilitate, umilință	169
Recunoștință – nerecunoștință, ingratitudine	172
Sentimentul libertății umane	173
Autocontrolul conduitei: răbdare, amânare, renunțare – excese ale dorințelor și ale trăirilor, personalitate impulsivă, primară	175
Frumosul și uritul	178
Valoarea artei, a esteticului în viața omului. Sensibilitatea artistică	179
Rîsul/Comicul, gluma, spiritualul – plînsul, tragicul	180
Paranoia (sau maladiile autoestimării) – modestie, moderație, simțul măsurii	181
Fericire (împlinire sufletească) – nefericire	183
Sensul vieții. Nevoia de ideal	187
Dimensiunea socială, culturală și religioasă	190
Comunitate sufletească, comunicare socială, sociabilitate – izolare, însingurare (introversie-extroversie)	190
Speranță, încredere, optimism – deziluzie, descurajare	194
Comportamentul antisocial: ostilitate, agresiune, crimă	197
Virstele omului și înțelepciunea	198
Viața și moartea	205
Exigențe și riscuri ale învățării și ale educației	211
Comportamentul în situații-limită: suicid, risc mortal, sadism	214
Modelele – inductoare de atitudini	215
Destin, fatalitate – liber-arbitru ; cauză – efect ; necesitate – întâmplare ; ghinion – șansă/noroc	216
Memorie, devenire, timp	224
Politica, statul, puterea	232
Civilizație și cultură	235
Familie, căsnicie ; părinți – copii	238
Persoana și universul valorilor spirituale	240
Legi, justiție, autoritate	242
Muncă, profesiune, vocație	245

Ereditate – experiență de viață	246
Om, umanitate, umanism	248
Arta conversației (cînd să vorbești și cînd să taci); valoarea cuvîntului	258
Atitudini de apărare a eului. Rezistența la stres și frustrare	262
Importanța jocului, a poveștilor și a copilăriei în viața omului	266
Aspectul volitiv al personalității: voință, curaj, determinare în viață – abandon, lășitate	267
Psihologie feminină – psihologie masculină	271
Prietenia – virtuți ale acesteia	276
Sentimentul și credința religioasă; sacralitate, mit	278

Partea a doua

REFLECȚII PROPUSE DE AUTOR	289
----------------------------------	-----

Referințe bibliografice	321
-------------------------------	-----

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE

633	Account of the ...	131
634	Account of the ...	132
635	Account of the ...	133
636	Account of the ...	134
637	Account of the ...	135
638	Account of the ...	136
639	Account of the ...	137
640	Account of the ...	138
641	Account of the ...	139
642	Account of the ...	140
643	Account of the ...	141
644	Account of the ...	142
645	Account of the ...	143
646	Account of the ...	144
647	Account of the ...	145
648	Account of the ...	146
649	Account of the ...	147
650	Account of the ...	148
651	Account of the ...	149
652	Account of the ...	150
653	Account of the ...	151
654	Account of the ...	152
655	Account of the ...	153
656	Account of the ...	154
657	Account of the ...	155
658	Account of the ...	156
659	Account of the ...	157
660	Account of the ...	158
661	Account of the ...	159
662	Account of the ...	160
663	Account of the ...	161
664	Account of the ...	162
665	Account of the ...	163
666	Account of the ...	164
667	Account of the ...	165
668	Account of the ...	166
669	Account of the ...	167
670	Account of the ...	168
671	Account of the ...	169
672	Account of the ...	170
673	Account of the ...	171
674	Account of the ...	172
675	Account of the ...	173
676	Account of the ...	174
677	Account of the ...	175
678	Account of the ...	176
679	Account of the ...	177
680	Account of the ...	178
681	Account of the ...	179
682	Account of the ...	180
683	Account of the ...	181
684	Account of the ...	182
685	Account of the ...	183
686	Account of the ...	184
687	Account of the ...	185
688	Account of the ...	186
689	Account of the ...	187
690	Account of the ...	188
691	Account of the ...	189
692	Account of the ...	190
693	Account of the ...	191
694	Account of the ...	192
695	Account of the ...	193
696	Account of the ...	194
697	Account of the ...	195
698	Account of the ...	196
699	Account of the ...	197
700	Account of the ...	198
701	Account of the ...	199
702	Account of the ...	200
703	Account of the ...	201
704	Account of the ...	202
705	Account of the ...	203
706	Account of the ...	204
707	Account of the ...	205
708	Account of the ...	206
709	Account of the ...	207
710	Account of the ...	208
711	Account of the ...	209
712	Account of the ...	210
713	Account of the ...	211
714	Account of the ...	212
715	Account of the ...	213
716	Account of the ...	214
717	Account of the ...	215
718	Account of the ...	216
719	Account of the ...	217
720	Account of the ...	218
721	Account of the ...	219
722	Account of the ...	220
723	Account of the ...	221
724	Account of the ...	222
725	Account of the ...	223
726	Account of the ...	224
727	Account of the ...	225
728	Account of the ...	226
729	Account of the ...	227
730	Account of the ...	228
731	Account of the ...	229
732	Account of the ...	230
733	Account of the ...	231
734	Account of the ...	232
735	Account of the ...	233
736	Account of the ...	234
737	Account of the ...	235
738	Account of the ...	236
739	Account of the ...	237
740	Account of the ...	238
741	Account of the ...	239
742	Account of the ...	240
743	Account of the ...	241
744	Account of the ...	242
745	Account of the ...	243
746	Account of the ...	244
747	Account of the ...	245
748	Account of the ...	246
749	Account of the ...	247
750	Account of the ...	248
751	Account of the ...	249
752	Account of the ...	250
753	Account of the ...	251
754	Account of the ...	252
755	Account of the ...	253
756	Account of the ...	254
757	Account of the ...	255
758	Account of the ...	256
759	Account of the ...	257
760	Account of the ...	258
761	Account of the ...	259
762	Account of the ...	260
763	Account of the ...	261
764	Account of the ...	262
765	Account of the ...	263
766	Account of the ...	264
767	Account of the ...	265
768	Account of the ...	266
769	Account of the ...	267
770	Account of the ...	268
771	Account of the ...	269
772	Account of the ...	270
773	Account of the ...	271
774	Account of the ...	272
775	Account of the ...	273
776	Account of the ...	274
777	Account of the ...	275
778	Account of the ...	276
779	Account of the ...	277
780	Account of the ...	278
781	Account of the ...	279
782	Account of the ...	280
783	Account of the ...	281
784	Account of the ...	282
785	Account of the ...	283
786	Account of the ...	284
787	Account of the ...	285
788	Account of the ...	286
789	Account of the ...	287
790	Account of the ...	288
791	Account of the ...	289
792	Account of the ...	290
793	Account of the ...	291
794	Account of the ...	292
795	Account of the ...	293
796	Account of the ...	294
797	Account of the ...	295
798	Account of the ...	296
799	Account of the ...	297
800	Account of the ...	298

Argument

Reflecțiile consacrate ale umanității, devenite în timp adevărate embleme ale cugetării umane, sînt ferestre deschise spre *spiritualitate*. Ele angajează sufletul pe un drum al spiritualizării, al detașării de o existență materialistă egoistă și primară (senzuală), asigurînd astfel condiției umane acea dimensiune intelectuală și culturală care-i dă omului posibilitatea să-și aprecieze valoric existența :

„Începînd la talpa însăși a mulțimii omenești
Și suind în susul scării pîn'la frunțile crăiești,
De a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciiți,
Făr-a ști să spunem care ar fi mai nenorociți...
Unul e în toți, tot astfel precum *una* e în toate,
Deasupra tuturor se ridică cine poate,
Pe cînd alții stînd în umbră și cu inima smerită
Neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită –
Ce-o să-i pese soartei oarbe ce vor *ei* sau ce gîndesc?...
Ca și vîntu-n valuri trece peste traiul omenesc.”

(M. Eminescu, „Scrisoarea I”)

A te îmbogăți mereu în gînd înseamnă, de fapt, să poți să dobîndești o perspectivă asupra devenirii tale în lume, în existență. Este fixată în întreaga înțelepciune de viață a lumii convingerea că nu poate fi nimic mai frumos în existența umană ca faptul de a reuși să ne formăm tot mai mult în ideea *sentimentului social*, pentru a ne hrăni astfel sufletul întru acea nevoie de *prețuire și respect reciproc*. Trebuie să vedem în această nevoie semnul cel mai revelator al faptului că spiritul omenesc nu se poate lipsi de perspectiva morală asupra înțelesului existenței sale, că aspirația către desăvîrșire este expresia *sacralului* din noi, a celui *sîmbure de divinitate* cu care am fost înzestrați și despre care poetul spunea atît de frumos :
„Unul e în toți, tot astfel precum *una* e în toate”.

Avem datoria de a manifesta grijă față de această pîrtică de divinitate din noi, pentru a nu se pierde ; avem datoria de a da spiritului nostru hrana care i se potrivește, pentru a nu-l coborî și sili să trăiască doar în lumea intereselor egoiste, a unor trebuințe strict materialiste. Vorbind despre om, Benjamin Constant spunea : „Omul decade sufletește de îndată ce poartă în sine un singur gînd pe care e silit să-l ascundă neîncetat”. Iar Socrate a fost și mai categoric : „Nu a trăi e de mare preț, ci a trăi cinstit”.

Îi este dat omului să ducă mereu o luptă cu sine : „Mărginit prin natura sa, infinit în dorințe, omul este un zeu căzut care-și amintește de cer” (A. de Lamartine). În această luptă a omului cu el însuși, trebuie să fim optimiști : „Oricît ar fi de păcătos omul, tot are într-însul un dram de căință” (M. Sadoveanu). „Căința” a fost însuși crezul de existență al marelui Dostoievski : „Conștiința vieții prețuiește mai mult decît viața”. Întreaga operă literară a lui Dostoievski

demonstrează faptul că remuşcarea prin căinţă nu este un proces psihic distructiv, ci, dimpotrivă, unul *constructiv* : nu poţi să te schimbi înainte de a ispăşi greşeala pe care ai făcut-o ; trebuie să îndurăm adevărul despre noi, altfel vom fugi mereu de noi înşine ; remuşcarea şi căinţa sînt procese sufleteşti inevitabile deoarece nu vom putea să-i facem la nesfîrşit responsabili pe alţii de greşelile şi păcatele noastre.

Să nu ne fie, prin urmare, teamă de remuşcare, de căinţă : chiar dacă ea ne provoacă suferinţă, aceasta este o *suferinţă creatoare* de viaţă spirituală curată, de viaţă morală, de un anumit caracter : „Destinul fiecăruia este dat de caracterul său” (Cornelius Nepos).

Comentariile pe care le propunem pe marginea unora dintre cele mai cunoscute aforisme ale umanităţii nu exprimă, desigur, decît un modest punct de vedere personal. Cititorul are oricînd posibilitatea să decodeze în manieră proprie conţinuturile semantice elevate ale acestor cugetări, aparţinînd unora dintre cele mai luminate minţi ale umanităţii. De fapt, scopul nostru principal a constat nu atît în a propune reflecţii proprii, cît în a oferi cititorilor o *colecţie* de maxime dintre cele mai protejice în conţinut, care să le dea nu numai satisfacţii intelectuale deosebite, ci şi sugestii morale şi de viaţă, atît de necesare efortului uman de perfecţionare continuă a interiorului sufletească : „Un bun aforism este prea tare pentru dinţii timpului şi nu este consumat complet în veci, astfel că din el se nutreşte fiecare epocă” (Fr. Nietzsche).

Autorul

Partea întâi

DIMENSIUNI ALE EXISTENȚEI UMANE

„A reaminti oamenilor cugetările celor din
vechime înseamnă a-i îndruma spre virtute.”

Ch. de Montesquieu

„Cugetarea este cea dintâi și cea mai însemnată
parte a fericirii.”

Sofocle

„Acel aforism ne va încînta mereu, care reu-
șește să sugereze mai mult decît forma lui
actuală a putut să spună.”

Lucian Blaga

Dimensiunea intelectuală și afectivă

Cuvînt, noțiune, judecată, idee, teorie –
particular, accidental

„Cuvîntul este gîndire exterioară, iar gîndirea este cuvîntul interior.” (A. de Rivarol)
Atunci cînd nu-i dăm „cuvîntului interior” libertatea sau încrederea dorite, se întîmplă
ceea ce semnala B. Croce: „O gîndire care nu izbutește să se exprime nu e gîndire, ci,
cel mult, presimțire confuză a unei gîndiri ce urmează a veni”.

„Nimic nu este atît de greu de gîndit cum este gîndirea.” (S. Butler) Nu numai pentru
că acest lucru implică un maximum de abstractizare, ci și pentru că o „gîndire”, cu cît
se evaluează pe sine mai mult, cu atît devine mai infatuată sau, dimpotrivă, mai
descurajată. Este greu să-ți gîndești „gîndirea” în mod imparțial.

„Scuză-mă că, neavînd timp, ți-am scris prea mult.” (Doamna de Sévigné) Pentru a
esențializa, trebuie timp.

„Conciziunea dusă la extrem devine obscuritate.” (Horațiu) O astfel de „conciziune”
este lipsită de un minimum de argumente pro și contra.

„Toate lucrurile depind de ideea pe care ne-o facem despre ele.” (L.A. Seneca)
Exemplul pe care ni-l dă în continuare filosoful Seneca este elocvent: „Boala se poate
suporta dacă disprețuiești ce e mai greu în amenințarea ei. Nu-ți spori chinurile și nu-ți
îngreuna starea de bocete. Durerea este ușoară, dacă ideea pe care ți-o faci despre ea n-o
mărește. Dimpotrivă, dacă vei începe să te încurajezi, spunîndu-ți: «Nu-i nimic, să
răbdăm, are să treacă», o vei ușura, tocmai fiindcă o socotești ușoară”.

„Judecata oamenilor este o părtică din soarta lor.” (W. Shakespeare) Nu e de mirare acest fapt cînd „judecata” unor oameni este, de exemplu, excesiv de orgolioasă (de subiectivă în raport cu sine), a unora, dominată de închipuiri/fantasme, de anxietăți și de neîncredere în sine, iar a altora, dimpotrivă, impregnată de bun-simț, de realism, de vitalitate și optimism. Există cîteva proverbe care sintetizează, în mod expresiv, sensul adînc al reflecției lui Shakespeare: „Cum îți așterni, așa vei dormi”; „Rău de vei semăna, mai rău vei secera”; „Cine seamănă vînt culege furtună”; „Cu ce măsură vei măsura, cu aceea ți se va măsura”; „Nu-i da binelui cu piciorul, că pe urmă-i duci dorul” etc.

„Al doilea gînd este, de obicei, mai înțelept.” (Euripide) Desigur, nu numai pentru faptul că el cuprinde un plus de anticipare, dar și pentru că al doilea gînd îl *umanizează* pe primul, deoarece este gîndit nu numai cu „rațiunea”, ci și cu „sufletul”.

„Generalul și particularul coincid : adică, particularul este generalul manifestîndu-se în condiții diferite.” (J.W. Goethe) De aceea, de exemplu, „ipocrizia” ajungi s-o poți recunoaște, indiferent sub ce motivații sau gesturi s-ar ascunde.

„Obiectele sînt idei simplificate.” (Paul Gauguin) Ceea ce-i specific în relația dintre om și lucrurile înconjurătoare este faptul că omul le *înnobilează*, acordîndu-le nu numai o „semnificație”, ci și un „sens” (o valoare anume).

„Omul se comportă ca și cum el ar fi creatorul și stăpînul limbajului, în timp ce, dimpotrivă, limbajul este și rămîne stăpînul lui.” (M. Heidegger) Este, într-adevăr, o ironie a sorții ca după ce geniul omenesc a creat un lucru care se apropie de perfecțiune, să-i fie apoi greu să-l stăpînească : „Mulți au căzut de ascuțișul sabiei ; dar nu așa de mulți ca cei ce au căzut din pricina limbii” (Septuaginta). Interesant cum acest lucru este valabil și pentru posibilitățile de limbaj din lumea animală : „De ce-i privighetoarea-n colivie ? Din pricina limbii” (Ibn Yamin).

„Ce este cuvîntul, orice cuvînt ? Nimic, decît o rană a tăcerii.” (Lucian Blaga) Probabil deoarece „cuvîntul” silește „tăcerea” să se transforme, de exemplu, într-un gest, într-un crez sau într-un vis...

„Pentru ca o idee să trăiască, n-ajunge să-i puie un miez de geniu scriitorul. Îi trebuie ideii contribuția de minte și de bunăvoință a cititorului.” (Tudor Arghezi) Se întâmplă uneori, e drept, mai rar, ca cititorul să *îmbogățească* opera în conținut chiar mai mult decât a făcut-o autorul. Poate de aceea Anatol France a spus : „A înțelege o capodoperă înseamnă, la urma urmei, să o recreezi tu însuși”.

„E o axiomă a istoriei, că tot ce e bine e un rezultat al cugetării generale și tot ce e rău e produsul celei individuale.” (M. Eminescu) În viziunea lui Eminescu, psihicul colectiv este mai etic decât cel individual, deoarece primul cultivă *binele general* (fixat în reguli și principii morale), pe când psihicul individual este preocupat în special de *binele personal*, fixat în tot felul de interese și scopuri egoiste. Desigur, pot fi și excepții de la regulă : mase de oameni care pot fi manevrate, la un moment dat, cu abilitate, în scopuri egoiste de către conducători puternici, însă cu o structură paranoică (de exemplu, Hitler), sau spirite evoluate, detașate de individual și preocupate de principii generale (de exemplu, Socrate).

„A gândi este cea mai grea muncă din câte există ; probabil de aceea o fac atât de puțini.” (Henry Ford) Pentru că a „gândi” nu înseamnă numai a argumenta/contra-argumenta convingător pe marginea unui subiect sau a găsi rezolvări/soluții eficiente la problemele care se ivesc, ci și a-ți *asuma responsabilitatea* celor pe care le-ai gândit, la un moment dat.

Spirit critic, obiectiv – apreciere și autoapreciere subiectivă

„Simțurile nu înșală ; judecata înșală.” (J.W. Goethe) Totuși, „judecata” este superioară „simțurilor”, deoarece ne dă *înțelesul* asupra a ceea ce simțurile observă și prin aceasta ea guvernează, chiar dacă „înțelesul” este influențat uneori de egoismul intereselor sau al prejudecăților noastre.

„Așa se întâmplă mereu : în clipa când te apropii de sfârșit, începi să nu mai ai încredere în ce ai făcut.” (H. de Balzac) Probabil pentru că, pe măsură ce realizezi proiectul inițial, îl vezi altfel, cu exigențe mereu sporite.

„Din cînd în cînd treci pe la vecini ca să-ți afli defectele.” (N. Iorga) Avem nevoie, într-adevăr, și de un *alt* punct de vedere cu privire la sine, însă trebuie să știm să luptăm cu invidiile sau admirațiile lor.

„Natura nu se înșală niciodată ; noi ne înșelăm întotdeauna.” (J.-J. Rousseau) Un alt mare filosof al moralei precizează : „Natura nu face nimic incorect. Orice formă, frumoasă sau urîță, își are cauzele ei și, din cîte ființe există, nici măcar una nu e așa cum n-ar trebui să fie” (D. Diderot). Într-adevăr, rebuturile din natură nu sînt contrafăcute, în schimb, conduita umană oferă atîta ipocrizie, nestatornicie, vanitate și nedreptate egoistă ! Nu spunea, în acest sens, Talleyrand, atît de nimerit : „Graiul i-a fost dat omului ca să-și ascundă gîndirea”(?!)

„Dacă omul va începe cu certitudinile, va sfîrși prin a se îndoii ; dar dacă va începe cu îndoielile, va sfîrși prin a avea certitudini.” (Fr. Bacon) Întelepții cugetării spun însă că „îndoiala” ar trebui să însoțească în permanență „certitudinile”, pentru a nu ne înrobi unui *singur* mod de explicație, pentru a nu cădea pradă tentației de a crede că poate exista un adevăr absolut : „Trebuie ca îndoiala să urmeze certitudinii, ca umbra sa. E surîsul spiritului” (E.Ch. Alain).

„Ca să fii sigur că ai înțeles un lucru, trebuie să-l spui și trebuie să vezi dacă l-au înțeles și alții și *cum* l-au înțeles.” (N. Iorga) Dacă nu l-au înțeles, sau l-au înțeles greșit, înseamnă că acel lucru nu a devenit suficient de clar pentru tine însuși, deoarece claritatea exprimării reproduce claritatea gîndirii : „Fii stăpîn pe subiect ; cuvintele vor urma de la sine” (Cato).

„A fi întrecut de către cineva care îți este superior este o componentă a gloriei.” (P. Syrus) Nimeni nu se poate sustrage, bineînțeles, unui moment de recunoaștere lucidă a limitelor posibilităților sale psihologice sau celui de recunoaștere a meritelor altora : „Să dăm Cezarului cele ce sînt ale Cezarului”. Este important să realizăm însă comparații *realiste*, altfel ele pot deveni periculoase : unii ajung, de exemplu, să-și dezvolte un sentiment de inferioritate atît de puternic, încît le paralizează orice inițiativă sau chiar dorință de a mai trăi. Alții, dimpotrivă, realizează o imagine atît de bună despre sine, încît pot ajunge să se considere un geniu neînțeles. Înțelept este să ne comparăm nu atît cu alții, cît mai ales cu trecutul nostru sau cu unele posibilități de viitor, pentru a ne

evalua măsura progresului sau a regresului sufletesc înregistrat pînă la un moment dat. Desigur, observația lui P. Syrus impune și o altă interpretare: învinsul face parte din gloria învingătorului, deoarece acesta și-a pus în valoare calitățile doar în măsura în care a *fost stimulat* de răspunsurile tot mai performante ale colegului de competiție.

„Vederea minții începe să devină ageră atunci cînd aceea a ochilor caută să-și înceteze activitatea.” (Platon) Ideal este însă ca „reflecțiunea” să se întemeieze constant pe datele simțurilor, deoarece o judecată îndrăgostită de ea însăși și necontrolată de realitate dă naștere fie la „idoli”, fie la „monștri”.

„Mai degrabă suferim din cauza părerii decît a realității.” (L.A. Seneca) Același lucru îl spune și Epictet: „Pe oameni îi tulbură nu lucrurile, ci părerile despre lucruri”. Și mai tranșant este Marc Aureliu: „Noi ținem mai mult seama de ceea ce gîndesc alții despre noi, decît de noi înșine”. Mai mult chiar, sîntem gata să desconsiderăm și ceea ce avem: „Nu prețuim niciodată îndeajuns ceea ce avem și facem prea mult caz de ceea ce posedă alții” (Johan Oxenstiern).

„Pe cel care privește lumea rațional, îl privește și ea rațional; ambele se determină reciproc.” (G.W. Hegel) Despre acest gen de strategie vorbește și Terențiu: „În viața oamenilor se întîmplă ca la jocul de zaruri: dacă n-ai aruncat numărul care-ți trebuie, folosește-te cu chibzuință de cel ieșit”.

„Acela care își apreciază în mod just necazurile le poate suporta.” (Martial) Cei mai mulți dintre noi ne *exagerăm* însă nereușitele: „Mai des suferim din cauza unor închipuiri, decît din cauza realității... Noi ne sporim durerea, sau ne-o creăm singuri, sau ne-o facem mai înainte de vreme” (L.A. Seneca).

„Gîndește-te că nu lucrezi contra libertății tale, dacă îți schimbi părerea și dacă cedezi aceluia care ți-o corectează.” (Marc Aureliu) Într-adevăr, intoleranța spiritului ucide adevărul obiectiv: „Greutatea unei păreri este proporțională cu gradul de libertate al celui care o formulează” (C. Tsatsos). Și B. de Fontenelle condamnă intransigența absurdă: „Nimeni nu este scutit de greșeală; pot fi eu singurul om care să nu se înșele? Nu cumva mă înșel tocmai în lucrurile pe care le susțin cu atîta fanatism?”.

„Ești uneori atât de deosebit de tine însuși, precum ești de deosebit de alții.” (Fr. de La Rochefoucauld) Firește, acest lucru se întâmplă atunci când avem curajul să ne recunoaștem unele prejudecăți cu privire la sine: „Dacă ne cercetăm bine, aproape întotdeauna vom găsi în noi un păcat pe care-l osîndim la alții” (L.N. Tolstoi). De aici și recomandarea lui Seneca: „Vegheați asupra voastră, învinuiți-vă singuri, judecați-vă, apoi, cereți iertare câteodată și, dacă este nevoie, dați-vă și câte o pedeapsă”.

„Cînd vorbești cu tine însuși, ai întotdeauna dreptate.” (H. de Balzac) La rîndul său, H. Heine afirmă: „Oricîtă bunăvoință ar avea, nici un om nu poate spune întregul adevăr despre el însuși”. Și J.W. Goethe se simțea îngrădit de propria-i „subiectivitate” în aprecierea de sine: „Pot promite să fiu sincer, nu însă nepărtinitor”.

Vorbînd despre calitățile necesare celui care vrea să fie critic de artă, V. Hugo a spus: „Negustorii nu sînt critici. Ura nu-i inteligență. Insulta nu-i discuție”. Desigur, capacitatea empatică a criticului reprezintă principala condiție pentru surprinderea notei specifice a operei unui artist: „A critica înseamnă a coincide cu aventura spirituală a poetului” (A. Béguin).

„Abia atunci noi, oamenii, înțelegem valoarea bunurilor noastre, cînd pierdem ceea ce am avut.” (Plaut) Așa se explică, poate, multe dintre recăsătoriile dintre aceiași divorțați, care abia într-un tîrziu realizează cît de important este în viață ceea ce ei au reușit să înfăptuiască pînă atunci împreună: „Nu ne simțim legați trainic de ceva decît pe măsura grijilor, muncii și dorințelor care ne-au costat” (H. de Balzac).

„Îndoiala nu trebuie să fie altceva decît luciditate, altfel devine o primejdie.” (G.Ch. Lichtenberg) Adică, „îndoiala” ar trebui să aducă noi argumente, pentru formarea unor certitudini, și nu pentru a adînci și mai mult incertitudinile prezente.

„Mă simt mai mîndru de victoria obținută asupra-mi atunci cînd am cedat rațiunii adversarului, decît de victoria cîștigată asupra slăbiciunii mele.” (Michel de Montaigne) Demnitatea proprie nu trebuie să excludă recunoașterea meritelor altuia. Credem că la fel de meritorie ca disponibilitatea de a recunoaște calitățile altora, este și puterea de a lupta cu propriile slăbiciuni sau defecte.

„Oricine se înșală nu înțelege lucrul asupra căruia se înșală.” (Sfântul Augustin) Desigur, Sfântul Augustin viza nu atât „neînțelegerea” de tip intelectual, cât mai ales aceea neînțelegere afectivă și morală dintre oameni: vanitatea invidioasă a acestora îi face incapabili nu numai să aibă o atitudine empatică (prin care să se identifice cu bucuriile, speranțele sau suferințele altora), ci și să realizeze concesii, pentru a putea fi parteneri într-o acțiune.

„Ultimul pas al rațiunii este de a recunoaște că există o infinitate de lucruri care o depășesc.” (B. Pascal) Cum sînt, de exemplu, revelațiile instantanee și imprevizibile ale „inimii”, care ne permit să accedem direct la esența unei trăiri sufletești, la soluționarea unei stări de împas, într-un cuvînt, la „ceea ce este unic și deci imprevizibil.” (H. Bergson) Același B. Pascal a fixat, de altfel, limitele rațiunii, în bine cunoscutul aforism: „Inima își are rațiunile ei, pe care rațiunea nu le cunoaște”.

Simbolurile și capacitatea de reprezentare, de explicare ; proiectul

„Fără a cunoaște puterea cuvintelor e imposibil să cunoști oamenii.” (Confucius) Acest adevăr reiese din analizele psihologice de mare finețe pe care ni le oferă, de exemplu, operele lui W. Shakespeare, F.M. Dostoievski, Miguel de Cervantes etc.

Este adevărat că descrierea unui tip psihologic complex pretinde și contribuția „intuiției”, a „flerului”, însă explicația a ceea ce este unic și deci imprevizibil în felul de a fi al cuiva nu se poate face în afara participării semantice a limbajului verbal.

„Nu este socotit ca fiind înșelat acela care știe că este înșelat.” (P. Syrus) Totuși, trebuie spus că actul de „conștientizare” a situației respective nu te privează de trăirea reală a unui sentiment de revoltă sau chiar de umilință (în cazul în care nu ai putut evita situația de a fi înșelat).

„Pînă acum, în afară de vorbire, nu s-a descoperit nimic altceva în stare a se reprezenta pe sine însuși ; semnificînd toate celelalte lucruri, vorbirea se semnifică și pe sine însăși ; și, de vreme ce vorbirea este ea însăși semn, evident că nu există nimic care să pară că poate să fie instruit fără ajutorul semnelor.” (Sfântul Augustin) Cunoașterea verbalizată este forma cea mai spiritualizată de cunoaștere, deoarece probează că

psihicul poate determina, prin simbolurile create, situațiile exterioare ; ea dovedește că poate exista, și trebuie să existe, o forță interioară care știe să extragă din contextul vieții prezente acele elemente din care se poate constitui un *nou univers*, un *nou context de viață* (cel al „sensurilor” și al „semnificațiilor”).

„Versurile mele au sensul care li se atribuie.” (P. Valéry) Adevărul este, credem, la mijloc : cititorul decodează, într-adevăr, mesajul unei opere literare în manieră personală (acordându-i propriile înțelesuri), însă, în același timp, „scriitorul poate – spune Marguerite Yourcenar – recrea, prin arta lui, gândirea unui om”.

„Orice gândire este schiță de acțiune.” (A. Maurois) Într-adevăr, chiar și atunci când ne limităm gândirea la efortul de a se gândi pe sine, există un scop prefigurat al acestei complexe acțiuni interioare : obținerea unei organizări logice *superioare* a raționamentelor proprii.

„Forța spirituală este mai puternică decât cea materială ; ideile conduc lumea.” (Ralph Waldo Emerson) Coborînd această idee la nivelul unor fapte comune de viață, putem înțelege, de exemplu, de ce, dintre mai mulți oameni care sînt supuși aceluiași mediu precar de viață, doar unul înțelege să aleagă calea comportamentului revoltat sau infracțional ; sau de ce unii bolnavi incurabili își grăbesc sfîrșitul la aflarea diagnosticului medical, pe cînd alții, dimpotrivă, luptă, reușind chiar să învingă boala. Să ne reamintim versurile lui Mihai Eminescu :

„Cînd unii țese haina vremii,
Ceilalți a vremii coji adun :
Viață unii dau problemei,
Ceilalți gîndirea-i o supun”

(„E împărțită omenirea”).

Cel mai frumos sentiment intelectual pe care-l poate trăi un om este cel al satisfacțiilor rezultate din „explicație” și din „reprezentare”. Un astfel de sentiment a fost crezul de-o viață al lui Albert Einstein : „Mi-e suficient să contemp lu misterul vieții conștiente, care se perpetuează la nesfârșit, să meditez asupra structurii minunate a universului, pe care abia dacă o putem percepe, și să încerc umil să înțeleg măcar o parte infinitesimală a inteligenței care se manifestă în Natură”.

Logică/Coerență, certitudine, realism – ilogism, nerealism, ambiguitate

„După părerea mea, perfecțiunea mijloacelor și confuzia scopurilor pare să caracterizeze epoca noastră.” (A. Einstein) Constatarea lui Einstein pare să fie valabilă și pentru acest început de nou mileniu, când oamenii abandonează calea „suferinței” (desigur, a celei morale) și se dedică aproape exclusiv *perfecționării* mijloacelor de trai și unui *egoism* al fericirii individuale: „Nu există decît o cale către adevărata măreție umană: calea suferinței... Cinste celui care a trecut prin viață ajutîndu-i mereu pe alții, fără să cunoască frica, și căruia agresivitatea și resentimentele i-au rămas străine. Asta e materia din care sînt plămădiți marii lideri morali” (*idem*).

„Tot ce se întîmplă fiecăruia folosește întregului.” (Marc Aureliu) Pentru că atît reușitele, cît și eșecurile se constituie în experiențe individuale de viață, care pot servi oricînd altora.

„După cum umbra și lumina sînt veșnic strîns legate una de alta, astfel fapta și făptașul sînt prinși unul de altul.” (*Pañcatantra*) Din acest rod, bun sau rău, al faptelor noastre se alcătuieste, în fond, toată răsplata vieții noastre: „Cine face rău, acela are un caracter omenesc; cine face bine, pentru rău, acela are un caracter dumnezeiesc; cine face rău pentru bine, acela are un caracter diavolesc” (Freidank).

„E mai ușor să speri la lucruri noi decît să le pui de acord pe cele care au fost spuse și să le înmănunchezi într-o perspectivă.” (Luc de Clapiers de Vauvenargues) Lucrul acesta este similar situației în care trebuie să demonstrezi, printr-o anumită metodă și prin anumite rezultate, valabilitatea unei ipoteze propuse.

„Prin interpretare poți să faci o nedreptate mai gravă.” (P. Syrus) Pentru că sînt rare interpretările care să nu fie părtinitoare, egoiste sau orgolioase: „Cei ce se joacă prea subtil cu vorbele pot cu ușurință să le corupă sensul” (W. Shakespeare).

G.B. Shaw ne oferă un exemplu care demonstrează faptul că „logica” este o știință ce face posibil totul în *interpretare*: „O Primă Cauză e o contradicție în termeni, căci în Cauzalitate fiecare cauză trebuie să aibă o cauză; ca atare, nu poate exista o Primă

Cauză, tot așa cum nu poate exista un prim centimetru într-un cerc. Dacă admiți o dată o cauză care nu are cauză, renunți cu totul la Cauzalitate. Și dacă faci aceasta, poți la fel de bine susține că totul se creează singur. Dar aceasta se poate realiza numai dacă este «viu». Astfel ajungi înapoi la mister și poți la fel de bine mărturisi, în ignoranța și capacitatea ta limitată, că universul este inexplicabil”.

„Ca să îndrepți lemnul strâmb, îl strâmbi invers.” (Michel de Montaigne) Așa se întâmplă și în actul educativ : recurgem la o măsură educativă ca să îndreptăm un defect sufletesc. Numai că cel care o suportă nu-i înțelege, de la început, rostul și atunci, după un timp, revine la condiția lui inițială ; iar noi trebuie să reevaluăm mereu efectele măsurilor folosite...

„Trăim într-o lume a excepționalului, în care normalul n-are nici o șansă de a se realiza.” (Lucian Blaga) Competiția acerbă a valorilor din zilele noastre ucide chiar și „bunul-simț” din unele existențe umane mai modeste (de exemplu, țăranul își uită condiția sa tradițională, își uită obiceiurile și credințele morale fixate în înțelepciunea de secole a satelor sub presiunea unei modernizări a vieții urbane, care nu i se potrivește).

„Trebuie, când acționezi, să te conformezi legilor și, când judeci, să ții seama de excepții.” (J. Jubert) Presupunerile sînt admise în anticipări, nu și în acțiune ; altfel spus, decizia de acțiune trebuie să rezulte din calitatea anticipărilor noastre cu privire la efectele posibile ale unor abateri personale de la normele și reglementările morale și sociale în vigoare.

„Ce monstruoziitate, Doamne, să mai faci, după suferințele vieții, un iad și dincolo de marginile ei.” (N. Iorga) Aceeași impresie de ilogism o are și G. Byron: „Sîntem destul de nefericiți în viața asta și fără să ne mai îndeletnicim cu absurditățile de a mai cugeta la alta”. Însă, pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că în lumea sentimentelor umane nu întîlnim numai mari suferințe, ci și o puternică înclinație spre înfatuare, spre supraestimarea eului individual, spre un exces al dorințelor, aspecte care se cer a fi pedepsite. Filosoful Emil Cioran spunea, în acest sens, că omul „se îndepărtează tot mai mult, pe zi ce trece, de vechea-i inocență”, deoarece el „pretinde aceeași putere ca și Dumnezeu. Omul nu poate constata și suporta realul fără a vrea să-l transforme și să-l împingă pînă la exces”. Însă prin acest orgoliu nemăsurat el nu a făcut, observa Emil Cioran, decît să complice totul, pînă și „propria-i frică” (desigur, văzînd dimensiunile incomensurabile ale „necunoscutului”).

„Ca să-ți placă laudele, nu este neapărat necesar să te simți demn de ele.” (Henri de Montherlant) Într-adevăr, este suficient să-ți placă lingușirile...

„Ești dator, uneori, să faci o greșeală, nu ești dator niciodată să faci o prostie.” (N. Iorga) O „prostie” este mai mult decît o „greșeală”, deoarece în ea ți-ai premeditat un anumit rezultat, pe cînd greșeala o faci mai mult din grabă sau din naivitate. De aceea se și spune în popor : „Greșelile se îndreaptă, păcatele se răzbună”.

„Poți trăi acceptînd absurdul, dar nu poți trăi în absurd.” (A. Malraux) Putem să acceptăm „absurdul” în semnificația lui logică doar pentru a realiza o situație comică, mînită să ne destindă (vezi teatrul absurdului al lui Eugen Ionesco). În rest, absurdul – ca idee sau situație lipsită de sens, de coerență logică – este generator de neliniște și chiar de angoasă (filosofii existențialiști au urmărit implicațiile absurdului în condițiile societății concurențiale contemporane – Camus, Sartre etc.).

„Concluzia logică a oricărui sfîrșit este un nou început.” (Petre Botezatu) Desigur, aici termenul „logic” implică înțelesul de „sfîrșit bun”, adică de sfîrșit care cuprinde rezultate/premise încurajatoare pentru continuarea la un alt nivel, superior, a eforturilor inițiale (a ceea ce ți-ai propus).

„Odată ce oamenii au așezat un lucru sau un om într-o formulă, se cred scutiți de a mai cugeta asupra lui.” (N. Iorga) Bineînțeles, e mai comod astfel decît să-l ajuți pe un om să înțeleagă ce ar putea deveni sau cum ar putea să-și îndrepte o greșeală.

„Mulți cred că pot iubi omenirea fără să iubească un singur om dintr-însa.” (N. Iorga) Situația e similară cu cea în care cineva este foarte generos cu promisiunile generale, dar nu se angajează în nimic precis.

„Ce trebuie să rămînă, în chip firesc, după sfîrșitul lumii? Un reporter.” (N. Iorga) Aroganța deconspirării și a bîrfei „ne scoate chiar și acum din pepeni” !...

„Combătînd greşelile cuiva ai nevoie de un aliat care-ţi lipseşte de cele mai multe ori : inteligenţa lui.” (N. Iorga) Mai mult chiar, ai nevoie de remuşcările lui, altfel te va înţelege, dar nu va regreta : „Canaliile nu roşesc” (Emil Cioran).

„Unii filosofi zic : morala se poate explica, prin urmare ea nu există.” (N. Iorga) „Morala” se probează, după cum se ştie, în fapte, nu în vorbe : cu cît îţi justifici, de exemplu, mai mult o „greşeală”, cu atît devii mai înclinat să crezi mai puţin că este o greşeală.

„Este lipsă de dreptă cugetare cînd cineva, pentru a se justifica de o faptă, arată cauza care a produs-o. Fireşte că tot ce se întîmplă în lume are o cauză. Dar a o explica nu va să zică a se justifica.” (Titu Maiorescu) Totuşi, la om explicaţia cauzei unei fapte nu este strict intelectuală, ci şi *afectivă şi morală* : atunci cînd, de exemplu, cel care a comis o nedreptate, la un moment dat, îşi dă seama că aceasta i se datorează exclusiv lui (de exemplu, precipitării sau invidiei lui), constatarea nu poate să nu-i declanşeze cel puţin o stare de regret, dacă nu chiar un adevărat proces de conştiinţă, care-i va regla comportamentul viitor.

„Certitudinea care nu e demonstrată matematic rămîne doar o probabilitate.” (Voltaire) Însă „certitudinile psihice” (referitoare la viaţa psihică) nu pot fi demonstrate matematic : cum se explică, de exemplu, faptul că ceea ce reprezintă un prilej de bucurie pentru mine pentru altul este doar unul de speranţă sau unul de întristare, de necaz ?

„Discuţia înfăţişează totdeauna o diminuare de prestigiu, o posibilitate de a fi învins.” (George Călinescu) Aceasta nu numai pentru motivul că „limbajul” prezintă o dificultate reală de a reda întreaga complexitate a gândului sau a trăirii pe care ai vrea, la un moment dat, să o exprimi, ci şi pentru faptul că sînt puţini cei capabili de o spontaneitate a replicii în cadrul unei discuţii – astfel că rămîi mereu într-o *întîrziere* de replică, în fapt, de comunicare.

„Înţeleg ca ignoranţa să fie purtată ca o cruce, nu vînturată ca o secure.” (F. O'Connor) Atunci cînd, într-adevăr, „ignoranţa” nu este însoţită de bun-simţ, ci de tupeu, ea devine un factor dezumanizant.

„Poate fi oprită o judecată, dar efectul ei nu poate fi împiedicat.” (J.W. Goethe)
 Îți poți cenzura, de exemplu, un proces de conștiință început, dar nu poți eluda motivele
 din care el s-a născut.

„Nu poți să plîngi și să gîndești, în același timp, căci fiecare gînd absoarbe o
 lacrimă.” (J. Renard) „Gîndul” nu-și ia profunzimea și cu atît mai puțin originalitatea
 din el însuși, ci din *sinceritatea* suferințelor inimii: „Orice cugetare generoasă, orice
 descoperire mare purcede de la inimă și apelează la inimă” (M. Eminescu); „Spre
 lumina inteligenței, calea e deschisă oricînd, dar plenitudinea inimii nu ne-o poate dărui
 nimeni” (J.W. Goethe).

„Trăim o dramă a limbajului: unii rostesc fraze, alții parafraze și doar cîțiva, rareori,
 cîte un cuvînt.” (A. Baranga) Sînt cunoscute, în acest sens, ironia lui M. Eminescu la
 adresa celor care vorbesc doar de dragul de a vorbi și preocuparea lui de „a găsi cuvîntul
 ce exprimă adevărul”:

„E ușor a scrie versuri
 Cînd nimic nu ai a spune,
 Însîrînd cuvinte goale
 Ce din coadă au să sune”

(„Criticilor mei”).

„Oamenii se disting prin ceea ce arată și se aseamănă prin ceea ce ascund.” (Paul
 Valéry) „Valoarea omului nu stă – spune Epictet – în ce pare, ci în ce este el în
 realitate”. Dar atitudinea etică față de sine este adesea precară: „Foarte puține ființe își
 dau de gol dintru început cusururile. În general, fiecare se străduiește să se prezinte cu
 o înfățișare atrăgătoare” (H. de Balzac).

„Tot ce este real e rațional.” (G.W. Hegel) Și totuși există, uneori, o logică și în
 imaginar, în ireal – de exemplu, literatura absurdului (E. Ionescu, Urmuz etc.).

„Există cinci forme de logică: biologică (neinfluențată de voință, care produce adap-
 tări ale ființei noastre, dirijate spre un anumit scop); afectivă (a sentimentelor); colectivă
 (omul din mulțime se poartă diferit față de cel izolat); mistică (poate naște activități

opuse acelor care ar fi dictate de rațiune) și logică, rațională.” (Gustav Le Bon) Desigur, trebuie să existe un factor care să mențină în *echilibru* acest complex întreg de „logici” în sistemul personalității. Acest factor se naște treptat în sufletul omului și nu poate fi decât unul de ordin *moral*: la maturitate, el va exprima tot mai mult o nevoie a respectului omului față de sine însuși și față de semenii, o nevoie de împlinire printr-o creație a „binelui”, printr-o creație pusă în slujba umanității. Numai în aceste condiții, omul poate avea un sentiment al împlinirii și al mulțumirii de sine.

„Nu era atât de inteligent pentru a se îndoi.” (A. France) Însă capacitatea de a discerne, de a evalua ceva, reprezintă nu numai o chestiune de inteligență, ci și de *caracter*, respectiv de comoditate sau indolență în raport cu sine ori cu ceea ce se petrece: îndoiindu-te asupra unui lucru îți oferi șansa mai multor explicații, dar, în același timp, îți creezi mai multe riscuri, cărora trebuie să vrei (sau să poți) să le faci față.

„Cu cât un lucru este mai important, cu atât e mai plin de risc.” (P. Syrus) Într-adevăr, cu cât un lucru este mai important pentru noi, cu atât îl vom *afectiviza* mai mult prin atașarea noastră față de el și, implicit, cu atât ne vom limita capacitatea de a-l judeca imparțial (adoptând doar judecăți categorice, preferențiale).

„Cînd sînt toți de acord cu mine, am totdeauna impresia că nu am dreptate.” (Oscar Wilde) Unanimitatea în păreri sau în atitudini poate fi, bineînțeles, de multe ori, semnul existenței unor mari carențe sufletești: de exemplu, complicitate pînă la slugărnicie; indiferență, dezinteres față de găsirea unei soluții reale, fapt care duce la o atitudine de tipul „fie ce-o fi”; lingusire; lașitate; constrîngere (ești de acord dintr-un sentiment de teamă) etc.

„Cel mai bun lucru este să nimicești nu pe criminali, ci crimele.” (L.A. Seneca) Desigur, este mai ușor să pedepsești vinovații, decât să descoperi cauzele „răului” și să le înlături. Din păcate, același lucru se întîmplă adesea și în practica medicală: din comoditate sau din neștiință, unii medici se limitează la a *prescrie* o medicație doar pentru ameliorarea simptomelor bolii, nu și pentru tratarea *cauzelor* apariției bolii respective.

„Sîmbăta a fost făcută pentru om, iar nu omul pentru sîmbătă.” (Marcu, 2, 27) Odihna și relaxarea trebuie să urmeze ca o *răsplată* pentru munca responsabilă depusă, și nu invers, adică să reprezinte o condiție prealabilă care să ne determine să muncim.

„Vorbești totdeauna prost, cînd n-ai nimic de spus.” (Voltaire) Soluția se impune de la sine: „Tot ce se concepe bine se enunță clar” (D. Boileau).

„Nu poate să placă ceva care nu este cum se cuvine.” (Quintilian) Însă nu este ușor de explicat ce înseamnă „care nu este cum se cuvine”, deoarece fiecare are propriile criterii de evaluare. Putem accepta însă că „ceea ce se cuvine” corespunde unui simț al măsurii, unei bune-cuviințe, care îmbracă atîtea forme în cîmpul vieții. Spuneam astfel, cu un alt prilej, că termenul „frumusețe” este poate cel mai greu de definit, deoarece există, de exemplu, o frumusețe și în faptul de a-ți putea găsi, la un moment dat, o vină și de a ierta pe altul.

„Decența nu poate fi discutată fără indecență.” (G.B. Shaw) Să ne imaginăm, de exemplu, o confruntare între firea arogantă și ostentativă a paranoicului și simțul realist și decent al celui caracterizat de bun-simț.

„Merită întotdeauna să faci un lucru greșit ca să descoperi cum să nu-l faci, ceea ce constituie un important pas înainte în descrierea modului cum trebuie făcut.” (G.B. Shaw) Asta nu înseamnă, firește, că trebuie să ne programăm să greșim, să ne facem o obișnuință din a greși; unii se prevalează de aceste virtuți ale „greșelii” în aflarea „adevărului”, pentru a-și scuza graba sau chiar incompetența.

„E ușor să spui *Nu*.” (J. Anouilh) Pentru că, spre deosebire de a spune „nu”, a spune „da” înseamnă a-ți oferi disponibilitatea de a ajuta, de a îndrepta ceva, de a te dărui spre folosul altuia.

„Dacă un pitic stă pe un munte, el nu devine mai mare.” (L.A. Seneca) Într-adevăr, nu poți convinge prin ceea ce nu ai: astfel, stima celorlalți o obții nu încercînd să le-o impui, ci în măsura în care ai ajuns să te respecti în forul tău interior. „Există – spune L. Aragon – un singur succes: să fii în stare să-ți duci viața în felul tău”.

„Adevăratele greșeli sînt acelea care nu se repetă niciodată.” (Confucius) O greșeală repetată presupune, dimpotrivă, fie un defect de gîndire, fie complacerea într-un viciu.

„Nu știi bine ceva decît multă vreme după ce l-ai învățat.” (J. Joubert) Pentru că „întelegerea” nu este numai clarificare, ci și metabolizare, adică o asimilare prin *trăire*, prin proprie experimentare sufletească.

„Nu ești niciodată înșelat : te-nșeli singur.” (J.W. Goethe) Este adevărat că, atunci cînd ești înșelat de către cineva, poți fi suspectat de lipsă de prevedere în relațiile cu acea persoană, însă trebuie spus totuși că, oricît de perspicace ai fi, nu poți să anticipezi întotdeauna toate motivele sau strategiile de acțiune ale celui cu care te confrunți la un moment dat. Rămîne însă valabilă sentința ironică din proverbul : „Cel care te fură o singură dată să fie blestemat, iar cel care te fură de două ori să fie binecuvîntat”.

„Începutul este jumătatea întregului” (Pitagora) Sau, altfel spus : „Cine începe are jumătatea înfăptuită” (Horatîu). Explicația constă în faptul că, în lumea umană, prima jumătate din întregul unei acțiuni este reprezentată de efortul de *anticipare*, adică de un bun proiect – dacă acest proiect este cu adevărat bun, atunci este de așteptat ca și sfîrșitul acțiunii să fie bun.

Nu este adevărat că „rațiunea” poate explica sau demonstra orice : „Cînd cineva plînge, nu știi cum să-l liniștești, cum să te apropii de el. Este atît de tainic tărîmul lacrimilor” (Antoine de Saint-Exupéry).

„Cînd un filosof îți răspunde, nu mai înțelegi ce l-ai întrebat.” (André Gide) Pentru că a reușit să-ți transmită ezităările, neîncrederea lui, adică vestita „îndoială filosofică”.

Dimensiunea imaginativă și creativă a psihicului – rigiditate, rutină, stereotip

Adevărul este că „actul de creație” nu se învață: el își are timpul său, când un anumit gen de energie sufletească, de trăire interioară simte nevoia să se elibereze și să capete anumite forme. Iată ce spune în acest sens A. de S.-Exupéry: „Zîmbetul de pe chipul unei statui nu-i nici pe departe alcătuit dintr-un amestec de sudoare, de scînteie de marmură și de lovituri cu dalta. Zîmbetul nu ține de piatră, ci de creator. Eliberează omul și el va crea [...]. Nici inteligența, nici judecata nu sînt creatoare. Dacă sculptorul e tot numai știință și inteligență, mîinile lui vor fi lipsite de geniu [...]. Nu creezi un tip viu agățînd pe el calități și defecte și scoțînd din toate un roman, ci exprimînd impresiile simțite. O emoție, chiar una singură, ca bucuria, este prea complexă pentru a putea fi inventată... O bucurie nu seamănă cu alta. Și tocmai această diferență, viața proprie a acestei bucurii, trebuie exprimată”. Credem că aceste observații ale scriitorului francez nu sînt potrivite numai creației artistice, ci și celei științifice și tehnice, în care inteligența și judecata sînt mult mai prezente, dar care nu-și pot susține proiectele decît prin *căldura pasiunii sufletului, prin calitatea dăruirii interioare*.

„Toate ideile mari au fost cîndva gîndite; trebuie încercat doar să le mai cugetăm o dată.” (J.W. Goethe) Recomandarea este foarte educativă, deoarece nu poți gîndi „gîndul” altuia decît prin personalitatea și experiența ta de viață, ceea ce înseamnă o contribuție personală asemănătoare acelei *vibrații afective* pe care o aduc, de exemplu, un actor, un instrumentist sau un cîntăreț vocal textului literar sau celui muzical pe care-l interpretează.

„Cercetarea științifică poate fi planificată, descoperirea nu.” (W.I. Beveridge) Însă descoperirea poate fi determinată, în mare măsură, de *calitatea strategiei* alese: „Dacă omul va începe cu certitudinile, va sfîrși prin a se îndoii, dar dacă se va mulțumi să înceapă cu îndoielile, va sfîrși prin a avea certitudini” (Fr. Bacon); „Numai dacă ne situăm în mod ideal în aceleași condiții în care s-a aflat cel ce a luat o anumită hotărîre, putem să judecăm dacă aceasta a fost morală sau imorală” (B. Croce).

„În fiecare știință este o parte *numai* pentru învățați; ea nu e însă nici cea mai folositoare, nici cea mai înaltă.” (N. Iorga) E partea care ține, desigur, de laboratorul propriu de creație al omului de știință, care-și apreciază succesul după măsura îndoielilor și frustrărilor interioare, pe care a fost nevoit să le suporte.

„Planul care nu poate fi modificat este rău.” (P. Syrus) Însă, din fericire, dacă unii oameni își închid propriile judecăți în niște tipare pe care le cred infailibile, nu același lucru îl pot impune și „emoțiilor” lor, a căror libertate în manifestări le mai înviorează spiritul.

Conștiință, cunoaștere, conștientizare ; niveleuri ale conștiinței

„Conștiința este memoria societății întruchipată într-o singură persoană.” (Lev N. Tolstoi) Însă la fel de impresionant este și procesul invers : *modul propriu* prin care fiecare conștiință individuală esențializează și transformă în fapte cerințele morale ale umanității.

„La originile vieții *eul* nu există, după cum nu există nici personajul. Înaintea personajului există propriul corp, cît despre *eu*, el este invenția umanității.” (Pierre Janet) „Eul” este, prin urmare, rezultatul unei evoluții dialectice, conduitele sociale și deliberate cîștigînd treptat un rol preponderent în existența persoanei, suprapunîndu-se celor „afectiv-reflexive”. Sporirea nivelului conștiinței individuale, dezvoltarea și complicarea treptată a activității psihice, organizarea progresivă a Eului înseamnă, de fapt, dobîndirea de către om a unor capacități psihice, dintre care deosebit de importante sînt cele ale „obiectivării” și ale „reversibilității” intelectuale și afectiv-morale. „Obiectivarea”, ca proces de detașare a acțiunii și a trăirii ei din „unitatea cu subiectul”, se realizează în momente de maximă conștientizare și de participare subiectivă din partea persoanei, deoarece presupune modificarea atitudinii subiective de moment și reorientarea disponibilităților psihice proprii. „Reversibilitatea” exprimă, în plan intelectual, capacitatea de retroacțiune, de a executa aceeași acțiune în sens invers : de la efecte la cauze, de la rezultate la planurile inițiale de acțiune, fapt care permite realizarea unor corecții, modificări sau confirmări ale ipotezelor de pornire. În plan afectiv și moral, reversibilitatea permite realizarea procesului empatic de *transpunere* în trăirile și aspirațiile altuia, facilitînd astfel schimburi *echilibrate* nu numai de idei, ci și de sentimente ; de asemenea, se evită astfel apariția unei tendințe egoiste de a considera că ai numai drepturi, nu și îndatoriri în comunitatea în care trăiești.

„Mă plictisește să citesc cărți ca să știu ce voi spune despre ele ! Asta nu mai înseamnă să citești, să te lași furat de lectură ; înseamnă să reacționezi, să citești în tine mai mult decît în autor.” (Fr. Sarcey) Fără îndoială, lectura se *particularizează* în funcție de genul de operă abordat (de exemplu, epică, lirică sau dramatică), însă ea (lectura) ar trebui să aibă în toate împrejurările același efect : să producă *plăcere* cititorului. Ce fel

de plăcere? : de exemplu, simpla plăcere de a gândi, de a trăi surpriza unei emoții, de a empatiza fără să vrei cu stările sufletești ale personajelor sau ale eului liric și de a vedea că le înțelegi etc. Plăcerea lecturii survine atunci când ea ne fură, ne sugestionează, ne pasionează, îmbogățindu-ne pe nesimțite psihicul cu gânduri și simțiri noi. O lectură care îți place te face să trăiești mai intens ca de obicei.

În filosofia de viață a lui Lev N. Tolstoi, existența nu trebuie să reprezinte altceva decât o *sporire continuă* a „conștiinței” : „Cînd nu am conștiința de sine, trăiesc o viață animalică ; cînd am conștiința de sine și fac ce hotărîsc cu sufletul, trăiesc o viață omenească ; cînd însă am conștiința vieții altor făpturi, iubindu-le, trăiesc o viață dumezeiască”.

„Conștiința este glasul sufletului, pasiunile sînt glasul corpului.” (J.-J. Rousseau) Dihotomia propusă de Rousseau este valabilă atît timp cît termenului „pasiune” i se dă sensul de „patimă”, adică de trăire violentă care-l copleșește pe om și-i întuneacă judecata. În rest, pasiunea are o funcție nobilă : „Fără drojdie, aluatul nu dospește” – adică fără pasiuni, care pun în mișcare disponibilitățile creatoare ale personalității, aceasta nu înflorește. Să nu uităm apoi recomandarea proverbului : „Privește cu mintea și ascultă cu inima !”. Așadar, lucrurile și faptele vieții trebuie analizate într-un mod logic, însă hotărîrile pe care le luăm trebuie să se întemeieze pe un sentiment al dreptății ; în caz contrar, judecata noastră poate fi corectă sub raport logic, dar condamnabilă sub raport moral. În acest context ideatic, este revelatoare cugetarea lui J. Renard : „Împrumut bucuros felul meu de a gândi ; nu țin decît la felul meu de a simți”.

„Conștiința este un chin tăcut al spiritului.” (P. Syrus) Este un „chin tăcut” pentru că ispășirea păcatelor trebuie să fie întotdeauna opera *monologului interior* al „conștiinței” – nimeni nu te poate absolve de păcatele pe care le ai ! De fapt, nu atît păcatul în sine pe care l-am săvîrșit ne întristează, cît *nevoia* pe care conștiința ne-o impune, pînă la urmă, de a ni-l reaminti din cînd în cînd. Vorbind despre această funcție morală a conștiinței, Emil Cioran remarcă : „Fiecare are propriul fel de a-și rata viața”. Trebuie însă observat că, dacă în cazul lui Cioran limitele destinului său existențial au fost date de „luciditatea cronică” de care a suferit și care l-a făcut să simtă acut tragismul transparenței tuturor lucrurilor, alții, dimpotrivă, își datorează eșecul existențial unei incapacități accentuate de conștientizare a esenței lucrurilor și a situației lor în lume.

„Toată drama ființei umane se explică prin confruntarea cotidiană dintre conștient și subconștient.” (S. Freud) Pentru că, într-adevăr, cele două planuri ale vieții psihice pun față în față „principiul plăcerii” cu cel al „datoriei”.

„Onoarea este conștiința exterioară, iar conștiința este onoarea interioară.”
(A. Schopenhauer) Considerația semenilor o obții doar atunci când ajungi să *te respecți* în forul tău interior.

„Conștiința critică repudiază orice mit. Dar inconștientul din noi nu poate trăi fără mituri.” (Lucian Blaga) Nu putem trăi numai într-o luciditate controlată; avem nevoie, cel puțin din când în când, și de o *extrapolare* a unor nevoi intime în imaginar, în miraculos, în sacralitate. Psihanaliștii văd chiar în rolurile și figurile mitice proiectarea unor complexe ancestrale sau posibilitatea împlinirii deghizate a unor dorințe și aspirații cenzurate de Supra-Eu (de conștiința socială justițiară).

„De cele mai multe ori, conștiința e o problemă de educație.” (Al. Dumas, tatăl) De fapt, în primul rînd, de *autoeducație*: „Unde să găsești un om care să fie pentru sine însuși un cenzor sever, un martor, un acuzator, un judecător; care să-și recunoască vina, să se cheme el însuși în fața tribunalului conștiinței sale, să se recunoască vinovat și să se pedepsească?” (Confucius); „Unii își pun faptele de acord cu conștiința. Alții, cei mai mulți, își pun conștiința de acord cu faptele. Una e la înger, alta e la diavol.” (Camil Petrescu)

„A judeca faptele altora este un exercițiu de conștiință, dar încă nu conștiință.” (Lucian Blaga) Conștiința trebuie să atingă pragul „conștiinței de sine”, atunci când omul *se judecă* pe sine. Acest fapt este însuși drumul formării omului: „Cînd oamenii nu se mai tem de judecata lui Dumnezeu, ei trebuie să învețe să se judece singuri” (G.B. Shaw).

„Omul e asemeni unui animal care se zbate într-o încăpere în care e o ușă și se izbește de ușă fără s-o vadă, fiindcă ușa se deschide spre interior.” (Lev N. Tolstoi) Scopul vieții umane este, spune marele scriitor, sporirea „conștiinței de sine” prin cercetarea exigentă a propriei ființe spirituale: „Există conștiința de sine a esenței spirituale și conștiința limitelor, care la începutul vieții este privită ca «eu». Această a doua conștiință, a limitelor, îngrădește, ascunde prima conștiință, cea a spiritualității. Pare că această conștiință a limitelor este conștiința de sine. Întreaga viață e limpezirea conștiinței esenței spirituale, eliberarea de înșelăciunea recunoașterii limitelor. Pentru cel care are conștiința deplină a esenței sale spirituale, moartea e eliberarea de limitele

care o constring”. Conștiința este așadar, în viziunea lui Lev Tolstoi, factorul esențial al eliberării spiritului în „sinele” nostru, ca o condiție apoi a deschiderii lui spre iubirea a tot ce există : „Treapta cea mai de jos este viața trăită pentru poftele trupesti, pentru a face pe plac trupului ; a doua treaptă este pentru aprobarea oamenilor, pentru a face pe plac oamenilor ; a treia pentru răsplata lui Dumnezeu, pentru a-i face pe plac lui Dumnezeu cel din afara ta ; a patra, mai presus de tot ce cunosc, viața trăită pentru a-i face pe plac lui Dumnezeu din tine”.

„Cunoașterea sufletului este cunoașterea supremă.” (*Mahābhārata*) Desigur, nu numai datorită complexității acestui gen de cunoaștere, eminentamente subiectivă – deoarece presupune o cunoaștere a „sufletului” prin suflet –, ci și faptului că ea ne pretinde să realizăm o obiectivă cunoaștere *de sine* și a *condiției* noastre în lume.

„Conștiință ! Conștiință ! Instinct Dumnezeiesc, voce nemuritoare și cerească, judecător fără greș al binelui și răului ! Fără tine nu simt în mine nimic, care să mă ridice deasupra dobitoacelor.” (J.-J. Rousseau) Într-adevăr, conștiința, care raportează totul la ideea de responsabilitate (individuală sau socială), este *creatoare de luciditate*. Aceste noi energii derivate din sentimentul responsabilității asumate sînt deosebite de cele ale afectivității bazale, care sînt însetate de obținerea plăcerilor imediate, de moment. Energiile conștiinței sînt, de fapt, *enerгии spiritualizate*, care cuprind un paradox : impun, de obicei, acțiuni de înfrînare, de blocare sau amînare, însă tocmai acest blocaj adus tendințelor instinctuale/primare sau dorințelor precipitate reprezintă condiția psihologică fundamentală pentru construcția psihicului la *niveluri tot mai înalte*.

„Cel mai coborît nivel al cunoașterii este «Știu». Apoi, «Nu știu», «Știu că nu știu», «Nu știu că nu știu».” (Albert Einstein) Prin urmare, cu cît conștientizarea este mai prezentă în cunoaștere, cu atît o *limitează* : „De fapt, nu știi decît atunci cînd știi puțin ; odată cu cunoștințele crește și îndoiala” (J.W. Goethe).

„Conștiința este tocmai punctul de gravitație al individului.” (Mihai Eminescu) Ca și F.M. Dostoievski, Eminescu leagă întreaga dezvoltare sufletească a omului de acest „sâmbure” misterios al zestrei noastre sufletești, care este *remușcarea, căința*. Depinde doar de noi ca acest sâmbure să încolțească și să rodească : „Cînd conștiința supremă se stinge, se face noapte în suflete” (Ștefan Petică).

Aparențe, iluzii, vise, resentimente, prejudecăți – simț al realității

„Cel mai ușor e să te înșeli singur ; căci fiecare crede ceea ce dorește.” (Demostene)
Însă mai există o cale de autoînșelare, pe care ne-o prezintă La Rochefoucauld : „Nici-
odată nu sîntem înșelați atît de ușor ca atunci cînd ne gîndim să-i înșelăm pe alții” – de
exemplu, viclenia noastră va *stimula* viclenia altora.

„Lucrurile nu trec drept ceea ce sînt, ci drept ceea ce par.” (B. Gracián) Un punct
de vedere asemănător exprimă și Johan Oxenstiern : „Lumea e atît de ocupată cu
aparența, încît prea puțin îi pasă de realitate”. Iar Machiavelli încearcă să fie ceva mai
concret : „Fiecare vede ceea ce pari ; puțini simt cine ești, și acei puțini nu îndrăznesc
să se opună părerii celor mulți”.

„Dacă o privighetoare își pierde penele cozii, poate spune : îmi rămîne darul
cîntecului ; dar dacă-l lipsești pe un păun de penele din coadă, oare ce-i mai rămîne ?”
(Luigi Pirandello) Într-adevăr, ce i-ar mai rămîne, de exemplu, celui care nu-și poate
întemeia „succesul” decît pe strălucirea efemeră a vestimentației ?

„Duminica este utopia săptămînii.” (Lucian Blaga) Ne place să începem noua
săptămîină de lucru cu iluziile zămislite în ziua de duminică.

„Prejudecățile sînt rațiunea proștilor.” (Voltaire) Pentru că „proștii” sînt alergici la
orice încercare venită din exterior de a le schimba propriul mod de a gîndi : „Prostia
este direct proporțională cu numărul certitudinilor pe care le afirmă” (Emil Cioran).

„Natura a hotărît ca iluziile să fie comune înțelepților și nebunilor, pentru ca cei
dintîi să nu fie prea nenorociți din pricina înțelepciunii lor.” (N.S. Chamfort) Este,
bineînțeles, o fericire să poți să-ți dai seama, la un moment dat, că iluziile tale cu privire
la puterea „înțelepciunii” de a schimba cursul relexor din lume sînt de fapt... deziluzii.

„În vis, fiecare își are universul său particular, în vreme ce în stare de veghe toți oamenii au un univers comun.” (Heraclit) Este universul comun al „rațiunii”, care impune un simț al realului și al datoriei, pe când prin călătoriile în lumea dorințelor din „vis” ne corijăm imaginar sau ne completăm un „trecut” pe care l-am fi dorit altfel.

„Viața reală își pierde de atâtea ori fericirea, încît din cînd în cînd te simți îndemnat s-o mai împrăpătezi cu lustrul ficțiunii.” (J.W. Goethe) Aceeași impresie de existență fadă sau îngustă, pe care o avem uneori, l-a făcut și pe M. Proust să afirme: „Ca să facem realitatea suportabilă, sîntem cu toții siliți să întreținem în noi o mică iluzie”.

„Visele se topesc încetul cu încetul în starea de veghe, fără să putem spune anume cînd începe omul să fie cu adevărat treaz.” (G.Ch. Lichtenberg) Același lucru se întîmplă și cu „subconștientul” nostru, visul nefiind – spune S. Freud – decît realizarea imaginară a unei dorințe inconștiente, a unei dorințe refulate. De fapt, valoarea „visului” constă în aceea că nu poate fi raționalizat, că nu poate fi supus unei judecăți logice; în construcțiile lui libere, spontane, se proiectează afectivitatea profundă a „Eului”: „Din poemele visurilor noastre, rațiunea face, la deșteptare, ceea ce soarele face din rouă” (J. Renard).

„Mulți îl socot deștept pe omul bine îmbrăcat, oricît de neghiob ar fi.” (Johan Oxenstiern) Probabil pentru că „aparențele” ne solicită mai puțin din punct de vedere psihic, decît efortul de relevare a ceea ce este caracteristic, definitoriu în plan sufletesc. Asupra unei iluzii asemănătoare atrage atenția și N. Iorga: „Lumea îl crede mai viteaz pe actorul care joacă bine pe Napoleon I, decît pe umilul ostaș ce cade luptînd”. Spiritul uman și-a format, de-a lungul vremurilor, un cult al eroilor, astfel că sîntem tentați, de exemplu, să-i iertăm „geniului” greșeli ori slăbiciuni omenеști sau chiar să considerăm că acesta este incapabil să greșească; în sfîrșit, sîntem gata să credem că un om de geniu nu poate greși ca un om de rînd, ci într-un mod atît de deosebit, încît în *chiar* acest fapt ar trebui să vedem o dovadă a creativității geniului său.

„Mulți nu citesc pe un scriitor ca să... nu-și schimbe părerea pe care o au despre dînsul.” (N. Iorga) Din aceleași idei preconceptionale pe care le avem, la un moment dat, față de cineva anume – de exemplu, o persoană pe care o considerăm din fire cinstită – sîntem înclinați să nu o supunem la probe de sinceritate sau să luăm drept adevăr tot ceea ce afirmă (de aici și surprizele neplăcute care pot apărea).

„Oare nu toți am luat, mai mult sau mai puțin, dorințele noastre drept realități?” (Lucian Blaga) Numai că unii realizează totuși lucrul acesta cu un *simț al realității*, putînd să păstreze un control al situației, pe cînd alții ajung să creadă într-atît în iluziile lor, încît nu se mai pot desprinde, la un moment dat, de ele.

Nebunia judecății (delirul)

„Ce artist mare piere odată cu mine.” (Nero) Aceste ultime cuvinte, rostite înainte de a muri, ale împăratului Nero sînt considerate astăzi expresia tipică a paranoiei cuiva, a supraestimării de sine.

„Delirul cu ris e mai puțin primejdios, decît cel cu tristețe.” (Hipocrate) Pentru că primul are virtutea de a te înălța în propriii ochi, pe cînd celălalt te coboară...

„Cea mai mare nedreptate este a părea drept/cinstit fără a fi.” (Platon) Înselînd încrederea altora, cel în cauză dovedește însă că nu se respectă pe el însuși: „Către respectul față de noi înșine ne îndrumă moralitatea; la stima față de alții ne obligă educația” (J.W. Goethe).

„Amorul propriu este cel mai mare dintre toți lingușitorii.” (La Rochefoucauld) Pentru că lăcomia lui după elogii se întreține prin el însuși.

„Nebunul nu este omul care și-a pierdut rațiunea; nebunul este cel care a pierdut totul, în afară de rațiune.” (G.K. Chesterton) Într-adevăr, aceasta este categoria cea mai relevantă de nebuni: dintr-un exces sau scrupul al conștiinței, să ajungi să nu-ți mai găsești *rostul* în lume sau să consideri că totul nu este decît *deșertăciune*. Însă mai există o categorie, și aceasta destul de remarcantă: a celor care cred, din aceeași supraestimare de sine, că totul este *facil* de realizat, *confundînd* planurile și trăind fără nici un *control de sine*. Acestora li se potrivesc de minune cuvintele lui Montaigne: „Geaba ne cățărăm pe picioroange, că și pe picioroange tot cu picioarele trebuie să umblăm”.

„Cînd cineva laudă pe altul, se situează pe o treaptă cu el.” (J.W. Goethe) Dacă este vorba de laude meritate, a ști să surprinzi și să prezinți aceste merite te ridică la nivelul psihologic al celui lăudat. În cazul laudelor lingușitoare, nu este vorba însă decît despre o asemănare izbitoare de caracter între cei doi, care simt nevoia să se complimenteze reciproc cu astfel de laude.

„Cel care nu se crede prea mare valorează mai mult decît crede.” (J.W. Goethe) A fi conștient de limitele tale psihologice înseamnă, în fond, a avea *simțul măsurii*, a proba *bun-simț*: „Să avem de partea noastră adevărul, iată secretul elocinței și al virtuții, iată autoritatea morală” (H.F. Amiel).

Este interesantă explicația dată de H. de Balzac nevoii pe care o simt unii oameni de a fi *flatați*: „Sînt oameni care se feresc de cei apropiați lor, dar se lasă cu totul pe seama primului venit. Fapt moral ciudat, dar adevărat, a cărui rădăcină este ușor de găsit chiar în inima omenească. Poate că unii nu mai au nimic de cîștigat de la cei cu care viețuiesc laolaltă; după ce și-au arătat golul din suflet, ei sînt judecați în taină, dar cu asprimea meritată; avînd însă o nesocotită poftă de măguliri, a căror lipsă o simt, sau măcinați de dorința de a părea că au calități pe care nu le au, ei speră să capete ușor prețuirea sau inima celor care nu-i cunosc”. Unor astfel de oameni, avizi de un prestigiu nemeritat, nu le sînt străine strategii dintre cele mai josnice: „Este un truc al celor nedemni să se prezinte ca adversari ai unor oameni mari, pentru a ajunge pe o cale indirectă la celebritate, pe care n-ar fi dobîndit-o niciodată pe calea directă a meritului; și despre mulți n-am fi aflat niciodată nimic, dacă adversarilor lor eminenți nu le-ar fi păsă de ei” (B. Gracián).

„O îndoială a cugetului este o înțelepciune pe jumătate.” (P. Syrus) Singură „îndoiala” se luptă cu *aroganța* judecăților categorice.

Sens și semnificație (farmecul lumii înțelesurilor)

„Clipa este prețioasă ca viața unui om.” (F.W. Schiller) Atunci cînd ea ne poate releva, de exemplu, *sublimul* unui fapt sau cînd ne face să intuim *miracolul* unui adevăr. Dar clipa poate aduce și neprevăzutul: „De-o singură clipă atîrnă viața omului și întregul său destin” (J.W. Goethe).

„Un om cinstit este respectat chiar și de cei necinstiți.” (D. Diderot) Este respectat, de fapt, mai mult din *invidie* : reprezintă un exemplu muștrător al modului în care ar trebui să-ți schimbi viața pentru a trăi cinstit.

„Dragostea și prietenia se exclud una pe alta.” (La Bruyère) Pentru că „dragostea” *subiectivizează* judecata, făcând-o exclusivistă, pe cînd „prietenia”, dimpotrivă, *responsabilizează* „atitudinea”.

Iisus i-a învățat pe oameni ce înseamnă conștiința : „De n-aș fi venit și nu le-aș fi vorbit, păcat nu ar avea” (Biblia).

„Se poate da un bun sfat, nu însă și o bună purtare.” (B. Franklin) Desigur, se poate oferi un bun exemplu, care să inspire o bună purtare, însă atît sfatul, cît și exemplul n-au valoare dacă cel căruia îi sînt destinate *nu le primește* în viața lui launtrică, adică nu le urmează, nu le transformă în convingeri și în deprinderi de bună purtare.

„Ceea ce facem depinde de ceea ce sîntem ; dar trebuie adăugat că sîntem, într-o oarecare măsură, ceea ce facem.” (H. Bergson) Cu alte cuvinte, fiecare om își realizează destinul, chemarea sa. Cu toții avem energiile, adică predispozițiile noastre, bune sau mai puțin bune, care se cer a fi *actualizate*. Atunci cînd însă nu ne limităm doar să actualizăm aceste energii sau potențialități virtuale, ci căutăm, în plus, să le *supunem* unei continue *transformări*, unei neîncetate *primeniri*, pentru a le face capabile de a crea structuri intelective și afective surprinzătoare prin frumusețea și eficiența lor, putem spune că nu doar ne trăim destinul, dar ni-l și creăm.

„Singura ofensă pe care n-o poți pedepsi e discursul funebru.” (N. Iorga) Momentul înmormîntării este, cu adevărat, cel mai generos din viața omului, fiind singurul care *dă voie* ca despre noi să se vorbească nu numai laudativ, ci chiar mai laudativ decît ar trebui... desigur, cu atît mai laudativ, cu cît defunctul a avut mai multe păcate ! Probabil că vorbitorii simt nevoia să se *mingîie anticipat* pentru o condiție pe care nu o vor putea evita nici ei, în viitor...

Ce păcat că dulcile plaiuri mioritice ale românilor nu sînt scăldate numai în cîntece de dor, ci și în tot atîtea *naivități* existențiale ! ... „Sînt unii oameni care, cînd intră în Țara Românească, sărută bariera, fiindcă vin cu fracuri fără coadă, cizme fără tălpi, pălării fără fund, și peste șase ani se fac bancheri și proprietari.” (Cilibi Moise)

„Omul este un animal al aparențelor ; niciodată nu este mai mult el însuși decît atunci cînd joacă un rol.” (W. Hazzlit) Totuși, rolul jucat poate fi unul *contrafăcut* sau unul care să exprime doar imaginea a ceea ce *ar vrea* el să fie.

„Bine a trăit cel care a putut să moară cînd a vrut.” (P. Syrus) Înseamnă că a știut să trăiască în așa fel, încît să aibă cît mai puține *datorii* de conștiință.

„Izvorul apelor mari poate să fie trecut «cu un singur pas».” (P. Syrus) Pentru a fi, de exemplu, altruști, trebuie să facem doar pasul bunătății...

„Consider că invidia este mai bună decît milostenia.” (P. Syrus) Desigur, numai dacă înțelegem aici „invidia” ca pe o stare de *autoreproș*, și anume că nu putem fi *și noi* binefăcători, ca alții ; pentru o bună milostenie, trebuie să fii un bun milostiv.

„Numai un mediocru este întotdeauna în mare formă.” (Somerset) Prin opoziție, Emil Cioran ne sugerează, în cunoscutu-i stil metaforic, cît de îndoielnic, de nesigur în „sinele” său poate fi un suflet aflat sub presiunea unei curiozități maxime : „Ce-ai pățit, dar spune, ce-ai pățit – Nimic, nimic, am făcut doar o săritură în afara soartei mele și nu mai știu acum încotro să mă îndrept, spre ce să alerg...”.

„Cu cît inspire o simpatie mai generală, cu atît inspire o simpatie mai puțin profundă.” (A. Stendhal) Cu cît calitățile psihice sînt mai pregnante în structura unei personalități, cu atît ele pretind celor din jur o recunoaștere *obiectivă* a valorii lor, pentru a se bucura de ele.

„Sufletele josnice nu nădăduiesc decît la noblețea celorlalte.” (J. Renard) Însă astfel de suflete nu-și dau seama că josnicia lor crește pe măsura *exploatării* nobleței celorlalți !

„Cele două maxime ale oricărui om de curte sînt : să-și păstreze întotdeauna ținuta și să nu-și țină niciodată cuvîntul.” (J. Swift) Credem că această reflecțiune este pe măsura realității celor mai mulți dintre politicienii români actuali ! ...

„Cred că firul de iarbă nu e mai neînsemnat decît călătoria de o zi a stelelor. Și furnica-i la fel de perfectă, și un fir de nisip sau un ou de ciocănitoare. Și brotăcelul e o capodoperă comparabilă cu cele mai mari.” (W. Whitman) Ce să mai spunem atunci despre ființa umană, gîndindu-ne mai ales la ceea ce ea *ar putea* deveni, prin potențialul ei imens de autodepășire ? ! ...

„Un jucător de zaruri, cu cît este mai abil în arta sa, cu atît este mai pungaș.” (P. Syrus) Însă „abilitatea” poate avea, din fericire, și un alt aspect : un judecător, de exemplu, cu cît este mai abil în activitatea lui, cu atît se va lăsa mai puțin amăgit – așadar, „abilitatea” nu are o caracteristică morală prin *ea însăși*.

„Progresul este nedreptatea pe care o făptuiește fiecare generație față de cea care a precedat-o.” (Emil Cioran) Este, fără îndoială, o „nedreptate” produsă în planul *valorilor spirituale*, fiecare generație resimțind ca frustrantă înlocuirea, uneori brutală, a valorilor în care ea s-a format și în care a crezut.

„Privirea este spada sufletului.” (A. Cehov) Pentru că „privirea” preia cele mai firești trăiri ale noastre, adică cele mai sincere emoții și dorințe (care dintre noi ar putea uita, de exemplu, privirile muștrătoare ale părinților din vremea neastîmpăratei noastre copilării ? ! ...).

„Limbajul nonverbal” își are, se știe, importanța lui în viața omului. Iată trei situații sugestive, consemnate de H. de Balzac : „În dragoste, trei sferturi din ceea ce se spune

se exprimă prin admirabila elocință a ochilor”; „Oamenii nebăgați în seamă își răzbună situația prin disprețul privirii lor”; „Dacă o față poate să se uite fără să roșească în ochii părinților săi, asta e de-ajuns”.

„Cine nu poate face mai bine un lucru îl face măcar într-un alt fel.” (J.W. Goethe)
Poate că acest „într-un alt fel” va reprezenta pentru cineva o încurajare de a face la rindu-i, într-un alt fel... și tot așa mai departe.

„Ceea ce-l deosebește pe Napoleon de un sacagiu nu este observat decît de societate ; naturii puțin îi pasă de așa ceva.” (H. de Balzac) „Natura” nu face, într-adevăr, judecăți de valoare, ea sădește doar *potențialități* – societatea fiind cea care fixează criteriile valorice, impune implicit ierarhizările și, odată cu ele, vanitatea competiției.

„Adevărul e în vin.” (Pliniu) Pentru că, spune Theognis, „Vinul dă pe față gîndul omului, oricît ar fi de iscusit”.

„Nu gloria are valoare, ci meritul prin care o obținem.” (A. Schopenhauer) Numai așa se pot explica cele situații paradoxale, de glorii false/nemeritate, cînd renumele este obținut prin exploatarea vicleană, ipocrită a meritelor altora (în basmele noastre populare este ilustrativ comportamentul Spînului, care se folosește într-un mod necinstit și totodată laș de calitățile sufletești ale lui Harap-Alb).

Să ne reamintim sensul profund/filosofic pe care Mihai Eminescu îl dă termenului „glorie” :

„Gloria-i închipuirea ce o mie de neghiobi
Idolului lor închină, numind mare pe-un pitic
Ce-o bășică e de spumă într-un secol de nimic”

(„Scrisoarea II”).

„Lucrul de care te temi se întîmplă mai iute, decît acela pe care-l speri.” (P. Syrus)
Pentru că „temerea” este *mai afectivă* prin natura ei, decît „speranța” care, prin „proiectul” pe care-l cuprinde, este *mai intelectualizată*; tot ceea ce este mai afectiv este mai *presant*.

„Falsa modestie este ultimul rafinament al vanității.” (La Bruyère) Desigur, este vorba despre acea „vanitate” care încă se mai poate *controla*, pentru *salvarea* aparențelor...

„Adesea norocul strică și caracterul.” (L.A. Seneca) Ca de exemplu atunci când cineva, care a beneficiat de noroc un timp mai îndelungat, ajunge să se bazeze numai pe el. „Norocul” ne oferă conjuncturi favorabile, însă nu ne și *rezolvă* problemele. Zărul norocului este capricios : „E mai bine să stai în siguranță pe stînca solidă a virtuții, decît pe gheața lunecoasă și fragilă a norocului” (J. Lubbock).

„Urăsc Versailles-ul, pentru că acolo toată lumea este mică ; mi-e drag Parisul, pentru că în el toată lumea e mare.” (Ch. de Montesquieu) Într-adevăr, în fața piedestalelor marilor spirite ale umanității nu poți să nu-ți simți *limitele* sufletești, nu poți să nu simți o admirație amestecată cu o invidie vanitoasă. În schimb, în cîmpul larg social, fiecare poate găsi comparații *favorabile* sieși.

„Stilurile bune zămislesc pe cele proaste.” (Bernard de Fontenelle) Pentru că reușitele de excepție nu stimulează numai talentele veritabile, ci și ambițiile sterile ale altora, care se întrec în a-și închipui că operele lor sînt la nivelul reputației celui pe care-l imită !

„De obicei nenorocirea dă pe față caracterul, iar fericirea îl ascunde.” (Horațiu) La restrîște, în primejdii pline de risc, autocontrolul slăbește într-afît, încît omul își arată adevărata fire : unii curajul, alții lașitatea ; unii constanța în sinceritate, alții ipocrizia ; unii egoismul, alții generozitatea etc. În schimb, în „fericire” sufletul este atît de mulțumit, încît își pierde *simțul discriminativ* și, odată cu el, și pe cel etic.

„Acela căruia îi surîde norocul este deștept.” (*Pañcatantra*) Într-adevăr, „norocul” îți facilitează o serie de reușite care, apoi, îți ridică statutul social, însă adevărul este că de aceste conjuncturi favorabile trebuie să ai inteligența de *a te ști folosi*.

„Nu este nici o diferență între irosirile noastre, fie că sînt primitive sau rafinate.” (R.W. Emerson) Totuși, „irosirile” pot căpăta un aspect *demn* sau, dimpotrivă, unul *nedemn* ori chiar illogic : „Gelosul este vrednic de plîns, dacă își petrece viața căutînd un secret a cărui descoperire îi distruge fericirea” (Johan Oxenstiern).

„Cel care se ceartă cu un bețiv rănește un absent.” (P. Syrus) Desigur, este penibil să-ți pui mintea cu un om pe care beția îl face să nu fie stăpîn pe judecata lui ; vorbind cu el, te adresezi, de fapt, vinului din el, și nu conștiinței sale.

„Cei ce imită exagerează întotdeauna.” (Francesco Orestano) Pentru că „imitația” nu poate reproduce unicitatea/originalitatea sufletească, și de aceea o *schimonosește*.

„Cearta se prefăce în luptă cînd la capăt se întrevăde biruința adevărului.” (N. Iorga) Pentru că fiecare dintre opoanți trebuie să renunțe, mai mult sau mai puțin, la *prejudecățile* sale.

„A-l înțelege pe Dante înseamnă a fi tot atît de mare ca el.” (H. de Balzac) Poate pentru că, silindu-te să-l înțelegi, ți-ai ridicat, fără să-ți dai seama, cotele gîndirii și ale simțirii proprii la nivelul de creativitate pe care acesta l-a trăit, la un moment dat.

„Există fapte mici în aparență, dar care în viața sufletească sînt evenimente mari. Într-adevăr, uneori un gest conține o întreagă dramă, accentul unui cuvînt destramă o întreagă viață, indiferența unei priviri ucide cea mai fericită iubire.” (H. de Balzac) Explicația este legată de faptul că, în viața psihică umană, un gest, un cuvînt, o privire se pot *încărca*, în timp, cu semnificații intelectuale profunde sau cu tensiuni afective care exprimă așteptări ori exigențe nemărturisite.

„Ființele superioare au nevoie de cel mai mult timp pentru a se maturiza și sînt cele mai neajutorate în timpul imaturității lor.” (G.B. Shaw) Poate pentru că sensibilitatea și bunul-simț înnăscut al lor le face să *creadă în om*, în valorile umanității, chiar și atunci cînd ticăloșiile venite din partea celor cu un suflet primar, needucat le lovesc cu duritate.

„Nu poate exista grație acolo unde nu există discreție.” (M. de Cervantes) Pentru că ambele atitudini au o origine comună: *finețea* „tactului” sau a „măsurii”.

„Dușmanul începe să devină de temut numai atunci când începe să aibă dreptate.” (J. Benavente) Pe măsură ce ni se dă dreptate, orgoliul din noi ne transformă într-o ființă *vulnerabilă*, deoarece din mândrie începem să contraargumentăm tot mai mult, nu atât dintr-un spirit logic, ci pentru a nu ne recunoaște înfrângerea.

„Pentru a fi serios, nu este nevoie să fii trist.” (Nicolae Titulescu) Dimpotrivă, dacă îți respecți principiile de viață, înfrunți cu seninătate orice riscuri ale „sincerității”.

„Nimeni nu a iubit mai mult decât a suferit pentru altul.” (A. Pérez) Nu poți să iubești mai mult decât ești în stare să suferi; se spune chiar că iubești pe *măsura răni* pe care o iubire anterioară ți-a lăsat-o în suflet.

„Sfaturile bune îi sînt de folos chiar și celui care le refuză.” (L.A. Seneca) Dacă nu dintr-un alt motiv, măcar pentru faptul că-i descătușează gîndirea, arătîndu-i și un *alt mod* de apreciere a situației sale.

„Nu eu sufăr în lume, ci lumea suferă în mine.” (Emil Cioran) Ne aflăm probabil în fața celei mai elevate/spiritualizate forme de „suferință”, atunci cînd un suflet individual își *asumă* responsabilitatea unei existențe nu pentru sine, ci *pentru alții*.

„Dintre cheltuielile noastre, cea mai costisitoare e timpul.” (Teofrast) Pentru că, spune Cicero: „Timpul ce a trecut nu se întoarce niciodată”. Prin comparație cu cei care adoptă o atitudine de indiferență sau chiar de dispreț față de timp, alții ar vrea să-l multidimensioneze: „O furnică ce ar avea timpul necesar ar putea șterge de pe planetă masivul Mont Blanc” (Gustave Le Bon).

„Norocul îngerilor e că nu sînt supuși nici ispitelor, nici constrîngerilor.” (Lucian Blaga) Dar atunci *cum* de au ajuns îngerî ? !...

„Mijlocul de a fi original : sinceritate absolută.” (Ch. Baudelaire) Însă sinceritatea absolută nu există decît la nivel de *emoție*. Probabil de aceea, cei mai cunoscuți și mai citiți scriitori au fost (și sînt) cei care nu și-au *trădat* trăirile sufletești.

Cînd ai conștiința limitelor tale în cunoaștere, cînd știi, de exemplu, *cît* știi, *ce* nu știi, *de ce* nu știi sau *cît ar trebui* să știi, este vorba despre o realitate psihică complexă, căreia i se potrivește termenul propus de B. Pascal : „ignoranță savantă” – opusă, desigur, ignoranței inconștiente.

„Cînd mă laudă cineva, mă cuprinde panica : dacă ar afla tot ce nu știu, tot ce nu sînt ? Cînd mă condamnă, mă simt liniștit : sînt totuși mai bun decît atît.” (Constantin Noica) Lauda este, de fapt, mai mult un act de *gentilețe*, decît unul de evaluare corectă a unei stări de fapt.

La fel și condamnările, rareori sînt obiective : de cele mai multe ori sînt pătimașe, realizate din invidie sau din vanitate, pentru a arăta că ești capabil să vezi ori să îndrepti slăbiciunile sufletești ale altora.

„Eu am dreptate și tu n-ai. Dar pentru dreptul tău de a nu avea dreptate, eu sînt gata să mor.” (W. Churchill) De fapt, adevărata dreptate nu poate proveni decît din efortul onest al oamenilor de a se *respecta reciproc* : „Nu este om al adevărului acela care luptă numai pentru adevărul lui” (proverb).

„Ceea ce înfrumusețează deșertul este că, pe undeva, el ascunde o fîntînă.” (Saint-Exupéry) La fel și „sufletul” omului : ascunde atîtea promisiuni, cuprinde atîtea virtualități ! Însă poate că adevărata frumusețe sălășluiește în *enigmele cunoașterii* : acest potențial este frumos pentru că, deși nu poate fi văzut, este simțit, intuit.

„Ațipind reflexele, trezești reflexiile.” (Emil Cioran) Se pare că acest drum s-ar înscrie în mod inevitabil în *psihologia vîrstelor*: la tinerețe ești mai mult pasional, apoi din ce în ce mai reflexiv.

„Îmi displac gîndurile ce nu pot fi spuse cu glas tare.” (Michel de Montaigne) De obicei, aceste gînduri ascund *discreția* unui menajament față de cineva, însă la fel de bine și *urzelile* unui interes viclean sau meschin.

„Oricine are geniu cînd doarme; nu-i nici o diferență între visele unui băcan și ale unui poet.” (Emil Cioran) „Visul” este, prin excelență, un tărîm al iluziilor, al tuturor ficțiunilor posibile. În schimb, „viața” pretinde o *simbolică responsabilizată*.

Ce este, de fapt, un „aforism”? În răspunsul dat de Mark Twain găsim surprinsă specificitatea lui: „Un minimum de cuvinte și un maximum de sens”. Lucian Blaga a simțit nevoia introducerii unui aspect dinamic: „Orice aforism trebuie să fie astfel formulat încît să spună mai mult decît spune”. Adică să te oblighe să ții mereu deschise porțile gîndirii.

„Nu poți crea nimic altceva decît pe tine însuși.” (G.B. Shaw) Este, desigur, o exagerare, însă nu putem nega că partea cea mai frumoasă a unui „act de creație” este cea *interioară*, respectiv faptul că, pentru a-l realiza, trebuie să-ți *pregătești* mai întîi un anumit interior sufletesc, să-ți făurești acele disponibilități prin care să te *autodepășești*.

„Trupul e marginea sufletului.” (Lucian Blaga) Adică acea graniță care delimitează regatul instinctelor, al trebuințelor biologice de ținutul nesfîrșit al valorilor și al idealurilor omului.

„Savanții ajung să creadă că ei inventează ceea ce descoperă.” (G. Cesbron) Adevăratul creator este, cu certitudine, „natura”, și nu omul. Însă cercetătorul pasionat este într-atît de generos în munca lui, pune atît suflet, încît se *identifică* la un moment dat cu obiectul pasiunii sale, nedîndu-și seama că de fapt îl *recrează*, și nu-l descoperă.

„Cunoscînd pe unul, îi cunoști pe toți.” (Terențiu) Explicația acestui fapt, surprinzătoare pentru unii, o găsim la inspiratul Petre Țuța: „Religia este principiul uniformizator al speciei umane și este singura salvare în care se poate vorbi de egalitate... Între un laureat al premiului Nobel care nu s-a idiotizat complet și a rămas religios și un țăran analfabet nu există nici o diferență”. Într-un mod asemănător, Thomas Carlyle afirmă: „În adevăr, oamenii sînt uniți mistic, o legătură mistică a frăției îi face pe toți oamenii unul”.

„Ce tîrziu ne dăm seama că, în timp ce ne desăvîrșim calitățile, ne cultivăm totodată și defectele!” (J.W. Goethe) Explicația cuprinde, ca și enunțul, un paradox: se știe că orice calitate sufletească dezvoltată în exces se transformă în contrariul ei, adică într-un defect. Plecînd de aici, conștientizarea cuiva – de exemplu, a faptului că a atins la un moment dat nivelul maximal al unor calități sufletești – îl face să-și formeze un defect, cel al *orgoliului*, deoarece nu există în realitate o desăvîrșire sufletească în rîndul oamenilor, ci doar o aspirație continuă spre aceasta.

„Foarte nefericită este soarta celui care nu are dușmani.” (P. Syrus) Pentru că aceasta înseamnă să fii conștient de faptul că personalitatea ta nu dispune de acele calități capabile să producă *invidii* celor din jur.

„De la sublim la ridicol este un singur pas.” (Napoleon Bonaparte) Această performanță o realizează, de regulă, neprevăzutul/întîmplarea, dar sînt și situații cînd cineva, *lăsîndu-se pradă* unei emoții sau unui instinct, recurge la un comportament irațional, bizar sau ridicol.

„Alături de nebuni este necesar să-ți ieși din minți.” (Petronius) Altfel riști să fii considerat o excepție de către ei și să fii tratat ca atare, adică drept un... nebun (nebunii nu se consideră, se știe, nebuni și de aceea îi privesc cel puțin cu reticență pe toți cei care nu gîndesc ca ei).

„Gestul este punctuația vorbei.” (H. Paronian) Da, dar numai în cazul oamenilor sinceri, nedisimulați. În rest, „gestul” poate masca, deruta sau chiar contrazice sensul comunicării.

„Plăcerea cea mai delicată este să faci plăcere altuia.” (La Bruyère) Acest gen de „plăcere” este, adesea, expresia *bunelor maniere*: „Bunele maniere sînt arta de a-i face să se simtă bine pe cei ce se află împreună cu noi” (Jonathan Swift); „Politețea face ca omul să apară în exterior așa cum ar trebui să fie în interior” (La Bruyère).

„Este permis să faci unui om o nedreptate dacă este spre mîntuirea lui.” (P. Syrus) Cunosînd, de pildă, obiceiul cuiva de a minți, de a înșela așteptările altora, îi putem crea – printr-un act de trădare deliberată a intereselor lui de moment – o situație de puternică frustrare a încrederii pe care ne-a acordat-o, sperînd astfel ca această dezamăgire pe care a trăit-o pe *pielea lui* să-l facă să-și dea seama ce înseamnă să înșeli încrederea altora.

„Glorie celor învinși.” (expresie latină) Sînt multe exemple care demonstrează faptul că înțelesul condiției de „a fi învins” nu este întotdeauna cel de *umilință*. Se cunoaște în istoria umanității cazul Greciei antice, care, fiind cucerită de romani, a avut puterea de a-i cuceri, la rîndul ei, pe romani prin superioritatea culturii.

„Ignoranța nu este o dovadă, un argument.” (B. Spinoza) Pentru că „ignoranța” nu este, de obicei, o incapacitate, ci expresia unei *delăsări*, a unei *indolențe* în raport cu sine.

„Singurul lucru pe care nu ți-l alegi sînt adversarii.” (Nae Ionescu) Însă, dacă i-am putea alege, ar *scădea* valoarea lor și, implicit, valoarea meritelor noastre...

„Esop spune că atunci va fi rău pentru toți, cînd toți vor practica totul.” (Eschine) În mediile și comunitățile *totalitare*, aptitudinile și talentele nemaifiind încurajate, oamenii sînt nevoiți să realizeze activități *nepotrivite* firii lor.

„Numai cine te iubește mult și cine te urăște mult îți vede păcatele.” (N. Iorga) Însă din motive diferite: unul pentru a te *ajuta* să te îndrepti, celălalt pentru a-și crea un *ascendent* asupra ta.

„Cine scrie pentru puțini scrie numai pentru aceia; cine scrie pentru sine scrie pentru toți.” (N. Iorga) Pentru că tot ceea ce reprezintă trăire individuală dobîndește, prin unicitatea ei, un caracter de universalitate (de exemplu, fiecare vibrează afectiv în raport cu un moment de *sinceritate* deosebită a conștiinței cuiva, simțind nevoia realizării unui proces *autoevaluativ* asemănător).

„Se laudă că sînt impersonali de cele mai multe ori oamenii care nu pot avea o personalitate.” (N. Iorga) Desigur, e ușor să te arăți imparțial atunci cînd nu ai curajul să-ți asumi responsabilitatea unor convingeri proprii.

„Tăind spicul, moartea răspîndește adesea sămînța viitorului.” (N. Iorga) Bineînțeles, doar atunci cînd „timpul” reușește să facă din ideile celui care a murit *un prilej* pentru cei ce au rămas de a trăi mai bine și mai frumos.

„Suprafața cea mai plăcută la privit pe acest pămînt este pentru noi cea a figurii omenesti.” (J.W. Goethe) Credem totuși că această cugetare a marelui învățat se potrivește mai mult pentru ceea ce *ar trebui* să ofere omul privirilor semenilor săi, și anume o imagine luminoasă a *sincerității*, și nu o imagine a performanțelor tot mai mari pe care el le dovedește astăzi în *arta* simulării și a disimulării.

„Ce are a face cu cine stai la masă, totul e să mănînci bine!” (Voltaire) Firește, sîntem în fața unei observații ironice, deoarece totul depinde de ceea ce îți *propui*: de exemplu, unii preferă să mănînce puțin sau chiar prost, dar să se simtă bine în compania celor cu care stau la masă; preferă, altfel spus, plăcerea spirituală, celei organice.

„Cicloul poate să radă un oraș, dar nu poate nici măcar să dezlipească o scrisoare sau să desfacă acest nod de ață.” (Paul Valéry) Nimic nu se poate măsura, desigur, cu *forța interioară* a unui „sentiment” sau cu *iscușința* unui „gînd”: de exemplu, un aforism poate cuceri o lume, deși întreaga lui frumusețe interioară abia dacă poate fi cuprinsă în cuvinte.

„Noaptea s-a făcut pentru ca să-și judece omul faptele pe care le face ziua.” (Cilibi Moise) Nu acordăm destulă recunoștință „viselor” din timpul somnului, care *ne scapă* de asprimea muștrărilor de conștiință pe care ar fi trebuit să le avem în timpul zilei!...

„Îți trebuie un sfert de ceas pentru a deveni un sfânt.” (J. Renard) Însă „revelația”, ca moment de inspirație, nu se poate naște decît din lungi și chinuitoare suferințe interioare...

„Viața este o tragedie pentru cel care simte, și o comedie pentru cel care gîndește.” (La Bruyère) De aici e ușor de dedus pentru care tip de om „viața” este o tragicomedie...:

„Cine știe de este mai bine
A fi sau a nu fi... dar știe oricine
Că ceea ce nu e nu simte dureri
Și multe dureri-s, puține plăceri”

(M. Eminescu, „Mortua est!”).

„Ceea ce nu e original nu trezește interes, iar ceea ce este original poartă mereu în sine defectele individualului.” (J.W. Goethe) De exemplu, „viclenia” poate fi privită ca un aspect original al personalității cuiva, însă nu atît viclenia în sine ne îngrijorează, cît *modul josnic* în care, de exemplu, un Talleyrand sau un Ulise a folosit-o în relațiile cu ceilalți pentru a-și îndeplini unele scopuri.

„Ce greu e să dorești scopul și să nu refuzi mijloacele!” (J.W. Goethe) Cîți nu sînt, de exemplu, dintre aceia care nu au curajul de a recunoaște că vor intens să parvină în posturi cît mai înalte, dar care dovedesc că sînt gata să se folosească de *orice mijloace* pentru a ascensiona!

„Fapt este că, după părerea mea, deseori cumpărăm mult prea scump banii.” (W.M. Thackeray) Unii își sacrifică onoarea sau chiar viața pentru obținerea lor!

„Răspunderea începe în vise.” (W.B. Keats) Atunci când „răspunderea” se prefigurează în simbolistica viselor somnului, înseamnă că încă n-am avut curajul ca în timpul zilei să ne *confruntăm* cu rigorile ei.

„Cel mai bun tovarăș de drum nu e cel care-l știe, ci acela care-l descoperă împreună cu tine.” (N. Iorga) Acest „cel mai bun tovarăș de drum” este, de regulă, soțul/soția.

„Dacă sufletul e al trupului, trupul nu e al lutului.” (N. Iorga) Cu cât „trupul” se întovărășește mai mult în viața lui cu „sufletul”, cu atât el își pierde din *materialitate*.

„Cea mai mare minune e să crezi că poți face una. Restul e foarte ușor.” (N. Iorga) Bineînțeles, sîntem în fața unei ușoare exagerări, pentru că realizarea unor lucruri excepționale pretinde și o înzestrare psihică pe măsură, însă este adevărat că și „talentele” au nevoie de *încredere* în ele însele, pentru a se exprima la cotele cele mai înalte.

„Dacă aștepti prea multă vreme realizarea unei dorințe, riști atunci când ea ți s-a realizat, să te afli în fața unui lucru pe care nu-l mai dorești.” (M. Proust) Aceeași insatisfacție apare și atunci când succesul obținut prin îndeplinirea unei dorințe nu este la nivelul efortului depus sau pe care ai fi vrut să-l depui pentru a-ți îndeplini acea dorință.

„Ați fost remarcat prin absență.” (J. Russell) Înseamnă fie că s-ar fi simțit nevoia părerii tale, în respectiva împrejurare, fie, dimpotrivă, că absența ta a asigurat o desfășurare convenabilă a discuțiilor, pentru cei prezenți.

„Posesiunea stinge valoarea obiectului posedat.” (A. Simmel) Dacă aceasta se întâmplă, de exemplu, în cadrul sentimentului de iubire, pot apărea adevărate drame (Anna Karenina se sinucide pentru că, în timp ce ea înțelege să-și alimenteze continuu iubirea prin „iubire”, amantul ei, Vronski, își diminuează brusc sentimentul de iubire, odată cu împlinirea dorințelor sale de posesiune trupească).

„Oamenii își iubesc prea mult mărginirile... de aceea le vine atât de greu să le depășească.” (O. Densusianu, tatăl) Sînt mai comode, într-adevăr, obișnuințele și prejudecățile, decît eforturile cerute, de exemplu, de asumarea unei responsabilități, de susținerea principială a unui adevăr sau de pătrunderea unor enigme ale cunoașterii.

„Poți fi erou, fără să pustiești pămîntul.” (D. Boileau) Iată un exemplu posibil : „Erou este acela care știe să facă din dușman prieten” (J.-J. Rousseau). Dar : „Erou e și cel care-și dă viața pentru o cauză nedreaptă, în care crede” (N. Steinhardt) – „nedreaptă” pentru ceilalți, dreaptă însă pentru el.

„Te schimbi în ceea ce iubești.” (Angelus Silesius) Totuși nu întotdeauna, existînd și situația contrară : „Omori ceea ce iubești” (Oscar Wilde) – adică ceea ce iubești ai vrea să-ți aparțină numai ție...

„Secretul sporește prin sine valoarea lucrului tăinuit.” (Plutarh) La fel, și „tăcerea” sporește enigma celui care o adoptă, deoarece ea poate fi interpretată în atîtea feluri !...

„Nu e destul să știi, trebuie să știi că știi.” (Constantin Noica) În primul caz, cunoștința este doar înțeleasă, explicată ; cea de-a doua situație implică, în plus, faptul de a te folosi de ceea ce știi și, mai ales, de a fi conștient de *consecințele* ce ar rezulta din aplicarea a ceea ce știi.

Fascinația paradoxurilor

„Cu cît știi mai mult, cu atît îți dai seama că știi prea puțin.” (George Călinescu) De ce omul ignorant este, în schimb, fericit ? Pentru că, ne spune W.S. Maugham, „Omul care nu știe nimic e mulțumit că nu există nimic de știut și, în consecință, el știe totul”.

„Nu vă închipuiți cît trebuie să fii de spiritual pentru a nu fi ridicol.” (N.S.R. Chamfort) Într-adevăr, numai un spirit capabil să facă saltul spre „bunul-simț” poate evita lucrul acesta.

„Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși”. Acest precept moral creștin cuprinde un paradox subtil, care i-a prilejuit filosofului Lucian Blaga un comentariu ironic, pe măsură: „Ciudat: în această poruncă a moralei altruiste, egoismul este propus ca exemplu de urmat. În numele iubirii față de aproapele, ni se cere la fiecare pas să ne sacrificăm pentru «egoismele» altora”.

„Și-mi caut leacul/Și la Dumnezeu și la dracul.” (Tudor Arghezi) Putem să ne găsim mulțumirea în lacrima bucuriei „binelui” pe care am reușit să-l facem pentru alții sau în satisfacția exagerată a unei mulțumiri egoiste de sine.

„Am o foarte bună memorie pentru a uita.” (G. Stevenson) Este paradoxul „memoriei” care, atunci când se află în slujba unei conștiințe încărcate sau comode, nu numai că-și potențează uitarea, ci se *complace* în ea.

„Poți fi mîndru de tot ce ai făcut, dar ar trebui să fii mult mai mîndru de ceea ce n-ai făcut.” (Emil Cioran) Într-adevăr, adeseori „abținerile” ne definesc mai bine, decît „inițiativele”.

„Dacă vrei să-ți faci un dușman, fă cuiva o favoare.” (Mc. Clauthry) Firește, nu se poate generaliza, însă unii nu pot suporta faptul că favoarea primită la un moment dat îi îndatorează, îi obligă la un efort de „bun-simț”, pentru a răspunde printr-un gest similar de bunăvoință.

„O eroare e cu atât mai primejdioasă, cu cît conține mai mult adevăr.” (H.F. Amiel) Afirmatia este valabilă, desigur, pentru realitatea morală, nu și pentru cea științifică, deși eroarea joacă și aici un rol important, acela de a *flexibiliza* gîndirea și de a schimba perspectivele: „Dezvăluirea erorilor în știință poate avea valoarea descoperirilor creatoare.” (W.I. Beveridge)

„Eul afectiv și eul intelectual fiind distincte, nu e de mirare ca într-o inteligență foarte înaltă să poată exista un caracter foarte josnic.” (Gustave Le Bon) De aceea chiar

și în fața actului suprem al muștrării de conștiință al cuiva trebuie să fim atenți, deoarece el poate ascunde o ipocrizie *disimulată* (de exemplu, se declară neputincios în lupta cu slaba sa voință, pentru a obține astfel compasiunea celorlalți și justificarea viitoarelor lui greșeli sau însuccese).

„Dacă nu ne-ar susține ideile false, ne-am pierde curajul.” (B. de Fontenelle) În drumul nostru spre obținerea desăvârșirii sufletești ne consolăm, de fapt, cu ideea că nu există drum sau cale dreaptă spre *virtute*: însăși „virtutea”, atunci când este *prost* aplicată, devine *viciu* (de exemplu: excesul în considerarea de sine devine „laudă de sine”; prudența exagerată ne poate face neîncredători; ambiția orgolioasă de ordin profesional ne poate face necooperanți). Tocmai acest fapt l-a făcut pe J.-J. Rousseau să afirme: „Virtutea este o stare de război. Ca să trăiești virtuos, ai întotdeauna de dus o luptă cu tine însuși”.

„Nu numai a face ceva e păcat, dar și a nu face.” (Marc Aureliu) Pentru că, nefăcînd, nu numai că nu îndreptăm o situație care pretinde acest lucru, dar îi încurajăm pe unii dintre cei care ne observă „indiferența” să *dorească* să ne imite.

„Există reproșuri care laudă și laude care bîrfesc.” (La Rochefoucauld) În funcție, evident, de cîtă *obiectivitate* sau, dimpotrivă, de cît *subiectivism* punem în aprecierile noastre (de exemplu: îi reproșăm cuiva combativitatea excesivă în susținerea opiniilor personale, dar nu ne putem reprima recunoașterea invidioasă a faptului că această combativitate stă la baza succeselor sale sociale; complimentul la adresa eleganței pe care o pretinde cineva, dar care, de fapt, este o eleganță forțată sau de prost gust).

„Schimbarea este singurul lucru constant.” (A. Schopenhauer) Fără îndoială, totul e mișcare/procesualitate, o schimbare pregătind pe alta, însă „nimic nu pierе, ci totul se transformă” (Heraclit). Trebuie observat însă că „noul” rezultat din schimbare nu este întotdeauna *pozitiv*: „Lîngă omul rău te faci și tu rău”; „Rău faci, rău găsești”; „Sabia ucigașului rămîne fără stăpîn” (proverbe).

„Avem putere, dar e o putere de care nu putem uza.” (W. Shakespeare) Desigur, marele scriitor se referea la acea conștiință a puterii care ar putea fi folosită fără *discernămint* sau pentru a îndeplini o dorință a *dominării*. De aceea St. Heym a spus: „Puterea nestrunită schimbă firea omului”. Pentru că „puterea” poate corupe, H. de Balzac îi avertiza pe cei aflați la putere: „Posesiunea puterii, fie ea cît de mare, nu dă știința de a ne folosi de ea”.

„Cu cît știm mai mult, cu atît înțelegem mai puțin.” (A. Einstein) Socrate a împins această idee la extrem: „Știu că nu știu nimic”. Cu cît informația într-un domeniu se lărgște/îmbogățește, cu atît ea ridică mai multe întrebări și diversifică răspunsurile.

„Paradoxurile de azi sînt prejudecățile de mîine.” (M. Proust) Prin contradicțiile pe care le cuprind, paradoxurile facilitează descoperirea adevărului, care ne va călăuzi apoi, pentru un timp, în viață (pînă cînd va deveni un *adevăr uzat*).

„Legea cea mai tainică și misterioasă a firii este că extremele se atrag și contrariile se contopesc, se transformă unul prin celălalt.” (S. Zweig) În acest aspect dialectic al naturii se află, în mod paradoxal, și latura cea mai frumoasă a destinului omenesc, care în permanență trebuie să evalueze „binele” prin „rău”, pentru a asigura astfel progresul sufletesc: „Natura e nesățioasă de contrarii: din acestea și nu din lucrurile asemănătoare realizează ea armonia” (Heraclit); „Trebuie să ocrotim în noi toate antinomiile naturale și să înțelegem că datorită ireductibilei lor opoziții trăim” (A. Gide).

„Lucrul de care ne temem sfîrșește întotdeauna prin a se întîmpla.” (H. de Montherlant) Procesul psihologic este similar cu cel care se petrece atunci cînd ne încercăm o dorință puternică: aceasta transformă visul în realitate. Este cunoscută, în acest sens, remarca lui William James: „Închipuiți-vă un lucru și îndată acel lucru este pe cale de a fi, de a se împlini”. De asemenea, un proverb latin spune: „O imaginație puternică dă naștere evenimentului”. Trebuie să fim, prin urmare, atenți cu temerile noastre, deoarece o frică puternică *modelează* – asemenea dorințelor vii – psihicul în ideea fricii respective; altfel spus, creează fără să ne dăm seama condițiile psihice interioare pentru îndeplinirea acelei frici (de exemplu, teama exagerată de un anumit examen sau profesor induce eșecul, chiar dacă s-a urmat un program conștiincios de pregătire – teama/emoția puternică dezorganizează intelectul).

„Este o corectitudine a viciului și o incorectitudine a virtuții.” (N. Iorga) Subtilitatea acestui paradox este una dintre cele mai incitante: putem vorbi de o corectitudine a „viciului” doar admitînd că el este principalul factor care *menține* „virtutea” în *limite rezonabile*; și putem admite o incorectitudine a virtuții numai în situația în care o înțelegem și o promovăm în *termeni absoluți*: se știe, astfel, că o calitate exercitată cu prea mult zel nu numai că produce neajunsuri, ci se poate transforma într-o trăsătură psihică opusă (de exemplu, prudența exagerată ne poate face neîncrezători). Este

cunoscută, în acest sens, remarca lui M. Raymond: „O virtute împinsă la extrem se poate întoarce împotriva ei înseși” – de pildă, excesul în considerarea de sine poate deveni „laudă de sine”.

„Cînd citești oameni sînt foarte mulțumiți unii cu alții, poți fi sigur, de cele mai multe ori, că se înșală.” (J.W. Goethe) Înseamnă, într-adevăr, fie că exigențele manifestate unii față de alții au fost *coborîte la minimum*, fie că fiecare vrea în forul său interior să *salveze* niște aparențe.

„Oamenii nu au păreri atît de diferite despre lucrurile vieții, pe cît de diferit vorbesc despre ele.” (G.C. Lichtenberg) Pînă la generarea unei discuții există, fără îndoială, multe puncte comune; apoi, în discuție, orgoliul fiecăruia acționează, făcînd ca aceste puncte comune să se diferențieze tot mai mult.

„În marele joc al vieții începi prin a fi cel înșelat și sfîrșești prin a fi cel care înșală.” (Voltaire) Desigur, în copilărie, de exemplu, educația (din familie, din școală) îți propune diferite valori (adevărul, libertatea, virtutea etc.), pentru ca apoi viața să-ți arate cîte poți să pătimești, dacă te încapățînezi să le respecți sau să le înfăptuiești!...

„Mai sigur ești de izbîndă cînd te adresezi pasiunii, decît rațiunii.” (Voltaire) Poate pentru că „pasiunea” este mai directă, mai hotărîtă și mai selectivă, în timp ce „rațiunea” tergiversează, deoarece ea își trage forța din cîntărirea mai multor alternative, care pot fi însă, pe moment, *la fel* de importante și de presante.

„Poți avea o bucurie fără să fii fericit.” (Voltaire) Ca, de exemplu, atunci cînd constăți că ai avut tăria să *recunoști*, în sfîrșit, o nedreptate făcută altuia, însă nu poți să *nu regreți* în același timp suferința nemeritată pe care ai pricinuit-o semenului respectiv.

„Nu-i om mai flecăr decît omul tăcut atunci cînd începe să vorbească.” (Julien Green) Pentru același motiv pentru care elevii sînt atît de gălăgioși în timpul recreațiilor: tăcutul simte nevoia să-și *dezinhibe* tăcerea îndelungată, iar elevii să-și dezinhibe concentrarea intensă din timpul orelor de clasă.

„Se spune despre un cuvînt că este profund cînd nu este spiritual.” (J. Renard)
Aceasta deoarece o vorbă de spirit, deși poate fi uneori pătrunzătoare, are mai mult o *funcție socială*: aceea de a crea o bună dispoziție de moment sau de a satisface vanitatea cuiva de a se pune astfel în valoare printre ceilalți.

„Unii oameni te jignesc mai mult cînd îți fac bine.” (N. Iorga) Este cazul, de exemplu, al celor care, atunci cînd fac „binele”, adoptă o notă de superioritate sau al celor care, prin laudele lor abile, te încurajează să crezi că valorezi mai mult decît în realitate.

„Ești întotdeauna convins de ideile pe care le-ai găsit tu.” (N. Iorga) Simțim, într-adevăr, nevoia și de alte argumente decît cele proprii, însă după prima impresie favorabilă dată de ineditul lor, poți totuși interveni cu spiritul tău critic.

„Cînd spui despre un fapt că e banal, înseamnă să spui că face parte dintre cele care au contribuit cel mai mult la formarea ideilor tale esențiale.” (Paul Valéry) Despre ceea ce s-a integrat în fondul convingerilor tale nu mai simți, cu siguranță, nevoia să mai argumentezi.

„Deșteptul are un sincer dispreț pentru inteligența adevărată.” (Camil Petrescu) În „deșteptăciune”, inteligența se mulțumește doar cu rolul de a se *descurca*, pe cînd în inteligența adevărată există un *orgoliu creator*.

„Niciodată nu ne aflăm mai departe de țelul dorințelor noastre, decît atunci cînd ne închipuim că l-am atins.” (J.W. Goethe) „Necunoscutul” este un ținut inepuizabil în care satisfacția cunoașterii nu poate fi alcătuită decît din adevăruri relative; credința că deții, la un moment dat, adevărul ultim este o iluzie, care „înmormîntează” spiritul de investigație.

„Toate mijloacele care i-au înlesnit unui om să facă avere îl împiedică să se bucure de ea.” (A. de Rivarol) Cînd mijloacele folosite sînt cele ale corupției, ele nu pot acționa decît ca un bumerang.

„Mai bine să se întâmple nedreptăți, decît să fie remediate căi nedrepte.” (J.W. Goethe)
Este, de pildă, situația copilului bătut pentru greșeala pe care a comis-o; dar, neajutîndu-l să-și înțeleagă greșeala, el este încurajat să creadă că la o răutate nu se poate răspunde decît tot printr-o răutate !

„Temnița cea mai de temut e aceea în care te simți bine.” (N. Iorga) Nicăieri nu se simte omul mai bine ca în sinul judecăților și al egoismului lui.

„Mai mulți prieteni poți cîștiga cu un singur păcat, decît cu toate virtuțile.” (N. Iorga)
Pentru că „păcatul” este mai *contagios* decît „virtutea”; atractivitatea lui rezultă din faptul că se adresează dorințelor noastre de *a face*, pe cînd „virtutea” capacității noastre de a ne *abține*, de a ne *înfrîna*.

„Din cele mai multe discuții ies învingători cei ce au înțeles mai puțin pe alții.” (N. Iorga) Adică cei *egocentrici*, care îi înțeleg mai puțin pe alții, însă nu atît din motive intelectuale, ci pentru că au o părere atît de bună despre propriile idei, încît nu sînt dispuși să ia din argumentația altora decît ceea ce se potrivește convingerilor lor sau care servește satisfacerii intereselor lor; altfel spus, înțeleg doar atît cît este în folosul lor.

„Vina mea capitală este de a face erori de motivare în intuițiile mele juste despre oameni.” (George Călinescu) Spre deosebire de „intuiție”, „explicația” este înclinată spre *redarea caracterului* celui care o realizează, fapt pentru care ea este subiectivă (de exemplu, altruistul acordă întotdeauna o șansă, chiar și celui care nu o merită).

„Niciodată nu facem bine un lucru pînă ce nu încetăm să ne gîndim asupra modului de a-l face.” (William Hazlitt) Acest paradox îl putem accepta numai dacă admitem că „rațiunea” aduce justificări *interesate*, în timp ce „bunul-simț” doar ceea ce *se cuvine*.

„Cea mai mare greșală este să fii convins că ai săvîrșit vreuna.” (Thomas Carlyle)
Trebuie să ne preocupe greșelile comise, însă, fără îndoială, nu în ideea de a ne descuraja, ci de a ne *corija* în viitor modul de gîndire.

„Pentru fiecare lucru pe care l-ai ratat, ai câștigat altceva și pentru fiecare lucru pe care îl câștigi, pierzi ceva.” (R.W. Emerson) Ai câștigat un plus de experiență/pricepere pentru a nu mai rata pe viitor, și totuși pierzi, pentru că fiecare succes obținut pune capăt unui *vis* (poate că tocmai acest lucru l-a făcut pe Fr. Nietzsche să exclame: „Cîtă melancolie în orice lucru încheiat!”).

„Nimeni nu ne arată mai bine defectele decît un discipol.” (Jules Renard) Tendința generală este, într-adevăr, de a judeca, de exemplu, valoarea unui profesor, mai ales după nereușitele elevilor săi, și mai puțin după succesele acestora! Însă sensul ascuns al reflecțiunii de față nu este, desigur, cel ironic, ci acela de a releva faptul că discipolul *preia* și se *formează* în spiritul convingerilor și al pasiunilor maestrului său, care, ca orice convingeri și pasiuni, sînt *exclusiviste*.

„În genere, bunătatea sau răutatea faptelor omenesti se judecă după potriveala lor cu interese plănuite. Dacă cel căruia-i faci nedreptatea, o dorește, atunci, deși din punct de vedere absolut ești culpabil, totuși fapta ta e bună. Așa dară iei unui om muierea, de care el nu dorea decît să scape.” (Mihai Eminescu) Așa se explică, bineînțeles, faptul paradoxal că nu-i poți face omului un bine, dacă el nu-l înțelege sau dacă nu-l dorește... sau că el nu resimte „răul”, dacă în ceea ce-i faci el vede „binele”!

„Din ce ai fost, rămîne ce n-ai păstrat.” (N. Iorga) Adică regretele...

„Poți să fii și prieteneste dușman cuiva, și poți să-i fii și dușmănește prieten.” (N. Iorga) În mod obișnuit se spune: „Tonul face muzica”; astfel, comportamentul obraznic, de moment, al unui copil putem să-l penalizăm prin cuvinte care lezează demnitatea acestuia sau, dimpotrivă, prin cuvinte care să-i acorde încrederea noastră că el este capabil să suporte urmările faptelor sale, că are puterea interioară de a regreta și de a-și reconsidera conduita.

„Poate multe lucruri le-am cunoaște mai bine, dacă n-am vrea să le cunoaștem prea exact.” (J.W. Goethe) Explicația o dă tot marele gînditor: „De fapt, nu știi decît atunci cînd știi puțin; odată cu cunoștințele crește și îndoiala”.

„Graba prea mare pe care o arată unii de a-și plăti o datorie este un soi de nerecunoștință.” (La Rochefoucauld) Însă poate fi, în același timp, și dovada unei *scrupulozități* morale sau chiar a unui *respect deosebit* (datornicul respectiv înțelege să-și manifeste mulțumirea și respectul tocmai pe această cale, a realizării unui efort de a restitui, *mai devreme* decât a promis, datoria contractată).

„Iuda a fost mai fericit când a dat înapoi arginții și a mers de s-a spînzurat.” (N. Iorga) Este unul dintre rarele cazuri când, pentru a salva condiția umană, „sinuciderea” se *justifică*: sinuciderea era pentru Iuda singurul gest care, prin gravele lui consecințe, putea fi contrapus incalificabilei josnicii a trădării sale.

„E mai ușor să pari vrednic de funcția pe care nu ai căpătat-o, decât de cele pe care le îndeplinești.” (La Rochefoucauld) E mai ușor, firește, să îndreptățești speranțe, să crezi iluzii prin promisiunile făcute, decât să *probezi efectiv* unele calități sufletești. De aici și proverbul: „La pomul laudat să nu mergi cu carul”.

„Vedem cum unii oameni cad dintr-un rang înalt din pricina aceluiași cusururi care îi ajutaseră să se cațere acolo.” (La Bruyère) Faptul acesta nu este de mirare, de vreme ce, de exemplu, „cățărătorul” care a ajuns într-un post înalt prin ipocrizie și delațiune înțelege să se mențină acolo doar prin aceleași procedee.

„Ne-ar fi plăcut mai mult, dacă ne-ar fi fost mai puțin pe plac.” (Joseph Addison) Spunem adeseori așa despre unii oameni care au calități reale, însă care știu să se folosească prea des de *laude ipocrite* pentru a cîștiga bunăvoința celor din jur.

„Îți dezaprob spusele, dar voi apăra pînă la moarte dreptul de a le rosti.” (Voltaire) Cum s-ar mai putea dezvolta spiritul omenesc într-o atmosferă de despotism sau de teroare?

„Din plăcere răsare nefericirea.” (Menandru) Desigur, nu din orice plăcere: „Fugi de plăcerea care dă naștere mai pe urmă mîhnirii” (Solon). Mecanismul psihologic prin

care acționează „plăcerea” este cunoscut, însă ignorat de mulți : „Dorința de plăcere nu încetează cîtuși de puțin prin satisfacerea ei. Setea se naște tocmai cînd bei o băutură sărată” (Kusumadeva).

„Orice adevăr începe prin a fi eretic.” (Th. Huxley) De fapt, tot ceea ce este nou creează la început neîncredere – probabil pentru că ne este greu să renunțăm la convingerile deja formate.

„Ce tirziu ne dăm seama că, în timp ce ne desăvîrșim calitățile, ne cultivăm totodată și defectele.” (Theognis) Pentru că „desăvîrșirea” începe, întotdeauna, ca o simplă dorință și sfîrșește ca un exces : „Tot făcîndu-și cruce, și-a scos un ochi” (proverb) – cel cuprins de un zel nestăpînit în obținerea credinței celei mai înalte devine bigot, gîndirea sa nemaiputîndu-se desprinde din dogme și prejudecăți.

„Hoții care fură de la particulari își duc viața în lanțuri ; pe cînd tilharii poporului trăiesc în aur și-n purpură.” (Cato) Pentru că aceștia din urmă dețin, din păcate, și controlul „puterii”.

„Numai vezi să nu faci rău, în timp ce vrei să fii de folos.” (Ovidiu) Din nefericire, lucrul acesta este adesea inevitabil, deoarece, pe de o parte, buna intenție „sare adesea calul” prin excesul ei de zel, iar pe de altă parte, gusturile și preferințele oamenilor sînt atît de diferite, încît ceea ce în intenția ta de moment este o disponibilitate de a face un bine, în aprecierea altuia este o imixtiune sau chiar o lezare a mîndriei sale.

„Voiți să aveți mulți care să vă ajute ? Căutați să n-aveți nevoie de ei.” (Al. Manzoni) Un fenomen similar se petrece și în actul comunicării : „Cei care nu pun întrebări primesc cele mai amănunțite răspunsuri” (Th. Wilder).

„Gîndesc prea mult ; asemenea oameni sînt periculoși.” (W. Shakespeare) Pentru că astfel de oameni sînt beneficiari ai mai multor *explicații* decît alții și, implicit, ai mai multor răspunsuri. Altfel spus, își dau seama cu luciditate de tot ceea ce se petrece în jurul lor, inclusiv de acele lucruri pe care nu ar vrea să le afle sau pe care alții ar dori să le ascundă. Mai mult chiar, astfel de oameni trăiesc o *suferință a lucidității* și în

raport cu ei înșiși, neacordînd eului lor nici o șansă de a-și *ascunde* unele defecte sau slăbiciuni sufletești.

„Lucrul cel mai bine ascuns este cel care se află la vedere.” (E.A. Poe) Pentru că tot ceea ce este ținut ascuns de către cineva trezește curiozitatea altora. În general, curiozitatea omului este foarte greu de stăpînit: „Dacă vrei să ascunzi ceva, ascunde-l în ochii soarelui” (proverb arab).

„Succesul face morale unele nelegiuiri.” (P. Syrus) Explicația constă în faptul că „succesul” este creator nu numai de iluzii, ci și de *invidii*: reușita unora în obținerea, de exemplu, a unor mari averi sau a unor înalte poziții sociale îi face pe mulți să treacă cu vederea *mijloacele* prin care acestea au fost obținute și să dorească să se bucure și ei de o situație asemănătoare. Mai mult chiar, așa se explică și unele situații paradoxale, de genul celei menționate de filosoful Seneca: „Nelegiuirile mărunte sînt pedepsite, iar cele mari sînt purtate în triumf”.

„Trebuie să știi cînd să nu ceri nimic, pentru a obține mult.” (Khashaggi) În strategiile activității educative se întîlnesc, adesea, astfel de situații paradoxale: de exemplu, atunci cînd copilul/elevul are solide resurse de căință/remușcare față de greșeala comisă la un moment dat, el nu trebuie pedepsit, ci, dimpotrivă, trebuie să îi acordăm încrederea că este capabil să suporte urmările greșelii sale și să-și reevalueze conduita. Recunoscător pentru această încredere acordată, copilul/elevul în cauză va face un efort nu numai de îndreptare prin el însuși, ci și de cultivare a dorinței de a fi sincer și corect în viitor.

„Cel care merge cu ochii în pămînt se vede pe sine mai bine, decît cel care se privește în oglindă.” (N. Iorga) Pentru că primul este dispus să-și vadă și defectele, pe cînd al doilea, doar calitățile.

„E ciudat că nemuritor în noi e numai ceea ce e mort.” (N. Iorga) Înțelegem paradoxul din această afirmație sub forma idealului uman spre desăvîrșire, care va fi mereu prezent în sufletul omului, însă ale cărui încercări de împlinire sînt sortite eșecului, deoarece „desăvîrșirea” aparține doar divinității.

„Acolo unde te vei bucura cel mai mult, te vei și teme cel mai mult.” (P. Syrus) Este vorba, negreșit, despre acele plăceri care au fost obținute printr-un *abuz*.

„Sînt însușiri rele care constituie talente mari.” (La Rochefoucauld) Cum au fost, de exemplu, viclenia lui Ulise și caracterul dublicitar al lui Talleyrand.

„Cauze mici răstoarnă lucrurile cele mai mari.” (Tacit) Înțelepciunea noastră populară spune: „Buturuga mică răstoarnă carul mare”. Cînd este vorba de viața sufletească, se observă adesea cum un gest reflex (deci necontrolat) poate compromite întreaga argumentație a cuiva despre intențiile sale pe care pretinde să le impună ca fiind oneste.

„Nu este nimic mai inconsecvent decît cea mai mare consecvență.” (J.W. Goethe) O „consecvență” încăpățînată, care nu ține cont de cerințele noilor împrejurări apărute, creează situații nefirești sau de impas, care impun apoi adoptarea unor atitudini *opuse* celor susținute cu consecvență.

„De cîte ori n-a murit ceea ce trăiește în tine ! Și te mai temi de moarte ! ” (N. Iorga) Într-adevăr, de cîte ori nu ne omorîm în noi înșine, prin lașitățile și compromisurile noastre, propriile idealuri ; de cîte ori, dominați de satisfacții senzuale și de interese materialiste de moment, nu ne strivim chiar omenescul din noi ! Și cu toate acestea, teama de moartea trupească este mai mare decît de cea sufletească...

„Uneori și dreptatea pricinuieste rău.” (Sofocle) De exemplu, atunci cînd judecătorii închid „dreptatea” în articole de legi, neținînd cont de *potențialul de remușcare* și, implicit, de *îndreptare prin sine* a persoanei incriminate. Într-o altă interpretare, împlinirea idealurilor oricărei „revoluții” se face întotdeauna pe seama suferințelor altora. Se poate chiar generaliza, spunîndu-se că a face dreptate cuiva presupune a provoca o nemulțumire sufletească altcuiva.

„Știm neștiind.” (Petre Țuțea) În acest enunț este concentrat unul dintre cele mai surprinzătoare și profunde paradoxuri ale „cunoașterii”: cu cât ești mai conștient de faptul că ești mai neștiutor într-un domeniu sau altul, cu atât ești, de fapt, mai știutor, deoarece „neștiutul” nu-l putem delimita decât prin „știut”, adică prin ceea ce am reușit să cunoaștem pînă la acea dată.

„Trebuie să știm să comitem prostiile cerute de caracterul nostru.” (N.S. Chamfort) Încercînd să dăm un exemplu, putem spune că înfumuratul care nu se îndoiește de sine este, de fapt, mai sincer cu el însuși, decît cel care trăiește cu incertitudini cu privire la sine.

„La extrema oricărui gînd e un suspin.” (P. Valéry) Pentru faptul știut că „gîndul” este opusul „sentimentului”: gîndul caută să ne impună raționalul și, implicit, „adevărul”, pe cînd sentimentul să ne aducă satisfacția, „plăcerea”.

„Un singur om m-a înțeles și nici acela nu m-a priceput.” (G.W. Hegel) Pentru că una este să înțelegi aspectul logic al unei argumentații și alta este să înțelegi *motivația* care o susține.

„Pe cine Dumnezeu iubește îl pedepsește, îl încearcă prin păcat.” (paradox creștin) Este poate cel mai *nobil* paradox prin semnificația lui: omul nu se maturizează sufletește, nu-și moralizează existența decît prin încercări grele de viață, prin păcat, prin suferințe. În afara acestora, omul n-ar cunoaște ce înseamnă remușcarea, căința; ca să nu mai vorbim de faptul că doar cel care a cunoscut suferința (fizică sau morală) îl poate înțelege și ajuta pe cel aflat, la un moment dat, în suferință. Prin contrast, bogăția, opulența, lipsa de griji aduc după ele nu numai infatuarea, ci și indolența, sărăcia sufletească.

„Dacă faci așa cum face toată lumea și gîndești așa cum gîndește toată lumea, o vei duce foarte bine cu vecinii, dar vei trage toate consecințele mentalităților și stupidităților lor. Dacă gîndești și te comporți altfel, trebuie să suporti consecințele antipatiei și persecuțiilor lor.” (G.B. Shaw) Viața ne pretinde, fără să vrem, un *tact* al compromisurilor, care nu este departe de ceea ce se desemnează prin termenul

„înțelepciune” : „Înțelepciunea nu e un produs al educației, ci al încercării de-o viață de a o dobîndi” (A. Einstein).

„Așa este firea omului : privește efectele înainte de a analiza cauzele.” (H. de Balzac)
Cîți dintre copii nu sînt, de exemplu, victima acestei tendințe a părinților de a sancționa doar o evoluție școlară modestă, de moment, a copiilor lor, fără a se întreba dacă această evoluție nu este cumva rezultatul unui climat familial tensionat sau chiar al unor pedepse exagerate/nemeritate pe care le-au aplicat acestora ! Să ne mai mirăm că vine apoi, mai devreme sau mai tîrziu, un moment în viața familiilor respective cînd copiii devin judecători ai părinților lor ? ! ...

„Există două tragedii în viață : una e să nu obții ce-ți dorește inima ; cealaltă, să obții.” (G.B. Shaw) Într-adevăr, satisfacția, obținută prin împlinire, *ucide* „dorința ; însă sînt și cazuri cînd o satisfacție obținută reprezintă un *stimulent* pentru ridicarea dorinței ulterioare la cote atît de înalte, încît nu poți să le atingi.

„Singurul lucru statornic este schimbarea.” (A. Schopenhauer) Fără îndoială, chiar simplu fapt al „somnului” ne schimbă sufletește, prin visele și compensațiile lui.

„Cît de mult trebuie să suferi pentru că nu suferi.” (J.P. Sartre) Există, cu siguranță, oameni cu o incapacitate de a suferi, care nu sînt însă mai puțin nefericiți ca cei care se abandonează suferinței făcîndu-și din ea o *plăcere* : „Există oameni de o structură sufletească foarte ciudată : nu pot trăi fără suferință. Cînd nu mai au nici o suferință, ei devin ipohondri” (Lucian Blaga).

„Cel mai sigur dintre mutisme nu este să taci, ci să vorbești.” (A. Camus) Într-adevăr, prin cuvinte meșteșugite poți mai bine să ascunzi, de exemplu, o anumită intenție, atitudine sau trăire, decît prin tăcere !

„Nu poți să-i poruncești naturii decît pentru a i te supune.” (Fr. Bacon) Evident, marele filosof se gîdea la faptul că este o chestiune de bun-simț ca o ființă imperfectă, cum este omul, să nu îndrăznească să intervină altfel decît cu *respectul cuvenit* față de natură, care ne oferă toate perfecțiunile : „Geniul omenesc nu va putea nicicînd născoci

invenții mai desăvârșite ca acelea create de natură, în care nu lipsește nimic și nimic nu-i de prisos” (Leonardo da Vinci); „Natura este necruțătoare, iar când încerci să-i calci legile este mai dură decât curtea cu juri, pentru că este mai logică” (H. de Balzac).

„Cel mai teribil paradox al libertății creștine este că a fi ales de Dumnezeu înseamnă a fi părăsit de el.” (Simone Weil)

Este, fără îndoială, o părăsire motivată de *încredere*, singura care asigură evoluția psihologică a omului: când manifesti încredere în cineva, acesta se simte obligat în forul lui interior să *probeze* faptul că este în stare să-și țină în frâu nu numai dorințele, ci și iscusințele.

„Omul nu are prieten mai bun și dușman mai rău decât pe sine.” (J. Lubbock) Pentru că „eul” propriu îți primește cu generozitate și discreție orice confesiune prin care dorești să te detensionezi, însă când el a învățat să se respecte, *nu mai admite* nici un compromis la adresa lui.

„Cel care nu știe încotro se îndreaptă va ajunge cel mai departe.” (E. Jünger) Pentru că gândirea lui va trebui să fie în permanență vigilentă și flexibilă; să facă o selecție a oportunităților ivite.

„Lucrurile pe care le știm mai bine sînt cele pe care nu le-am învățat.” (Vauvenargues) Memoria afectivă, încorporată în propriile pățanii, te învață minte cel mai bine, tocmai pentru că este mai amară. În acest context, nu putem să nu amintim observația lui G.B. Shaw: „A învăța să trăiești e ca și cum ai învăța să patinezi: începi dîndu-te în spectacol într-un mod ridicol”.

„Nu disprețuieți sensibilitatea nimănui; sensibilitatea fiecăruia e propriul său geniu.” (Ch. Baudelaire) La rîndul său, Lucian Blaga afirmă: „Inteligența devine genială nu din resursele inteligenței, ci din cele ale pasiunii”. De resursele afective ale „inimii”, Mihai Eminescu lega însăși posibilitatea fericirii în viață: „Numai inima-i izvorul fericirii vieții noastre”. Într-adevăr, „inteligența” este dependentă de „sensibilitate” sub raport energetic; mai mult chiar, în absența ei nu s-ar putea aprecia valoric, nu și-ar putea da seama în ce măsură este sau nu și *umană*.

„Niciodată nu ne aflăm mai departe de țelul dorințelor noastre decât atunci când ne închipuim că le-am atins.” (J.W. Goethe) Pentru că sensul adevărat al dezvoltării omului este spre un ideal de perfecțiune, or, încercările noastre în această privință nu răspund decât într-o foarte mică măsură exigențelor acestui ideal. Montaigne afirma în această privință: „Dorința și satisfacerea ei ne fac să suferim la fel”. La rîndul său, Emil Cioran spune: „Dorințele urzesc un univers, dezmințit de minte”.

„Cu cît un eveniment e mai fericit, cu atît durează mai puțin.” (Pliniu cel Tânăr) Nu numai pentru faptul că un astfel de eveniment ne consumă mai rapid rezervele energetice, ci și pentru că el va atrage, prin simpatie, un eveniment de sens contrar. Este cunoscut, în acest sens, că extremele se ating cînd este vorba de trăirile emoționale, deoarece acestea nu cunosc măsura: „Desfătarea are soră întristarea”; „Unde e minte multă este și nebunie multă”; „Fericirea e un pas între prea puțin și prea mult” (proverbe).

Lucian Blaga ne dă un exemplu de fidelitate echivocă: „O femeie care este fidelă soțului numai dintr-un simțămînt de fidelitate față de sine îi este, de fapt, infidelă”. La alte femei procesul este invers: își construiesc un respect față de sine ca rezultat al respectului față de sine văzut la partenerul de viață.

„Cîtă forță se află în slăbiciune și nevinovăție!” (H. de Balzac) Evident că pe mulți propriile slăbiciuni îi *domină*, iar „nevinovăția” este pentru ei cel mai puternic argument al cinstei lor. Este cunoscută observația lui Lucian Blaga cu privire la forța slăbiciunilor noastre: „Pentru nimic nu cheltuim atîta forță ca pentru lucrurile pentru care avem o «slăbiciune»”. Cine nu a verificat pe „pielea lui” adevărul acestui paradox formulat de L. Blaga?... (cît de greu nu ne-a fost, de exemplu, să ne smulgem uneori din vraja unui amor propriu exagerat sau să ne desprindem din plasa unui sentiment de invidie ori de gelozie!...)

„Dacă vreți să nu vă temeți de nimic, gîdiți-vă că trebuie să vă temeți de orice.” (L.A. Seneca) Însă o stare continuă de vigilență sau de suspiciune, admitînd că ar fi posibilă, pe lîngă faptul că se poate transforma cu timpul într-un sentiment al „fricii de frică”, ne frustrează de posibilitatea de a trăi emoțiile imprevizibile, dar revigorante, ale clipei.

„Televiziunea ne oferă subiecte de reflecție, dar suprimându-ne timpul de a reflecta.” (G. Cesbron) Obiecția devine foarte importantă dacă vom considera ca adevărată afirmația lui J.W. Goethe: „A gândi e mai interesant decât a ști”.

„Boala care incită la creație este sănătate de ordine mai înaltă. De unde urmează că medicii ar trebui să aibă o concepție mai puțin medicală despre boală.” (Lucian Blaga) De fapt, condiția normală a psihicului uman ar trebui s-o reprezinte încercarea permanentă a omului de a-și depăși limitele, „mediocritatea” resimțind-o ca o stare de boală.

„Sînt oameni fără caracter în fapte mărunte, dar de-un caracter eroic, cînd e vorba de fapte mari.” (Lucian Blaga) Lucrul acesta este posibil, deoarece omul uită de misiunea lui în faptele mărunte; nu poți fi conștient de misiunea ta de om în orice clipă. Într-o altă interpretare, se observă că, atunci cînd este vorba de situații existențiale liminale, care pretind un act de implicare totală, omul „dezgroapă” în mod involuntar din profunzimile afective/instinctuale ale personalității sale resurse nebănuite de curaj, de impulsuri generoase, de sacrificiu în apărarea și salvarea semenilor. În mod paradoxal, omul este mai bun, mai altruist prin determinările lui afective, decât prin cele raționale/intelectuale.

„Este în adulter cel care își iubește prea înfocat soția.” (P. Syrus) Există, cu siguranță, mult adevăr în acest paradox: înșelăm „iubirea” cînd, în loc s-o *spiritualizăm*, o abatem de la menirea ei umană de a ne asigura, în primul rînd, o bucurie sufletească și o facem să aspire doar la satisfacții de ordin trupesc.

„Cea mai mare recunoștință pe care o poți dori de la unii oameni e să nu-ți fie recunoscători.” (N. Iorga) Ne onorează mai mult acea recunoștință care dovedește că cel pe care l-am ajutat a știut să se folosească într-un *mod demn* de sprijinul primit.

„Voi ești să cunoști lucrurile?, privește-le de aproape. Vrei să-ți placă?, privește-le de departe.” (I.L. Caragiale) „Interesul”, cu cît este mai puternic, cu atît stimulează cunoașterea și, implicit, ne apropie de specificul/esența unui lucru, a unui fenomen sau a unei situații. Însă aici sîntem în fața unui paradox al cunoașterii: cu cît ne implicăm în cunoaștere cu așteptări mai mari, cu atît și deziluziile pot fi mai mari. În general, s-a

observat că, pe măsură ce ne apropiem de esența unui lucru sau fenomen, adică de adevăr, sîntem nevoiți să renunțăm la iluzionările sau entuziasmarile începutului – de exemplu, vestimentația impecabilă și manierele civilizate ale cuiva, care ne-au creat o bună impresie la început, pot ascunde un caracter ipocrit, care apoi să ne dezamăgească. Din fericire, este frecventă și situația inversă : sub o ținută modestă și un comportament mai voluntar (mai nonconformist) să descoperim un caracter demn. Se impune, prin urmare, ca în cunoaștere să fim cit mai *detașați*, mai *desprinși* de presupuneri și de prejudecăți.

„Cine săvîrșește «nedreptatea» este mai nenorocit decît acela împotriva căruia este săvîrșită.” (Democrit) Cu condiția evidentă ca cel nedrept să aibă într-un tîrziu „priza de conștiință” asupra faptei sale ; altfel, nu va resimți nici un regret și își va păstra stima de sine.

„E absolut totuna, de ești o persoană distinsă ori fără însemnătate : pentru omenescul din tine vei trage oricum ponoasele.” (J.W. Goethe) Fără îndoială că și într-o situație, și în alta invidia omenească este pregătită să perceapă și să sancționeze, în primul rînd, slăbiciunile omenești.

„Posedați toate lucrurile ca și cum nu le-ați avea.” (Miguel de Cervantes) Pentru faptul știut că siguranța pe care o avem asupra deținerii unui lucru ne slăbește interesul față de acel lucru. Și invers : lucrul rîvnit este considerat mai valoros decît altele similare, pe care deja le deținem.

„Cel deștept nu comite prostii neînsemnate.” (J.W. Goethe) Probabil pentru că, la un astfel de om, *așteptările* sînt întotdeauna pe măsura înzestrării lui.

„Pentru a iubi pe oameni, trebuie din cînd în cînd să-i părăsim.” (G. Papini) Altfel, relațiile riscă să degereze în *familiarism*, adică într-o formă de intimitate neprincipială, cînd nu se mai poate face distincția necesară între defecte și calități sufletești.

„Mulți oameni foarte învățați n-au minte.” (Democrit) La rîndul său, Heraclit a spus : „Erudiția nu ne învață să avem minte”. Acest paradox poate fi explicat prin faptul

că pot exista, într-adevăr, oameni cu multă învățătură, însă care să nu cunoască *folosul* acesteia sau să îi dea o întrebuintare greșită, pentru că o interpretează *pe dos*. Într-altă accepțiune, se pare că „erudiția” slăbește foarte mult simțul practic, adică înseși abilitățile obișnuite de viață.

„Omul are bucurie și-n durere.” (Homer) Pentru că o suferință, cum este, de exemplu, cea a „remușcării”, poate să-ți *îndrepte* gândul; pentru că o „durere” – așa cum spune P. Syrus – poate ține loc de leac, când înlătură altă durere (de pildă, suportăm o intervenție chirurgicală pentru înlăturarea unei tumori).

„Binele pe care l-am primit de la cineva cere să respectăm răul pe care ni-l face.” (La Rochefoucauld) Marele moralist francez se referea, desigur, la „binele moral”, respectiv la acel bine normativ care ne impune o exigență, o rigoare de ordin comportamental. Atunci când cineva ne semnalează, de exemplu, un păcat sau un defect al caracterului nostru pentru a-l îndrepta, noi ne supunem unei suferințe a *corijării interioare*, respectiv unor complexe procese de conștiință care cuprind continue reevaluări și culpabilizări prin „căință”. Într-o primă fază noi sintem tentați să interpretăm aceste suferințe interioare ca un rău subiectiv nemeritat, însă ulterior nu putem să nu fim recunoscători față de acest „rău”, deoarece el reprezintă principala condiție de a ne îndrepta prin noi înșine.

„Este câte un om iscusit, care învață pe mulți, dar care nu-și este de folos lui însuși.” (*Septuaginta*) Acest lucru se explică nu numai prin faptul știut că este mai ușor să dăm sfaturi altora decât nouă înșine, ci și prin acela că este mai facil planul intelectual, prin care găsim soluții, decât cel voluntar, prin care trebuie să ne silim „voința” să *aplice* soluțiile găsite. Așa se explică și paradoxul consemnat de Johan Oxenstiern: „Nimic nu-i atât de ușor ca a critica; dar nimic nu-i atât de greu ca a evita noi înșine greșelile despre care credem că avem dreptul să le criticăm la alții”.

„Aceasta este prima mea înțelepciune cu privire la oameni, că mă las înșelat, pentru a nu mă păzi de înșelători!” (F. Nietzsche) Este, bineînțeles, amuzant să vezi cum oamenii îi lasă pînă la urmă în pace pe cei care nu-și fac o preocupare din faptul că ar putea fi înșelați la un moment dat, în schimb nu-i iartă deloc pe cei care, din vanitate, se laudă că nu pot fi înșelați de nimeni – astfel că, în mod paradoxal, aceștia ajung să fie mult mai înșelați decât primii.

„Cîndva oamenii se temeau de viitor ; acum se teme viitorul de oameni.” (Werner Mitsch) Egoismul individual a devenit atît de agresiv, încît a dat naștere unei confruntări tot mai acerbe între oameni. Astfel „viitorul” este compromis, deoarece acolo unde lipsește dragostea, lipsește și fericirea.

„Pierderea unei iluzii te face mai înțelept ca găsirea unui adevăr.” (Ludwig Börne) Poate pentru faptul că pierderea unei „iluzii” îți dezvoltă *simțul realității*, pe cînd găsirea unui „adevăr” te încurajează să crezi doar în certitudini.

„Vrei să fii cunoscut de toți ? Să nu cunoști pe nimeni.” (P. Syrus) Cunoștințele îți limitează *imparțialitatea* prin abuzul lor de încredere, ca să nu mai vorbim de atentatele lor la bunul tău simț, prin laude și acte de lingușire. De aceea se și spune că este mai greu să fii judecător între prieteni, decît între necunoscuți sau între dușmani.

„Dacă viața ta a plăcut multora, nu poate să-ți placă și ție.” (P. Syrus) E de presupus că astfel te-ai împăcat sau te-ai complăcut în a face *multe compromisuri*...

„Cît este de trist cînd te cuceresc cei care te apără !” (P. Syrus) Firește, ar fi de preferat să ne lăsăm cucerii nu de cei care ne lingușesc sau ne ocrotesc într-un mod ipocrit, ci de cei care ne ajută să ne cunoaștem și să ne învingem unele defecte sufletești.

„Ce am cheltuit am pierdut ; ce am avut am lăsat altora ; dar ce am dat încă mai este al meu.” (Johan Oxenstiern) Sensul acestui paradox ni-l explică același subtil reflexolog suedez : „Este cert că bunurile, pe care le dă prin pomeni și opere de caritate, sînt unicul lucru pe care omul îl poate socoti ca fiind al său din tot ce posedă aici pe pămînt ; căci, la moarte, el trebuie să părăsească tot restul și nu poate lua cu el decît fapte bune”.

„E mai scurtă calea de la ură la prietenie, decît de la antipatie la prietenie.” (La Bruyère) Pentru că „ură” este mai *emoțională* prin natura ei, pe cînd „antipatia” este o stare mai *elaborată*, mai apropiată de atitudinea intelectuală. În același context se înscrie și maxima : „Lingușirea e mai periculoasă decît ura” (B. Gracián).

„De-am fost crud, am fost pentru că am vrut să fiu și milostiv.” (W. Shakespeare) Cum altfel decât pe calea „cruzimii” am putea înțelege apoi binefacerile „milosteniei”? În mod paradoxal, uneori nu ne rămâne altă cale de a ne arăta bunele intenții față de cineva decât pe cea a cruzimii (verbale sau gestuale) – deși condamnat sub raport moral, un act de cruzime (de exemplu, o bătaie aplicată de părinte unui copil exasperant de obraznic) poate avea uneori efectul unui șoc emoțional, care să determine apoi o reconsiderare a propriului comportament din partea copilului. Mai mult chiar, copilul va ajunge să înțeleagă mai târziu acest fapt paradoxal conform căruia asprimea părintelui a derivat din dragostea sa, din dorința de a-l vedea îndreptat.

„Cine este bogat? – Cine este mulțumit. Cine este mulțumit? – Nimeni.” (B. Franklin) Indiferent că este vorba de o bogăție materială sau de una spirituală, omul nu poate fi, în realitate, mulțumit pe deplin niciodată, deoarece, pe măsură ce realizează ceva, dorește tot mai mult. Mulțumirea nu este decât o stare de satisfacție parțială, care consfințește realizarea doar a unui scop *de moment*. Mulțumirea poate fi deplină doar în cazul persoanelor neambițioase, care-și propun obiective modeste și care se mulțumesc cu puțin sau cu „ce-o da Dumnezeu”.

„Lacrima e tot atât de limpede și de curată, fie c-o produce bucuria, fie c-o produce suferința.” (V. Hugo) Fiindcă, în ambele cazuri, izvorul este comun: *sensibilitatea noastră*.

„Idealurile îndeplinite te îmbătrânesc.” (Lucian Blaga) În schimb, visurile ne întrețin iluzia unei posibile atingeri a unor niveluri superioare de existență.

„Cei a căror viață are mai mare preț se tem cel mai puțin de moarte” (Immanuel Kant) Probabil pentru faptul că știu să dea vieții lor acel sens spiritual pe care „moartea” nu-l poate anula: este vorba despre trăirea într-un *proiect umanitar*, care exprimă dragostea de oameni, de bine, de adevăr, de frumos.

„Și diavolul poate invoca Sfinta Scriptură.” (W. Shakespeare) Scopul scuză mijloacele, însă trebuie să fim atenți la caracterul celui care le folosește: „Cea mai mare nedreptate e a părea drept, fără a fi” (Platon).

„Dacă cineva vrea să se facă temut, să facă în așa fel, să fie iubit.” (F.W. Förster)
Calea sigură este cea a *cinstei*: „Un om cinstit este respectat chiar și de cei necinstiți”
(D. Diderot).

„Poți fi mîndru de tot ceea ce ai făcut, dar ar trebui să fii mult mai mîndru de ceea ce n-ai reușit. Este o mîndrie pe care rămîne să o născocim.” (Emil Cioran) În mod paradoxal, nereușitele unora sînt mai bogate în *originalitate psihică* decît împlinirile altora. Ca să nu mai vorbim apoi de faptul că dacă nu vom ști să apreciem nereușitele de moment, nu vom putea progresa în nici un domeniu.

„Cel pe care-l iubesc zeii moare tînăr.” (Menandru) A fi ales de zei înseamnă a fi ales pentru *suferință*, deoarece încrederea deosebită de care se bucură cel ales o plătește cu prețul unei *responsabilități maxime* la nivelul conștiinței individuale.

„Plăcerea este o stare indiferentă, adică neutră, nu este nici bine, nici rău.” (Zenon)
Ne aflăm în fața unuia dintre cele mai surprinzătoare și subtile paradoxuri, a cărui explicație o găsim la Epicur: „Atunci cînd spunem că plăcerea este scopul vieții, nu înțelegem plăcerile vicioșilor sau plăcerile ce constau din desfătări senzuale, cum socotesc unii [...], ci prin plăcere înțelegem absența suferinței din corp și a tulburării din suflet”. Cu certitudine, cei care caută să-și procure plăceri cu orice preț, mai ales din cele senzuale, își provoacă în mod inevitabil insatisfacții ulterioare, deoarece vor rămîne nu numai cu regretul constatării că au fost victima unor neînfrînări, ci și cu dezamăgirea realizării faptului că nu există plăceri care să nu fie trecătoare.

„Oamenii se nasc ignoranți, nu proști. Proști ajung datorită educației.” (Bertrand Russell) Evident nu datorită oricărei educații, ci aceleia care vrea să impună cu tot dinadinsul *anumite tipare*, anumite modalități de interpretare prestabilite.

„Orice obținem prin dorință este un lucru străin.” (P. Syrus) Probabil pentru că tot ceea ce am obținut prin dorință poate fi la fel de bine pierdut sau răpit prin vicleșug sau necinste. Singurul lucru ce ne aparține cu adevărat este *trăirea*, care la fiecare om este originală, specific individuală.

„Să cruți un om rău, dacă, odată cu el, va pieri un om bun.” (P. Syrus) Fiindcă, așa cum în absența „răului”, „binele” s-ar perverti și nu și-ar mai cunoaște limitele, la fel s-ar întâmpla și cu răul, dacă ar rămâne singurul.

„Trebuie să te temi mereu de ceea ce vrei să fie la adăpost.” (P. Syrus) De obicei, punem la adăpost slăbiciuni și defecte sufletești pe care nu avem curajul să le înfruntăm; împinse în subconștient, acolo ele „dospesc” și apoi refulează, dându-ne de gol când ne este lumea mai dragă.

„E nefericit cel care nu știe să trăiască fără primejdie.” (P. Syrus) Desigur, pentru că prin exces de prudență nu vom putea cunoaște ce înseamnă efectele riscului, care își are contribuția lui în procesul maturizării psihice.

„Nu fi rău din bunătate!” (B. Gracián) Acest lucru se întâmplă atunci când „bunătatea” nu este folosită cu *responsabilitate*, când, de exemplu, indulgența și generozitatea nu sînt aplicate cu discernămint, adică pentru oameni care pe moment le merită. Folosirea nejudicioasă a bunătății poate fi o dovadă a incapacității de a diferenția „calitatea” de „superficialitate” în comportamentul semenilor sau poate fi dovada dorinței celui în cauză de a se *pune bine* cu toată lumea, adică de a evita o responsabilitate a „atitudinii”.

„Jumătatea e mai mare ca întregul.” (paradox de origine necunoscută) Fără îndoială că valabilitatea acestui paradox se probează în probleme ale vieții sufletești: de exemplu, cel care-și consumă dintr-odată întreaga energie și calitățile, mizînd pe o singură carte, este adesea în inferioritate față de cel care acționează cu prudență, rezervîndu-și jumătatea din forțe pentru o eventuală nouă încercare. La fel se poate spune și despre cel care se lasă lesne convins de promisiunile cuiva: va fi repede înșelat și, implicit, acoperit de regrete și de rușine.

„Desparte-te de noroc, când ai cîștigat.” (B. Gracián) „Norocul” este *perfid*: nu-ți spune că „obosește” și el, de la o vreme, lăsîndu-te să crezi că vei beneficia de el la infinit. Astfel, prins în mrejele lui, te va trăda când te aștepți mai puțin și te va arunca în prăpastia celor mai crunte dezamăgiri.

„Oamenii nu sînt înșelați întotdeauna pentru că sînt proști; ci adesea numai pentru că sînt buni.” (B. Gracián) Într-adevăr, omul bun este vulnerabil, deoarece bunul-simț îl face să se *încredă* în oameni. Dar e dureros să vezi că „sinceritatea” este luată drept *naivitate*. Însă nu numai oamenii sinceri și binevoitori, ci și cei foarte deștepți sînt, de cele mai multe ori, ușor de păcălit. Explicația ne-o dă același B. Gracián : „Familiarii cu lucrurile neobișnuite, viața de toate zilele e pentru ei ceva rămas necunoscut, deși atît de necesar. Contemplarea lucrurilor sublime nu le mai lasă timp pentru agitația vieții. Și cum nu știu esențialul acestei vieți, pe care ar trebui să-l cunoască «de-a fir a păr», lumea îi privește cu mirare sau mulțimea superficială îi socotește drept ignoranți... a ști să trăiești e, în zilele noastre, o adevărată știință”.

„Privită în adînc, realitatea încetează de a mai fi verosimilă.” (Lucian Blaga) Pentru că, încercînd s-o înțelegem, îi adăugăm, fără să vrem, o altă realitate, și anume o realitate *subiectivă*, care nu poate evita implicarea convingerilor, a dorințelor și a emoțiilor în percepțiile noastre, în modul de a privi și de a înțelege realitatea. Mai mult chiar, omul are tendința de a complica realitatea prin întrebările tot mai sofisticate pe care și le pune pe marginea ei. Or, spune Mircea Eliade, lumea/realitatea este de la sine înțeleasă : „Gînditorii s-au trudit pînă acum să înțeleagă lumea dintr-un alt punct de vedere decît cel al cunoașterii imediate. Au creat o problematică a existenței și apoi și-au petrecut timpul în rezolvarea ei. De ce nu se acceptă lumea ca fiind de la sine înțeleasă și apoi să se treacă mai departe, s-o întregească prin gîndire ? De ce au căutat ei sensul gîndirii *numai* în reluarea și reactualizarea dialectică a Creației, cînd gîndirea putea conduce și la alte lucruri ? ” (de pildă, la coincidența cu creația, la creația propriu-zisă, la colaborarea eficientă cu viața) – *Drumul spre centru*, p. 64.

Reflecțiunea lui L. Blaga este fidelă, de fapt, concepției lui despre „cunoaștere”, dezvoltată în *Trilogia cunoașterii* : cunoașterea *paradisiacă*, prin care misterul este parțial relevat cu sprijinul rațiunii, al facultății intelective, și cunoașterea *luciferică*, prin care tainele realității înconjurătoare sînt intensificate cu ajutorul imaginației poetice. Rațiunea umană nu poate, așadar, cunoaște totul, pentru că lumea în întregul ei rămîne o uimitoare „corolă de minuni”, ce închide semnificații neștiute sau neînțelese încă.

Intuiție, fler, tact psihologic

„Reproșurile în nenorocire sînt mai grave decît nenorocirea.” (P. Syrus) A face lucrul acesta înseamnă „a turna gaz peste foc” : un plus de conștientizare înseamnă un plus de *vinovăție*.

Care este secretul reușitei în legăturile cu oamenii ? : „Pune în toate lucrurile oarecare taină... lăsându-i pe toți în presupuneri și neliniște” (B. Gracián). Un alt sfat pe care ni-l dă Gracián pornește de la faptul cunoscut că „recunoștința” e uitucă, pe cînd „speranța” are memorie bună : „Mai îndatorat îți este cel ce așteaptă ceva de la tine, decît cel ce îți datorează recunoștința. Cine și-a astîmpărat setea întoarce spatele fîntîinii din care a băut, iar portocala stoarsă ajunge, de pe o tîpsie de aur, în lada de gunoi. Cînd dependența s-a dus, se duce repede și buna purtare și cu ea se sfîrșește și considerația”. În sfîrșit, Gracián ne arată cît de important este să nu intrăm în jocul jignirilor, încercînd să le răzbuni, ci, dimpotrivă, să cauți să le preîntîmpini, apropiindu-ți-l cu abilitate pe cel care trebuia să-ți fie un rival : „Mult face să știi să îndatorezi... Cine știe să prefacă supărările în amabilități, acela știe să trăiască. Fă din reaua-voință a cuiva o prietenie intimă ! ”.

„Doctorului îi trebuie tot atîta știință ca să nu prescrie [o rețetă – n.n.] și nu o dată arta lui constă tocmai în neaplicarea unor remedii.” (B. Gracián) La fel, și psihiatrul sau psihologul clinician trebuie să lase uneori „răul sufletesc” (cel „moral”) să se potolească singur, și nu să-l irite sau să-l înrăutățească prin tot felul de supoziții și scenarii psihoterapeutice, care rareori se potrivesc *adevăratelor* motive intime ce le-au stat la bază.

„Nu este finețe mai mare decît aceea de a nu înțelege cîte ceva.” (B. Gracián) Firește, nu oricine are capacitatea de a se face că nu observă unele fapte sau situații, atunci cînd lucrul acesta se impune. *Intransigența* în a observa și în a critica orice greșeli sau lipsuri nu face decît să întrețină conflicte și resentimente dintre cele mai violente între oameni. E o dovadă a „tactului” să poți să-ți dai seama că nu totul poate fi spus, la un moment dat, și mai ales că nu oricărui om i se poate spune orice lucru.

„Cred în intuiții și inspirații... Uneori *sînt* că am dreptate. Nu *știu* că am dreptate.” (A. Einstein) Marele savant chiar așeza aceste stări psihice deosebite la *baza invențiilor* : „Invenția nu e rezultatul gîndirii logice, chiar dacă produsul final ține de o structură logică”. Faptul „intuiției” este foarte greu de explicat, deoarece el este legat de contribuția *subconștientului afectiv* – ca, de exemplu, atunci cînd simți pe moment că cineva este nesincer cu tine, deși argumentele logice îți lipsesc, însă ulterior se dovedește că „intuiția” nu te-a înșelat.

„Mă mulțumesc să-mi studiez semenii ; îi văd cum joacă toți teatru, cu mai multă ori mai puțină îndemînare. Nu-mi fac iluzii despre nimic, dar rîd ca un spectator din sală care se distrează.” (H. de Balzac) Însă nu întotdeauna „prefăcătoria” este una *studiată*. Jucăm cu toții teatru, mai mult sau mai puțin, pentru că există și o prefăcătorie involuntară, *protectivă*, legată de nevoia instinctuală a omului de a se ști stimat, respectat, prețuit (psihologii care aplică „teste” se confruntă frecvent cu tendința involuntară a subiecților de a *ieși bine* la probă/test, astfel că răspunsurile acestora la cerințele testului trebuie privite cu rezervă).

„Orice-nșelare cuprinde în sine o mărturisire de slăbiciune.” (N. Iorga) Înseamnă, bineînțeles, că din partea înșelatului a fost *prea multă* încredere, iar din partea înșelătorului a fost *o lipsă* de încredere la fel de mare.

„Ați observat că oamenii care discută mai mult între ei sînt aceia care sînt siguri că nu se pot înțelege ? ” (N. Iorga) Deosebiriile dintre oameni în „discuții” țin mai mult de *orgoliu*, ceea ce se vede din faptul că într-o dispută verbală cei în cauză sînt mai puțin preocupați de a afla „adevărul” și mai mult de a încerca să obțină o recunoaștere a valorii propriei opinii.

Capacitatea anticipativă : prudență, simț al măsurii – grabă, precipitare, excese

„Greutățile se înmulțesc cînd ne apropiem de țintă.” (J.W. Goethe) Poate pentru faptul că rezultatul, pe măsură ce se configurează, *ne responsabilizează* tot mai mult, prin implicațiile lui.

„Poartă-te așa fel în timpul zilei încît să poți dormi liniștit noaptea.” (*Mahābhārata*) Aceasta cu atît mai mult cu cît pot fi – așa cum observa N. Iorga – succese care te înjosec și înfrîngerii care te înalță. Remediul este cel indicat de B. Gracián : „Să săvîrșim totdeauna faptele noastre ca și cum am fi văzuți”.

„Poartă-te cu omul acela care-i mai prejos decît tine așa cum ai vrea să se poarte cu tine acela care-i mai presus.” (L.A. Seneca) Există însă și un alt motiv pentru care

trebuie să ne comportăm așa, consemnat de La Fontaine : „Să nu rîdem niciodată de cei nenorociți, căci cine poate fi sigur că va fi întotdeauna fericit ?”.

„Dacă ascund secretul meu, el e prizonierul meu ; dacă îl las să-mi scape, sînt eu prizonierul lui.” (A. Schopenhauer) Valoarea acestei observații se verifică mai ales în raporturile noastre cu cei din jur, chiar și cu cei foarte apropiați : „Nu destăinui secretul tău prietenului ; căci atunci nu te vei teme de el cînd îți va deveni dușman” (Menandru) ; „A spune secretul altuia este o trădare, a spune propriul secret este o prostie” (Voltaire).

„În tot ce faci să ții seama de sfîrșit.” (P. Syrus) Însă pentru a potența „anticiparea”, trebuie să devenim conștienți de faptul că o idee, oricît de bine ar fi fost ea gîndită inițial, trebuie gîndită *din nou*. Pe de altă parte, să nu uităm că „sentimentul” se dovedește, de multe ori, mai puternic decît „rațiunea”.

„Atenție la dușmani : ei sînt cei dintii care ne observă greșelile.” (Antisthene) Dacă însă nu sîntem în stare să ne observăm greșelile, e bine să ne căutăm pentru un timp oponenți redutabili, capabili să ne penalizeze slăbiciunile sufletești.

„Nu te însoți cu nimeni prea mult. Te vei bucura mai puțin, dar vei și suferi mai puțin.” (Marțial) Fiindcă *egoismul structural* al omului îl face să suporte cu greu eventuala bunăstare sau superioritate sufletească a celuiilalt.

„Anaxagora învață că toate animalele posedă rațiunea activă, dar nu rațiunea pasivă, care este, oarecum, interpreta inteligenței.” (J.W. Goethe) Rațiunea animalului se legitimează doar în raport cu o „situație – problemă” din cîmpul existenței lui concrete, care trebuie rezolvată, pe cînd rațiunea omului se legitimează nu atît în raport cu un scop practic imediat, ci cu acea perioadă de timp în care se *anticipează consecințele* obiectivului urmărit și se *prepară o strategie* cît mai bună de realizare a lui.

„Cauza greșelii este necunoașterea a ceea ce este mai bine.” (Democrit) Însă omul nu poate evita un cerc vicios : nu poți cunoaște „ceea ce este mai bine” decît greșind... (greșelile anterioare asigură calitatea anticipărilor prezente).

„Între vorbă și faptă e destul loc pentru căință.” (N. Iorga) De fapt, există atîta „căință” cîtă lipsă de anticipare am dovedit la un moment dat.

„Din partea altuia să te aștepți la ceea ce tu însuși faci altuia.” (L.A. Seneca) Chiar atunci cînd cineva ne răspunde, pe moment, la „binele” pe care i l-am făcut cu „rău”, ne rămîne totuși speranța că persoana în cauză va evalua ulterior sensul adevărat al atitudinii pe care am avut-o față de ea și va încerca apoi să ne imite în viitor.

„În aproape toate lucrurile, calea de mijloc este cea mai bună.” (Cicero) Însă este foarte greu să probezi un „simț al măsurii”, mai ales cînd este vorba de propriile stări sau însușiri sufletești: cînd, de exemplu, nu avem puterea să respingem o laudă prea mare adresată nouă, ar trebui să avem cel puțin bunul-simț să *ne jenăm*.

„Nimeni n-ar mai vorbi atît de mult în societate, dacă și-ar da seama cît de des înțelege greșit pe alții.” (J.W. Goethe) Este, într-adevăr, rară comunicarea desfășurată în *termeni empatici*: „De obicei, fiecare ascultă – spune J.W. Goethe – numai ce înțelege”. La rîndul său, Tudor Vianu observă: „Adeseori oamenii nu vor să afle de la alții decît ceea ce știu și cred mai dinainte”.

„Îndoiala nu-mi place mai puțin decît știința.” (Dante) Desigur, nu numai pentru că certitudinile din „știință” n-ar fi apărut dacă omul n-ar fi fost frămîntat de îndoieli, ci și pentru că certitudinile trebuie verificate, din cînd în cînd, prin îndoieli.

„Cel mai lent în a promite este totdeauna cel mai de credință în a se ține de cuvînt.” (J.-J. Rousseau) Pentru că respectul față de sine îl face să cîntărească cu mai multă atenție împrejurările în care nu s-ar putea ține de cuvînt.

„Planul care nu poate fi schimbat este rău.” (P. Syrus) Înseamnă că acel plan vrea prea mult să demonstreze ceva!...

Inteligență – prostie

„Nu este ceva mai frumos decât să asculți tăcerea unui prost.” (Helmut Qualtinger)
 Și mai sugestiv este Johan Oxenstiern: „Tăcerea înțeleptului este o modestie vrednică de respect, iar cea a prostului un serviciu pe care îl face societății”.

„Fiecare prostie găsește pe cineva care să o facă.” (Tennessee Williams) Poate pentru că fiecare își găsește la un moment dat o iluzie în care să creadă cu atita tărie sau se entuziasmează într-atît de o idee, încît poate fi ușor amăgit/indus în eroare. Sau poate că fiecare este *prea serios* în raport cu ceva anume, neadmițînd nici un compromis (este naivitatea credinței absolute în ceva: un principiu, un ideal etc.).

„Nimic mai temerar decât prostia.” (Menandru) Pentru că în mare suferință este *anticiparea*: prostul crede că numai ceea ce face el e bine!...

„Prea adesea ironia nu-i decît o formă a lipsei de inteligență.” (Johan Oxenstiern)
 „Ironia” însăși se cere a fi folosită cu inteligență, adică în tonuri adecvate și în raport cu oameni care o pot înțelege!

„Ferice de acela care are și avere, și minte.” (Plutarh) Adică de acela care posedă *știința* folosirii averii: „Dăruirea, folosința și pierderea sînt cele trei stări ale averii; cine nici nu dă, nici nu se folosește, aceluia îi rămîne starea a treia” (*Pañcatantra*).

„Dacă 50 de milioane de oameni spun o prostie, ea rămîne totuși o prostie.” (Anatole France) Da, dar în prima fază a fost mai mult decît o prostie: a fost o *mare speranță*, o iluzie, poate chiar o poveste... (de pildă, credința majorității poporului german în himerele cultivate de Hitler în al doilea război mondial).

„Dacă un om e prost, nu poți să-l deprostitifici trimițîndu-l la universitate. Pur și simplu faci din el un prost școlit, de zece ori mai periculos.” (Desmond Bagley) Prostul are aceeași psihologie cu cea a țaranului care, după ce a trăit mai mulți ani la oraș, odată întors în sat, nu mai știe cum să se comporte, nemairealizînd de fapt ce este: țaran sau orășean?

„Cei mai supărători dintre proști sînt spiritualii.” (La Rochefoucauld) Pentru faptul știut că astfel de proști sînt și *fuduli*. În realitate, prostul își savurează condiția credulă, neproblematizantă: „Prostia e aptitudinea de a fi fericit” (Anatole France).

„Vicioșii proști iubesc mai mult pe viciosul inteligent pe care și l-au ales ca șef, decît oamenii de merit pe cea mai bine înzestrată căpetenie a lor.” (N. Iorga) Invidia este, se pare, mai puțin mare în prima categorie, decît în cea de-a doua.

„Spiritul de contradicție e personalitatea prostului.” (Georgé Călinescu) Fiind exclusivist în păreri, prostul nău privește „polemica” drept un prilej de a afla ceva nou, ci de a-și *impune* punctul de vedere.

„Proști sînt toți cei care par, și jumătate din cei care nu par.” (B. Gracián) Aceasta probabil din motivul invocat de scriitorul I.L. Caragiale: „Proștii spun prostii și cei deștepți le fac”.

„Gîndirea constituie măreția omului.” (Blaise Pascal) Una dintre explicații ne-o dă însuși Pascal: „Prin spațiu, universul mă cuprinde și mă înghite ca pe un punct; prin gîndire, îl cuprind eu”.

Excelența psihică:
talent, geniu – mediocritate, oligofrenii

„Geniul nu-i altceva decît o mare dispoziție pentru răbdare.” (G.L. Buffon) Evident că „răbdarea” nu este singura caracteristică a geniului, însă este cert că ea (răbdarea) are neprețuita calitate de a ne convinge că nu există idee, oricît de înalt ar fi fost ea gîndită la un moment dat, care să nu merite să mai fie gîndită *o dată*.

„Un învățat e acela care a învățat mult, un geniu e acela de la care omenirea învață ceea ce el n-a învățat de la nimeni.” (A. Schopenhauer) Este, desigur, o exagerare,

deoarece chiar și geniul cel mai autentic este beneficiarul cunoștințelor acumulate de „omenire” pînă la el. Ceea ce-l individualizează însă, ceea ce-l face unic nu este atît talentul, cît *nivelul psihic* la care este dispus să trăiască și care implică un anumit gen de cerințe și de exigențe față de sine însuși. În absența acestora, nu se valorifică nici măcar cele mai promițătoare structuri intelectuale sau afective din predispozițiile native.

„Orice geniu presupune un punct de vedere moral.” (H. de Balzac) Înțelegem reflecțiunea lui Balzac în sensul că „geniul”, în calitatea lui de creator de excepție, trebuie să aibă mai mult ca oricine *responsabilitatea* actelor sale, pentru a nu se periclita viitorul civilizației și al condiției umane.

„Nu a existat vreodată un geniu fără un amestec de nebunie.” (L.A. Seneca) „Nebunie” în înțelesul, evident, de curaj exagerat de a urma pînă la capăt sensul unei ipoteze considerate la început bizară de către toți, însă care apoi s-a dovedit a fi demonstrabilă și eficientă. Geniul este caracterizat, de fapt, de un optimism *natural* al gândirii, care-l predispune la a admite, din start, orice ipoteză ca fiind viabilă. Invidiem, firește, această capacitate a geniului de a realiza cele mai imprevizibile combinații posibile între idei sau între sentimente, însă neglijăm faptul că există în același timp și o suferință a *lucidității superioare* (de pildă, suferințele savanților atomiști, care au trăit în reprezentările lor anticipative grozăviile posibile ale unei folosiri necontrolate a energiei atomice – lucru care s-a și petrecut, din păcate, la Hiroșima și Nagasaki).

„Talentul nu devine geniu decît atunci cînd a atins punctul la care cele mai profunde forme de percepție ale sale ating extazul.” (G.B. Shaw) În „extaz” admirația atinge cota cea mai înaltă, deoarece extazul nu se produce decît în raport cu revelația a ceva excepțional/extraordinar.

„Geniul suferă în tinerețe de o secretă bătrînețe, iar la bătrînețe de o secretă tinerețe.” (Lucian Blaga) A cunoaște secretul „timpului” înseamnă a deține arta comprimării și a dilatării timpului, pentru a-ți putea cîștiga, de exemplu, la sfîrșit meritul sperat de a te relaxa.

„Este un semn de mare mediocritate de a lăuda întotdeauna moderat.” (Vauvenargues) A lăuda întotdeauna moderat poate trece drept o atitudine *diplomatică* (aceea de a nu-ți crea oponenți, de a-ți asigura liniștea), însă poate să însemne și *lipsă de curaj* sau chiar o incapacitate de a sesiza nuanțele, diferențele de calitate din comportamentul altora.

Puterea deprinderilor și a obișnuințelor

„Te opui mai ușor la început, decît la sfîrșit.” (Leonardo da Vinci) Adică atunci cînd ideea n-a apucat încă să se transforme în *convingere*, iar acțiunea în *deprindere*.

„Cel mai greu de suportat este puterea obișnuinței.” (P. Syrus) Se știe, în acest sens, că „deprinderea”, odată formată, ne înlănțuie, producîndu-și efectul de îndată ce ocazia o favorizează sau o pretinde. Prin urmare, trebuie să fim foarte atenți la natura deprinderilor pe care ni le formăm la un moment dat, deoarece deprinderea *așteaptă* ocazia de a se manifesta!... Altfel spus, trebuie să fim atenți la *momentul* în care o idee este pe cale să se transforme într-o *convingere*, într-o *credință*: din acel moment, din cel care înainte o puteam controla, am devenit supusul ei!...

„Gloata ia obiceiul drept lege.” (Demostene) Se știe că „obiceiurile” desemnează acele tradiții comune pentru un grup etnic, care sînt învățate de tineri ca o deprindere de viață și care, apoi, sînt respectate ca o normă de bun-simț. Sînt și astăzi, mai ales în mediul rural sau în regiuni geografice izolate, comunități care se conduc mai mult după datinile/tradițiile consacrate de strămoșii lor, decît după legile oficiale/statale. Pentru aceste comunități, datinile au o valoare tabu, ele constituind un *cod moral* care întărește coeziunea grupului, iar atunci cînd practicarea acestor datini este obstrucționată abuziv din exterior, comunitățile respective se simt lezate, dezorientate sau chiar în pericol de a-și pierde identitatea culturală. Trebuie observat totuși că tradițiile pot impune și unele obiceiuri anacronice pentru vremurile noastre (de exemplu, interzicerea folosirii unor mijloace tehnice moderne sau a unor îngrijiri medicale care ar putea salva viața, precum transfuzia sanguină).

„Din obicei rezultă aproape a doua natură.” (Cicero) Că „obișnuința” are puterea de influențare a picăturii de apă care cade neîncetat asupra pietrei, spune și W. Shakespeare: „Obișnuința aproape că poate schimba caracterul întipărit de natură”. O remarcă la fel de interesantă găsim în reflecțiunile lui La Bruyère: „Două lucruri cu totul opuse ne predispun deopotrivă: obișnuința și noutatea”.

„Obișnuința ne ascunde adevăratul aspect al lucrurilor.” (M. de Montaigne) Bineînțeles, este mai comod să ne păstrăm anumite convingeri sau prejudecăți, decît să încercăm să ni le corijăm prin recunoașterea valorii argumentelor altora, comparativ cu ale noastre.

„Ce mult trebuie să învățăm pentru a cunoaște foarte puțin.” (Ch. de Montesquieu)
 Una dintre explicații ne-o oferă Ch. Bernard: „Cea mai mare piedică în fața eforturilor noastre de a învăța e ceea ce cunoaștem, nu ceea ce ignorăm”.

Pasiunea: absolutizarea sentimentelor și a preocupărilor – patimile

„Adevăratele pasiuni sînt cele pe care le ascunzi.” (George Sand) Evident, nu pentru că ne-ar fi rușine cu ele, ci fiindcă adevăratele pasiuni sînt expresia *celor mai intime* preocupări ale noastre, pe care simțim nevoia să le protejăm de indiscrețiile altora (de exemplu, introspectările eului propriu poartă, de regulă, taina „jurnalelor intime”).

„Și în viața omenească sînt focuri care distrug și focuri care purifică.” (N. Iorga)
 „Pasiunile” nu sînt bune sau rele prin natura lor, prin ele însele: ele ne înalță sau ne înjosesc în funcție de ce *orientare* le dăm, în funcție de *felul* cum ne folosim de ele. „În focul încercării izbutesc adesea – spune Tacit – gânduri pe care cei mai cutezători le-ar socoti nesăbuite”; „Focul întărește întotdeauna ce nu poate distruge” (Oscar Wilde).

„Pentru nimic nu cheltuim atîta forță ca pentru lucrurile pentru care avem o slăbiciune.” (Lucian Blaga) Nu trebuie să ne mire, deoarece „pasiunea” ne face să ne consacrăm *exclusiv* „obiectului” pe care ea îl adoră: „Nu există pasiune fără excese” (B. Pascal).

„Marile pasiuni sînt boli fără speranță. Ceea ce le-ar putea vindeca e tocmai ceea ce le face cu adevărat primejdioase.” (J.W. Goethe) O „pasiune” nu se poate stinge decît prin *ea însăși*: trebuie s-o lași să-și ardă toate rezervele interioare; încercările de a-i opri evoluția nu vor face decît să-i întărească demersurile interioare, care vor evolua în „puseuri” periculoase.

„Cît de mult țin să stăpînescă pămîntul deasupra aceia pe care pămîntul îi va stăpîni dedesubt!” (N. Iorga) E mare lucru să poți ajunge, într-un tîrziu, la o conștiință a *valorii vieții*, a ceea ce ar putea reprezenta ea pentru evoluția ta psihologică, pentru creșterea ta morală; pămîntul în pămînt se duce și sufletul la fel, dacă nu-l silim să privească spre „cer”.

„Pasiunile au învățat pe oameni rațiunea.” (Vauvenargues) Pasiunile, prin intensitatea preocupărilor lor, au silit „rațiunea” să găsească răspunsuri pe măsură. Într-o altă interpretare : doar prin „anticipare” ne putem feri de consecințele manifestării unor pasiuni necontrolate, care s-au transformat în „patimi”.

„În sentimentele absolute se găsește mult egoism.” (H. de Balzac) Marele scriitor dă și un exemplu : „Viața avarului este perpetuă stîrnire a puterii omenești, pusă în slujba propriei persoane”. La fel se întîmplă și în marile iubiri, care sînt exclusiviste : totul sau nimic ! ...

„Cu cîte iluzii trebuie să mă fi născut ca să pot pierde cîte una în fiecare zi !” (Emil Cioran) Însă ca să pierzi cîte o iluzie în fiecare zi, trebuie nu numai să ai un suflet predispus la a realiza o efervescență a „pasiunii”, ci și talentul de a te *deziluziona* ușor, de a transforma iluziile în deziluzii !

„Munca este exteriorizarea iubirii.” (Kahlil Gibran) Acest lucru se întîmplă, desigur, atunci cînd cineva „și-a găsit munca”, pentru că din acel moment „munca” sa devine una *pasionată*.

Este cunoscut aforismul : „O imaginație puternică dă naștere evenimentului”. Trebuie spus însă că nu numai imaginația, ci și *tirania* unui singur gînd sau *înlăcărarea* unei dorințe poate duce, în cazul unor firi mai impresionabile, la instalarea convingerii că văd sau aud ceea ce în realitate nu au văzut sau auzit ; sau duc la producerea chiar a unor schimbări/transformații spectaculoase în fiziologia și starea somatică a corpului (în genul, de exemplu, al cicatricelor în palme și pe frunte ale Sfîntului Francisc, care-și închipuia că reproduce suferințele lui Iisus din timpul crucificării). Complementaritatea și influența reciprocă permanentă dintre „somă” și „psihic” reprezintă astăzi idei comune pentru medicina umană, care este, se știe, o medicină „psihosomatică”. Pentru frumusețea exemplelor date de Michel de Montaigne, menționăm în continuare cîteva : „O femeie care credea c-a înghițit un ac odată cu îmbucătura de pîine striga și se chinuia de parcă ar fi avut o durere de neîndurat pe gîtlee, unde credea că s-ar fi oprit acul. Însă, întrucît nu era nici o umflătură, nici partea din afară vătămată, judecînd că nu era decît închipuire și încăpășinare, din pricina unei bucăți de pîine care o zgîriase pe gîtlee, un om isteț a pus-o să vomeze și în vărsătură i-a strecurat, pe furiș, un ac îndoit. Femeia, crezînd că a lepădat acul, a simțit de îndată dispariția durerii. Știu că un gentilom, la

patru zile după ce primise oaspeți veseli la el, s-a lăudat în glumă că le servise plăcintă cu tocătură de pisică; drept care, o domnișoară dintre invitați a fost cuprinsă de asemenea groază, încât i s-a ntors stomacul pe dos și a făcut febră, fără putință de a fi salvată... Iar lui Carol, rege al Boemiei și împărat, i s-a prezentat o fată de lângă Pisa, păroasă și zburlită, pe care maică-sa spunea că a născut-o astfel din cauza unei icoane a Sfântului Ioan Botezătorul, ce-i atirna deasupra patului”.

„Dorința e lipsită de generozitate.” (Emile Faguet) Într-adevăr, cu cât „dorința” e mai puternică, cu atât devine mai exclusivistă, impunându-ți un anumit *tip* de comportament: când, de exemplu, cineva este înflăcărat de dorința răutăcioasă de a arăta ridicolul din comportamentul cuiva, își dezvăluie, de fapt, fără să-și dea seama, micimea sufletească, devenind astfel el însuși ridicol (și implicit ținta unor ironii).

„Unii stăpînesc cetăți, dar sînt robiți de femei.” (Democrit) De unde rezultă, încă o dată, faptul știut că „rațiunea” este meșteră în strategii, pe cînd „sentimentul” în arta de a ne *atrage* și *conduce* pe drumurile lui...

Fără îndoială, „gelozia” cuprinde un teribil paradox: „Gelosul este de plîns, și viața lui se trece căutînd un secret, a cărui descoperire îi distruge fericirea” (Johan Oxenstiern).

„O manie este o plăcere trecută în stadiul de idee.” (H. de Balzac) „Mania” este, de fapt, obsesia unei idei fixe, preocuparea excesivă pentru ceva. Mania poate atinge însă și „planul motor”, unde dezvoltă adevărate automatisme: „Un om deprins să scrie scrie și fără idei, ca un bătrîn doctor numit Bouvard, care, în timp ce agoniza, lua pulsul fotoliului său” (A. de Rivarol).

„Pasiunile sînt singurii oratori care conving totdeauna.” (La Rochefoucauld) Pentru că, în cazul „pasiunii”, sufletul se hrănește din încrederea deosebită în el însuși.

„Pentru a judeca pasiunea unui om, ar trebui să știm întîi ce preț pune acest om pe tot ce sacrifică în numele ei.” (Stendhal) În același sens, Galsworthy spune: „Frumusețea unui sentiment se măsoară prin sacrificiul pe care ești în stare să-l faci pentru el”. Încercînd un exemplu, putem observa faptul că pentru unii oameni credința în Dumnezeu echivalează cu renunțarea la *propria libertate*. De aici, și *reținerea* lor față de „credință”:

cît timp nu crezuseră în Dumnezeu, își putură păstra libertatea de acțiune și chiar diferite porțițe de scăpare din „păcat”. Acum, cînd își propun să creadă, trebuie nu numai să se supună la diferite constrângeri și chiar suferințe interioare, ci și să învețe să-și scruteze eul sufletesc, ceea ce poate fi un cîștig pentru *autocunoaștere*, însă și începutul unor *crize de conștiință* (de remușcare și căință).

„În tine trebuie să ardă ceea ce vrei să aprinzi în alții.” (Sfîntul Augustin) De aceea se și spune despre convingere că „se aprinde din convingere”: nu atît aspectul logic al unei demonstrații ne cucerește, cît patosul cu care este realizată acea demonstrație (succesul „paranoicilor” în a fi excelenți inductori se explică tocmai prin acest *fanatism* al argumentațiilor lor).

„Cîte pasiuni ai în suflet, ai tot atîția cruzi stăpîni.” (Demophilos) Unele dintre cele mai frumoase exemple grăitoare ale acestui fapt le găsim în legende și mitologiile popoarelor vechi. Astfel, Medeea sau Krimhilda sînt prototipuri ale femeii pătimașe și violente, care acceptă orice sacrificiu de sine în numele dragostei împărtășite de către partener, însă care, atunci cînd sînt înșelate în așteptările lor, devin de o cruzime neobișnuită. Să ne reamintim cuvintele Medeei: „Femeia în toate e plină de teamă; ea e fără curaj în luptă și cînd vede fierul sabiei. Dar dacă e insultată în drepturile ei conjugale, atunci nu există suflet mai sălbatic decît al ei” (Euripide, „Medeea”). Krimhilda iubește și ea pătimaș, iubește total, neștiind și neputînd face compromisuri: nimic nu o abate din drumul ei, nici măcar cei doi copii ai săi, ea concentrîndu-și toate energiile în jurul nefericirii ei și al necesității răzbunării „marii ei iubiri”, care este Siegfried, ucis de mîna criminală a unor ticăloși („Cîntecul Nibelungilor”). Tenacitatea ei în urmărirea și pedepsirea vinovaților ne trimite cu gîndul la un alt personaj literar, de data aceasta aparținînd spațiului cultural românesc, și anume Vitoria Lipan (*Baltagul* – M. Sadoveanu), care, de asemenea, nu-și poate găsi liniștea sufletească decît numai în condițiile restabilirii valorii morale a justiției creștine, care cere descoperirea și pedepsirea făptașilor de crime sau de mari nelegiuiri.

Ecuția psihologică individuală.

Subiectivitatea psihică

Interesant cum, pornind de la aceleași premise, unii oameni scot o concluzie pozitivă pentru ei, iar alții, una negativă. „Interpretarea” se supune, de fapt, măsurii în care fiecare își consideră existența: în termeni *optimiști* sau, dimpotrivă, *pesimiști*. Iată un frumos exemplu dat de Petre Botezatu (*Interogații*, 1978), inspirat din nuvela lui Anatole France „Lecția bine învățată”: „...o preafrumoasă doamnă de pe timpul lui Ludovic al XI-lea, pe care confesorul său o admonesta fără răgaz și fără cruțare pentru viața frivolă pe care o ducea, deși încă nu căzuse în păcat. Plecînd confesorul într-o călătorie

în Italia, frumoasa doamnă îl rugă să-i aducă de acolo o oglindă venețiană, una din acele oglinzi care pun în valoare perfecțiunea formelor. Aprigul confesor se hotără să folosească prilejul pentru o drastică lecție de comportare cucernică. Revenit din Italia, el o anunță că și-a îndeplinit promisiunea: «Priviți-vă, îi spuse el scoțind de sub sutană un cap de mort, aceasta este oglinda dumneavoastră. A fost capul celei mai frumoase femei din Veneția. A fost ceea ce sînteți și într-o zi îi veți semăna întocmai». Dar, spre marea dezamăgire a confesorului, prin această stratagemă, doamna în cauză n-a fost cîștigată pentru penitență și cuvioșie. Dimpotrivă, fermecătoarea doamnă a găsit de cuviință să tragă o cu totul altă concluzie: s-a gîndit că dacă preafrumosul său chip va ajunge, vai, prea curînd, o grămăjoară de oase, atunci să se dăruiască vieții din plin cît mai are timp” (op. cit., pp. 90-91).

„Nimeni nu este sărac, decît acela care crede că este!” (Johan Oxenstiern) „Sărăcia”, mai ales cea de ordin material, poate fi învinsă de conștiința valorii tale sufletești.

„Asupra oricărui lucru se pot face două afirmații exact contrarii.” (Protagoras) Pentru faptul știut că interesele și mentalitățile individuale fac să *difere criteriile* sub care lucrurile sînt privite și interpretate (de aceea, de exemplu, unii nu văd într-un act de bunăvoință nimic altceva decît o dovadă de ipocrizie disimulată).

„Cîtă poezie într-o lacrimă omenească.” (Petre Andrei) Este, de fapt, poezia „timpului” silit să se concentreze, de exemplu, în trăirea de-o clipă a unei mari bucurii sau a dezamăgirii crunte a unei ipocrite promisiuni...

„Versurile mele au sensul care li se dă.” (Paul Valéry) Poate că este o exagerare, deoarece creația poetică, asemeni întregii creații artistice, poartă totuși pecetea individualității psihologice și a crezului artistic al autorului respectiv. Însă, pe de altă parte, este adevărat că valoarea autentică a unei creații artistice este dată de capacitatea acesteia de a fi *proteică*, de a declanșa reacții cît mai diverse, de a se deschide spre trăiri și interpretări cît mai variate din partea receptorilor. Se apreciază chiar că aceasta reprezintă însuși rostul fundamental al operei de artă, de a se răsfrînge printr-o infinitate de ecouri, de reverberații în sufletul omenesc: „Vreau să spun că sentimentul care domină toate cărțile mele este cel al pluralității omului, al pluralității mele însumi... Versurile mele vădesc nenumăratele personalități pe care le-am avut, adică pe care le avem, care sîntem...” (Pablo Neruda).

„Nu vedem lucrurile așa cum sînt, ci cum sîntem.” (Anaïs Nin) Poetul Mihai Codreanu a dat expresivitate artistică acestui adevăr psihologic : „Cînd plouă în suflet, nu-i niciodată senin afară ; iar cînd e senin în suflet, nu plouă afară niciodată”.

„Stilul este omul.” (G.L. Buffon) Adică un anumit specific psihologic individual, care dă *culoare* „atitudinii” sau „creației” : „Cînd întîmpini un stil natural, te simți uimit și încîntat, căci te aștepti să vezi un autor, și găsești un om” (B. Pascal). Acest specific psihologic individual este cuceritor atunci cînd exprimă o anumită *eleganță* a atitudinii, adică acea discreție și îngăduință a bunului-simț.

„Poți să te instruiești cu alții, dar nu poți să te entuziasmezi decît singur.” (J.W. Goethe) Pentru că „entuziasmarea” este o reacție subiectivă *individuală*, care nu poate fi decît expresia unei *revelații* a sensibilității proprii.

„Dramele vieții nu se află în împrejurări ; ele sînt sentimentele noastre, se desfășoară în inimă.” (H. de Balzac) Actul „percepției” fiind individualizat, este firesc ca și efectele lui să fie foarte diferite de la un om la altul : unii se îneacă, de exemplu, în lacrimile durerii morale, în timp ce alții minimalizează, ironizează asperitățile vieții sau chiar provoacă viața la luptă. De aceea se și spune că „viața” nu este altceva decît ceea ce fac din ea „caracterul” sau „sentimentele” fiecăruia.

„Cînd doi fac același lucru, nu-i totuși același lucru” (P. Syrus) Pentru că pot fi diferite, de exemplu, *motivul* realizării acelui lucru și, implicit, *valoarea lui morală*. Diferența poate să apară însă și datorită unor deosebiri de nivel ale actului creativ individual implicat în activitate.

„Multe idei se dezvoltă mai bine cînd sînt transplantate în altă minte, decît în cea din care au izvorît. Ceea ce a fost buruiună într-o minte devine floare în cealaltă, iar floarea redevine o simplă buruiună prin aceeași schimbare.” (Oliver W. Holmes) O idee este, într-adevăr, valoroasă nu prin ea însăși, ci prin credința/voința care o susține ; numai ajutînd-o să se împlinească ea își exprimă tăria sau noblețea potențială.

„Există în om, ca în orice ființă, ceva care nu este explicat prin materialele care-l compun. O catedrală este cu totul altceva decât un morman de pietre. Este geometrie și arhitectură. Nu pietrele o definesc, ci ea îmbogățește pietrele cu propria-i semnificație [...]. Cel care ciopârțește un cadavru spune : «Iată în plină lumină ce este viața : nu-i decât un amestec de oase, de sînge, de mușchi, de măruntaie»... Cînd viața era acea lumină a ochilor, ce nu mai poate fi citită în rămășițele de acum.” (Saint-Exupéry). Așa cum din atitudinea de moment a cuiva este foarte greu să discerni motivația reală care a determinat-o sau dintr-o argumentație voit echivocă să desprinzi semnificația adevărată, la fel se întîmplă și cu existența omului : esența acestei existențe nu este materială, ci spirituală, și anume ceea ce *vrea omul să devină*, ceea ce *vrea să valorifice* din potențialitățile lui. Desprinzînd o semnificație, „rațiunea” umană demonstrează că știe să vadă dincolo de aparențe și de material, demonstrează faptul că există și un alt gen de realitate, cea sufltească și spirituală. Cine altcineva slujește mai bine ca poezia această realitate ? !...

„Numai poetul
Ca păsări ce zboară
De-asupra valurilor,
Trece peste nemărginirea timpului,
În ramurile gîndului,
În sfintele lunci,
Unde păsări ca el
Se-ntrec în cîntări.”

(Mihai Eminescu, „Numai poetul”)

„Nu-i totuna să înțelegi lucrurile și să-i cunoști pe oameni.” (B. Gracián) Pentru că „lucrurile” nu ajung, de exemplu, să-și piardă rușinea, simțul realității, să cunoască violența pasiunilor, subtilitatea ipocriziei, agresiunea invidiei sau a trădării etc. Pe om îl cunoaștem cel mai greu, pentru că el nu poate fi cunoscut numai pe cale rațională, ci cu *întreg sufletul* (adică și cu „sensibilitatea” și „eul” nostru moral).

„Ochii omului văd în exterior ceea ce se întîmplă în interior.” (Emil Cioran) Într-adevăr, ochii omului sînt permanent influențați de ceea ce *vrea* omul să vadă sau de ceea ce *corespunde* dispozițiilor sale sufletești : „Dacă mintea-i oarbă, ce folos de ochi limpezi ?” (proverb persan). Cîtă dreptate avea și Constantin Noica atunci cînd spunea că frumusețea vine „dinăuntru în afară”, și nu invers : de exemplu, pentru un îndrăgostit, o față urîțică pentru alții devine frumoasă, pentru că așa o vede „sufletul” său îndrăgostit.

Se știe că în lumea oamenilor „adevărul” este aparent sau relativ: „Dacă toți oamenii ar fi cocoșați, ținuta dreaptă ar fi socotită o monstruozitate.” (H. de Balzac) Cîți dintre noi – spune G. Papini – n-am fost victima unei *duble* realități: „Adevărul de aici e greșeală dincolo. Adevăr dintr-un punct de vedere și falsitate din altul”. La rîndul său, M. Eminescu afirmă: „Adevărul nu rezultă din deduceri logice decît numai în matematică”. Pentru că, în lumea sentimentelor, rareori adevărul dobîndește o semnificație comună pentru ambii parteneri ai sentimentului respectiv, fiecare dintre ei crezînd nu numai într-o anumită *calitate* a trăirii lor, ci și într-un anumit mod de *integrare* a sentimentului în viața lor.

„Sîntem atît de obișnuiți să ne ascundem de alții, încît, în cele din urmă, ne ascundem de noi înșine.” (La Rochefoucauld) Cu siguranță atunci cînd ajungi să nu mai ai încredere în nimeni, începi să nu mai ai încredere nici în tine însuși, deoarece încrederea în sine are nevoie de o *confirmare* a încrederii venite din partea celorlalți.

„Fiecare aude numai ceea ce înțelege.” (J.W. Goethe) Există un aspect *egoist* al actului de înțelegere, fiecare dintre noi fiind dispus să-l abordeze doar în măsura intereselor și a dispoziției afective de moment. Însă există și un aspect strict intelectual, care ține de potențialul fiecăruia de a realiza diferențierile semantice. De aici și limitele, dar și farmecul dialogului din „comunicare” – de exemplu, uneori trăim amărăciunea faptului că nu am înțeles în măsura în care am fi dorit mesajul interlocutorului, alteori, dimpotrivă, trăim satisfacția faptului de a vedea că prin înțelesul nostru am *îmbogățit* registrul semantic al gîndirii interlocutorului.

„Ah, ce ușor ne lăsăm convinși de persoanele pe care le iubim!” (Molière) „Afectivitatea” are, într-adevăr, această particularitate aparte: cu cît este mai crescută în raport cu cineva, în sens pozitiv sau negativ, cu atît ea ne *unilateralizează* judecata, făcînd-o să susțină doar un anumit tip de argumente sau să fie sensibilă pentru receptarea doar a unui anumit gen de informație în legătură cu respectiva persoană.

„Cuvîntul aparține pe jumătate celui care-l rostește, pe jumătate celui care-l ascultă.” (M. de Montaigne) Mihai Eminescu a exprimat în termeni sugestivi această *coparticipare*, în egală măsură, a interlocutorilor în actul comunicării: „Minciuna nu merge în lume prin cel ce a născocit-o, ci prin cel care o crede”.

„Cînd vreau să citesc o carte o scriu eu.” (Benjamin Disraeli) Este vorba, poate, de teama orgolioasă că „rațiunea” altuia ar putea să te convingă, și atunci încerci să ți-o impui pe a ta. Sau poate cugetarea vrea să sublinieze faptul că cititorul trebuie să îndrăznească să *empatizeze* în așa măsură cu spiritul cărții, încît să realizeze el însuși un proces creativ similar.

„Nimic nu este atît de bine spus, încît să nu poată fi răstălmăcit.” (P. Abélard) Aceasta se întîmplă nu numai datorită faptului că același lucru poate fi privit și analizat din diferite unghiuri de vedere, ci și din motivul știut că, atunci cînd gîndirea cuiva nu are curajul să înfrunte „adevărul”, ea recurge la *manevre* de răstălmăcire.

„Metoda potrivit căreia s-a predat atît timp arta de a gîndi este, desigur, potrivnică darului de a gîndi.” (Voltaire) Cu certitudine, în „darul de a gîndi” este cuprinsă *întreaga* gîndire, și nu doar cea logică; noi gîndim, de obicei, *omenește*, adică și cu o participare afectivă și morală (cineva poate gîndi cu mai puține performanțe logice, însă cu mult bun-simț, cu omenie).

„Ferește-te de sfaturi! Problema e prea grea și răspunderea mare. Tu dai sfatul după natura ta. Aceasta însă rareori se potrivește cu natura celui ce te întrebă. Altfel spui tu, altfel înțelege el. Sfătuiind prudență, produci slăbiciune, și unde cereai tărie, se aplică violență. Un element străin s-a introdus în sufletul celuiilalt, și el și-a pierdut măsura.” (Titu Maiorescu) Este adevărat că hotărîrile importante trebuie să le iei singur, însă decizia este mai rațională atunci cînd cineva te ajută să vezi și *alte* alternative.

„Dacă nu există deloc obiecte exterioare și dacă închipuirea mea face totul, de ce mă frig atunci cînd ating focul și nu mă frig, cînd, într-un vis, cred că ating focul?” (Voltaire) Această comparație sugestivă a lui Voltaire este o pledoarie reușită pentru admiterea unei realități exterioare *obiective*, însă s-au semnalat și cazuri de oameni cu excepționale *calități eidetice*, care realizează reprezentări atît de vii (de plastice, de expresive), încît imaginea din „reprezentare” are calitățile de influențare ale imaginii din actul „percepției”. Acești oameni reacționează față de conținutul reprezentărilor lor ca și cum s-ar afla în fața unui obiect real, prezent. S-au consemnat cazuri de mistici religioși care, în *fanatismul* credinței lor, își reprezentau în așa măsură suferințele pe care le-a avut Iisus pe drumul Golgotei sau pe cruce, încît aceste viziuni le-au produs pe

corp adevăratele stigmate ale Mântuitorului : arsuri sau chiar sîngerări în podul palmelor și în jurul capului.

„Dacă totul ar fi frumos și bun, e de la sine înțeles că n-am mai admira nimic ; ne-am bucura. Dar bucuria ar însemna, oare, și plăcere ? Iată o mare întrebare.” (Voltaire) În mod normal, „bucuria” este resimțită ca o stare de plăcere, așa cum „tristețea” este resimțită ca o stare de insatisfacție, însă este adevărat că numai *contrastele* sînt acelea care *reînnoiesc* stările noastre sufletești. Chiar aceeași trăire se *nuanțează*, în funcție de obiectul la care se raportează (există o plăcere a generozității sau a zgîrceniei ; o plăcere a ambiției sau a indiferenței, a delăsării etc.).

„Analiza este uneori un mijloc de a te dezgusta în detaliu de ceea ce era suportabil în ansamblu.” (Paul Valéry) Dacă este vorba despre analiza propriului fel de a fi, este suficient să te gîndești, de exemplu, la faptul că „timiditatea” ta îți creează probleme în societate, pentru ca stima de sine să scadă în mod îngrijorător.

„Insulta doare mai tare ca rana.” (P. Skarga) Amorul propriu al fiecăruia este atît de puternic, încît nu poți trăi fără demnitate. Poate de aceea M. de Montaigne a spus : „Nu există replică atît de usturătoare ca disprețul tăcut”.

Datorăm marelui nostru scriitor I.L. Caragiale una dintre cele mai frumoase aprecieri date vreodată rolului vieții noastre psihice interioare de a *individualiza* orice impresie primită la un moment dat, de a o *personaliza* prin gîndurile, așteptările și emoțiile noastre : „O picătură de rouă ce cade din înălțimi reflectă în pereții ei tot văzduhul ; ceea ce e fără margini în afară se adîncește înăuntrul ei, afundîndu-se fără margini. Așa e și sufletul omenesc, o oglindă sferică, avînd în adîncimea ei o conștiință ; de aceea minunea fără margini, de afară, ne interesează mai puțin decît minunea dinăuntru, tot așa de fără margini”.

„Un om drag este cel care lasă în urmă mai multă absență decît a însemnat prezența lui.” (Florin Mugur) Subtilitatea și totodată adevărul acestei reflecțiuni sînt date, într-adevăr, de faptul că adesea nu ne dăm seama, în rutina vieții de zi cu zi, de discreția morală, de eleganța atitudinii sau de finețea bunului-simț ale unora dintre cei apropiați nouă, însă apoi, după ce aceștia nu mai sînt, ajungem ca în amintirile noastre să le cunoaștem adevărata valoare sufletească și să-i regretăm.

„Toate lucrurile sînt indiferente în sine și depinde de oameni să facă ceva din ele... La fel se petrece și în lumea morală. Ceea ce se află în afara ta este străin de sine și lipsit de culoare. În măsura în care conștiința ta îl preia și ceea ce face conștiința ta din acest lucru, numai în această măsură și numai acest lucru este un obiect al psihicului tău. Astfel, contradicțiile lumii nu se află în ele însele, ci în tine. Unul și același lucru este trist și este vesel, este bun și este rău, după cum l-a creat relația propriului tău suflet. Aceeași știre te lasă indiferent, sau te indispune, sau te înveselește. Pe tine, după cum reacționează propria ta dispoziție la aceasta. Căci tocmai asta este: numai în chipul în care primim totul în conștiință, numai astfel există totul pentru noi. De aceea, este absolut adevărat proverbul german: «Fiecare e făurarul propriei sale fericiri».” (Titu Maiorescu) Evident, există și situații obiective exterioare excepționale, care *nivelează* în mare măsură atitudinile oamenilor față de ele (de exemplu, inundații sau cutremure catastrofale), însă este adevărat că e foarte importantă *propria* reacție psihologică față de ceea ce se întîmplă în exteriorul sau în interiorul nostru. S-a observat, astfel, faptul că un mediu saturat de promiscuitate și infracționalitate nu este la fel de nociv pentru toți tinerii care sînt obligați să-l frecventeze: unii dintre ei se vor lăsa asimilați, alții vor avea puterea să se desprindă la timp de sub influența lui, iar alții vor lupta cu un astfel de mediu, încercînd să-l schimbe. Tăria acestora din urmă este, de fapt, o tărie sufletească, o tărie morală, izvorită dintr-un principiu de viață pe care și l-au propus sau dintr-un set de valori în care cred.

„Cuvîntul e o rană a tăcerii.” (Lucian Blaga) Faptul că intimitatea gîndului nu trebuie violată este exprimat și în proverbul: „Cel mai bun cuvînt rămîne cel nerostit”.

„E greu să treacă cineva peste propria sa natură.” (Hitopadeca) Specificitatea psihologică a fiecăruia este dată, bineînțeles, de predispozițiile și particularitățile sale innăscute: „Tot ce-i fixat și innăscut se atenuază prin educație, dar nu se înlătură” (L.A. Seneca); „Poți să alungi caracterul cu furca, el va reveni mereu” (Horațiu); „Mulți își ascund caracterul fals sau viclean, adaptîndu-se după împrejurări. Dar totdeauna timpul scoate la iveală caracterul fiecăruia” (Theognis).

„Ceea ce se petrece după o lungă așteptare este mai ușor de suportat.” (L.A. Seneca) Sînt totuși și excepții: unii oameni intră în panică în timp ce așteaptă să se producă un eveniment (cum ar fi apropierea momentului unui examen sau al unei intervenții chirurgicale). În general, cu cît se speră mai mult în ceva sau se încearcă să se evite ceva, cu atît „așteptarea” devine mai înfrigurată, mai tensionată, iar faptul care se va petrece va avea un *ecou mai puternic* în sufletul persoanei care a realizat așteptarea.

„Ceea ce măsoară, când măsoară timpul este, de fapt, senzația mea.” (Sfântul Augustin) Orice aspect al realității este *condiționat psihologic* atunci când ne raportăm la el, în sensul că-l vom *amprenta* cu sensibilitatea noastră, cu modul nostru de a gândi și de a simți, cu așteptările noastre etc. De fapt, orice act uman, nu numai cel de cunoaștere, este prin excelență un act *psihologic*, astfel că și unul relativ simplu, precum cel de „rămas bun”, are ceva din psihologia celui care-l realizează.

„A înțelege o capodoperă este a o crea în sinea ta din nou.” (A. France) Același scriitor afirmă: „Când îl înțelegem pe poet, simțim tot așa de poezi ca el”. Poate că tocmai acest lucru l-a făcut pe A. Gide să afirme despre opera sa: „Eu, când scriu o carte, scriu numai jumătate din ea; cea de-a doua o scriu cititorii”.

„Exteriorul e totdeauna un interior.” (M. Barrès) Iată o frumoasă explicație a feedbackului dintre cele două planuri: „Primitivul se închide în colibă, dar coliba se deschide în sat, satul într-o cetate, cetatea se deschide către ființa istorică a omului. E o închidere care se deschide” (Constantin Noica).

„Dacă autorul *Iliadei* nu este Homer, atunci el este altul cu același nume.” (A. Huxley) Autenticitatea „geniului” nu poate fi ascunsă sau compromisă, ea cerindu-și întotdeauna același nume.

„Încetăm de a fi pasionați de un lucru atunci când plăcerea pe care sperăm să o avem de pe urma lui nu este egală cu efortul necesar pentru a-l dobândi.” (Ch.A. Helvétius) Însă și E. Estaunié are dreptate atunci când spune: „Așteptarea unei bucurii valorează uneori mai mult decât însăși bucuria”.

„Despre cei de aproape e bine să te informezi de departe.” (Hortensia Papadat-Bengescu) Cu ochii altora putem corija subiectivismul părerilor noastre, generat de familiaritatea cu cei de aproape.

„Gîndurile unui om nu pot fi niciodată exprimate întocmai de altul.” (J. Ruskin)
Dacă ar fi altfel, n-ăm mai vorbi de „stil”: „Stilul nu este ceva adăugat gîndirii, ci este desăvîrșirea acesteia” (C. Tsatsos). Atunci cînd diferențele nu sînt decise de aparatul intelectual sau de „echipamentul” cultural, intră în joc „sensibilitatea”: „Cuvîntul spus indică întotdeauna numai aproximativ un anumit gînd, fiind aruncat în conversație ca simplă schiță, pe care o completează gestul, mimica și cu deosebire intonația” (Vladimir Streinu).

Iubirea și ura

„Iubirea ! Este aripa dăruită de Dumnezeu sufletului, pentru ca să urce pînă la el !” (Michelangelo) „Iubirea” este singura care poate să realizeze *armonia* între „cuget” și „inimă”, pregătindu-ne astfel sufletul pentru disponibilitatea de a ne dărui și, la nevoie, de a ne jertfi pentru binele altuia.

„Adevărata iubire începe de acolo de unde tu nu mai aștepti nimic în schimb.” (Saint-Exupéry) Se pare că se ajunge, într-adevăr, la iubirea adevărată atunci cînd fericirea vine nu din *egoismul* de a te împărtăși tot mai mult din căldura afectivă care ți se oferă, ci din nevoia pe care o resimți de a-l face fericit *pe celălalt*.

„În dragoste, victoria bărbatului este fuga.” (Napoleon Bonaparte) Este fuga probabil pentru că orgoliul bărbătesc are doar în rare cazuri puterea de a recunoaște că „dragostea” prezintă l-ar putea cuprinde total în mrejele ei...

„Dragostea născută din dorință este o speranță, iar dragostea care urmează după satisfacerea dorinței este o realitate.” (H. de Balzac) Și în dragoste, ca în întreaga noastră viață sufletească, deziluziile sînt într-un raport direct cu gradul de încredere investit în iluzii :

„Ce e amorul ? E un lung
Prilej pentru durere,
Căci mii de lacrimi nu-i ajung
Și tot mai multe cere”

(M. Eminescu, „Ce e amorul ?”).

„Dacă ești hoț și te iubește o femeie cinstită, ori ajunge și ea hoată, ori te faci și tu om cinstit.” (H. de Balzac) În iubirea adevărată nu poți să nu te transformi, însă cel mai puternic își va impune caracterul!

„Dragostea face din om un tiran! Zău așa: cu ce drept cerem unei biete ființe, care trăiește sub influența despotică a simțurilor, să ne iubească mereu numai și numai pentru că noi o iubim?” (H. de Balzac) Aceasta se pare că este legea iubirii adevărate: pe măsură ce îndrăgostitul investește în iubire o cotă afectivă tot mai înaltă, faptul acesta îi îngustează la maximum „simțul realității”, astfel că nu mai are puterea de a recunoaște că iubita are tot dreptul să decidă atît asupra intensității, cît și a calității sentimentelor sale.

„A iubi înseamnă a avea o mie de lucruri de spus cînd îndrăgostiții nu se văd, și a nu scoate o vorbă cînd sînt unul lîngă altul.” (H. de Balzac) Poate pentru că, atunci cînd sînt împreună, explicațiile aparțin *privirilor*, care știu mai bine decît cuvintele să ofere informațiile dorite, dar cînd sînt la depărtare unul de altul, explicațiile aparțin *amintirilor*, care se cer mereu *îmbogățite*.

Dragostei adevărate nu i se pot pune – spune Saint-Exupéry – *bariere*: „Zidurile temniței nu-l pot ține închis pe cel ce iubește, căci el face parte dintr-o împărăție care nu este a lucrurilor, ci a sensului lucrurilor, așa că-și bate joc de ziduri [...]. Chiar dacă tu clădești ziduri între el și iubita lui, ea îl hrănește în taina spiritului său. Tu nu-i vei putea despărți [...]. Dacă îți distrug condițiile dragostei, pentru a te ajuta să nu mai suferi, ce bine ți-am făcut? Un deșert fără fîntîni este mai blînd pentru cei ce s-au rătăcit și mor de sete?”.

„În dragoste, a înțelege pe jumătate un cuvînt înseamnă mai mult decît a-l înțelege în întregime.” (J. Maragall) Pentru că în „dragoste” esențial este să înțelegi *flacăra interioară* din cuvinte... Însă nu numai îndrăgostitul, ci și poetul este capabil de acest lucru: „Poetul nu este atît un mînuitor, cît un mîntuitor al cuvintelor. El scoate cuvintele din starea lor naturală și le duce în starea de grație” (Lucian Blaga).

Sentimentul de „gelozie” excelează printr-o creativitate *negativă*: „Stă în firea gelosului să i se pară înalte și neasemuite toate faptele rivalilor săi” (M. de Cervantes); „Cît de grabnic, de ușor/ pentru cei geloși, minciuna/ ține loc de adevăr” (Caldéron de la Barca).

„Cîți oameni n-ar fi iubit niciodată, dacă nu ar fi auzit să se vorbească despre dragoste?” (La Rochefoucauld) Poate de aceea în timpurile mai îndepărtate „dragostea” a cunoscut expresii mai firești, comparativ cu vremurile actuale, cînd mai important decît faptul de a te simți îndrăgostit este să știi *cum* să faci ca să *devii* îndrăgostit sau cum să-ți satisfaci vanitatea de a *te ști* iubit.

„Unele ființe sînt sortite să joace în dragoste rolul al doilea, adică rolul devotamentului și al abnegației, rol care totdeauna este jucat numai de sufletele mari.” (H. de Balzac) „Devotamentul” este considerat cea mai nobilă trăsătură de caracter, deoarece el presupune capacitatea de a-ți găsi fericirea *în fericirea* altuia. În același timp, el este o formă a respectului față de sine, deoarece nu admite să fii cauza dezamăgirii celui care a manifestat, la un moment dat, încredere în tine.

„Unele ființe primesc de la dragoste puterea de a-și strămuta eul lor în ființa iubită; iar dacă aceasta le este răpită, viața nu li se mai pare cu puțință.” (H. de Balzac) Decizia Annei Karenina este o dovadă convingătoare în acest sens, iar atunci cînd marea dragoste în care ambii îndrăgostiți au crezut le-a fost răpită, așa cum s-a întîmplat cu Romeo și Julieta, sacrificiul vieții proprii devine dublu.

„Cel mai trist lucru în dragoste e că uneori sufletul ți-l ia cine n-are nevoie de dînsul.” (N. Iorga) Însă același joc imprevizibil al „dragostei” creează și situația inversă, cînd din egoism continui să te *echilibrezi* prin sufletul altuia, deși simți că acesta nu-ți împărtășește întru totul iubirea.

„Ce-aș fi fost eu fără tine?
Ce n-aș fi eu fără tine?”

(Novalis)

Iubirea ne face să ieșim din „eul” nostru și să exprimăm trăiri și însușiri sufletești pe care nici nu ni le bănuiam. Însă tot ea ne face să nu ne putem întoarce, atât *cît* am dori și *cînd* am dori, la condiția intimă a eului nostru.

„Dragostea îi arată omului cum ar trebui să fie.” (A. Cehov) Adică un suflet *altruist*: „A iubi înseamnă să găsim fericirea noastră în fericirea altora” (Leibniz). La rîndul său, J.-J. Rousseau spunea că cea mai nobilă atitudine a omului ar fi aceea de a se consacra umanității: „Oameni, fiți umani, este prima noastră datorie”.

„Dragostea e făuritoare de bănuieli.” (Silvio Pellico) Pentru că, prin natura ei, dragostea este egoistă: nu dorește să-și împartă fericirea cu nimeni altcineva!

„Pasiunea nu este pasiune adevărată fără sentimentul vinovăției.” (G.B. Shaw) Pentru că specific „pasiunii” este să dea *frîu liber* speranțelor. De aceea, B. Pascal a spus: „Cînd pasiunea ne incită să facem ceva, uităm de datoria noastră”.

Cum ar putea fi asigurată longevitatea în dragoste? Un răspuns găsim la H. de Balzac: „Pentru a face ca dragostea să dureze, îți trebuie mai multă minte decît pentru a iubi: trebuie să etalezi în fiecare zi comori nebănuite. Iată de ce femeile frumoase de pică n-au pricinuit niciodată pasiuni îndelungate, pe cînd frumuseți oarecare, ba chiar femei urîte, dar pline de spirit și de grație, și-au păstrat bărbații lîngă ele. De altfel, femeilor frumoase li se pare că este de ajuns să se arate în lume, ca să și placă”.

„Dragostea este prima manifestare afectivă a materiei.” (Torquato Tasso) Însă, apoi, „sufletul” spiritualizează continuu „dragostea”: „A iubi o oră e ceva animalic; o zi e omenesc; o viață întreagă e ceva îngeresc; dar a iubi toată viața o singură ființă e ceva divin” (Paolo Mantegazza).

„Fiecare dragoste este prima, în felul său.” (Petre Botezatu) Poate fi dat un exemplu mai potrivit ca acela trăit de Nicolae Labiș?... :

„Sînt îndrăgostit. E un curcubeu deasupra sufletului meu”.

Sentimentul sau umanizarea gândirii, a existenței

„Inima are puterea de a da un preț nemaipomenit unor nimicuri.” (H. de Balzac)
Pentru că „nimicul afectiv” nu se potrivește cu „nimicul logic”...

„Două iubiri umane fac una divină”. (F.B. Browning). Două iubiri adevărate (sincere) deschid drum spre încredere reciprocă și armonii creatoare.

„Un gând seacă mări, dar nu poate usca o lacrimă.” (Emil Cioran) Mai mult chiar, excesul de logică poate ucide „sentimentul”. Prin sinceritatea ei, „lacrima” ne înnoilează faptele.

„Un zîmbet este adesea esențialul. Ești plătit cu un zămbet. Ești răsplătit cu un zîmbet. Ești însuflețit de un zîmbet. Și calitatea unui zîmbet te poate face să mori...Înțeleg și aștept lacrimile. Ele sînt ploaia în care se topește primejdia furtunii, descărcarea trufiei și dăruirea iertării. Să plîngă, și voi ierta.” (A. de S-Exupéry) Pentru A. de S.-Exupéry trăirea afectivă este mai convingătoare decît demonstrația prin cuvinte: „Cum cuvîntul falsifică pentru a cuprinde, simplifică pentru a da învățătură, ucide pentru a ușura înțelegerea, oamenii încetează de a mai fi hrăniți cu viață” (*idem*).

„Tot omul are grijă de minte, de inimă prea puțin; pentru că mai degrabă simțim noile cunoștințe, decît noile desăvîrșiri pe care ni le însușim.” (Charles Montesquieu) Este o certitudine a vieții faptul că ne arătăm mai interesați de aspectul *intelectual* al existenței decît de cel *moral*, că ne este mai plăcut să elaborăm strategii de obținere a succesului în afaceri, decît să apreciem felul în care, de exemplu, „bunătatea”, „bunul-simț” sau „adevărul” pot să facă dintr-o existență umană una *demnă și frumoasă*.

„Toate lucrurile pot fi înnobilate prin iubire.” (J. Ruskin) Așa se întîmplă, de exemplu, atunci cînd facem ca suferințele noastre să slujească fericirii altora; într-o astfel de împrejurare, suferințele noastre ajungem să nu le mai resimțim ca *suferințe*, ci ca stări de *împlinire*.

„Cine are mare sensibilitate știe multe.” (Vauvenargues) Desigur, este vorba de a ști multe în probleme de *suflet*, deoarece „sensibilitatea” este principala condiție a capacității „empatice”.

„Tare aș vrea să aflu școala în care se învață a simți.” (Denis Diderot) Curiozitatea marelui învățat francez este legitimă, întrucât cea mai importantă capacitate a psihicului uman ar trebui s-o reprezinte nu atât aceea de a esențializa și de a stiliza, cât aceea de a conștientiza tot mai mult importanța *iubirii* în viața omului, în absența căreia totul este vremelnicie, deoarece „bunătatea” este condiția fundamentală a co-existenței: „Nu ne vom putea înțelege – spunea poetul V. Voiculescu – decât prin simpatie și identitate de experiențe lăuntrice”. Sentimentul este, într-adevăr, acel ferment care asigură nu numai nașterea și trăirea „gîndului”, dar și *umanizarea* acestuia, deoarece îl pune sub semnul exigențelor unor *valori*, al unor *sensuri* ale vieții, ale existenței: „Cheia înțelegerii altora se află în propriile noastre vibrații afective. Adîncimea unui suflet străin o măsurăm cu propriile noastre sentimente” (Vasile Pavelcu).

„Drumul cel mai scurt între doi oameni este un zîmbet.” (anonim) Însă acest zîmbet îl găsim tot mai rar, pentru că, spune J. Renard: „Ce buni am fi dacă nu ne-am teme să fim păcăliți!”. Încrederea în semenii și în noi înșine este cel mai greu de găsit, de obținut.

„Există o eroare ortografică* pe care o fac toți poeții: după ultimul vers al unei adevărate poezii nu se pune punct” (Lucian Blaga). Poate pentru că adevăratul poet știe că un gînd sau un sentiment nu va fi cuprins niciodată în *ultima lui expresie*.

„Nimic nu mai ține de rațiune în momentul în care problema rămîne pe seama sentimentului.” (L.A. Seneca) Evident că aceia care-și dezvoltă, de exemplu, o memorie a „răului”, căutînd să țină bine minte toate relele care li s-au făcut, își vor forma, fără să-și dea seama, o *predispoziție* pentru răzbunare.

„De ce oare... lacrimile ușurează?” (Voltaire) În lumea fenomenelor psihice e vorba, adesea, de mai mult decât o descărcare energetică: se produc frecvente *schimbări*

* de punctuație – n.a.

de semnificație; în cazul de față, „lăcrimile” corespund unei împăcări cu situația. Însă pot fi nu doar lacrimi ale resemnării, ci și ale *reproșului* și ale *revoltei*!

„Ceea ce diferențiază omul de celelalte animale este, poate, mai mult sentimentul decît rațiunea.” (Miguel de Unamuno) Desigur, pentru faptul că „sentimentul” reprezintă calea principală prin care *integrăm* „binele”, „adevărul” și „frumosul” în viața noastră.

„Dă-mi durere ca să învăț a mă bucura!” (N. Iorga) De fapt, „durerea” (cu siguranță, cea psihică/morală) reprezintă o condiție esențială pentru obținerea unor noi *libertăți interioare*, cum ar fi, de exemplu, aceea de a ne desprinde din chingile unui orgoliu sau ale unei invidii agresive, date de o supraestimare de sine.

„Viața nu este altceva decît ceea ce fac din ea sentimentele.” (H. de Balzac) Ce-ar fi, într-adevăr, „viața” fără, de exemplu, sentimentul demnității? Cum am mai putea cîntări „binele” și „răul” fără sentimentul moral? Ar mai funcționa relațiile umane fără un minimum de încredere și de sinceritate? S-ar mai dezvolta artele fără trăirea extazului sau a sublimului? etc.

„Am plîns și am crezut.” (Fr. de Chateaubriand) „Credința” își alimentează rădăcinile cu lacrimile *simțirii curate*, adică ale simțirii neegoiste, deoarece tot „simțirea” este cea care subiectivizează și judecata: „Cu cît iubești pe cineva mai mult, cu atît îl cunoști mai puțin” (J. Galsworthy).

„Există o politețe a inimii. E înrudită cu dragostea. Din ea izvorăște cea mai firească politețe a manierelor.” (J.W. Goethe) *Delicatețea* în atitudini depinde așadar de experiențele subiective ale „inimii”. De candoarea sensibilității inimii n-ar trebui să se sature nimeni: „Împrumut bucurios felul meu de a gîndi, nu țin decît la felul meu de a simți” (J. Renard).

„Un suflet e ca un instrument muzical; falsificat odată, va cînta fals toate ariile.” (N. Iorga) Mai mult chiar, spune M. Twain: „Cînd un om începe să decadă, nu poți și niciodată unde-o să se oprească”.

„Cu cît cunoști mai mult, cu atît iubești mai mult.” (Leonardo da Vinci) Fără îndoială, chiar și atunci cînd prin „cunoaștere” ni se relevă „răul” sau „uritul”, disponibilitățile noastre afective se deschid tot mai mult spre contrabalansarea acestor aspecte nedorite ale existenței. Tocmai acest lucru l-a făcut pe Al. Dumas, tatăl să afirme: „Doar cel care a simțit nefericirea cea mai cumplită e în stare să simtă cea mai mare fericire”.

„Frumusețea lucrurilor începe îndată ce omul le-a pus un adaos sau a legat de ele o emoție.” (Tudor Arghezi) Pentru a pătrunde, de exemplu, frumusețea unei opere de artă, trebuie să empatizezi, să încerci și tu trăirile artistului respectiv. Asupra importanței acestei simbioze a atras atenția și A. Malraux: „Ideile nu trebuie numai gîndite, ci și trăite”.

„Dragostea îi face pe oameni să se simtă egali.” (F.M. Dostoievski) Și mai explicit este Epictet: „Să nu se creadă iubit nimeni din cei ce n-au iubit pe nimeni”. Dragostea ne unește în suferință.

„Durerea unui singur om face cît durerea lumii.” (Saint-Exupéry) Sînt și „dureri” egoiste, însă scriitorul francez se gîdea, firește, la acea durere devenită *atitudine*, cînd cel în cauză este capabil să se ridice – cum frumos spune W. Shakespeare – „de la suferința sa la suferința tuturor”.

„În lupta eternă dintre sentiment și rațiune, sentimentul n-a fost niciodată învins.” (Gustav Le Bon) Bineînțeles, este vorba de o apreciere de principiu, deoarece fiecare dintre noi putem, prin voință, să ne înfrîmăm la un moment dat un sentiment sau o pornire despre care ne dăm seama, la timp, că ne-ar dezonoara, dacă ne-am lăsa în voia ei. Dar este valabilă, în același timp, observația lui Gustav Le Bon, întărită de reflecțiunea lui Mihai Codreanu: „Cine își cugetă prea mult sentimentele sfîrșește prin a-și sentimentaliza cugetările”.

„Logicienii se vor apleca asupra statuii pe care ai făcut-o, pentru a stabili numărul motivelor pentru care statuia ta este frumoasă. Și nu se înșală, pentru că statuia este într-adevăr frumoasă. Numai că logicienii au aflat pe alte căi, nu prin logică, despre frumusețea statuii.” (Saint-Exupéry) Aceste căi sînt, desigur, cele ale „sensibilității”, singura care ne face să ne impresionăm/entuziasmăm de ceva: poți să deții criterii

obiective de apreciere, de exemplu, a frumosului unei picturi, însă aceasta să nu te impresioneze totuși, pentru că ea *nu corespunde* gustului tău, nu *se pliază* pe dispoziția ta de moment sau pur și simplu *nu dispui* de un suficient potențial afectiv pentru a te impresiona.

„Melancolia este fericirea de a fi trist.” (Victor Hugo) Desigur, V. Hugo se gîdea la creația artistică atunci cînd a formulat acest gînd, deoarece se presupune că la artiști „melancolia” este mai mult o stare intelectuală, decît una strict afectivă – nu oricine își poate sublima depresiile, transformîndu-le într-un sentiment superior (estetic).

Importanța motivației : interes, curiozitate – indiferență, pasivitate, blazare

„În dorul de un lucru stă măsura prețurii lui.” (B. Gracián) Atunci cînd, dimpotrivă, *abuzăm* de un lucru, îi *scădem valoarea*, de aceea ajungem la un moment dat să nu-l prețuim în măsura în care ar merita. La fel se întîmplă și cu însușirile sufletești : dacă suprasoliciți o însușire, ea își pierde din importanță sau chiar va produce ridicolul : „O brumă de bun-simț ar spulbera mult spirit” (Vauvenargues).

„Din dorință se naște ideea mijloacelor.” (Th. Hobbes) Este cert că, alături de „inteligență și de „voință”, „motivația” este principalul factor psihologic care a determinat progresul științific și tehnologic de-a lungul istoriei civilizației omenești. O remarcă asemănătoare cu cea a filosofului englez găsim la Titu Maiorescu : „Unde e o necesitate, trebuie să fie și o posibilitate”.

„Nu ne simțim legați trainic de ceva decît pe măsura grijilor muncii și dorințelor care ne-au costat.” (H. de Balzac) Poate de aceea Saint-Exupéry a spus : „Fericirea este strădania de a o obține”.

„Noi socotim un lucru bun nu prin judecată, ci pentru că îl dorim.” (B. Spinoza) Faptul acesta nu trebuie să ne mire, deoarece „rațiunea” se hrănește cu evaluările noastre *afective* : „Nu e frumos ce e frumos, ci e frumos ce-mi e frumos” (proverb).

„Mulțumește-te cu ce este, dar caută ceva mai bun.” (Isocrate) Este foarte greu să stăpânești friele îndemnului din acest paradox, deoarece : „Averea pricinuieste suferință la dobândirea ei, întristare în restrîște și amețește în prosperitate ; cum poate averea să aducă bucurie ?” (Somadeva). La rîndul său, A. Schopenhauer remarcă : „Bogăția seamănă cu apa de mare : cu cît bei mai multă, cu atît devii mai însetat”. Concluzia e cea propusă de Cicero : „Cea mai mare bogăție este să fii mulțumit cu ce ai”.

„Ochim mai sus de țintă pentru a ne atinge ținta.” (R.W. Emerson) „Aptitudinile” își au, și ele, *orgoliul* lor : nu se exprimă la adevărata lor valoare decît atunci cînd le ambiționezi să arate ce pot. Reflecțiunea lui Emerson ne ajută să înțelegem sensul profund al unui alt aforism : „Ca să-ți egalezi maestrul, trebuie să-l depășești” (C. Levaditi).

„Dorințele noastre sînt presentimente ale aptitudinilor care se află în noi, sînt solii prevestitori a ceea ce vom fi în stare să realizăm.” (J.W. Goethe) Evident, este vorba despre acele „dorințe” *sincere* și *realiste*, și nu de visările amăgitoare ale celor care se complac să trăiască doar cu iluzii.

„Își atinge orice scop acela care amestecă utilul cu plăcutul.” (Horațiu) Cel care reușește această combinație lucrează fără a conștientiza un sentiment al virstei sale, al presiunii timpului existențial. Actul de creație este, în primul rînd, un răspuns la ceea ce-ți propui cu *maximă* intensitate : „aptitudinea” este neputincioasă în fața indiferenței sau a indolenței.

Dimensiunea morală și estetică

Caracter, morală, virtute – viciu, imoralitate

„Virtuțile noastre nu sînt, de cele mai multe ori, decît viciile noastre deghizate.” (La Rochefoucauld) Ne facem, într-adevăr, adesea, din subiectivismul vieții noastre sufletești un *aliat*: ca atunci cînd, dintr-o nevoie de compensație sau din orgoliu, ne place să privim un defect al nostru drept o calitate (cîți dintre noi nu manifestăm, de exemplu, tendința de a considera prudența firească față de intențiile socotite ascunse ale celor din jur ceea ce, de fapt, nu este decît suspiciunea sau neîncrederea noastră exagerată în semenii ? ! ...).

Sînt numeroase moduri de compromitere a „virtuții”. Tudor Vianu ne prezintă cîteva dintre cele mai frecvente: „Poți adopta atitudinile virtuții și pentru motive inferioare, de pildă cumpătarea din avariție, discreția din lipsă de curiozitate, castitatea din lipsa pasiunilor. Un om rece, mărginit și egoist poate semăna cu un om virtuos”.

„Orice viciu are întotdeauna scuza sa.” (P. Syrus) „Viciul” încearcă să-și justifice prezența prin faptul că oamenii practică adesea virtutea în *exces*: „Viciile intră în compoziția virtuților ca otrăvurile în compoziția leacurilor” (La Rochefoucauld). Lucrurile se complică și mai mult atunci cînd se recurge la viclesug: „Este un vechi șiretlic al viciului să se ascundă sub aparența virtuții” (Johan Oxenstiern); „Nu există viciu care să nu aibă o falsă asemănare cu vreo virtute și de care să nu se folosească” (La Bruyère).

„Virtuțile care au cea mai mare valoare sînt stăpînirea de sine și spiritul de dreptate.” (Isocrate) Cu prima îți înfrumusețezi viața interioară, cu cea de-a doua, lumea în care trăiești.

„Cei absenți sînt asasinați prin bîrfă.” (P. Scaron) Bîrfa este, de fapt, una dintre cele mai detestabile forme ale lașității. În schimb, situația inversă este specifică *demnității*: „Elogiul celor absenți se face fără lingușire” (J.B.-L. Gresset). Nu trebuie uitat că cei care batjocoresc o fac pe măsura caracterului lor: „Ce-ți pasă că în fond cutare-ți frămîntă o caricatură din tina în care el e plămădit?” (N. Iorga).

„Sînt trei morale: morală vieții, o, cît de grea! Morala prediciei, o, cît de ușoară! și morală științei, care cercetează pe cea dintîi, ignorează pe cea de-a doua și duce la indiferența pentru orice morală.” (N. Iorga) De unde rezultă că cea mai bună morală e cea *individuală*, așa cum reușește fiecare să și-o formeze, astfel ca să poată să se comporte, de exemplu, în așa fel încît să ajungă să se rușineze mai mult de sine, decît de alții.

„Aproape toate viciile te fac sociabil.” (N. Iorga) Probabil pentru că în defectele altuia fiecare își proiectează propriile cusururi sufletești. Există un proverb sugestiv în acest sens: „Cine se aseamănă se adună”.

„Cine murind de foame nu fură e unul din cei mai mari mucenici ai virtuții omenești.” (N. Iorga) Pentru că acest lucru nu-l pot realiza decît cei care au ajuns la atît de doritul nivel psihic de *a se respecta* cu intransigență în forul lor interior.

„Virtuții i se reproșează cu severitate lipsurile, în vreme ce calitățile viciului sînt privite cu multă bunăvoință.” (H. de Balzac) Această atitudine se explică prin faptul că „virtutea” este *incomodă*: obișnuind să se respecte, ea îi pretinde omului noi exigențe față de sine, noi performanțe morale. În schimb, „viciul”, fiind versatil prin natura lui, este *atractiv* pentru om: îmbrăcînd cu abilitate haina virtuții, viciul ne picură din cînd în cînd în suflet iluzia reușitei, de aici și impresia că nu este chiar atît de rău.

„Munca unui om se poate plăti, caracterul, cultura lui, nicicînd.” (M. Eminescu) Munca omului cu sine însuși, pentru transformarea continuă a naturii sale, este cea mai nobilă și nu poate fi evaluată:

„E împărțită omenirea
În cei ce vor și cei ce știu.

În cei dintii trăiește firea,
Ceilalți o cumpănesc și-o scriu”

(„E împărțită omenirea...”).

„De cele mai multe ori un om are trei caractere : unul, pe care-l crede el, altul, pe care i-l dă publicul, și un al treilea, pe care nici unul, nici altul nu-l pot desluși niciodată, și care e cel adevărat.” (N. Iorga) De aici și surprizele, de genul : „Cum am putut să gîndesc sau să fac lucrul acesta ? !”. Adevărul este că fiecareia dintre noi îi plac *auto-iluzionările* cu privire la sine.

„Bolile morale au un avantaj imens față de bolile fizice ; ele dispar într-o clipită prin îndeplinirea dorinței care le pricinuieste, așa după cum se nasc din lipsa unui anumit lucru.” (H. de Balzac) Totuși, neîncrederea pe care, de exemplu, cineva o extinde asupra tuturor – în urma nerecunoașterii unora dintre meritele sale reale sau ca urmare a depozării sale abuzive de unele bunuri – poate să se păstreze pentru mult timp în sufletul acelei persoane, sub forma unui sentiment de *nedreptate*, chiar dacă ulterior i-au fost recunoscute meritele sau i-au fost restituite bunurile.

„Viciilor noastre le dăm numele virtuții.” (L.A. Seneca) Un proverb spune : „Viciul știe că e urît, de aceea își pune mască”. Asupra efectelor acestei autoînșelări, avertizează Blaise Pascal : „Este, fără îndoială, un rău să fii plin de defecte, dar e un rău și mai mare să le ai și să nu vrei să le recunoști ; pentru că mai adaugi și o iluzie voluntar”.

„Singurul prieten este virtutea, care însoțește pe om și-n moarte ; toate celelalte lucruri pier odată cu corpul.” (Manu) Virtutea asigură *frumosul* din existența noastră : „Un gînd frumos e o bucurie eternă” (J. Keats) ; „Un fapt urît ucide o ipoteză frumoasă” (A. Huxley).

„Cine are caracter are în viață o trăire tip, ce revine mereu.” (Fr. Nietzsche) Cu certitudine, cine se respectă, de exemplu, în forul său interior, dovedește o consecvență în atitudine, care sfidează situațiile de viață contradictorii, nesigure sau impulsive. Numai un astfel de om, cu o puternică *identitate morală*, își poate crea un *destin*, își poate impune un anumit *stil de viață*.

„Acolo unde trebuie să încetez să mai fiu moral, nu am nici o putere.” (J.W. Goethe)
Măsura adevărată a omului o dau *bunătatea, omenia* : „Dragostea de oameni face mai mult decît toate celelalte virtuți” (Chateaubriand).

„Lingușirea e mai periculoasă decît ura.” (B. Gracián) Pentru că, ne spune D. Boileau :
„...orice lingușitor trăiește pe socoteala celui pe care-l laudă”.

„Moralitatea e pentru suflet ce este sănătatea pentru trup.” (M. Eminescu) „Moralitatea” este, de fapt, acel ceva care, atunci cînd vrem să ne abatem de la condiția noastră umană, ne face să rămînem totuși *oameni*. În aceasta constă, de altfel, *forța* omului : își dă seama de faptul că este puternic doar atunci cînd își păstrează o anumită ținută morală (un anumit respect față de sine).

„Mereu am avut curajul de a socoti glorie invidia atrasă din pricina virtuții, și nu ură.” (Cicero) O convingere asemănătoare a avut și Hector Berlioz : „Trebuie să strîngi pietrele care ți se aruncă ; sînt începutul unui pedestal”.

„Orice virtute își are viciile ei și orice viciu își are virtuțile sale.” (M. Codreanu) Iată cîteva explicații ale acestui paradox : „E cu puțință oare să concepem virtutea fără vicii, iubirea fără ură, frumusețea fără urîtenie ? ... Suprimați un viciu, și virtutea corespunzătoare va dispărea cu dînsul” (A. France). „Nu există virtute utilă care să nu fie în aliaj cu viciul, și nu există nici un viciu, sau mai nici unul, care să nu comporte și o picătură de virtute ; virtutea , viciul sînt ca și viața și moartea, sau ca spiritul și materia, lucruri care nu pot exista fără a fi definite prin opusul lor.” (S. Butler) De aceea, P.Ch. de Laclos spune malițios : „Ticălosul are virtuțile lui, după cum omul cinstit are slăbiciunile lui”. Putem considera, prin urmare, că : „Viciile intră în compoziția virtuților precum otrăvurile în compoziția leacurilor” (La Rochefoucauld).

„Cei mai mulți se abțin de la ce-i oprit mai mult din rușinea de a păcătui, decît din convingerea morală.” (L.A. Seneca) Dar la fel de adevărată este și următoarea situație : „Ne-am rușina adesea de faptele noastre cele mai frumoase, dacă lumea ar putea vedea toate motivele pentru care le-am săvîrșit” (*idem*).

„Caracterul oamenilor e întipărit pe fața lor. Toate pasiunile cauzează trăsături deosebite în fața lor.” (M. Eminescu) Filosoful german Fr. Nietzsche ne oferă un exemplu : „Se poate minți uneori, dar grimasa însoțitoare spune adevărul”.

„Curățenia este demnitatea săracului ; prin ea el se arată superior soartei sale.” (George Sand) Bineînțeles, este vorba despre curățenia sufletească, pe care nu o poți dobîndi însă decît printr-un dureros sacrificiu : cel al obținerii respectului necondiționat față de sine însuși.

„În sufletele alese, începutul de invidie se transformă în dorința de a întrece, dînd naștere la fapte mari ; în sufletele meschine, invidia se transformă în ură.” (H. de Balzac) Există, evident, și o a treia categorie, cea a oamenilor lipsiți de *încredere* în ei înșiși și care, văzînd rezultatele deosebite ale altora, se descurajează, abandonînd orice încercare de a mai progresa.

„Considerația începe la Paris de la cincizeci de mii de franci în sus.” (H. de Balzac) Nu ne putem înfrîna, desigur, curiozitatea de a ne întreba : în România de azi, începînd cu ce sumă ai șansa să fii considerat un om de onoare ?

„Funcția viciului este de a menține virtutea în limite chibzuite.” (S. Butler) Dacă, de exemplu, nu s-ar cunoaște păcatul „trufiei”, încrederea în sine (în propriile capacități și trăiri) n-ar mai cunoaște limite.

„Istoria unui om e caracterul lui.” (J.W. Goethe) Omul nu se poate structura ca „om” decît în cadrul unei *evoluții morale* : „Trebuie să facem ce putem noi mai bine. Asta e datoria noastră sacră de oameni” (A. Einstein).

„Virtutea este perfecțiunea condiției de om, nu absența defectelor.” (Saint-Exupéry) Într-adevăr, îți revendici forța ta de om și poți acționa asupra ta numai atunci cînd ești capabil *să-ți asumi* slăbiciunile, defectele sau greșelile comise : „Virtutea care nu se bazează pe umilință nu are nimic temeinic în ea” (Johan Oxenstiern).

„Dăruiește faptele, nu le vinde.” (B. Gracián) Cei care le „vînd” *corup* sensul faptelor lor.

„Prea puțini sînt prietenii persoanei noastre, cei mai mulți sînt prietenii împrejurărilor noastre favorabile.” (B. Gracián) Prieten adevărat nu poate fi acela care nu e preocupat de *profunzimea* firii omenești, pentru a face distincții de *calitate* între diferitele caractere omenești.

„Niciodată nu-și descoperă mai bine caracterul cineva decît vorbind de altul.” (J.P. Richter) Pentru că sînt foarte puțini cei capabili de a-și înfrînge invidia și de a recunoaște meritele altora...

„Cel care face o nedreptate unuia amenință pe mulți.” (P. Syrus) Pentru că un astfel de om este *mereu* prezent printre noi, prin intențiile lui distructive.

„A trece de la sărăcie la bogăție nu înseamnă decît a schimba o mizerie cu alta.” (Johan Oxenstiern) Firește, e vorba despre o mizerie morală, pentru că este rară bogăția care să nu fie obținută prin înșelăciune și care să nu fie însoțită de avarie, de teamă și de neliniște că ar putea fi pierdută.

„Măsura adevăratului caracter al unui om este ceea ce el ar face dacă ar ști că nu va fi niciodată descoperit.” (Thomas B. Macaulay) Această reflecție întărește, o dată în plus, adevărul din spusele lui Dwight L. Moody : „Caracterul este ceea ce ești în taină”.

„Au pierit bunele moravuri, dreptatea, cuviința, evlavia, credința ! ” (L.A. Seneca) Să ne întrebăm și noi : Ce a pus în locul acestora contemporaneitatea ? – o *nouă etică* : teama obsesivă de războiul nuclear, de impreviziunile însămințării artificiale și ale clonării necontrolate, de efectele drogurilor sau de insecuritatea „terrorismului” ! ... Însă ordinea morală a societății și a vieții ar trebui să fie una *naturală*, izvorită din bunul-simț al conduitei morale, și nu una artificială, bazată pe coerciția legilor : „Moravurile fără legi pot fi totul, legea fără moravuri – aproape nimic” (M. Eminescu).

„Plăcerile sînt cuiele care ținutiesc sufletul de trup.” (Plutarh) Cu siguranță, nu este vorba de orice plăceri, ci de cele senzuale, primare, care devin necontrolabile: „Fie omul cît de bun, vinul îl face nebun”; „Avarul seamănă cu măgarul încărcat cu aur și care se hrănește cu paie”; „Decît să rămîie brînza, mai bine să crape rînza” (proverbe).

„Un viciu mic întrece în eficiență o mare virtute.” (Emil Cioran) Pentru că „viciul” este mai *contagios* decît „virtutea”. Este mai contagios deoarece succesul adus de „păcat” este imediat, pe cînd cel adus de virtute este îndepărtat. De aceea, păcatul te îmbată, te copleșește, te prinde în mrejele lui. În schimb, pentru a obține succesul virtuții trebuie să te supui insomniilor conștiinței, trebuie să te înarmezi cu răbdarea „înfrînării”. Cu toate acestea, deși succesul adus de păcat este atrăgător, el este în realitate *înșelător*, deoarece singură virtutea este creatoare de curățenie sufletească, de pace interioară, de demnitate personală.

„Virtutea și ambiția nu stau împreună.” (Michel de Montaigne) Desigur, este vorba de ambiția exacerbată, care sufocă luciditatea, agățîndu-se de puterea „vanității”. Lucrurile stau și mai rău atunci cînd cei săraci în resurse sufletești caută să-și salveze mediocritatea printr-o ambiție *contrafăcută*.

„Se văd oameni căzînd dintr-o situație înaltă datorită acelorai greșeli care i-au ajutat să se ridice pînă la ea.” (La Bruyère) Într-adevăr, aceeași conduită își schimbă semnificația în funcție de *context*: de exemplu, cînd ambiția cuiva este interpretată de cei din jur ca o dorință de a aduce acele schimbări așteptate de toți, persoana respectivă ajunge la putere; dacă însă ambiția este interpretată, după un timp, ca o expresie a vanității exagerate a celui în cauză, care a urmărit doar puterea, atunci cei din jur fac totul ca să-l înlăture.

„Păcatele nu se răsplătesc decît în lumea cealaltă, dar prostiile se plătesc în lumea aceasta.” (A. Schopenhauer) Probabil din cauza tendinței noastre de a amîna responsabilitatea păcatelor mari pentru „lumea de apoi”, în timp ce anticipările superficiale de moment le considerăm atît de minore, de firești, încît credem că ele pot fi remediate printr-un simplu regret sau prin scuze de circumstanță.

„Psihanaliza este un fel de chirurgie sufletească.” (Lucian Blaga) Pentru că modul ei obișnuit de operare constă în impunerea unor *sacrificii* la nivelul conștiinței individuale.

„Nu duci o viață cerească abținându-te, ci te abții pentru că duci o viață cerească.” (G.B. Shaw) Altfel ar fi ca atunci când suferi fără să știi pentru ce suferi.

Binele și răul ; bunătate – răutate

„Cele mai multe păcate sînt săvîrșite în gînd, înainte de a fi traduse în fapte.” (J. Lubbock) Pentru că există din partea noastră o diferență de atitudine față de *planul interior* al gîndirii proprii și față de comportamentul nostru *social*: în primul ne simțim mai *stăpîni*, mai siguri de *discreția* lui, pe cînd în cel de-al doilea ne simțim mai responsabili de *consecințele* faptelor noastre.

„Cine sfătuiește e ca și cum ar ajuta.” (Plaut) Pentru că un sfat dat, mai ales cînd este unul bun, propune o *nouă semnificație*, care poate schimba o întreagă optică, dovedită deficitară pînă atunci.

„Nimeni nu poate fi temut și să rămînă în siguranță.” (L.A. Seneca) Se întîmplă în relațiile interumane ceea ce se petrece în mod obișnuit în activitatea intelectuală: cu cît un argument prezintă tendința de a se impune mai mult, cu atît va declanșa un „război” al *contraargumentelor*, care va duce la distrugerea ambițiilor lui.

„Rar sau niciodată vine binele curat și neamestecat, fără să fie însoțit de vreun rău care să-l tulbure sau să-l neliniștească.” (Miguel de Cervantes) La această coexistență a valorilor opuse, care se presupun și se determină reciproc, se referă mulți învățați: „Nu se poate numai bine sau numai rău, ci un amestec din amîndouă” (Euripide); „E imposibil de găsit ceva bun, unde să nu fie și ceva rău” (W. Shakespeare); „Nu există vreun bine în viață care să nu răsără ca un copac dintr-o rădăcină; ci alături de bine crește și răul, iar din rău natura scoate și binele” (Menandru); „Totul e amestecat în lumea aceasta: nici un bine fără amestec de ceva rău, nici un rău fără amestec de ceva bine” (Johan Oxenstiern). Cine n-a constatat, într-adevăr, că dorind uneori să facem un lucru cît mai bine, am ajuns să-l stricăm; sau invers: ne lăsăm pe moment pradă supărării din cauza

unui eșec înregistrat, însă acesta se poate constitui într-o premisă pentru obținerea unui succes viitor (cu condiția să știm să învățăm dintr-o greșeală comisă).

„Din zece persoane care vorbesc despre noi, nouă ne vorbesc de rău, iar, deseori, singura persoană care ne vorbește de bine o face prost.” (A. de Rivarol) Pentru că, așa cum spune Terențiu: „Fiecare preferă să fie mai bun pentru sine, decât pentru altul”.

„Ceea ce prin rău s-a dobândit rău se va sfârși.” (Cicero) Pentru că „răul” se distruge prin *el însuși*: „Răutatea își bea singură cea mai mare parte din venin” (P. Syrus). Altfel spus, răul moral pe care unii îl gîndesc sau pe care-l înfăptuiesc se întreține din invidia pe care ei o resimt ori de cîte ori văd mulțumirea sau binele de care unul dintre semenii lor se bucură, la un moment dat, în viață.

„Cînd unui om rău îi merge bine într-o cetate, el zdruncină sufletul celor care sînt mai buni decât el, căci au drept pildă puterea celor răi.” (Euripide) Mai mult chiar, mulți vor crede că așa ar trebui să se comporte și ei!...

„Sărăcia îi umilește pe oameni pînă la a-i face să roșească de virtuțile lor.” (Vauvenargues) În mod normal, un om bogat în virtuți n-ar trebui să trăiască în sărăcie, care deprimă. Însă, pe de altă parte, nici bogățiile sau reputațiile dobîndite pe căi necinstite nu onorează condiția umană: „Reputațiile dobîndite pe căi necinstite se schimbă în dispreț” (*idem*).

„Cu cît cunosc mai bine oamenii, cu atît iubesc mai mult cîinii.” (A. Schopenhauer) Evident că este o exagerare voită din partea filosofului, făcută cu intenția de a sublinia faptul că „răul” poate lua în lumea umană forme dintre cele mai degradante, cum ar fi, de exemplu, cea a disprețului agresiv manifestat de către unii chiar față de „viață”. Pot exista însă și forme perfide, cum ar fi acea satisfacție sadică de a-i fura ori de a-i distruge încrederea în sine sau în viața unui semen, ducîndu-l astfel în pragul suicidului.

„Cine crede că va putea face rău celor din jurul său fără să sufere nimic nu are minte.” (Antiphon) Nu-i vorba însă numai despre faptul „vendetei” exprimat de proverbul: „Rău faci, rău găsești”, ci și despre consecințele pe care „răul” comis altora le are asupra propriului suflet al celui care-l realizează, deoarece, făcînd răul, *îți înrăiești* tot mai mult sufletul.

„Ce vremuri sînt acestea, în care trebuie să invidiezi pe cei din morminte?” (J.W. Goethe) Sînt vremurile excesului de *egoism*, cînd însuși „limbajul” degenerază, cuvîntul ajungînd mort la interlocutor, deoarece acesta nu este dispus, decît în funcție de interesul lui de moment, să facă efortul de a-l înțelege, de a-i *metaboliza* înțelesul în sufletul său !

Ce este „bunătatea”? Poetul Al. Vlahuță o consideră cea mai *nobilă disponibilitate* a sufletului omenesc : „O frumusețe pe care o percepi direct cu sufletul”. Însă „bunătatea” are și o funcție socială : „Credința în bine echilibrează tristețea vieții” (M. Sadoveanu).

„Dușmănia este ura care așteaptă prilej de răzbunare.” (Cicero) Dușmănia întreținută în suflet se transformă treptat în *arta* de a obține un maximum de răutate în relația dintre oameni.

„Să căutăm a cugeta bine : iată principiul moralei.” (Blaise Pascal) În afară de aspectul logic al cugetării, care trebuie asigurat pentru realizarea coerenței exprimării, este obligatoriu să spunem și să apărăm „adevărul”, fără de care relațiile între oameni ar fi marcate doar de nedreptăți și umilințe.

„Țineți întotdeauna pe cei răi despărțiți : siguranța întregii lumi depinde de aceasta.” (La Fontaine) Explicația psihologică o găsim încă la Democrit : „Frecventarea continuă a răilor sporește înclinările rele”. Proverbele sînt, și ele, convingătoare prin plasticitatea lor : „Mărul putred strică pe celelalte”.

„Cei răi cred că-ți fac mult bine atunci cînd nu-ți fac rău.” (Esop) Însă, dacă pentru cel rău, abținerea de moment în a face rău altuia reprezintă o performanță, în schimb, amenințarea „răului” din ei constituie pentru ceilalți o continuă posibilitate.

„Cînd un rege înalță pe unul necinstit, parcă-l arată poporului spre a-l îndemna să-i semene.” (Ch. de Montesquieu) De aceea se și spune că starea morală a unei națiuni depinde de caracterul conducătorilor ei : „Peștele de la cap se împute” (proverb).

„Un om rău e nefericit chiar când e fericit.” (Menandru) Pentru că omul rău nu se poate bucura de binele propriu, decât atunci când vede răul/nenorocirea altora. De aceea se și spune: „Când cel rău se preface că-i bun, atunci e cel mai rău”. „Răul” este atît de perfid, încît are dreptate B. Gracián atunci când afirmă: „Viața omului e un război împotriva răutății omului”.

„Oamenii nu recurg la invective decât atunci când nu au dovezi.” (D. Diderot) Însă și atunci când îi copleșește invidia...

„Mulți din dușmanii tăi vor căuta să stîrnească disprețul tău pentru a sta apoi la adăpostul lui.” (N. Iorga) Disprețul față de altul ne dezavantajează, deoarece ne face să desconsiderăm calitățile oponentului nostru, care pot fi reale și de care el nu va întîrzia să profite.

„O situație dă totdeauna mai multe păcate decât virtuți.” (N. Iorga) Pentru că în confruntările din diferite „situații” ale existenței lor, oamenii urmăresc, în primul rînd, impunerea intereselor și a orgoliilor lor.

„Dacă vei vedea doi bani în buzunar, să știi că pe unul a plîns cineva când l-a dat.” (N. Iorga) Cel care este lipsit de scrupule în obținerea banilor ar trebui să știe că alții nu concep să-i obțină altfel decât prin muncă cinstită și prin multe sacrificii.

„Pasărea din cușcă te învinuiește cîntînd.” (N. Iorga) Mai mult chiar, are o *demnitate* a ei: „Privighetoarea nu-și împletește cuibul în colivie, pentru a nu lăsa sclavia moștenire puilor ei” (H.D. Djurban).

„Fapta ta cea mai bună e aceea de care ți-ai adus aminte mai puțin.” (N. Iorga) Înseamnă că a fost o pornire naturală, și nu una premeditată, calculată.

„Te urăște cineva cu atît mai mult, cu cît descoperă mai bine că n-are de ce să te urască.” (N. Iorga) De vină este același egoism structural al ființei umane, care îi face pe mulți să dorească să te știe cel puțin egalul lor prin defectele pe care le ai, dacă nu chiar inferior lor prin severitatea slăbiciunilor și defectelor tale.

„Oamenii sînt mai sinceri și mai buni cînd își petrec oaspeții, decît cînd îi întîmpină.” (A. Cehov) Poate pentru că sînt rare situațiile cînd poți, de la început, să-ți arăți adevărata valoare morală în calitate de oaspete. Pe de altă parte, este foarte dificil să realizezi într-un timp scurt o delimitare de finețe și, în același timp, obiectivă, atunci cînd este vorba de „calități” și de „defecte” sufletești: „Oamenii nu sînt nici buni, nici răi, ci sînt și buni, și răi, în același timp” (Lev N. Tolstoi).

„Răul din noi trebuie dus pînă la capăt.” (Lao Zi) Nefugind de „rău” și înțelegîndu-l în toate implicațiile lui, putem nădăjdui să ne creăm în timp o *suferință a conștiinței*, singura capabilă de a ne schimba într-atît, încît să putem spera apoi că vom ști să realizăm și „binele”.

„Fă totdeauna lucrul pe care te temi să-l faci.” (R.W. Emerson) Nu numai pentru că doar astfel ajungi să-ți domini „teama”, ci și pentru că acest lucru este încărcat cu *scrupulozitate morală*.

„Nu numai să nu faci o nedreptate, dar nici să nu-ți treacă prin minte.” (Democrit) Pentru că prima haină a faptei este „intenția”.

„Bunătatea nu judecă, și dacă judecă nu osîndește.” (Tudor Arghezi) Este în natura „bunătății” de a fi *altruistă*: „Nu-i pe lume lucru de care să te bucuri că-l ai, pînă nu-l împărtășești și altora” (George Călinescu).

„Nu există om care să iubească răul pentru că e rău, ci iubește în el numai avantajele și plăcerile pe care i le promite.” (J.G. Fichte) Sînt totuși oameni la care „egoismul” și

„invidia” întrec orice măsură. Acestora li se potrivește cugetarea lui Teofrast : „Cei răi nu se bucură atât de binele lor propriu, cât, mai ales, de răul altora”.

„Răzbunându-te, te faci egalul adversarului; iertându-l, te arăți superior lui.” (Fr. Bacon) Mai mult chiar, „iertarea” poate aduce cu sine *îndreptarea celuiilalt* : recunoscînd că el este rău și că tu ești bun față de el, sînt șanse ca acesta să înțeleagă, la un moment dat, că există și o altă cale, decît aceea de a răspunde la rău cu rău.

„Prigonind, nu distrugi ideea : zdrobind colivia, eliberezi vulturul.” (N. Iorga) În lumea sentimentelor, „iertarea” este singura care poate restabili *încrederea* ; orice altă atitudine produce efectul contrar.

Care este cel mai de temut dușman ? Desigur, cel care știe să folosească *arme psihologice* : „Ferește-te de acel dușman care vrea să te cîștige și pe tine împotriva ta” (N. Iorga).

„Binele” este greu de făcut nu numai pentru faptul că pretinde prezența unei anumite disponibilități sufletești, ci și pentru că presupune o *artă* în a-l acorda : „Binefacerea atinge perfecțiunea atunci cînd se ascunde atât de bine, încît cel obligat nu se simte inferior binefăcătorului” (H. de Balzac). Într-un mod similar, Tacit observa : „Binefacerile sînt agreabile atîta timp cît credem că le putem răsplăti : dincolo de aceasta, recunoștința cedează locul urii”.

„Între a face rău și a face bine nu este altă deosebire, decît în pacea sau neliniștea conștiinței ; truda este aceeași.” (H. de Balzac) Totuși, efortul este în raport cu *nivelul „binelui”* sau al „răului” realizat (nu este, de exemplu, același „binele” de moment din fapta cămătarului cu binele din fapta celui care salvează pe cineva de la înec).

„Un om care se gîndește să se răzbune își ține deschisă propria rană, care altfel s-ar vindeca și s-ar închide.” (Fr. Bacon) Altfel spus, păstrînd gîndul de răzbunare, păstrezi răul în tine, dar iertînd, îți schimbi *chimismul sufletesc*.

„Nedreptatea este mai mare în vorbă, decît în lovitură.” (P. Syrus) Pentru că „vorba” angajează nivelul intelectual și moral al personalității, pe cînd „actul motor”, mai mult nivelul afectiv și instinctual al acesteia.

„Porcul, trecînd pe lîngă tine, te va murdări neapărat. Dar nici el nu va fi mai curat.” (N. Iorga) Invidiosul, de exemplu, împrôscîndu-te cu tot felul de calomnii, departe de a se elibera de răutate, va avea sufletul și mai înveninat, caracterul și mai urîțit.

„Gîndurile care vin cu pași de porumbiță conduc lumea.” (Fr. Nietzsche) În schimb, „reaua-voință” (sau „reaua-credință”) dă naștere invidiei și dușmăniei, care așteaptă prilej de răzbunare. Din păcate, tot mai multe aspecte ale vieții sociale prezente zguduie onestitatea noastră: „Azi nu mai sînt mijloace oneste. Obligațiile nu se mai respectă. Lăudabila bună conduită reciprocă se găsește tot mai rar. Cele mai bune servicii primesc cea mai proastă răsplătire. Acestea sînt azi obiceiurile lumii întregi. Națiuni întregi sînt înclinate spre corupție: la una trebuie să te temi de trădare, cu alta de nestatornicie, cu o a treia de șarlatanie” (B. Gracián).

„Nu poate o cetate aflată pe vîrf de munte să se ascundă.” (Matei, 5, 14) „Nedreptatea”, întocmai ca și ulciorul care nu merge de multe ori la apă, nu poate să sfideze la nesfîrșit adevărul, onestitatea.

„A fi mai bun decît cel mai rău nu este bunătate.” (P. Syrus) Situația este asemănătoare cu a celui care critică argumentat, însă nu-și validează sugestiile prin *însuși* comportamentul său ori nu o face decît într-o mică măsură.

„Răutatea unui suflet grosolan este adesea mai puțin periculoasă, decît intrigile și subtilitățile unui om de spirit.” (Johan Oxenstiern) Pentru că răutatea primului este mai mult *trăire*, pe cînd a celui de-al doilea este un act intelectual *deliberat*, în care consecințele „răului” proiectat sau ale celui realizat au fost cu claritate anticipate și urmărite.

„Dacă vom plăti cu bine răului, care va fi răsplata pentru bine?” (Confucius) „Binele” se răsplătește, firește, prin el însuși, deoarece binele *lărgeste* Eul, pe cînd „răul” îl *restrînge*: „Ce înseamnă să faci o binefacere? A imita pe Dumnezeu” (P. Syrus).

„Cel mai mare rău e deprinderea cu răul.” (Al. Vlahuță) Pentru că obișnuindu-te cu „răul” ajungi, la un moment dat, să nu mai poți face distincția necesară între un rău mai mic și unul mai mare.

„Nu se poate cîștiga fără paguba altuia.” (P. Syrus) De aceea trebuie să ne asigurăm că paguba pe care i-am pricinuit-o altuia prin victoria noastră s-a realizat în cadrul unei confruntări oneste (este singurul mijloc de atenuare a sentimentului de pagubă).

„O mare parte din bunătate înseamnă a dori să fii bun.” (L.A. Seneca) Pentru că cea mai mare parte din disponibilitatea noastră de a face „binele” se consumă în *intenție*, și nu în faptă, unde este mai greu să ne înfrîngem tentația de a nu ne îndeplini propriile interese.

„Specific neamului omenesc este faptul de a-l urî pe cel căruia i-ai făcut rău.” (Tacit) Pentru că în el vezi *oglanda incapacității* tale de a-l fi tratat nu cu răbdare și înțelegere – așa cum ar fi fost normal –, ci cu forța brutală a invidiei, a egoismului și a răzbunării.

„Nu recunosc alt semn de superioritate, decît bunătatea.” (L. van Beethoven) Într-adevăr, viața ne dovedește că, adesea, cele mai subtile argumente și capacități au fost puse în slujba unor mizerabile intenții sau atitudini!

„Nimic nu este mai înspăimîntător ca ignoranța activă.” (J.W. Goethe) Situația aceasta ne-o evocă pe cea a „prostului”, care nu se mulțumește cu condiția sa decît dacă și-o prezintă cu fudulie.

„A face o nedreptate este mai rău decît a o suporta.” (Socrate) Pentru că atunci cînd suporti o „nedreptate” poți să ierți, pe cînd atunci cînd o comiți nu poți și nu trebuie să te ierți.

Arta de a trăi, de a reuși în viață

„Pe cel care stă de vorbă cu tine cercetează-l în trei feluri, sau ca mai presus, sau ca mai jos, sau ca egal. Dacă-i mai presus (decît tine), trebuie să-l asculți; dacă-i mai jos, să nu-l asculți; iar dacă-i de-o seamă, să fii de acord.” (Epictet) Totuși, chiar și din relația cu cel mai jos decît tine poți trage un folos: „Dacă știi să-l citești, fiecare om e o carte” (Th. Carlyle); „În orice om este o scînteie pe care cenușa nu o poate acoperi” (V. Hugo); „Cîtă frumusețe, cîtă generozitate și noblețe sufletească stau ascunse chiar și în firea celor mai umile fapte omenești” (V.G. Belinski); „A spune că omul este un amestec de slăbiciune și putere, de lumină și orbire, de micime și grandoare nu înseamnă a-i face proces, ci a-l defini” (D. Diderot).

„Nu te întovărăși cu nimeni prea mult. Te vei bucura mai puțin, dar vei și suferi mai puțin.” (Marțial) Negreșit, sînt puțini oameni care să nu abuzeze de încrederea pe care le-o acorzi la un moment dat.

„Biruie pe avar prin dărnicie, pe cel mincinos prin adevăr, pe cel crud prin îngăduință, pe cel rău prin bunătate.” (*Mahābhārata*) Sufletul are nevoie, la un moment dat, de o revelație a „virtuții”, pentru a ajunge să se poată judeca pe el însuși.

„Nu te certa cu viața! Nu fi o ființă abstractă.” (Garabet Ibrăileanu) Cu cît filosofezi mai mult pe marginea vieții, cu atît te bucuri mai puțin de ea, deoarece ești tentat să-i găsești mai mult lipsuri, decît prilejuri de împliniri sufletești. De aici, și recomandarea lui Horațiu: *Carpe diem* = să gustăm bucuriile fiecărei zile.

„Nimeni nu prosperă deodată; decît prin greșeala celorlalți.” (Fr. Bacon) Să nu ne iluzionăm, prin urmare, că succesul obținut la un moment dat este unul strict personal...

„Ia-ți o singură regulă odată pentru totdeauna, după care să trăiești, și după ea potrivește-ți întreaga viață.” (L.A. Seneca) O astfel de regulă nu numai că disciplinează libertățile pe care ni le îngăduim la un moment dat – care altfel „și-ar face de cap” –, ci le dă totodată un sens, un țel.

„Împotrivește-te începutului; când se recurge la remedii, e prea târziu.” (Ovidiu) Dar acest lucru nu-l putem face decât pe calea *anticipării*, a prevederii, pe care sîntem înșă tentați s-o resimțim ca un atentat la obiceiurile și credințele noastre bine statornicite, pe care nu dorim să le schimbăm.

Iată un posibil răspuns la întrebarea cum am putea găsi mulțumirea în existență: „Cum am putea trăi cel mai bine și cel mai virtuos? : dacă n-am săvîrși noi înșine ceea ce reproșăm altora” (Thales). Un alt răspuns găsim la Terențiu, pentru care a-ți trăi viața este ca și cum ai juca la *zaruri*: „Dacă nu cade tocmai ceea ce-ți trebuie, îndreaptă prin iscusință ceea ce ți-a căzut din întîmplare”. În sfîrșit, trebuie să înțelegem că legea vieții este *lupta*: „Viața nu e făcută pentru fericire, ci pentru perfecțiune” (înțeleasă ca o continuă desăvîrșire în raport cu sine).

„Omul nu știe ce nenorociri sînt mai presus de puterea lui de a răbda, pînă ce nu le încearcă.” (O. Goldsmith) În mod paradoxal, preferăm adesea condiția de „om pățit”, pentru a înțelege dificultatea unei situații, în loc să realizăm un efort de *anticipare*. De aceea unul dintre proverbe constată ironic: „În zadar țipă pasărea după ce a fost prinsă”.

„Rațiunea se compune din adevăruri pe care trebuie să le rostești și adevăruri care trebuie să fie trecute sub tăcere.” (A. de Rivarol) Este vorba, desigur, de acea „rațiune” care nu este strict logică, și anume rațiunea care servește *adaptării sociale*: aceasta pretinde schimburi *echilibrate* de „drepturi” și „îndatoriri”.

„Toate mijloacele sînt bune atunci cînd sînt eficace.” (Jean-Paul Sartre) Cu observația totuși că pot fi eficace și în rău, nu numai în bine. Fiind neutre sub raport moral (sînt simple instrumente de acțiune), „mijloacele” trebuie controlate prin *scopuri nobile*.

„Nimic nu e mai de prețuit decât valoarea zilei.” (J.W. Goethe) Însă pentru aceasta trebuie să știm să-i dăm zilei sentimentul dominant al unei vieți pline nu numai de speranță, ci și de o responsabilitate a existenței: „Orice zi trebuie orînduită ca și cum ar fi ultima” (P. Syrus).

„Nu există pe lume decât două feluri de a te ridica: ori prin propria ta dibăcie, ori prin prostia celorlalți.” (La Bruyère) Din păcate, „dibăcia” are însă nu numai o dimensiune intelectuală, ci și una morală (fapt ilustrat de situația celui care înțelege să speculeze în favoarea sa credulitatea/naivitatea altuia).

„Cine se servește singur e mai bine servit.” (Ch.G. Etienne) Pentru că numai tu poți fi generos cu adevăratele tale preferințe. Reflecțiunea de mai sus poate fi chiar generalizată: „Cînd te ajuți tu însuși și cerul te ajută” (La Fontaine).

„Bine ar fi ca omul să aibă parte de două vieți: prima, în care să comiți greșeli, și a doua, în care să profiți de pe urma lor.” (D.H. Lawrence) Fiind mult prea grăbiți în raport cu „viața” și mult prea lenți în raport cu noi înșine, îmbătrînim în „greșeală”.

„Caută la ce răspunde omul, dar uită-te mai ales la ce întreabă.” (N. Iorga) Pentru că în întrebări se vede curiozitatea omului și, mai ales, ceea ce ar vrea el să fie; răspunsul poate fi unul de conveniență sau contrafăcut.

„A te supune naturii înseamnă a domina.” (N. Iorga) Un proces similar se produce și în relațiile dintre oameni: cel caracterizat de o aroganță sfidătoare nu va putea cunoaște calitățile sufletești ale celor din jur și nici nu se va putea bucura de ele.

„Toate zilele-ți vin înainte ca daruri, pe care de cele mai multe ori nu știi să le alegi.” (N. Iorga) Depinde, fără îndoială, cu ce așteptări și stări de spirit întîmpinăm zilele: „Lumea este ca și imaginea noastră în oglindă. Cînd zîmbim, zîmbește. Cînd plîngem, plînge și ea” (Audri).

„Îndrăzneala reușită nu o critică nimeni.” (A.R. Lesage) Atît timp cît nu obținem succesul, sîntem dispuși să criticăm intențiile ori metodele mai puțin oneste ale cuiva de a obține profituri sau de a urca în ierarhia demnităților sociale. După ce am văzut că respectiva persoană a reușit în demersurile ei, invidia ne face să uităm de scrupulele noastre morale inițiale și am vrea chiar s-o *imităm*!...

„Pentru a uita mizeria vieții există trei mijloace : speranța, somnul și rîsul.” (Immanuel Kant) Ar mai fi unul : blazarea (starea de lehamite)!...

„Fiecare om are mai multe calități decît crede, dar numai succesul le pune în valoare.” (Marguerite Yourcenar) Însă cum ne-am putea pune în situația de succes? Un răspuns la această întrebare esențială ni-l dă G.B. Shaw : „Îmi place starea de continuă devenire, să am un țel în față, și nu înapoi”.

„În arenele vieții nu există biruinți definitive.” (P. Emmanuel) Deoarece, pe de o parte : „Sînt succese care te înjosesc și înfrîngerii care te înalță” (N. Iorga), iar pe de altă parte : „Ambiția e confundată lesne cu vocația” (V. Hugo).

„Gîndește ca cei puțini și vorbește ca cei mulți.” (B. Gracián) Gîndește astfel pentru a te apropia cît mai mult de „adevăr”, vorbește astfel pentru a fi pe înțelesul tuturor.

„Există un timp cînd trebuie să trăiești și un timp cînd trebuie să depui mărturie despre ceea ce trăiești.” (A. Camus) De aceea, Cicero recomandă : „Să trăim mereu cu gîndul că va trebui să dăm socoteală”.

„Merită întotdeauna să faci un lucru greșit ca să descoperi cum să nu-l faci, ceea ce constituie un important pas înainte în descrierea modului cum trebuie făcut.” (G.B. Shaw) Totuși și „greșelile” trebuie gestionate, deoarece unele pot fi ireversibile, prin consecințele lor (de pildă, încălcarea demnității cuiva).

„Cine nu trăiește rațional, onest și drept, acela nu are o viață fericită.” (Epicur) Pentru faptul știut că „răul” cheamă după el răul : „Orice faptă rea ce ai făcut dă drept la alta ce se va face împotriva ta” (N. Iorga).

„E mai bine să știi să ignori, decît să crezi că știi. Dacă am conștiința ignoranței mele, sînt capabil să fac un mic progres.” (J. Garnier) E mare lucru să ai *demnitatea recunoașterii* limitelor și a imperfecțiunilor tale : „Omul se formează numai prin trudă ; adevăratele lui plăceri trebuie să le cîștige, să le merite. Trebuie să dea înainte de a primi” (Alain).

„Ceea ce-ți lipsește, împrumută de la tine.” (Cato) Adică să te alimentezi mereu cu o *încredere* în tine însuși și să rămii mereu *credincios* ție însuși : acestea sînt sursele care întrețin sentimentul valorii conștiinței tale, care te va face să renaști de fiecare dată, ca pasărea Phoenix, din cenușa propriilor eșecuri și dezamăgiri.

„Mare lucru în viață este să fii simplu.” (G.B. Shaw) Adică *neprețios* în pretențiile față de sine : în felul acesta te prezinți lumii așa cum ești în realitate și nu riști să treci drept ceea ce nu ești (devenind astfel ridicol).

„Nu te încrunta niciodată, pentru că nu știi cîne s-ar putea să se îndrăgostească de zîmbetul tău.” (G.G. Márquez) Trebuie să ne acordăm întotdeauna o șansă, deoarece „zîmbetul” este o dovadă de *lărgime* a spiritului, și nu de îngustare, ca în cazul „încruntării” ; de aceea zîmbetul îi *cucerește* pe toți.

Epictet spunea că două sînt cuvintele prin care omul poate să se desăvîrșească și să-și asigure o viață senină, cu condiția să ajungă să le și respecte : „susține-te” și „abține-te !”. Referitor la rolul celui dintîi, este revelatoare reflecțiunea lui B. Gracián : „În afară de cele văzute, trăim doar cu credința și din încredere”. Cît privește rolul celui de-al doilea, ne aflăm în fața unei invitații de a ne controla impulsurile și dorințele : „Dacă am putea să ne lepădăm de dorință, am ajunge, foarte curînd, la mulțumire, pentru că cel ce nu dorește nimic ajunge să aibă totul” (Johan Oxenstiern).

„Majoritatea oamenilor își întrebuințează prima jumătate a vieții lor ca s-o facă pe cealaltă nefericită.” (La Bruyère) Acest fapt se întâmplă mai ales atunci când omul se lasă dominat de plăceri senzoriale și de dorințe materiale, care-i vor zdruncina pînă la urmă nu numai „omenia”, ci și „sănătatea”: „Cine mănîncă pînă se îmbolnăvește postește pînă ce se însănătoșește”; „Cine iubește beția își bea banii, mintea și sănătatea”; „Niciodată nu te vei socoti fericit, dacă nu te vei purta cinstit” etc. (proverbe).

„Nu trebuie să judeci un om prin ceea ce nu știe, ci prin ceea ce știe.” (Vauvenargues) Situația este asemănătoare cu aceea în care cineva ar încerca să-și întemeieze reușita unei afaceri pe promisiunile altcuiva, și nu pe dovezile concrete, din prezent, ale acestuia.

„Viața e liniștită pentru cei care suprimă «al meu» și «al tău».” (P. Syrus) Pentru că un beneficiu pe care l-am obținut într-un mod încercat înseamnă abuz de încredere, și nu iscusință.

„Să vrei numai cînd poți.” (B. Gracián) Adică să ai bunul-simț de a ține cont nu numai de puterile sau de interesele tale, ci și de împrejurări.

„Cu siguranță, am trăit c-o zi mai mult decît ar fi trebuit.” (Laberius) Sînt, într-adevăr, situații cînd reputația întregii vieți este dată de *ultima scenă* a existenței trăite: de pildă, unii își salvează o viață mediocră sau ticăloșită printr-o moarte demnă; alții, dimpotrivă, își compromit o viață de strădanii printr-un mod laș sau josnic de întîmpinare a „morții”.

Pentru Lev Tolstoi, secretul sporirii binelui vieții este *munca lăuntrică* a fiecăruia, este lucrul oamenilor asupra lor înșiși, pentru o maturizare continuă a conștiinței: „Nu spun că orînduirea statală e bună sau e rea și că trebuie sau nu trebuie să faci politică, spun doar că, înainte să se ocupe de politică, fiecare trebuie să se ocupe de viața lui, de sufletul lui, și că cele mai înțelepte măsuri politice într-un stat cu 100 de milioane de locuitori au mai puțin efect decît îndreptarea morală și religioasă a vieții unui singur om din aceste 100 de milioane”.

„Greșind, nu înveți atât a nu greși, cât a nu crede că nu poți greși.” (N. Iorga) Dacă n-am greși din când în când, ne-am crede infailibili, ne-am pierde măsura, simțul realității (așa cum paranoicii ne conving în atâtea rînduri).

„Nimic nu poate fi stabil, dacă nu pornește de la un principiu ferm.” (Cicero) Datorăm lui Michel de Montaigne câteva exemple ilustrative: „Cui nu și-a clădit viața cu un scop anume, îi este cu neputință să dispună de fiecare fapt în amănunt. Îi este cu neputință să îmbine crîmpeiele într-un întreg acelaia care nu are în minte forma întregului. De ce să admiri culori, de vreme ce nu știi să pictezi?... Arcașul trebuie să știe întâi unde țintește, iar apoi să-și pregătească mîna, arcul, coarda, săgeata și mișcările. Sfaturile noastre dau greș, întrucît n-au țintă și țel. Nici un vînt nu suflă pentru cei care nu înaintează spre un port anume”.

„Pe mormîntul dumneavoastră vor fi scrise două date, pe care le vor citi toți prietenii. Dar singurul lucru care va conta cu adevărat va fi mica liniuță dintre ele.” (Kevin Welch) Cu certitudine această „mică liniuță” simbolizează modul cum ți-ai trăit viața: de calitatea morală a existenței pe care ai dus-o va depinde, evident, nu numai lungimea vieții, ci și *calitatea amintirilor* celorlalți despre tine.

„O viață nesupusă interogării nu merită trăită.” (Platon) Desigur, nu doar pentru faptul că „interogația” ne lărgește și aprofundează „cunoașterea”, ci și pentru că ne creează posibilitatea de a ne descoperi Eul autentic. Mai mult chiar, ne ajută să diferențiem tot mai bine adevărul de minciună, binele de rău, onestitatea de ipocrizie etc. și pe această bază a cunoașterii reale a valorilor și a nonvalorilor să ne edificăm o personalitate morală.

„Făurește-ți vise nobile, căci vei ajunge ceea ce visezi.” (James Allen) Se pare că, într-adevăr, configurarea repetată a unui anumit rezultat, mai întâi pe acest tărîm nevăzut al ideii, are puterea de a crea apoi, în timp, și acea determinare de a vedea realizat rezultatul imaginat în practică. Altfel spus, cu cît cutezanța construirii în forul interior a unui vis (proiect) important este mai mare, cu atît și îndrăzneala de a-l vedea realizat devine mai mare. De aici și recomandarea lui Seneca: „Tot ce se întîmplă să ne închipuim că se va întîmpla”.

„Orice loc de răspundere ce sîntem chemați să-l ocupăm în societate pune în primejdie capitalul de umanitate ce-l purtăm în inimă.” (Lucian Blaga) Pentru că este rar locul de răspundere în societate care să nu-ți ofere tentația unor visuri *orgolioase* și care să nu-ți pretindă *rezistență* față de compromisuri.

„Cînd vei vedea cîți te întrec, gîndește-te cîți vin în urma ta.” (L.A. Seneca) Întept este să te compari doar cu *tine însuși*, pentru a vedea dacă, în timp, ai realizat sau nu vreun progres.

„Există un singur succes : să fii în stare să-ți duci viața în felul tău.” (Louis Aragon) Altfel spus, existența noastră se supune unui paradox : cu cît dorim să fim mai originali, cu atît mai mult ne îndepărtăm de felul nostru natural de a fi.

„Orice zi este o mică viață ; orice deșteptare și sculare, o mică naștere ; orice dimineată, o mică tinerețe ; orice culcare și adormire, o mică moarte.” (A. Schopenhauer) Viața noastră este determinată de „timp” nu numai într-un sens obiectiv, ci și într-unul subiectiv, adică în funcție de felul cum îl folosim, cum îl *personalizăm* : „Timpul pierdut nu se mai întoarce” ; „Cine nu învață la tinerețe va plînge la bătrînețe” ; „Lucrul la timp făcut prețuiește îndoit” (proverbe).

„Încerc să adaptez situația la mine, iar nu pe mine la situație.” (Horățiu) Într-adevăr, omul trebuie să aibă *inițiativa* în „cunoaștere”, însă în relațiile sociale, el trebuie să știe să aplice diplomația concesiilor și chiar a compromisurilor de moment : „Fă-te frate cu dracul pînă treci puntea” (proverb).

„Mai bine să fii invidiat, decît compătimit.” (Herodot) Bineînțeles, atunci cînd sîntem capabili să provocăm invidia altora prin comportamentul nostru în general demn sau cînd prin orgoliu dorim să ne punem capacitățile în valoare.

„Primește critica oricui, dar rezervă-ți hotărîrea.” (W. Shakespeare) Obligația de a ne flexibiliza continuu judecata nu ne scutește de datoria morală de a ne menține o identitate psihologică, de a ne asuma responsabilitatea unor păreri și decizii.

„De ce învinuiești soarta, cînd singur îți faci rău ?” (Menandru) În filosofia de viață indiană, un laitmotiv îl reprezintă următoarea idee: „Destinul nu ocrotește pe cei stăpîniți de pofte și rătăcirii”. În acest sens, și observația lui Heinz Rühmann este edificatoare: „Grijile nu se înecă în alcool ; știu să înoate”.

„Mă uit în jur să văd ce nu-mi trebuie.” (Socrate) În schimb, alții se uită numai pentru a vedea ce ar mai putea obține ! ... Nu poți realiza o selecție valorică în afară, atît timp cît nu faci o selecție în raport cu exigențele tale interioare, ca să-ți dai astfel seama că liniștea sufletească se obține printr-un sacrificiu în planul dorințelor individuale, și nu printr-o suprasolicitare a lor.

„Omul să trăiască făcîndu-și prezentul cît mai plăcut ; căci ziua de mîine se apropie necunoscută.” (Sofocle) De fapt, întreaga filosofie de viață a grecilor din vechime făcea elogiul *prezentului* : „Socotește că-i a ta numai viața de fiecare zi ; restul aparține soartei” (Euripide). Alte concepții despre „existență” propun o poziție *echilibrată* : „Un punct esențial al înțelepciunii stă în proporția justă în care ne îndreptăm atenția, pe de o parte, asupra prezentului, pe de alta, asupra viitorului, pentru ca nu cumva unul să-l compromită pe celălalt” (A. Schopenhauer). Trebuie evitată, prin urmare, tendința unora de a se dedica exclusiv unor planuri de viitor, neglijînd prezentul, sau a altora de a se abandona regretului după trecut.

Adevăr și minciună ; conduita duplicitară.

Sinceritate, onestitate – ipocrizie, viclenie

„Adevărul vă va face liberi.” (Ioan, 8, 32) Doar „adevărul” ne eliberează de prejudecăți și ne ajută să ne configurăm un *sens* al dezvoltării sufletești, înțeles ca o dorință de obținere a unei interiorități tot mai spiritualizate : „Omul s-a ridicat pe două picioare, devenind o ființă verticală, în momentul cînd a născocit mitul cerului. Cînd acest mit va fi uitat, omul va cădea iarăși în patru labe” (Lucian Blaga).

„Nu am aflat adevărul decît prin trădători.” (Napoleon Bonaparte) Pentru că în lumea umană sînt, de regulă, două categorii de adevăruri : unul general, impersonal, și altul individual, subiectiv – mult mai puternic decît primul –, legat de interese și scopuri personale egoiste.

„Dreptatea și vina nu se pot despărți niciodată atît de exact încît fiecare parte să aibă numai din una sau din alta.” (Al. Manzoni) Nu se pot despărți, deoarece orice lucru se definește, se știe, prin celălalt. Mai mult chiar, nu există nici un lucru care să nu fie puțin și din altul : de pildă, „viața” presupune „moartea” și chiar o cuprinde (se știe astfel că zilnic mor celule din corpul nostru, inclusiv cele corticale); de asemenea, nu există moarte în sine: ea presupune viața și chiar o pregătește (este bine cunoscut exemplul bobului de griu). De aceea se afirmă adesea – și nu fără temei – despre cunoașterea umană că se desfășoară, de fapt, între cele două extreme : a privi uneori lucrurile mai mult prin ceea ce le *aseamănă*, iar alteori mai ales prin ceea ce le *deosebește*. Iată unul dintre multele exemple posibile, oferit de observația lui Democrit : „Natura și educația sînt asemănătoare. Într-adevăr, educația transformă pe om și transformîndu-l îi dă a doua natură”.

„Esența adevărului este simplă.” (Sfîntul Augustin) Oamenii complică adevărul și îl descoperă greu, deoarece ei iubesc, în primul rînd, acele lucruri care *serveșc* intereselor și mentalităților lor. De aceea se spune că cei care gîndesc numai ceea ce vor ei să creadă ajung să știe numai ceea ce vor ei să știe. Situația aceasta poate fi exemplificată prin psihologia „înfumuratului”, care va măsura valoarea lucrurilor și a situațiilor nu prin ele însele, ci după gradul orgoliului și al invidiei personale.

„Este iertat să se spună și o minciună cînd e în joc viața.” (Pisandru) O concesiune asemănătoare propune și Menandru : „Mai bine să se spună o minciună decît un adevăr rău”. Firește că e preferabil un rău mai mic, unui mare. Iată o situație concretă exprimată de filosoful grec Xenofan sub forma unei întrebări : „Dacă cineva, atunci cînd fiul său are nevoie de o doctorie și nu vrea s-o ia, îl înșală dîndu-i medicamentul drept mîncare și dacă întrebuițînd astfel minciuna îl face sănătos, cum trebuie socotită această înșelăciune ?”. Se știe că stratagema despre care vorbea Xenofan este folosită astăzi în mod frecvent de către medici, atunci cînd recurg la procedeul terapeutic „placebo”.

„Merit fără reușită există, dar nu și reușită fără merit.” (La Rochefoucauld) Înțelepciunea populară sancționează însă această inechitate : „Risul te râde și batjocura te batjocorește”.

„Bună parte din vorbirea meșteșugită constă în a ști cum să minți.” (Erasmus) Un punct de vedere similar susține și Lao Zi : „Cuvintele sincere nu sînt totdeauna elegante ; cuvintele elegante nu sînt totdeauna sincere”.

„Cuvîntul adevărului e pîinea spiritului.” (M. Eminescu) Pentru că „adevărul” este singurul care ne poate asigura *demnitatea* ființei proprii : „Nu există decît o singură putere : conștiința în slujba dreptății” (V. Hugo).

„Sînt adevăruri care trebuie spuse și adevăruri care nu se spun.” (A. de Rivarol) Pentru că nu oricine își poate asuma *duritatea* „adevărului” – de exemplu, începînd să trăiești un „sentiment de vinovăție” pentru o josnicie comisă, poți ajunge în timp la descoperirea profundelor consecințe ale faptei tale și, implicit, la o prăbușire a încrederii în tine. Poate de aceea Emil Cioran a spus : „Marile adevăruri se spun în pragul ușii”.

„Nimeni nu poate purta mult timp masca prefăcătoriei. Ceea ce-i prefăcut repede revine la natura sa.” (L.A. Seneca) „Ipocrizia” are, spune La Rochefoucauld, un singur merit, acela de a pune în valoare onestitatea : „Ipocrizia este un omagiu pe care viciul îl aduce virtuții”.

„Adevărul e ochiul rațiunii.” (J.-J. Rousseau) Alți gînditori susțin contrariul : de exemplu, „Adevărul este realitatea simțurilor” (Lucian Blaga) sau :

Dară nimeni nu m-a face
Să mă ieu dup-a lui flaut ;
E menirea-mi : adevărul
Numa-n inimă-mi să-l caut”

(M. Eminescu, „De vorbiți, mă fac că n-aud...”).

Credem și noi că „simțurile” redau, atunci cînd nu prezintă tulburări în funcționalitatea lor, realitatea așa cum este ea. „Gîndirea” nu poate fi logică în totalitate, ea

preluînd și prelucrînd datele senzoriale potrivit unor convingeri, interese, standarde culturale și intelectuale proprii.

„Cînd vei vedea un om pe care nu-l urăște nimenea, întreabă-te ce mișelii a făcut pentru aceasta.” (N. Iorga) Într-adevăr, nu poți să fii iubit de toți, fără a avea o anumită abilitate a compromisurilor și a flatărilor interesate.

„Adevărul e stăpînul nostru, nu noi stăpînim adevărul.” (M. Eminescu) Poate pentru că nu există adevăr absolut, el trebuind să fie mereu adîncit, pentru a fi cucerit. Într-o altă explicație, mai facilă, adevărul ne stăpînește, pentru că omul, oricît ar încerca să evite rigorile și muștrările lui morale, nu va putea scăpa de el.

„La un om care se laudă cu teama de Dumnezeu nu trebuie niciodată să căutăm adevărate simțăminte creștine.” (G.C. Lichtenberg) În general, cine se laudă că are o anumită calitate sufletească își exprimă, de fapt, mai mult *dorința subconștientă* de a o avea cu adevărat sau caută să se convingă tot mai mult pe el însuși că o are. Dacă totuși o deține în anumite proporții, lăudînd-o, o *abate* de la rosturile ei firești. Asupra acestui aspect de nesinceritate din manifestările „lăudărosului” atrage atenția și N. Iorga : „Cei mai mulți evlavioși au un Dumnezeu de buzunar, pe care-l curăță la zile fixe, care se cheamă sărbători”.

„Ce vrei să-ți spun? Minciuni agreabile sau adevăruri dure? Alege.” (Euripide) Ne-ar fi, desigur, ușor să alegem, dacă n-ar sta la pîndă sentimentul rușinii... Adevărul este totuși că în ființa umană se manifestă o nevoie de sinceritate : „În fiecare convorbire sinceră este o fărîmă de adevăr” (Władysław Loranc).

„Nu că m-ai mințit, ci faptul că nu te mai cred m-a cutremurat.” (Fr. Nietzsche) Bineînțeles, nu atît minciuna în sine ne supără, cît faptul că cineva anume ne-a *deziluzionat*, pierzîndu-ne *încrederea* în el.

„Graiul i-a fost dat omului ca să-și ascundă gîndirea.” (Talleyrand) Desigur, specificul activității sale de diplomat l-a determinat pe Talleyrand să accentueze acest aspect al limbajului, însă psihologii insistă cu precădere asupra funcției de *elaborare* și *anticipare* a „limbajului”. Mai ales „limbajul interior” – prin calitatea lui de „vorbire

lăuntrică”, de „dialog cu sine însuși”, de „monolog interior” – este unul dintre principalele mecanisme de elaborare și perfecționare a „conștiinței”, de explorare și valorificare a resurselor proprii personalității.

„Sînt oameni care se împietresc pentru a părea de marmoră.” (N. Iorga) Sufletul nostru trebuie să fie bogat în sensibilitate, și nu în prețiozitate : „Detest pe oamenii care au inima acoperită cu o carapace de broască-țestoasă sau cu o piele de hipopotam” (G. de Maupassant).

„Sînt oameni care tirguiesc ca să cumpere, dar și alții care cumpără ca să tirguiască.” (N. Iorga) Unii o fac din teama de a nu se lăsa înșelați, alții, dimpotrivă, din dorința de a înșela.

„Tăgăduiește ce ai văzut că nu e, nu ceea ce n-ai văzut că este.” (N. Iorga) Majoritatea celor care critică și-au descoperit vocația nu atît prin talentul lor, cît mai ales prin *invidiile lor...*

„Cu minciuna poți prînzi, dar nu și cina.” (Anton Pann) Pentru că, spune un proverb românesc : „Minciuna are picioare scurte”.

„Să afli ceea ce gîndesc oamenii, nu ce spun.” (M. Anderson) Avertismentul este foarte important chiar și în raport cu noi înșine : „Sîntem niște făpturi atît de schimbătoare, încît ajungem să trăim cu adevărat pînă și simțămintele pe care le simulăm” (B. Constant).

„Nu e întotdeauna bine să spunem tot ce avem pe inimă, dar să căutăm să n-avem pe inimă decît ceea ce am putea spune.” (Pierre Janet) Prețul acestei necesități față de noi înșine este cel consemnat de N. Iorga : „Sufletul se coboară sub greutatea lucrurilor pe care trebuie să le ascundă”.

„Se vor găsi puțini oameni care s-ar încumeta să spună pe față ceea ce-l roagă în ascuns pe Dumnezeu.” (Michel de Montaigne) „Sinceritatea” trebuie să reprezinte o

constantă a atitudinii, și nu expresia unui interes de moment : „E trist să plăci oamenilor sub o mască și să te gîndești că, scoțînd-o, vei deveni odios” (P. Mérimée).

„Nimic nu este acoperit care să nu iasă la iveală și nimic ascuns care să nu ajungă cunoscut.” (Matei, 10, 26) Pentru că, dacă nu ne descoperă alții, ne descoperim noi înșine prin *mărturisirile* propriei conștiințe. De adevăr n-ai cum să te ascunzi : „Adevărul iese la suprafață ca untdelemnul” (proverb).

„Adevărul este un fruct care nu trebuie cules, decît dacă este bine copt.” (Voltaire) Insuficient înțeles, el exprimă mai mult o *contradicție*.

„Hainele îl acoperă și-l descoperă pe om.” (Miguel de Cervantes) Doar în puține cazuri hainele sînt în acord cu interiorul sufletesc al celui care le poartă : uneori ele maschează acest interior, trebuind să probăm perspicacitate intuitivă pentru a ne da seama, de exemplu, că sub haine ponosite se poate ascunde o inimă onestă, curată sau că o costumație elegantă poate ascunde un suflet ipocrit, rachiunos ori pervers.

„Este o nedreptate foarte mare de a pune preț dreptății.” (Cilibi Moise) Din păcate, „dreptatea” este astăzi tot mai mult *negociată* în justiție de mai-marii zilei : „Cînd puterea are dreptate, dreptatea nu are putere” (*idem*).

„Sînt două feluri de oameni : unii născuți, alții făcuți.” (Cilibi Moise) Evident, în primul rînd, prin *puterea banului* : „Înainte vreme era mai bine, fiindcă era minte din naștere, iar acum o cumpără unii de la alții” (*idem*).

„Plînsul moștenitorului este un rîs în spatele măștii.” (P. Syrus) Credem că acest plîns nu ridică numai o problemă de strategie socială, prin care se urmărește obținerea unei aprecieri pozitive din partea celor din jur, ci și o *incapacitate reală* a celui în cauză de a trăi cu sinceritate și în respect de sine, adică de a se prezenta lumii așa cum simte și cum gîndește în mod obișnuit.

„Este periculos să fii sincer, dacă nu ești și prost.” (G.B. Shaw) Negreșit că și „sinceritatea” – ca orice atitudine – trebuie să fie *selectivă*: o vom acorda doar celor care o merită, altfel trebuie să ne asumăm riscul trăirii unor crunte dezamăgiri.

„Mi-i prieten Platon, dar mai prieten îmi e adevărul.” (Aristotel) Dar însuși Platon spusese: „Nu trebuie să se respecte omul mai mult decât adevărul”.

„Nu există ceva mai urât decât a afirma înainte de a cunoaște.” (Cicero) Însă, pentru cel care o face, prejudecățile sînt mai importante decât faptele...

„Pretextul obișnuit al celor care fac nenorocirea altora este că le voiesc binele.” (Vauvenargues) Există uneori, într-adevăr, o bună intenție din start, și atunci putem acorda o circumstanță atenuantă pentru situația nedorită cînd, în locul binelui așteptat, rezultă răul. Însă, de cele mai multe ori, unii oameni își *maschează* cu abilitate invidiile, egoismul, pornirile răutăcioase prin intenții derutante, care lasă la început impresia unor acțiuni generoase.

„Poți să fii mincinos, dar să nu fii niciodată fățarnic.” (Doamna du Deffand) Noi credem totuși că aceste două atitudini se *presupun reciproc*, fiind complementare. Doar în următoarele două situații „minciuna” nu presupune „fățarnicia”: în *copilărie*, cînd minciuna are mai mult un caracter ludic, copilul neavînd conștiința clară a implicațiilor, a consecințelor pe care le-ar putea avea ascunderea unui adevăr; atunci cînd minciuna are aspect *altruist*, urmărind să protejeze vanitatea altuia, să-i creeze o stare de bună dispoziție sau de încredere în sine (așa cum se întîmplă, de exemplu, în unele gesturi de politețe sau în unele situații liminale de boală, cînd suferindului i se poate da, cît de cît, o speranță).

„Sinceritatea este izvorul oricărei genialități, și oamenii ar fi mai inteligenți dacă ar fi morali.” (L. Börne) „Sinceritatea” înseamnă, fără îndoială, respectarea *adevărului*, iar situarea de partea adevărului îți aduce mai multă siguranță, decât ascunderea lui, prin lașitate sau prefăcătorie.

Ce este adevărul? A. Einstein răspunde: „Adevărul e ceea ce rezistă la testul realității”. Însă, pentru a se realiza această condiție, „adevărul” nu poate fi obținut – după cum observa marele savant – decît prin *iubirea și devotamentul* față de oameni și față de lucrurile care te înconjoară. Cu siguranță, adevărul nu se poate naște din ură, din minciună sau din intoleranță intelectuală. Mihai Eminescu este categoric în acest sens: „Viclenia e un semn de slăbiciune, căci mintea omenească veritabilă stă în raport direct cu capacitatea de-a pricepe în mod dezinteresat un adevăr”.

„Cît e de greu să nu-ți trădezi vina prin înfățișare!” (Ovidiu) Pentru că – spune același mare poet – caracteristica vinovaților este neliniștea.

„Nu-i etern decît ceea ce n-are nici o legătură cu adevărul.” (Emil Cioran) Adică numai ceea ce ne relevă direct simțurile. Gîndirea este subiectivă prin ea însăși, fiind întotdeauna construcția unui „eu” individual care nu poate face abstracție atît de limitele raționale ale personalității căreia îi aparține, cît și de sensibilitatea, vanitățile și prejudecățile acesteia. De aceea, adevărul este în lumea umană un adevăr relativ. Pentru a fi unul absolut, adevărul ar trebui nu numai să neglijeze mișcarea, devenirea, ci și să fie complet *desubiectivizat*, adică eliberat de orice contribuție a umanului. Într-o oarecare măsură, doar cunoașterea senzorială – care este directă, nemediată de sistemul personalității și de influențele culturale – poate satisface cerințele de obiectivitate, neutralitate, imparțialitate. Totuși, chiar și impresia senzorială directă își are limitele ei, neputînd fi una și aceeași pentru toți indivizii unei specii, deoarece există diferențe în organizarea și buna funcționare a organelor senzoriale. Oamenilor însă le place să lege „adevărul” de conștiință, crezînd că astfel îi asigură o demnitate, uitînd faptul că, de cele mai multe ori, conștiința este un factor care *tulbură* adevărul (de exemplu, teama unora de propria conștiință sau tendința altora de a suprasolicita valoarea adevărului prin scrupule de conștiință).

Suferința – factor de remodelare spirituală

„Cine știe să sufere totul poate îndrăzni totul.” (Vauvenargues) Unii reflexologi merg chiar mai departe, spunînd: „A suporta înseamnă a birui destinul nostru” (E.G. Bulwer-Lytton). Credem și noi că *suferința conștiinței* este generatoare de stări sufletești noi, necunoscute pînă atunci de Eul nostru. Deși de cele mai multe ori dureroase, aceste stări ne ajută să ne construim un *alt mod de a fi*, prin care stima de sine va crește; suferințele conștiinței echivalează, atunci cînd sînt sincere, cu un act de *purificare* și de *înalțare* prin tine însuși.

„Dacă suferințele mele slujesc fericirii familiei, mai pot fi numite ele suferințe?” (H. de Balzac) Rămân suferințe, însă conștiința *binelui* pe care îl produci altora te face să le suporți cu *mîndrie* în suflet.

„Cunoști numai pe cei ce te fac să suferi”. (J.W. Goethe) „Suferința” are aleasa calitate de a produce un proces de *reversibilitate* *sufletească*: făcîndu-i, de exemplu, cuiva o nedreptate, nu te vei putea sustrage realizării, cîndva, a unui proces empatic, prin care să înțelegi ceea ce a simțit în sufletul său cel căruia i-ai produs răul respectiv. Și invers: răul care ți s-a făcut te obligă să cunoști motivele care l-au determinat pe cel în cauză să recurgă la un astfel de gest.

„Sacrificiul de sine este condiția virtuții.” (Aristotel) În sensul că nu poți să obții o virtute decît învingîndu-ți o *slăbiciune* *sufletească*, un *defect* de comportare.

„Cine se teme de suferință suferă deja de ce el se teme.” (Michel de Montaigne) Aceasta nu înseamnă că trebuie să alungăm „suferința” din viața noastră *sufletească* (în afara căreia nu ne-am putea sensibiliza moral, nu ne-am putea impresiona propria conștiință). Însă nu trebuie să facem din ea o preocupare într-atît de mare, încît să ajungem să „suferim de suferință”, adică să *rătăcim* în lumea propriilor suferințe.

„Nu ne putem bucura fără să putem suferi, iar facultatea bucuriei este una și aceeași cu a durerii. Cine nu suferă nici nu se bucură, după cum cine nu simte caldul nu simte nici frigul.” (Miguel de Unamuno) Întreaga viață *sufletească* a omului presupune *coexistența* contrariilor, care au fost plastic surprinse și de proverbe: „Nu-i rău fără bine”; „Fiecare grăunte are faină, dar și tărîțe”; „Inima cea mai iubitoare are asprimile ei”; „Cel mai bun vin are drojdia lui” etc. Coexistența contrariilor facilitează, prin *faptul* *opunerii*, nu numai cunoașterea, ci și înțelegerea datoriei „binelui”: „În fiecare rău e un strop de bine; de s-ar pricepe omul să-l găsească, să tragă și folosul” (W. Shakespeare).

„Cînd știi să vezi, să suferi și să alini, știi totul.” (E. de Rostand) Explicația acestui fapt constă în *complementaritatea* celor două aspecte ale naturii și ale cunoașterii umane:

„Există două tulpini ale cunoașterii omenești care provin, poate, dintr-o rădăcină comună, dar necunoscută nouă: anume, sensibilitatea și intelectul” (Immanuel Kant).

„Durerea unui singur ins face cât durerea lumii întregi.” (Saint-Exupéry) Poate pentru că realizarea progresului sufletesc presupune parcurgerea aceleiași drum al *suferinței* de către toți.

„Durerea sufletului este mai grea decât durerea trupului.” (P. Syrus) Deoarece *ecoul* „conștiinței” durează mai mult: „consecințele” *judcă mereu* „cauzele”.

„Orice suferință care nu este în același timp și cunoaștere este inutilă.” (P. Galdós) Faptul că sîntem doritori să facem, pînă la urmă, din suferințele noastre suferințe ale *conștiinței* l-a exprimat, atît de frumos, și N. Iorga: „Vine o vreme cînd lacrimile cad înăuntru și ard”.

„Nu cunosc mai puternic legămînt între două suflete pe pămînt ca taina aceleiași păcat.” (Octavian Goga) O suferință *comună*, cum este, de exemplu, cea a „iubirii”, realizează într-adevăr cea mai *sudată* comuniune sufletească: „Dragostea îndură mai ușor absența sau moartea, decît îndoiala sau trădarea” (A. Maurois).

„Ridică-te de la suferința ta la suferința tuturor” (V. Hugo) Ca să nu-ți absolutizezi propriile suferințe, trebuie să înveți să-ți trăiești suferințele prin suferințele celorlalți.

„Ca aspect, suferința sufletească și cea cu mobil material nu diferă și e greu să știi dacă o femeie suferă că nu-i vine amantul la rendez-vous sau că are de plătit o notă la croitoreasă.” (Camil Petrescu) Desigur, considerarea unei manifestări comportamentale *în sine* nu are valoare, cît timp nu căutăm să vedem ce se ascunde în spatele ei, adică *ce motivație* o animă. Astfel, cîți dintre noi, care n-am acordat importanță cunoașterii motivației reale a comportamentului cuiva, nu s-au înșelat, luînd ca sincer un gest de altruism, care ulterior s-a dovedit că a fost doar din interes, din orgoliu sau din snobism!

„E mai ușor să suferi, decît să te răzbuni.” (J.-J. Rousseau) Pentru că la suferința inițială trebuie să o adaugi și pe cea de a vedea că Eul tău *nu poate evita „răul”, acceptînd să se folosească de el ca de singurul răspuns posibil la afrontul îndurat*; mai mult chiar, să constăți că-ți face plăcere să accepți chiar și un rău *mai mare* decît cel pe care l-ai resimțit, care să-ți dea satisfacția primară că celălalt suferă *mai mult* decît te-a făcut el să suferi!...

„Mai adesea suferim din cauza părerii, decît a realității.” (L.A. Seneca) Același lucru l-a spus și Epictet: „Pe oameni îi tulbură nu lucrurile, ci părerile despre lucruri”. Faptul acesta se verifică chiar și atunci cînd este vorba de noi înșine: mai mult ținem cont de părerea altora despre noi, decît de ceea ce credem despre noi înșine; sau sîntem înclinați să ne placă și nouă ceea ce place majorității.

Conduita demnității sau a bunului-simț

„Cea mai mare durere pentru dușmanul tău e să vadă că a fost învins fără ca tu să te fi luptat cu dînsul.” (N. Iorga) Înseamnă că modul tău de viață a fost suficient prin el înșuși.

„Răsar azi în jurul nostru atîtea genii, încît trebuie să te simți fericit, dacă cerul îți dăruiește și un copil care să nu fie.” (G.Ch. Lichtenberg) Se pare că astăzi accesul la notorietatea publică este cu atît mai facil, cu cît ai mai *mult tupeu*... Iată un exemplu oferit de B. Gracián: „Este un truc al celor nedemni să se prezinte ca adversari ai unor oameni mari, pentru a ajunge, pe o cale indirectă, la celebritate, pe care n-ar fi dobîndit-o niciodată pe calea directă a meritului; și despre mulți n-am fi aflat niciodată nimic, dacă adversarilor loreminenți nu le-ar fi păsă de ei”.

„Dacă vasul nu e curat, tot ce torni în el se oțetește.” (Horațiu) Un caracter duplicitar, o gîndire egoistă sau infatuată vor *răstălmăci* întotdeauna adevărul faptelor petrecute.

„Poartă-te cu omul acela care-i mai prejos decît tine așa cum ai vrea să se poarte cu tine acela care-i mai presus.” (L.A. Seneca) Dînd fiecăruia ce i se cuvine, obligi pe ceilalți din jur la o atitudine asemănătoare. Este adevărat însă că „puterea” și „infatuarea”

pervertesc atitudinea : „Este cusurul acelora care pot mult de a fi încredințați că pot face totul” (J.W. Goethe).

„Am rîvni mai puțin stima oamenilor, dacă am fi mai siguri că sîntem demni de ea”. (Vauvenargues). Este evident că stima celorlalți trebuie să decurgă din *meritul* nostru : „De regulă, este mai bine să meriți cîstea fără să o capeți, decît să te bucuri de ea fără să o meriți” (M. Twain).

„Cei care nu pun întrebări primesc cele mai amănunțite răspunsuri.” (T. Wilder) Acesta este prețul *discreției*, dar nu înseamnă că *discreția* este și comodă.

„Nu este suficient să făptuiești ceea ce este drept, ci trebuie ca fapta să fie făcută exclusiv de dragul dreptății.” (Immanuel Kant) Orice altă motivație este dezonorantă pentru condiția umană : „Nu există – spune Seneca – alt temei al dreptății decît egalitatea”. Însă trebuie să observăm faptul că *egoismul*, *orgoliul* și *invidia* îi fac pe oameni să recurgă adesea la „forță”, ca la un argument : „Fiecare are atîta dreptate cîtă putere are” (B. Spinoza) ; „Inegalitatea, corupînd pe cei mari, pe care îi exaltă, corupe pe cei mici, pe care îi pîngărește” (H. Taine).

„Fidelitatea este o formă a onoarei” (Tudor Vianu) Într-adevăr, „fidelitatea” este o expresie, în primul rînd, a respectului față de sine, infidel fiind cel care nu se află sub *presiunea* exigențelor propriei demnități.

„Prestigiul medicului nu este micșorat de noaptea albă petrecută la căpătiul unui hoț.” (Saint-Exupéry) Medicul a depus un jurămint de credință față de „viață”, și nu față de *calitatea* omului, altfel el ar deveni un complice.

„Politețea constă în a părea că uiți de tine în interesul altora ; la mulți oameni ea nu este decît un rînjat social, care se dezmente imediat ce interesul propriu, prea scărmanat, își arată vîrfurile nasului ; un om mare devine atunci un nemernic.” (H. de Balzac) Atunci cînd nu este mascată de un sentiment de conveniență socială, „politețea” este în egală măsură dovada respectului față de sine și față de altul. A ajunge însă uneori să ne folosim și de politețe ca de un interes oarecare înseamnă să *golim* relațiile umane de orice *forță morală*.

„Titlurile îl disting pe omul mediocru, îl jenează pe cel superior și sînt repudiate de cel inferior.” (G.B. Shaw) Aceasta este, de fapt, soarta măririlor de orice fel, atunci cînd unii nu văd în ele decît singurul mod de a se înălța în ochii lumii, alții doar deșertăciune, iar alții le desconsideră pentru că nu le înțeleg.

„Fiecare om își are prețul lui.” (R. Walpole) Adică unul potrivit onoarei lui. Pentru unii oameni, „onoarea” este însăși rațiunea lor de a fi: „Singura cetate ce nu se poate lua cu sila e sufletul omului” (N. Iorga).

„Bunul-simț se compune din adevăruri care trebuie spuse și adevăruri ce nu se spun.” (A. de Rivarol) Voltaire exemplifică: „Multe greșeli se nasc dintr-un adevăr de care se abuzează”. La rîndul său, Aristotel precizează: „Omul să-și îngăduie a spune numai ceea ce îi place lui însuși să asculte”.

„Vrei să cunoști un om? Îvestește-l cu o mare putere.” (Pitagora) Firește că sînt rare cazurile în care caracterul să nu fie pervertit de „putere”, în sensul că cel devenit tot mai puternic să nu fie tentat să abuzeze de condiția sa; mai mult chiar, să nu fie înclinat să pună propriile slăbiciuni și greșeli pe seama altora!...

„Dacă absența ta nu contează, nici prezența ta nu va conta.” (Anonim) Înseamnă că personalitatea ta nu se „bucură” nici măcar de privilegiul de a fi contestată de către cei din jur.

„Dacă scopul este permis, atunci și mijloacele sînt permise.” (Busenbaum) Condiția etică a omului ne pretinde ca un scop nobil să *nu-l compromitem* prin folosirea, în realizarea lui, a unor mijloace degradante, și invers: un scop josnic să nu-l acoperim prin folosirea unor mijloace demne.

„Dacă îmi voi păstra un bun renume, voi fi destul de bogat.” (Plaut) Bogățiile materiale, comparativ cu cele spirituale, sînt efemere. Este revelatoare, în acest sens,

cugetarea lui M. Eminescu : „Am înțeles că un om poate avea totul neavînd nimic și nimic avînd totul”.

„Un om nu are dreptul să-l privească pe altul de sus, decît atunci cînd trebuie să se aplece pentru a-l ajuta să se ridice.” (G.G. Márquez) Bineînțeles : „Nu există om care să aibă dreptul de a-i disprețui pe oameni” (Alfred de Vigny).

„Să ne mulțumim cu ce avem, fără a face comparații.” (L.A. Seneca) Explicația ne-o dă tot marele filosof : „Niciodată nu va fi fericit acela pe care-l va chinui fericirea mai mare a altuia”.

„Nu da cu piciorul în cel nefericit, căci soarta e comună tuturor.” (Menandru) Aceeași recomandare o face și La Fontaine : „Să nu rîdem niciodată de cei nenorociți : căci cine poate fi sigur că va fi totdeauna fericit?”.

„Un conducător trebuie să țină mintă trei lucruri : mai întîi, că el conduce oameni, al doilea, că îi conduce după legi, și al treilea, că nu conduce totdeauna.” (Agathon) Din păcate, mulți oameni cred că valoarea lor este dată exclusiv de *poziția socială* pe care o ocupă la un moment dat : „Mulți oameni, ca și cifrele, poartă valoare numai prin poziția lor” (Napoleon Bonaparte).

„Iubirea de dreptate la cei mai mulți oameni nu e decît teama de a suferi nedreptatea.” (La Rochefoucauld) La cealaltă extremă se află luptătorii pentru dreptatea *in sine* : „Doamne ! Mă văd alungat de omenirea întreagă, pentru că nu vreau să mă împac cu nedreptatea” (L. van Beethoven).

„Buna-cuviință e cea mai neînsemnată dintre legi și cea mai respectată.” (La Rochefoucauld) Este cea mai respectată deoarece altfel oamenii nu ar putea asigura o *decentă* a relațiilor reciproce.

Competența morală a conștiinței, a eului spiritual

„Conștiința domnește, dar nu guvernează.” (P. Valéry) În sens strict psihologic, este adevărat, deoarece „conștiința” se află într-o luptă permanentă cu „instinctele” și „afecțele” noastre. Sînt totuși existențe umane, e drept, singulare, care demonstrează că la nivelul psihicului individual conștiința poate guverna ca „principiu moral”, asigurînd o anumită calitate comportamentului (de exemplu, Cato, Socrate, Diogene Laerțiu etc.).

Orgoliu nu înseamnă întotdeauna numai stimă de sine, spune Frédéric Amiel : „Există două feluri de orgolii : unul, în care te aprobi pe tine însuți ; celălalt, în care te poți accepta. Acesta din urmă este, probabil, cel mai rafinat”. A nu te accepta oricum preținde negreșit să ai imaginea clară a unor exigențe cu privire la sine, la ceea ce dorești să devii.

„Poți fugi de orice pe lumea asta, numai de tine însuți, nu.” (St. Zweig) Conștiința noastră este, de fapt, un *alter-ego* : „Conștiința mea și cu mine sîntem doi. De aceea singurătatea absolută nu e posibilă decît în păcat sau în moarte, cînd unul din noi pierе” (R. Stanca).

„Ce ești te privește la urma urmei pe tine. Ce vrei privește și pe alții. Ce faci, aceea poate privi pe toți.” (N. Iorga) Este o piatră de încercare a conștiinței individuale să-și dea seama că existența proprie trebuie să reprezinte o *părticică* a responsabilității sociale comune : „Legile nu opresc pe nimeni să trăiască după pofta inimii, dacă indivizii nu-și dăunează unul celuilalt” (Democrit).

„Ce urăsc cel mai mult ? – Răul din mine...” (M. Proust) Există și o consolare pentru cel care este conștient de „răul” din el : „Nu-î atît de rău cel care se crede, sincer, astfel” (A. de Chesnel).

„Nu pot condamna în mod absolut decît cei care ar fi inocenți la modul absolut.” (A. Camus) Prin urmare, dreptul de a pedepsi ar fi de *esență divină*, deoarece omul este păcătos prin *limitele* sale. Asta nu înseamnă însă că omul nu are obligația morală de a face distincția – prin rațiunea cu care este înzestrat – între „bine” și „rău”, pentru a *preîntîmpina* comiterea unor fărădelegi. Altfel spus, omul trebuie să ajungă la un stadiu

al evoluției sale sufletești în care să-și dea seama că nu-și poate îngădui anumite libertăți, fără să-și incalce conștiința. Despre astfel de oameni, N. Iorga a spus : „Unii oameni nu pot fi pedepsiți cu nimic mai aspru decît lăsîndu-i singuri cu ei înșiși”.

„Caracterul fără inteligență poate mult, dar inteligența fără caracter nu valorează nimic.” (Cicero) Iată un exemplu oferit de N. Iorga : „Unii oameni te înșală numai pentru a-ți dovedi inteligența lor, pe care n-o pot dovedi altfel”.

„Cel mai curajos dintre noi se teme de eul său ! ” (Oscar Wilde) De muștrările proprii conștiințe nu poți fugi : „Tigrul își sfîșie prada și apoi doarme liniștit ; omul ucide, dar după aceasta nu poate dormi” (Chateaubriand).

„Sînt o ființă de dialog ; totul în mine se luptă, se contrazice.” (A. Gide) Interiorizarea mentală (gîndirea interioară) *potențează*, de regulă, semnificațiile ideilor și ale trăirilor noastre, pînă la a crea uneori chiar o *oboseală de conștiință*. Și totuși acest tip de gîndire îi era drag lui F.M. Dostoievski, deoarece îl considera condiția psihologică de bază pentru realizarea stării de *suferință*, fără de care „conștiința” nu se naște : „Sufărînta ? Dar este singura cauză a conștiinței”.

„Cînd mă analizez, mă detest. Cînd mă compar, sînt mulțumit.” (B. Pascal) Din fericire, scrupulul conștiinței proprii cu privire la imaginea de sine, provenit din „complexe” și din „rezistențe interioare”, este atenuat adesea de realizarea faptului că nivelul valoric al personalității altora este *sub cota* deprecierii fixate de autodeprecieri.

„Să te gîndești că nu se află nici un loc fără martor.” (P. Syrus) Cînd nu te dau alții de gol, te dai tu însuși : „Dacă te prefaci uneori că nu știi ceea ce se crede că știi, altă dată se va crede despre tine că știi ceea ce nu știi” (Fr. Bacon).

„Cu judecata cu care judecați, cu acea judecată veți fi și voi judecați.” (Matei, 7, 2) Conștiința individuală își cîștigă o *demnitate a sa* numai în măsura în care își dezvoltă un sentiment al răspunderii față de *valorile umanității*.

„Lucrurile valorează atît cît le facem să valoreze.” (Molière) Lucrurile nu au, se ştie, o valoare în sine. Pasiunile omeneşti sînt cele care le valorifică şi care le dau o anumită finalitate : „Tot ce există frumos pe pămînt e de la soare ; tot ce există bun pe pămînt e de la om” (M. Ralea).

„În moralitate trebuie s-o ducem aşa de departe, ca ea să nu mai fie nici un merit.” (Lucian Blaga) Atunci cînd reuşim să facem ca „moralitatea” să reprezinte modul nostru obişnuit de a fi, ea devine *discretă*.

„Mai degrabă să o înduri tu însuţi, decît să săvîrşeşti o nelegiuire.” (L.A. Seneca) Interesant este însă următorul aspect din judecata unora : deşi admit că „înselăciunea” trădează o josnicie a sufletului, preferă să o înfăptuiască ei, decît să sufere dezonoarea de a recunoaşte că au fost într-atît de naivi, încît s-au lăsat înşelaţi de alţii !

„Cînd ochiul este curat, întregul trup este curat.” (cugetare creştină) Desigur, este vorba despre ochiul *sufletesc* : atunci cînd acesta oglindeşte prezenţa unei conştiinţe curate, spiritualizate, „trupul” iese de sub robia preocupărilor şi a orgoliilor strict egoiste sau materialiste.

„Nu-i de-ajuns să te învinuieşti pentru a-ţi şterge vina.” (A. Camus) Din păcate, unii se limitează la acest lucru, fără să mai simtă nevoia de a trece şi la realizarea unor acte *reparatorii* !

„Conştiinţa valorează cît o mie de martori.” (Quintilian) Dacă o conştiinţă pervertită are nevoie de ajutorul unei mii de mărturii false pentru a se disculpa, declaraţia unei singure conştiinţe cinstite reduce la tăcere dovezile false ale unei mii de martori mincinoşi.

„Aceleaşi lucruri pot fi morale sau imorale ; interesează motivul sau modul în care sînt săvîrşite.” (L.A. Seneca) Marele filosof ne dă şi un exemplu concludent : „Cineva

stă la căpățiul unui bolnav : îl admirăm. Dar dacă face acest lucru să-l moștenească, e un vultur care așteaptă cadavrul”.

„Cel mai strălucit merit este să poți să faci rău și să nu vrei.” (P. Syrus) Însă, pentru a atinge această performanță, trebuie să ai capacitatea de *a te rușina* de tine însuși (atunci ar dispărea tentația răului).

„Oamenii de caracter sînt conștiința societății căreia îi aparțin.” (R.W. Emerson) Sînt chiar mai mult decît niște repere morale : astfel de oameni ne dovedesc că „binele” făcut altuia la un moment dat reprezintă tot o formă de creație. Este, de fapt, cea mai nobilă formă de *creație*, deoarece de calitatea schimbărilor din viața psihică interioară a fiecăruia depinde gradul de sănătate morală a unei comunități. Atunci cînd cineva este gata să comită o răutate, înseamnă că și-a pierdut respectul față de sine.

„Pînă acum oamenii n-au găsit alt drum spre adevăr, decît greșeala.” (N. Iorga) Marele cărturar se referea în primul rînd la *adevărul moral*, care nu poate fi obținut decît prin *metabolizarea* propriilor greșeli de către „conștiință”, adică prin *asumarea* lor. Este un fapt cunoscut că, în absența unui simț al responsabilității, totul devine permis. Orice abatere de la nevoia respectului față de sine ajunge să fie resimțită de unii oameni ca o *suferință*. Mai mult chiar, pentru unele persoane, iertarea venită din partea celor cărora le-au greșit la un moment dat nu are nici o valoare, deoarece în forul lor interior *nu se pot ierta* pentru ceea ce au făcut.

„Cine îi va păzi pe păzitorii înșiși?” (Iuvenal) În absența unei conștiințe morale proprii, a unui respect față de sine și față de alții, orice măsură de control/supraveghere este sortită eșecului.

„Cînd a devenit cunoscută de toată lumea, greșeala ține pentru noi locul a ceea ce este corect.” (L.A. Seneca) În schimb, atît timp cît o păstrăm la nivelul conștiinței individuale, avem tendința subiectivă de a considera greșeala comisă fie ca minoră sau inofensivă, fie ca justificată în raport cu o anumită situație.

Sănătate și boală. Somă și psihic. Alienarea condiției umane (depresie, anxietate – aspecte ale depersonalizării)

„Trăim printre alții, dar murim înstrăinați.” (Władysław Loranc) În termeni strict psihologici, fiecare moare în *felul său*, adică împreună cu împlinirile și decepțiile lui. Cu cât fibra morală a propriei conștiințe este mai viguroasă, cu atât dezamăgirile cu privire la ceea ce ai fi vrut și la ceea ce ar fi trebuit să fii în viață vor fi mai mari.

„Oamenii închid pe nebuni în case anume, ca să nu se confunde cu alții.” (N. Iorga) Atunci când nu putem evita considerarea unor aspecte din propriul comportament ca fiind mai ciudate, avem indecența de a ne salva reputația pe seama semenilor noștri din „casele de nebuni”. Este revelatoare, în acest sens, observația lui B. Gracián : „Nebuni sînt toți cei ce par nebuni și jumătate din cei ce nu par”, pe care poetul Ion Minulescu o exprimă foarte sugestiv :

„Ei mă urăsc că nu-s ca Ei...
Eu îi iubesc că nu-s ca Mine...
Ei beau
Și mint fără rușine –
Și-n ochii prietenilor mei
Trec drept nebun... că nu-s ca Ei...
.....
Dar cum din Ei toți numai Eu
Nu sînt ca Ei,
Am să mă duc
De voia mea la balamuc –
Și fiindcă nu-mi va părea rău,
Cumintele voi fi tot Eu!...”

(„Cîntecul nebunului”).

„Cînd un om începe să decadă, nu poți ști niciodată unde-o să se oprească.” (M. Twain) Probabil că intuiția acestui fapt l-a făcut pe Filip al II-lea al Macedoniei să angajeze un om de curte care să-i spună în fiecare dimineață : „Să nu uiți că ești om”.

„Orice om sănătos e un bolnav care se ignoră.” (J. Romain) Reflecțiunea se impune nu atît prin subînțelesul cunoscut că nu există sănătate în sens absolut, cît prin sugestia că fiecare dintre noi și-ar putea îmbunătăți coeficientul de sănătate, dacă nu ne-am gândi atît de mult la „boală” (la eventualitatea sau la pericolele ei).

„Una din preocupările fiziologiei moderne, și nu cea mai mărunță, ar fi să cerceteze prin ce căi, prin ce mijloace ajunge un gând să producă în trup aceeași dezorganizare ca otrava.” (H. de Balzac) Medicina de azi, care este una psihosomatică, a demonstrat deja influența nocivă pe care o are „stresul” asupra echilibrului homeostatic al organismului. Însă la fel de interesantă este și preocuparea inversă celei semnalate de H. de Balzac : aceea de a explica cum, prin găsirea, la momentul potrivit, a unui sens valoric înalt, un „gînd” poate *reorganiza* un trup răvășit în fiziologia lui, de o boală sau de alta.

„Sufletul bolnavului se etalează, umple camera, și camera pare atunci o rană. Nu mai îndrăznești să te ciocnești de o mobilă, să mai umbli.” (Saint-Exupéry) În situații de boală, de suferință, sufletele oamenilor au tendința – mai mult ca oricînd – de a intra într-o relație empatică cu tot ceea ce le înconjoară, astfel că, mai mult decît „bucuria”, „suferința” îi face să *elibereze omenia* din ei.

Scriitorul F. Kafka ne ajută să înțelegem cum un *mod bizar* de a gîndi duce, implicit, la adoptarea unor *decizii* absurde : „Sinucigașul este deținutul care vede înălțîndu-se o spînzurătoare în curtea închisorii, face greșeala să creadă că-i este destinată lui, evadează noaptea din celulă, coboară și se spînzură singur”.

„Trei sferturi din sănătate e s-o dorești.” (F. de Rojas) O dorință de acest fel te face, în primul rînd, *prudent* : „Mănîncă puțin și cînează și mai puțin, deoarece sănătatea întregului corp se făurește în bucătăria stomacului” (Miguel de Cervantes).

„Ceea ce se numește «depresie nervoasă» este o criză prelungită de luciditate.” (Gabriel Liiceanu) Fără îndoială, „depresia” derivă nu numai din conștiința unui eșec nemeritat înregistrat sau din aceea a faptului că n-ai fost înțeles, la un moment dat, așa cum ai fi dorit, ci și dintr-o criză de *identitate* sau de *destin* : „Nu se poate trăi fără valori și fără un sens de adevăr” (Constantin Noica).

Este cunoscută interdependența continuă dintre „somă” și „psihic”, care constituie astăzi un principiu de bază al medicinei, iar o descriere dintre cele mai plastice a acestei *unități* dintre „psihic” și „organic” o găsim la Johan Oxenstiern : „Trupul omului

seamănă cu o barcă, în care sufletul se îmbarcă la naștere pentru a trece marea furtunoasă a acestei vieți către veșnicie. Cele cinci simțuri îi sînt marinarii, iar cîrma îi este amorul propriu. Voluptatea îi este bușolă, iar nebunia, stindard. Corzile îi sînt fleacurile de care se ocupă spiritul său slab, iar ancora îi este speranța sa zadarnică. Încărcătura îi sînt crimele, iar portul în care va trage – remușcarea și disperarea. Astfel, nu-i de mirare că o ambarcațiune atît de slabă, de rău echipată și atît de rău comandată piere deseori și că sufletul naufragiază, de atîtea ori, pe stîncile ascunse în vastul ocean al lumii, înainte de a putea ajunge la portul mîntuirii”. Descrierea lui J. Oxenstiern poate fi considerată exagerată, însă nu-i putem contesta totuși luciditatea cu care a surprins aspectul *convulsiv*, adesea *dramatic* al destinului omenesc.

„Medicul îngrijește, natura vindecă.” (Hipocrate) În cazul suferințelor psihice este foarte greu, într-adevăr, de spus cît din procesul de vindecare se datorează experienței psihoterapeutului și cît *autosugestiei* pacientului, adică puterii/disponibilității lui interioare de a lupta cu boala, de a se vindeca. Un proverb italian este revelator în acest sens: „A avea voința de a te vindeca e o parte a sănătății”.

„Psihopatul este o ființă adaptată la sine, dar neadaptată la mediu și la viața înconjurătoare.” (Lucian Blaga) Psihopatul este, de fapt, un „caracteropat”, deoarece lumea valorilor lui este cu totul alta decît cea a comunității în care trăiește, de unde și structurarea atitudinilor sale față de semenii și față de existență într-un sens strict egoist/individualist. Dacă astăzi conduita psihopatică este atît de răspîndită în lumea umană, cauza este *concurența acerbă*, care suprasolicită tendințele egoiste din om.

„O celulă autonomă într-un organism este un început de cancer.” (Lucian Blaga) La fel se întîmplă și în „organismul social”: dacă o instituție a statului (de exemplu, justiția) devine coruptă în funcționalitatea ei, atunci întregul angrenaj social se dereglează. Invocînd plasticitatea lingvistică a unui cunoscut proverb – care ne spune că un singur măr putred, cu timpul, strică toate merele bune dintr-o lădiță –, înțelegem importanța *izolării* la timp, în cadrul comunităților umane, a unor conduite aberante singulare.

„Rănila pe care omul și le face sieși se tămăduiesc greu.” (W. Shakespeare) Firește că orice viciu pe care ni-l asumăm nu-l putem ispăși decît prin amare procese de conștiință și prin acte reparatorii adecvate.

„Nu se vindecă acela care este îngrijorat.” (Hipocrate) Există un proverb creștin care relevă foarte bine faptul că unii oameni au talentul de a *spori* un necaz, îngrijorându-se tot mai mult pe seama lui : „Ajunge zilei necazul ei”.

„Sinuciderea este soluție pentru unul singur, problemă pentru toți ceilalți.” (G. Cesbron) Pentru că sinuciderea unui semen ne face să ne întrebăm, fără să vrem, dacă n-am fost și noi cumva *responsabili* de cele întâmplate (altfel spus, dacă n-am fost cumva, în raport cu el, așa cum n-ar fi trebuit să fim).

„Leacul unui suflet bolnav este vorba bună.” (Menandru) De aceea, oamenii ar trebui să fie pregătiți să-și acorde reciproc *încredere* : „Păcatul cel mai mare față de semenii noștri nu este să-i urăști, ci să-i privești cu nepăsare. Acesta-i miezul neomeniei” (G.B. Shaw). Omul le datorează semenilor mai mult decât crede : „Bucuria împărtășită este bucuria îndoită ; durerea împărtășită este durerea înjumătățită” (Tiedge). Iată un exemplu legat de personalitatea altruistă a mării noastre cîntărețe Maria Tănase, povestit de Alexandru Dinicu, impresionat de o întimplare ciudată, petrecută în anul 1955 : „Maria Tănase venise în vizită la tatăl meu, Grigoraș Dinicu, la Spitalul nr. 9. La un moment dat a cîntat pentru un copil căruia medicii nu-i mai dădeau multe zile de trăit. Fusesse lovit în cap de un cal. El și-a dorit s-o asculte pe Maria. Cred că atunci s-a întîmplat o minune. Copilul s-a vindecat în mod neașteptat” (Cf. *Jurnalul Național*, ediție de colecție : „Maria Tănase”, 2 iulie 2007).

Egocentrism psihologic, orgoliu, invidie, egoism moral –
alteritate, altruism, spirit empatic

„Fiecăruia îi place să găsească la altul propriul său caracter.” (Pliniu cel Bătrîn) Filonul *egoist* al firii noastre reiese și din următoarea observație a lui La Rochefoucauld : „Noi nu-i găsim oameni cu bun-simț decât pe aceia care sînt de părerea noastră”.

„A citi înseamnă a gîndi cu un cap străin în locul celui propriu.” (A. Schopenhauer) Totuși unii citesc doar cu intenția de a critica și de a-și impune punctul de vedere !...

„Certurile n-ar dura mult, dacă vina ar fi numai a unei părți.” (La Rochefoucauld) De fapt, „certurile” se întetesc din cauza orgoliilor personale, care-i fac pe oameni să nu cedeze, să se încăpățâneze în a-și susține propria argumentație, pe care o supraestimează.

„Felul cum dai prețuiește mai mult decît ceea ce dai.” (P. Corneille) Mai ales pentru cel care vrea să primească de la tine nu atît un bun material, cît mai ales sinceritatea, afecțiunea ta.

„Un defect al nostru se observă mai ușor decît o calitate.” (Kusumadeva) Pentru că orgoliul propriu induce plăcerea de a vedea că putem fi totuși superiori altora sau că propriile defecte ar putea fi mai mici ca ale altora. Acest fapt l-a și făcut pe La Rochefoucauld să afirme: „Dacă n-am avea deloc defecte, nu am avea atîta plăcere să le observăm la alții”.

„Cine dăruiește atunci cînd e mai mare nevoie, acela dă îndoit mai mult.” (P. Syrus) Bineînțeles că valoarea intrinsecă a darului este sporită de bucuria rezultată din *oportunitatea* cu care el a fost oferit.

„În înfăptuirile mari e greu să fii pe placul tuturor.” (Solon) Pentru că „înfăptuirile mari” au particularitatea de a fi *incomode*: prin transformările și exigențele pe care le impun, ele te supun unui efort de *înnoire sufletească*, de ieșire din cadrele înguste ale unor obișnuințe sau convingeri, în care ai crezut cu tărie pînă atunci.

„Să nu faci din paguba altuia bucuria ta.” (P. Syrus) Bineînțeles, nu numai din considerente morale, ci și pentru că nu poți fi sigur că n-ai să ajungi și tu cîndva într-o situație similară.

„De vreme ce nu pot să ofer daruri, voi dărui cuvinte.” (Ovidiu) Dar „cuvintele”, prin semnificațiile și sensurile lor, îmbogățesc sufletul, îl elevează intelectual și îl umanizează.

„Nimic nu apropie mai mult pe oameni de zei, decât faptul de a-i face fericiți pe alți oameni.” (Cicero) Desigur, de adevărații zei (și anume de „zeii cerești”), pentru că zeii Olimpului au fost invidioși pe Prometeu pentru cutezanța lui de a se pune în slujba umanității. Posteritatea i-a acordat lui Prometeu onorantul merit de a fi fost un „erou civilizator”, care nu a ezitat să-și riște viața pentru a-i ridica pe oameni pe trepte superioare de cunoaștere și de civilizație, transformându-i astfel din ființe ignorante și resemnate în fața atotputerniciei și abuzurilor zeilor în ființe demne și iscoditoare, animate de dorința de a cerceta și descoperi lucruri noi despre fenomenele naturale, despre ei înșiși și despre existența lor în lume.

„Mulți oameni sînt cinstiți din orgoliu.” (Francesco Orestano) Sînt, într-adevăr, oameni la care lucrurile se petrec *invers*, decât ar fi normal: bunul renume nu și-l vîd derivat din faptul firesc de a se comporta cinstit, ci, dimpotrivă, cred că buna imagine în ochii celorlalți ar trebui să fie cauza care să-i facă să se comporte cinstit. Este adevărat însă că un prestigiu moral odată cîștigat – fie și pe această cale a vanității – sporește orgoliul de a-l ridica la un nivel tot mai înalt.

„A porunci altora e un fel de a fi singur.” (Massimo Bontempelli) Înseamnă, de fapt, nu numai că dorești să acționezi doar în folosul tău, ci chiar și să te faci temut printre semenii. Însă o satisfacție obținută în acest fel reprezintă o *falsă mulțumire*: „Trebuie să iubești și să trăiești în sufletul celorlalți, ca să știi ce e fericirea” (W. Godwin).

„Ideea altuia oglindită în sufletul tău nu e altă idee.” (N. Iorga) Nu sîntem întotdeauna, în măsura în care ar trebui, conștienți de importanța *dialogului empatic*, ca proces de împărtășire sufletească reciprocă. Un astfel de dialog poate duce la descoperirea unor idei și sentimente comune și, implicit, la o relație consensuală, la acorduri afective și intelectuale; multe animozități și dușmăanii dintre oameni ar dispărea astfel.

„Singura ofensă pe care n-o poți pedepsi e discursul funebru.” (N. Iorga) Unii tinjesc în așa măsură după laudele și compasiunile de tradiție ale acestui „discurs”, încît aproape că își doresc o moarte mai grabnică...

„Nimic nu-i mai greu de iertat decît meritele altuia.” (Denis Diderot) Credem că este vorba nu numai de invidie, ci și de o anumită *răutate*, de vreme ce comparațiile cu alții îi fac pe mulți să nu se poată bucura de rezultatele proprii, oricît de frumoase ar fi ele. Interesant este însă faptul că în structura psihică umană se găsește din prisosință și cealaltă disponibilitate : „Omul crede cu o uimitoare ușurință tot ce-i măgulește amorul propriu” (A. Maurois).

„Oricine preferă ce a învățat, decît ce ar urma să învețe.” (Quintilian) Scriitorul W. Faulkner explică în felul următor acest adevăr : „Omul se teme mai mult de necazurile pe care le-ar putea avea, decît de acelea prin care a trecut. Se agață de necazurile cu care s-a obișnuit, înainte de a încerca vreo schimbare”. La rîndul său, Demostene afirmă : „Sufletul se formează prin deprinderi și ajunge să gîndească după cum trăiește”.

„Cine nu iese din Eu n-atinge absolutul și nu descifrează nici viața.” (Constantin Brăncuși) Închiderii în propriul Eu îi corespunde o *singurătate* a „casei” sufletului : „Egoism înseamnă să faci din ființa ta temnița sufletului tău” (N. Iorga).

„Nu întuneca cerul altora cu supărarea ta.” (N. Iorga) „Egoismul” îi face, din păcate, pe mulți ca – atunci cînd cad (sau înregistrează un eșec) – să-i atragă și pe alții după ei.

„Nu lauzi, de obicei, decît pentru a fi lăudat.” (La Rochefoucauld) Sînt însă și laude meritate, dar, de cele mai multe ori, ele sînt slujitorii fideli ai *vanității* noastre. Aceeași vanitate ne face să ne simțim prost atunci cînd ne vedem slăbiciunile descoperite de alții : „Nu-i iertăm pe cei care ne fac să roșim” (J.F. de La Harpe).

„Dacă doi oameni călăresc același cal, unul trebuie să călărească în spatele calului.” (G.B. Shaw) Avînd „orgoliu” în măsură egală, unul dintre cei doi trebuie să predea inițiativa celuilalt, dacă doresc să clădească o afacere rentabilă împreună.

„Așa-i orgoliul omului : ceea ce el nu pricepe decretează că e greșeală sau nebunie.” (H. de Balzac). Tot din „amor propriu”, atunci cînd omul face un bine, nu se poate abține să se laude adesea singur, fapt care diminuează sau anulează chiar valoarea gestului realizat.

„Știți de ce dramele ai căror eroi sînt niște ticăloși au atît de mulți spectatori ? Pentru că toți spectatorii pleacă măguliți, zicîndu-și : ei, eu nu semăn chiar atît de mult cu pungășii ăia !” (H. de Balzac) Însă există, din păcate, și procesul învers : luînd în considerare doar caracterul *spectacular* al ticăloșiilor prezentate în dramă, cei cu un suflet ticăloșit sînt încurajați în a-i urma și chiar a-i întrece pe impostorii din „dramă”.

„Adevărata dragoste nu scade prin cheltuirea ei. Cu cît dai mai mult, cu atît îți rămîne mai mult. Dacă te adăpi la fîntîna cea adevărată, cu cît iei mai mult din ea, cu atît mai generoasă devine.” (Saint-Exupéry) Aceasta este însă soarta doar a „iubirilor” care au un *sens spiritual*, nu și a celor care urmăresc obținerea doar a unor plăceri pur senzoriale.

Nimeni nu se poate sustrage influenței chiar și a unei minime vanități : „Chiar și atunci cînd ai impresia că nu există absolut nici o vanitate, o descoperi totuși deodată, în forma ei cea mai subtilă : vanitatea modestiei” (E. Sábato).

„Nu avem dreptul de a consuma fericirea, fără a o produce.” (G.B. Shaw) La fel de categoric este și Palacio Valdés : „Viața nu ne-a fost dată pentru a fi fericiți, ci pentru a merita să fim”. Însă din ce moment am putea spune că merităm să fim fericiți ? Credem că nu în condițiile trăirii unei fericiri egoiste, ci, dimpotrivă, atunci cînd ai conștiința că ai putut participa la o operă de umanizare și înălțare.

„E firesc să-și atribuie prea mult cine nu se compară cu nimeni.” (Quintilian) Însă chiar și în condițiile realizării unor comparații, aroganța îi face pe unii să-și atribuie merite după măsura disprețului lor față de alții.

„În taina ființei lor oamenii își deplîng greșeala, dar față de lume și-o apără.” (B. Gracián) Mai mult chiar, din dorința de a-și apăra orgoliul, stăruie în greșeală, sperînd ca astfel să-i convingă pe cei din jur că au tăria de caracter de a continua pe drumul ales.

„Am suprima mai puține cugetări dintr-o lucrare, dacă le-am concepe ca autorul lor.” (Vauvenargues) Trebuie observat totuși că, în timp ce frumusețea unor lucrări derivă din faptul că ne fac să ieșim din egoismul propriei judecăți pentru a aprecia deschiderea oferită de un alt punct de vedere, frumusețea altor lucrări constă, dimpotrivă, în capacitatea lor de a ne stimula un punct de vedere *contrar*.

„Totdeauna omul altfel gîndește despre sine și altfel despre altul.” (Cicero) Pentru că sînt rari oamenii care să se privească pe sine cu aceeași exigență cu care îi analizează pe alții.

„Fiecăruia îi place să găsească la altul propriul său caracter.” (Pliniu cel Bătrîn) Cauza este faptul că omului îi este greu să treacă peste propriul orgoliu sau egoism. Însă există și o explicație ce ține de inteligența umană: „Fiecare vede la celălalt numai atît cît este el însuși: căci el îl poate cuprinde și înțelege numai în măsura propriei sale inteligențe” (A. Schopenhauer). La Rochefoucauld merge chiar mai departe: „Spiritele mediocre condamnă, de obicei, tot ce depășește inteligența lor”.

„Preceptele dreptului sînt : să trăiești cîstit, să nu vatămi altuia, să dai fiecăruia ce i se cuvine.” (Justinian) Dreptatea ține așadar, în mare măsură, de *caracterul* omului, de capacitatea acestuia de a înțelege și respecta valorile justiției comunitare : „Om drept nu e acela care nu săvîrșește nedreptăți, ci acela care, deși are puțința de a le comite, nu vrea” (Philemon).

„În viața morală, ca și în viața fizică, există o aspirație și o expirație : sufletul are nevoie să absoarbă sentimentele unui alt suflet, pentru a i le înapoia și mai bogate. Fără acest frumos sentiment omenesc, inima nu are viață ; atunci îi lipsește aerul, suferă și pierе.” (H. de Balzac) În mod paradoxal, puterea noastră descrește în singurătate și, dimpotrivă, sporește prin *împărtășire* : te umanizezi nu printr-o căință egoistă, ci

printr-una împărtășită cu alții. Altfel spus, cea mai frumoasă expresie a „umanității” este nevoia omului de „om”: „Bucuria omului e omul. Între ei se înfiripă prietenia, care umple cel mai întins deșert al sufletului nostru. A iubi și a fi iubit, iată taina fericirii” (J.-B. Bousset).

„Există oameni care iubesc și caută ceea ce li se aseamănă, și unii care iubesc și urmăresc contrariul lor.” (J.W. Goethe) Primii sînt, de regulă, cei care se adulează și pentru care e mai important „prezentul” decît „viitorul”. Ceilalți au conștiința limitelor lor și doresc schimbarea.

„Secretul oricărei diplomații este să te pui în locul celui alt.” (G.W. Leibniz) Cu observația că și „capacitatea empatică” ar trebui să aibă un *profil moral*, pentru a nu profita, de exemplu, neapărat de slăbiciunile altuia, ci pentru a-l ajuta să se îndrepte: „Omul care arată cu plăcere calea celui rătăcit face ca și cum ar aprinde o lumină din lumina sa; oare luminează mai puțin pentru tine, dacă ai aprins din făclia ta și pe a altuia?” (Ennius).

„Cine așteaptă să fie rugat nu vrea să servească.” (P. Syrus) Sau vrea, prin acest fapt, să arate cît de important este ajutorul său.

„Cine trăiește numai pentru el cu drept cuvînt e mort pentru alții.” (P. Syrus) Însă un astfel de om *se păgubește* singur și într-un mod penibil în planul vieții sufletești, deoarece „egoismul” sau „infatuarea” îl împiedică să beneficieze de frumosul din „caracterul” altor semeni.

„O grupă de oameni în care toți sînt educatori, toți se cred învățați și toți năzuiesc la putere se prăpădește.” (Otto von Böhtlingk) Înțelepciunea populară a sancționat prin proverbe această competiție între orgolii de aceeași intensitate sau incompatibile: „Cînd sînt două gospodine în casă, podeaua rămîne nemăturată”; „Eu domn, tu domn, cine mai mulge vaca?”; „Cînd se lovesc două oale se sparg amîndouă” etc.

„Cele mai multe rele și le pricinuiesc oamenii singuri.” (Euripide) Este cunoscut, în acest sens, faptul că cei care nu pot uita un rău pe care l-au făcut sau care li s-a făcut îl potențează în conștiința lor, transformîndu-l într-o *obsesie* generatoare nu numai de

suferință interioară, ci și de dorință de răzbunare : „Un om care se gîndește să se răz-bune își ține deschisă propria sa rană, care altfel s-ar vindeca și s-ar închide” (Fr. Bacon) ; „Cruzimea naște cruzime, și blîndețea blîndește. Copiii căroră nu li se arată dragoste ajung să nu mai iubească” (H. Spencer).

„Fiecare preferă să fie mai bun pentru sine, decît pentru altul.” (Terențiu) De aici, și dezamăgirea lui Vauvenargues : „Orice sacrificiu le-am face oamenilor, nu le facem niciodată atîta bine cît cred ei că merită”.

„Esop spunea că fiecare din noi poartă două desăgi : una în față, cealaltă în spate ; în cea din față punem păcatele altora, iar în cea din spate pe ale noastre ; de aceea nici nu le vedem.” (Esop) Cine altcineva poate fi vinovatul, decît „orgoliul” nostru : „Același orgoliu care ne face să criticăm defectele de care ne credem scutiți ne face să disprețuim însușirile bune pe care nu le avem” (La Rochefoucauld).

„La unii aroganța ține loc de măreție, neomenia, de fermitate și viclenia, de spirit.” (La Bruyère) Cît de departe sînt acești oameni de *sensurile vieții* despre care vorbea Immanuel Kant ! ... : „Care sînt scopurile vieții, care în același timp să fie și datorii ? Desăvîrșirea noastră și fericirea altora”.

„Nimic nu apropie mai mult pe oameni de zei, decît faptul de a da ajutor altor oameni.” (Cicero) F.M. Dostoievski vedea și el în *disponibilitatea altruistă* singura forță capabilă de transcendere a condiției umane : „Sacrificiul voluntar, făcut în deplină conștiință și liber de orice constrîngere, jertfa de sine spre binele tuturor, acesta este, după mine, semnul celei mai înalte dezvoltări a personalității”.

Responsabilitate, seriozitate, simț al datoriei – iresponsabilitate, superficialitate

„Să ierți multe celorlalți, dar nimic ție însuși.” (Ausonius) Cum altfel am putea ajunge la onestitate în raport cu noi înșine ? Mulți sînt dușmani declarați ai proceselor de conștiință, deoarece acestea te obligă la cel puțin un efort de interiorizare, care să ducă la clarificări morale, și, apoi, la formarea unui sentiment al răspunderii proprii.

„Noi am rîs destul ; e timpul să plîngă nepoții.” (I.L. Caragiale) Probabil că așa trebuie să se întîmple atunci cînd ridem doar pentru a rîde, doar pentru a ne amuza, nu și pentru a *ne responsabiliza*.

„Nu avem destulă putere pentru a urma toată rațiunea noastră.” (La Rochefoucauld) Adică *sacrificăm* adesea o explicație logică, invocînd tot felul de motive ; altfel spus, reducem funcția inteligenței la rolul de a specula pe marginea situației apărute și de a aranja în așa fel justificările, încît imaginea proprie să nu sufere prea mult.

„Toate îndatoririle oamenilor sînt întemeiate pe slăbiciunea lor reciprocă.” (Vauvenargues) Atunci cînd ne știm, de exemplu, descoperiți în planul sincerității față de cineva anume, ne simțim parcă obligați să acordăm mai multă încredere decît ar trebui unei alte persoane, care poate n-ar merita atîta considerație.

„Înainte de a acuza pe aproapele tău, cercetează mai întîi propriile tale cusururi.” (Menandru) De fapt, nimeni nu este perfect ca să aibă dreptul să-l acuze pe altul. Însă cel care, după ce a greșit, a avut puterea de a se îndrepta *are apoi* dreptul moral de a acuza.

„Ai comis un păcat, cînd te-ai oprit să-l faci numai pentru că nu este permis.” (Ovidiu) Înseamnă că cel în cauză consideră că în intenția sa este liber să comită orice păcat. Însă și intenția este un păcat – evident, atunci cînd în dorința ta urmărești răul cuiva – care trebuie înfrînat de „conștiință”.

„Responsabilitatea este lucrul de care oamenii se tem cel mai mult. Totuși, este singurul lucru din lume care ne împlinește, făcîndu-ne să ne simțim ceea ce sîntem.” (Frank Crane) Ne temem pentru că „responsabilitatea” angajează un efort de a răspunde cu privire la consecințele faptelor noastre ; este singurul lucru care ne împlinește, deoarece nu poți năzui la obținerea demnității proprii decît *respectîndu-te*. Poate că tocmai acest fapt l-a făcut pe Antoine de Saint-Exupéry să afirme : „Pentru a fi om cu adevărat, trebuie să fii responsabil”.

„Poți să posezi responsabilitatea, nu și discernămintul care decurge din ea.” (Benvenuto Cellini) Se întâmplă astfel atunci când cineva se simte *obligat* să acționeze într-un anumit fel sau când și-a format *automatismul datoriei* (există, altfel spus, un bun-simț al obișnuinței).

„O iscălitură nu trebuie să însemne decît o răspundere.” (N. Iorga) Atunci cînd însă „iscălitura” este expresia aroganței, va aduce cu ea și un *abuz*.

„Încearcă să-ți faci datoria, și vei afla îndată cine ești.” (J.W. Goethe) Nimic nu te exprimă mai mult ca rolul pe care ți l-ai asumat la un moment dat.

„Fiecare din noi este vinovat pentru toți.” (F.M. Dostoievski) Este vorba, fără îndoială, despre partea de responsabilitate din cunoscutul precept moral : „Toți pentru unul și unul pentru toți”. Avertismentul lui Dostoievski trebuie să ne responsabilizeze, o dată în plus, asupra consecințelor posibile ale feedbackului comportamental : „De-ți vrei binele, fă și tu altora bine” ; „Rău de vei semăna, rău vei secera” etc. (proverbe).

„Vorbește frumos despre cel care are cîntea să fie dușmanul tău.” (H. de Balzac) Dacă nu din alt motiv, măcar pentru faptul că te silește să-ți pui în valoare niște însușiri pe care altfel poate că nu ai fi ajuns să ți le cunoști.

„Valoarea întregii activități omenești nu atîrnă de la ceea ce face omul, ci de la *cum* o face.” (M. Eminescu) Din păcate, acest criteriu esențial al „calității” poate fi aplicat, la fel de bine, și pentru „rău” : sînt oameni care excelează prin calitatea răului comis (să ne reamintim, de exemplu, actele de cruzime desăvîrșită comise de Medeea, comparativ cu noblețea altruismului din comportamentul Ifigeniei, al Electrei sau al Antigonei).

„Ar trebui să putem răspunde de norocul nostru, pentru a putea răspunde de ceea ce vom face.” (La Rochefoucauld) Cel care este înzestrat, de exemplu, cu daruri sufletești are obligația morală de a fi *exigent* cu el însuși.

„Cine se învinuiește singur nu poate fi acuzat de către altul.” (P. Syrus) Ce mărturie mai clară poate aduce decât cea a propriei conștiințe?

„Orice faci să fie astfel ca și cum cineva te-ar privi; singurătatea ne îndeamnă spre toate relele.” (L.A. Seneca) „Singurătatea” nu va reprezenta un factor de insecuritate, dacă vom ști să atingem o responsabilizare a conștiinței proprii.

„Un lucru serios e o adevărată bucurie.” (L.A. Seneca) Pentru că „lucrul serios” cuprinde în el o frumusețe *morală*: cea a temeiniciei sau a conștiinciozității, derivate dintr-un respect față de sine al celui care l-a realizat.

Recunoaștere, remușcare, smerenie, căință („lacrimi” ale eului moral)

„Cea mai mare rușine e cea pe care n-o vede nimeni: rușinea ta de tine însuți.” (N. Iorga) Este știut că de tine însuți nu te poți *ascunde*: mai devreme sau mai târziu trebuie să avem curajul să ne privim în ochi, să ne înfruntăm greșelile și slăbiciunile sufletești. Adevărul este că „sentimentul rușinii” ar trebui să ne onoreze, și nu să ne întristeze, deoarece reprezintă o dovadă a *sensibilității noastre morale*, a dorinței noastre de a ne îndrepta, de a ne schimba în bine. În absența acestei sensibilități și dorințe nu putem îndrăzni – spune poetul – să ne încrucișăm privirile cu cele ale lui Dumnezeu:

„Pe scara sufletului meu
M-am întâlnit cu bunul Dumnezeu –
Eu coboram mîhnit din conștiința mea,
Iar El urca surizător spre ea!...

Și ne-am oprit la jumătatea scării
Încrucișându-ne în clipa-ntîmpinării
Săgețile perechilor de ochi, ca de-obicei –
Ah! ochii Lui cum semănau cu ochii mei!”

(Ion Minulescu, „Drum crucial”).

„Sînt oameni rușinoși la *gîndul* păcatului și alții rușinoși la *amintirea* lui.” (N. Iorga) Desigur, este mai grea rușinea care te împiedică în intenția de a face un lucru rău, decât rușinea care se limitează la *simplul regret* al aducerii aminte.

„Între cel înșelat și cel care înșală, e ciudat că se rușinează mai mult cel dintîi.” (N. Iorga) De fapt, cel înșelat este rușinat nu atît de el însuși, și anume de naivitatea de a se fi lăsat înșelat, cît la gîndul că un semen de-al lui *s-a putut preta* la acest gest atît de nedemn.

„Caracteristica vinovaților este neliniștea.” (L.A. Seneca) O constatare asemănătoare face Ovidiu : „Cît e de greu să nu-ți trădezi vina prin înfățișare!”. Mai mult chiar, neliniștea „vinovăției” poate genera o altă vinovăție : „Cîte crime au fost săvîrșite doar pentru că autorul lor nu mai putea suporta vinovăția?” (A. Camus). Nenorocirea este însă că cel în cauză nu-și dă seama că un rău nu poate fi învins printr-un alt rău (este doar o falsă impresie de eliberare).

„Unii oameni nu pot fi pedepsiți cu nimic mai aspru decît lăsîndu-i singuri cu ei înșiși.” (N. Iorga) Însă de aici, și un mare risc : excesul de scrupule morale îi face pe unii oameni să-și amplifice în așa măsură sentimentul vinovăției proprii, încît îi duce pînă în pragul de a nu se mai putea suporta, dorind și chiar înfăptuind „suicidul”.

„Omul care caută gloria lumească se preamărește tot mai mult, iar pe măsură ce se preamărește în ochii oamenilor, slăbește tot mai mult în sine și ajunge să nu mai poată face nimic singur. Însă omul care caută aprobarea lui Dumnezeu se umilește din ce în ce mai mult înaintea oamenilor, dar devine din ce în ce mai puternic și în cele din urmă ajunge să poată face orice.” (Lao Zi) La rîndul său, Lev Tolstoi apreciază că întreaga putere spirituală a omului rezultă din *smerenie* : „Smerenia e temeiul tuturor, al virtuții și al rațiunii. Nu există nimic mai de folos pentru suflet decît amintirea faptului că ești o gînganie neînsemnată în timp și spațiu, a cărei forță stă doar în înțelegerea acestei lipse de importanță”. Viața ne pune, într-adevăr, în fața unor tipologii interesante : unii duc controversele doar din trufie, alții pentru a înțelege tot mai bine un lucru ; unii se împotrivesc prin violență, alții prin iubire ; unii se roagă în public, alții în singurătate ; unii își trăiesc viața pur și simplu, alții se pregătesc continuu pentru a-i aduce noi sacrificii de orgoliu și de voință ; unii realizează sentimentul demnității personale ca mărire de sine, alții îl trăiesc în zbuciumul smereniei și al căinței. Toate aceste tipuri de atitudini, a căror exemplificare ar putea continua, nu sînt decît *niveluri* ale înțelegerii propriei spiritualități, pe care – așa cum am văzut – unii o închid în forme de egoism, trăind doar în iubirea de sine, pe cînd alții o eliberează, transformînd-o în energii binefăcătoare pentru alții.

„Virtutea are mulți predicatori și puțini martiri.” (Ch. A. Helvétius) Firește, prin simplul fapt că accesul la „virtute” nu-l poți câștiga decât prin chinul „pocăinței”; nimeni nu te poate absolve de păcatele pe care le ai, ci doar tu însuși, prin evaluările propriiei conștiințe.

„În întuneric, nimenea nu roșește de rușine. Întunericul ne scutește de această reacțiune involuntară cu care ne trădăm și pe care, în lumina zilei, nu ne-o putem stăpîni.” (Lucian Blaga) Tocmai acest lucru este propriu caracterelor *superioare*, pentru care nu există un întuneric salvator...

„A recunoaște nu înseamnă a te supune.” (H. de Balzac) Poți să-ți recunoști vina cu *demnitate*, mai ales atunci cînd „recunoașterea” este expresia dorinței de a te schimba în bine; de a retrăi în pace cu tine însuși.

„Singura spovedanie sinceră este cea pe care o facem indirect – vorbind despre ceilalți.” (Emil Cioran) Adevăratul „caracter” se probează prin puterea recunoașterii meritelor altora. De această capacitate se leagă apoi cea a recunoștinței.

„Nu există pentru om decât o singură nenorocire adevărată: nenorocirea de a se găsi vinovat și de-a avea ceva să-și reproșeze.” (La Bruyère) Însă îngrijorarea lui La Bruyère nu trebuie s-o considerăm ca fiind stringentă, de vreme ce sînt atîția printre noi incapabili de a-și găsi vreo vină și de a-și reproșa ceva. Nu sînt capabili de acest lucru, deoarece pentru aceasta trebuie să ai *reflexul conștiinței*, să poți să te evaluezi nu atît printr-o cunoaștere rațională, cît printr-una a *sufletului*, adică printr-o morală a *bunului-simț*.

„Nimic nu-i mai greu ca a face fericit pe omul ce se simte vinovat.” (H. de Balzac) Faptul acesta se verifică mai ales în raport cu un anumit grad de *asumare* a vinovăției: cu cît cineva se condamnă mai mult, cu atît este mai greu să-i formezi convingerea că el ar putea să se schimbe în bine, în viitor, prin el însuși.

„Pentru o rană rămîne cicatricea conștiinței.” (P. Syrus) Aceasta este soarta morală a omului : dacă nu ți-ai ascultat înainte „conștiința”, o faci *după* greșeala înfăptuită !

„Gemetele arată durerea, dar nu o vindecă.” (P. Syrus) Regretele sînt o condiție necesară, dar nu și suficientă pentru a îndrepta, de exemplu, o nedreptate făcută cuiva ; trebuie efectiv să repari nedreptatea respectivă printr-un gest de considerație, de bunătate.

„Cine plînge fără martori, acela suferă cu adevărat.” (Marțial) Dacă în plînsul cu martori, „plînsul” este mai mult de ochii lumii, în plînsul de unul singur, el exprimă regretul pierderii, pe moment cel puțin, a respectului față de sine.

„Rușinea nu se poate învăța, ea este ceva înăscut.” (P. Syrus) Însă „știința educației” nu este de acord cu acest lucru, sentimentul de vinovăție (și, strîns legat de el, cel de rușine) putînd fi provocat la copii prin unele măsuri educative, desfășurate cu tact. Este adevărat însă că unii copii își formează mai greu acest sentiment, dar fondul afectiv al copilului, care este atît de bogat, poate fi oricînd valorificat la exigențe dintre cele mai înalte : „E mai bine să fie ținuti în frîu copiii prin sentimentul rușinii și prin îngăduință, decît prin frică” (Terențiu).

„Lacrima e un organ. Cine-l are vede mai bine.” (Lucian Blaga) Evident, atunci cînd „lacrima” este expresia căinței, a remușcării ; sau, cum frumos spune Emil Cioran, cînd „lacrimile se transformă în gînduri”.

„Chiar și cei mai buni oameni au cîteva mici asasinate pe conștiință.” (J. Renard) Paul Valéry merge chiar mai departe atunci cînd spune despre conștiință că nu este decît „luciditatea ucigașă”. Cu siguranță clarviziunea/luciditatea ne poate aduce în fața ochilor atît de pregnant aspectele urîte sau dramatice ale vieții, încît să ajungem să ne detestăm propria existență. De asemenea, în cunoașterea de sine, luciditatea ne poate releva atîtea limite și imperfecțiuni, încît să ne facă să ajungem la oroare față de sine. Depinde totuși de ceea ce sîntem înclinați să vedem în primul rînd : aspectele *urîte* ale lucrurilor sau cele *pozitive*/frumoase. Este cert însă că omul datorează conștiinței *orgoliul* de a fi singura ființă capabilă să se cunoască în așa măsură, încît să se poată detesta, la nevoie, sau, dimpotrivă, să se admire.

Păcat, pedeapsă și iertare

„Nu doar cel care a furat, dar și cel care a primit (în păstrare) să fie arestat.” (principiu juridic) Cerința aceasta este justificată: cum să nu-l considerăm complice la faptă, de vreme ce, primind un lucru despre care știe că este furat, a dovedit că are *aceeași moralitate* cu a făptașului? !... „Este drept – spune Platon – ca cel care în mod voit a părăsit ordinea să intre în ea printr-o pedeapsă”.

„Orice muștrare, la început, nu pare că e de bucurie, ci de întristare, dar mai pe urmă dă celor încercați cu ea roada pașnică a dreptății.” (Evrei, 12, 11) „Muștrarea” (sau chiar pedeapsa), deși pe moment este supărătoare pentru noi, ne obligă totuși să realizăm un proces de *interiorizare mentală*, prin care se obțin, treptat, clarificări morale și chiar un sentiment al răspunderii proprii, ce va impune în viitor acțiuni de înfrinare, de blocare sau de amânare a unor dorințe care ne-ar putea compromite.

„Pedeapsa fără judecată se îndură mai ușor.” (A. Camus) Bineînțeles că suportăm greu o discuție cu privire la motivele și consecințele greșelii pe care am comis-o la un moment dat, însă trebuie să recunoaștem că valoarea psihologică a „pedepsei” constă tocmai în acest act al *conștientizării*, al clarificării de sine, în absența căruia nu poate avea loc apoi procesul *asumării vinei* și, implicit, al *responsabilizării* față de sine.

„Dintre toate obiceiurile «lumii bune», lăudatul este perfidia cea mai dibace.” (H. de Balzac) Exceptând laudele care sînt cerute de meritele reale, celelalte sînt indecente, deoarece ascund fie un interes, fie disprețul disimulat față de cel căruia îi sînt, cu abilitate, adresate.

„Iubește adevărul, dar iartă greșeala.” (Voltaire) Trebuie să iertăm pentru a acorda o șansă de *îndreptare*; cu atît mai mult, trebuie să iertăm pe cel care are puterea de a-și mărturisi vina: „Orice recunoaștere a greșelii este primul pas spre corectare” (proverb).

„Pedeapsa cea bună se face cu mai multe lacrimi din partea celui ce pedepsește.” (N. Iorga) Copilului care a greșit îi este greu să înțeleagă, pe de o parte, faptul că părintele, atunci cînd pedepsește, o face cu strîngere de inimă, iar pe de altă parte, că

pedeapsa primită este spre binele lui în viitor. Insuficient de *anticipativ* în gândire, copilul este preocupat mai mult de *momentul prezent* al pedepsei, pe care o judecă doar în *termeni afectivi*.

„Nu e mai mare pedeapsă pentru un ticălos, decît aceea să nu-și găsească împăcarea cu sine.” (L.A. Seneca) Însă puțini ticăloși sînt capabili ca, ulterior, prin remușcare și căință, să ajungă la o astfel de performanță sufletească. Pe cei mai mulți, trebuie ca alții să-i aducă, prin multe eforturi, la stadiul de a avea procese de conștiință.

„A uita înseamnă a ierta.” (J.L. Borges) Însă nu oricine are capacitatea de a reuși *uitări necesare* : unii oameni fac totul ca, de exemplu, o nedreptate comisă împotriva lor s-o păstreze mereu vie în memoria lor afectivă, recompunînd-o neconținut și amplificînd-o.

„Spovedania, și nu păcatul, acordă iertarea păcatelor.” (Oscar Wilde) Cît timp te menții în *neremușcare*, durează și vinovăția ta : cunoașterea greșelii proprii și căința sînt condițiile psihologice ale începutului salvării.

„Cele mai multe păcate sînt săvîrșite în gînd, înainte de a fi traduse în fapte.” (J. Lubbock) În mod paradoxal, adevărata slăbiciune a „păcatului” este cea pe care o dovedim în intențiile noastre intime, în tendințele noastre primare, care n-au apucat încă să fie supuse *scrupulelor cenzurii* conștiinței noastre.

„Ai dreptul să ierți vinovatul, dar nu să-i ierți și greșeala.” (N. Iorga) Pentru că, spune P. Syrus : „Cine trece cu vederea greșeala îndeamnă la fărădelege”.

„Prima pedeapsă a vinovatului este neputința de-a fi achitat de propria judecată.” (Iuvenal) De aceea Platon avea dreptate atunci cînd spunea că : „Pedeapsa se naște chiar în clipa în care se făptuiește păcatul”. La rîndul său, Michel de Montaigne făcea observația : „Răutatea își făurește chinuri împotriva-și”. Există, într-adevăr, ceva salvator în *alcătuirea omenească* : îi este dat „viciului” să se întrețină din plăcerea simțurilor, însă el nu poate scăpa de prezența unui martor nevăzut care, la început, pare adormit, dar care așteaptă un moment potrivit, pentru a lovi ca un „bici invizibil” – este „conștiința”, care ne descoperă propria vinovăție.

„Două lucruri educă tineretul : pedepsirea celor răi și răsplătirea celor buni.” (Licurg)
Aceasta, în condițiile unei societăți normale, unde „moralitatea” este respectată. Este știut însă că „Acolo unde este puterea, acolo-i dreptatea” (proverb). Egalitatea în fața legii continuă să fie, din păcate, un deziderat din cauza abuzurilor manifestate de cei puternici.

„Să cugeți mereu la cele prin care poți fi liniștit.” (P. Syrus) Recomandarea aceasta nu se impune numai prin înțelepciunea ei, ci și pentru motivul invocat de Solon : „Totdeauna vine, în cele din urmă, pedeapsa”.

Conformism, oportunism atitudinal

„Parvenitii sînt ca maimuțele, avînd aceeași dibăcie ca ele ; te uiți la ei de jos în sus, le admiți agilitatea la cățarat ; dar cînd ajung la culme, nu mai vezi decît părțile lor rușinoase.” (H. de Balzac) *Mediocritatea* ajunsă sus prin impostură lasă, pînă la urmă, să se vadă falsa onorabilitate a celui în cauză.

„Noi lăudăm ceea ce-i lăudat mai mult, decît ceea ce-i lăudabil.” (La Bruyère) De aceea se și ajunge, adesea, la situații de genul celei menționate de Mark Twain : „De regulă, este mai bine să meriți cinstea fără să o capeți, decît să te bucuri de ea fără să o meriți”.

„Conformismul sfîrșește aproape totdeauna prin complicitate.” (Octavian Paler)
Acest tăvălug al dezonoarei proprii este plastic surprins și în proverbul : „Cine cade în noroi, cu cît se zbate, cu atît se afundă mai mult”.

„Lumea e atît de tare ocupată cu aparența, încît prea puțin îi pasă de realitate.” (Johan Oxenstiern) Există și o altă explicație pentru tendința noastră de a ignora uneori realitatea : „Viața reală își pierde de atîtea ori fericirea, încît din cînd în cînd te simți îndemnat s-o mai înprospătezi prin lustrul ficțiunii” (J.W. Goethe).

Respectul față de sine – depreciere de sine, culpabilitate, umilință

„Datoria este necesitatea de a săvîrși o faptă din respect pentru legea morală.” (Immanuel Kant) Totuși, adevăratul „simț al datoriei” aparține celui care a învățat să se autoresponsabilizeze, adică, implicit, să se respecte pe sine. Susținem lucrul acesta deoarece se știe că sînt oameni care respectă „legea morală” doar din teamă, din obligație sau din simplă obișnuință.

„Nu i se face nedreptate celui care consimte la ea.” (Ulpian) Și invers : nu este o binefacere reală aceea făcută cuiva care nu o acceptă în forul său interior, deoarece știe bine că nu o merită. Se întîlnesc și situații cînd exigențele conștiinței proprii merg pînă acolo, încît unii oameni sînt gata să-și *denunțe* rude sau prieteni, numai pentru a restabili adevărul unei situații.

„Munca în grup e ideală : îți permite să dai vina pe altul.” (J. Finagle) Această reflecțiune nu poate fi decît o glumă pentru cel care înțelege să se respecte și să-și considere cu responsabilitate existența.

„Un caracter e firesc cînd se află în acord cu sine însuși.” (H. Taine) Însă acest fapt nu se poate realiza decît în condițiile respectului față de sine însuși : „Cîți se vor găsi oare, dacă ar fi siguri că nu sînt descoperiți și pedepsiți, să se poată stăpîni de la actele necinstite ?” (Cicero) ; „De multe ori lipsa de încredere pe care o ai în cinstea celorlalți izvorăște din îndoiala pe care o ai față de propria ta cinste” (Mihai Codreanu).

„Către respectul față de noi înșine ne îndrumă moralitatea ; la stima față de alții ne obligă educația.” (J.W. Goethe) Simțul moral trebuie să fie principala calitate a omului : „Cea mai mare rușine e cea pe care n-o vede nimeni ; rușinea de tine însuși” (N. Iorga).

„Onoarea, luată obiectiv, este opinia altora despre valoarea noastră, iar subiectiv – frica noastră de această opinie.” (A. Schopenhauer) Dacă totuși sîntem siguri de faptul că acțiunile noastre sînt în acord cu ceea ce spunem sau cu ceea ce gîndim, nu trebuie să ne fie teamă de opinia altora.

„Sînt două feluri de promisiuni sacre : cea făcută unui copil și cea făcută unui dușman.” (H. de Montherlant) Nici unul dintre aceștia nu trebuie să fie dezamăgit în așteptările sale față de noi : copilul, pentru că nu poate înțelege motivul nerespectării cuvîntului pe care i l-ai dat, dușmanul, pentru că nu oricine se poate bucura de *onoarea* de a-ți fi dușman, la un moment dat.

„Sîntem răspunzători pentru faptele noastre, ca răspuns la împrejurările pentru care noi nu sîntem răspunzători.” (Allan Massie) Cu cît vom fi mai răspunzători în prezent față de faptele noastre, cu atît vom reduce în viitor numărul situațiilor în care responsabilitatea altora va depinde de a noastră și, implicit, responsabilitatea noastră de a altora.

„Nimeni nu vă poate face să vă simțiți inferior fără consimțămîntul dumneavoastră.” (Eleanor Roosevelt) În general, sîntem programați genetic pentru a ne proteja imaginea de sine de agresiunea unor judecăți negative/denigratoare venite din partea unor semeni răuvoitori. Sînt totuși și persoane neîncrezătoare în ele însele, care dezvoltă un acut sentiment de inferioritate ori de cîte ori trebuie să intre într-o competiție de un anumit gen cu alții. Astfel de persoane își merită aprecierea lui Fernando de Rojas : „Nu este învins decît acela care o crede”.

„Omul nu poate controla împrejurările, dar își poate controla comportamentul.” (Benjamin Disraeli) Însă tocmai în acest fapt constă forța omului : cu cît un om este mai puternic în forul lui interior, cu atît influența împrejurărilor potrivnice asupra lui este mai slabă.

„Cine pierde onoarea nu mai are ce să piardă.” (P. Syrus) Cu siguranță, semenii ne acordă respectul în măsura în care noi înșine ni-l acordăm : „Lumea ne tratează așa cum vrem să fim tratați : urîm adevărul, ni se ascunde ; vrem să fim măguliți, sîntem măguliți ; ne place să fim înșelați, sîntem înșelați” (Blaise Pascal).

„Adesea am fost dojenit pentru săvîrșirea unor greșeli pe care cel care mă dojea nu avea tăria sau curajul de a le săvîrși el însuși.” (G.C. Lichtenberg) Firește că e mai ușor să găsim responsabilitatea în faptele altora, decît în ale noastre.

„Rar martori sînt ochii și urechile acelora care au sufletul needucat.” (Heraclit) În raport cu acești oameni, este evident că trebuie privită cu prudență opinia conform căreia simțurile redau întotdeauna într-un mod imparțial realitatea, doar ceea ce constată. „Percepția” poate fi silită, la un moment dat, să redea realitatea nu sub chipul ei adevărat, ci așa cum am dori noi să fie: „Niciodată – spune un proverb – oglinda n-a spus unei femei că e urită”.

„Nu puteți schimba ceea ce nu recunoașteți.” (Philip C. McGraw) „Recunoașterea” este un act psihologic complex, deoarece pretinde confruntarea curajoasă cu eul nostru autentic, adică cu acele credințe, dorințe și valori ale noastre care sînt cele mai intime. Altfel spus, recunoașterea exprimă un act de *sinceritate* în raport cu „sinele” nostru, care, atunci cînd este ironizat sau reprimat, se exprimă pe căi ocolite. Abuzurile din conduită, de orice fel ar fi ele, sînt rezultatul, de fapt, al reprimării brutale a unor dorințe sau trebuințe pe care la momentul respectiv le-am considerat ca normale/firești, însă pe care din diferite motive a trebuit să le reprimăm. Nu vom putea scăpa, prin urmare, de efectul acestor reprimări, decît dacă vom avea puterea de a recunoaște faptul că prin actul de reprimare am frustrat dreptul unor dorințe și trebuințe legitime de a se exprima, de a se împlini. Însă și reversul acestei situații este la fel de valabil: nu vom putea scăpa de remușcarea faptului că nu am reprimat la timp unele porniri instinctuale, nedemne, decît recunoscînd că ne-am lăsat *dominați* de ele.

„Nu te conving cu adevărat decît argumentele tale.” (N. Iorga) Este vital, prin urmare, să avem încredere în noi înșine: „Cel mai sigur mijloc de a nu reuși într-o cerere este să nu crezi în ea” (Nicolae Titulescu). Același lucru îl afirmă și Emil Cioran, în inegalabilu-i stil metaforic: „Dacă n-am reușit să ne înstelăm întunecimile, cum o să așteptăm aurora ființei noastre?”.

„Dacă o privighetoare își pierde penele cozii, poate spune: îmi rămîne darul cîntecului; dar dacă-l lipsești pe un păun de penele din coadă, oare ce-i mai rămîne?” (Luigi Pirandello) Nu ești învins în acea confruntare în care ai știut să-ți păstrezi *demnitatea*!

„Cine acceptă jignirile le merită.” (P. Corneille) Le merită pentru că acceptarea poate fi considerată ca un semn al lașității sau al lipsei de onoare. Poate fi însă și o excepție: „Există unele jigniri pe care trebuie să le ascundem, ca să nu ne compromitem onoarea” (Vauvenargues).

„A proceda în așa fel încît să te poată pedepsi alții pentru vina ta proprie nu este demn de un om.” (Rabindranath Tagore) Și Terențiu se întreabă : „Nu este oare o rușine să dai altora sfaturi, să fii înțelept în afară, dar să nu-ți poți sări ție însuși în ajutor ?”. Credem că acest gen de incapacitate ține, de fapt, de un anumit *nivel psihic* la care respectiva persoană și-a propus să trăiască, adică de un anumit gen de cerințe, de exigențe față de sine însuși. Este știut că un nivel ridicat al acestora pretinde o responsabilizare a trăirilor sufletești, fapt care echivalează cu o apropiere a lor de valorile de „adevăr”, de „bine” și de „frumos”.

Recunoștință – nerecunoștință, ingratitudine

„Totdeauna cel care a fost salvat e nerecunoscător din fire.” (Menandru) Credem totuși că generalizarea este forțată, deși se poate observa că este destul de cuprinzătoare categoria celor care, din orgoliu, nu recunosc binele care li s-a făcut, simțindu-se parcă rușinați că acest bine i-a îndatorat față de alții. Nu se gîndesc la faptul că, făcînd, la rîndul lor, un bine altora, aceștia s-ar simți și ei îndatorați să-l întoarcă, și în felul acesta nimeni n-ar fi în avantaj sau în dezavantaj, unul față de altul.

„Recunoștința este înainte de toate o datorie către *tine*.” (N. Iorga) De fapt, „recunoștința” este expresia măsurii în care te respecti în forul tău interior, deoarece poți, de exemplu, să-ți exprimi îndatorarea pentru ajutorul de moment al cuiva, deși știi că acesta nu-ți împărtășește de obicei opiniile, ba chiar îți este un oponent constant.

„Cu un merit mare și cu o modestie și mai mare poți rămîne mult timp ignorat.” (La Bruyère) Firește, din cauza *invidiei* : „Uneori e primejdios să ai prea mult merit ; căci întunecînd pe acela al altora, îți faci dușmani ascunși și neîmpăcați” (Johan Oxenstiern).

„Unii oameni sînt celebri, iar alții merită să fie.” (G.E. Lessing) În mod paradoxal, le este mai ușor oamenilor să stabilească criteriile în funcție de care trebuie apreciate valorile, decît să vegheze ca aceste criterii să fie *respectate*, pentru a nu se ajunge la o falsă ierarhie socială a valorilor !

„Nerecunoștința este copilul legitim al binefacerii.” (M. Sadoveanu) Acest paradox se explică prin faptul că „binefacerea” de care ai avut parte la un moment dat, cu cât este mai mare, cu atât îți înfringe orgoliul de a te vedea *dependent* de cel care ți-a făcut-o : „Necesitatea de a fi recunoscători ne cam tulbură recunoștința. Răpește oarecum recunoștinței bucuria. Sîntem înclinați să devenim susceptibili față de cel ce ne obligă să-i fim recunoscători, prin faptul că întrebuițează în avantajul lui starea de constrîngere în care ne aflăm” (Th. Mann).

Sentimentul libertății umane

Libertatea este piatra de încercare a conștiinței omului, deoarece „libertatea” înseamnă a avea/a dovedi *răspundere*, și nu a face ceea ce vrei : „Libertatea vă conferă facultatea de a alege între bine și rău, adică între datorie și egoism. Educația însă este aceea care vă învață să faceți alegerea” (G. Mazzini).

„Nimeni nu e liber, dacă-i sclavul corpului.” (L.A. Seneca) Sentimentul libertății nu se poate constitui decît prin conștiința necesității de a realiza unele *înfrînări*.

„Unde e multă libertate, acolo vom găsi și mult adevăr.” (Vasile Conta) Pentru că „adevărul” nu poate ieși la lumină decît din confruntarea liberă/necenzurată de opinii, de idei : „Libertatea e bunul care ne îngăduie să ne bucurăm de celelalte bunuri” (Montesquieu).

„Poți trăi într-o adevărată libertate/ Și totuși să nu fii liber.” (J.W. Goethe) Se împlinște atunci cînd devii *rob*ul propriilor prejudecăți sau interese meschine, care vor teroriza elanurile de libertate ale „gîndirii”.

„Nu poate exista act moral, dacă el nu este liber.” (L.A. Seneca) Tot marele filosof ne dă și explicația : „Nu există act moral săvîrșit de cineva împotriva voinței sale sau constrîns. Orice act moral este un act voluntar. Dacă este însoțit de silă, ceartă, șovăială sau teamă, își pierde tot ce-i mai bun într-însul : mulțumirea de sine”. Totuși, se impune observația : a te putea abține să faci „răul” nu înseamnă neapărat că ești în stare să fii,

în același timp, și bun sau generos. Sînt revelatoare în acest sens vorbele lui Ovidiu: „Ai comis păcatul cînd te-ai oprit să-l faci numai pentru că nu este permis”.

„A vrea să fii liber înseamnă a vrea să fii tu însuși.” (Emil Cioran) Adică să te eliberezi tot mai mult din chingile determinismului biologic al „Sinelui” (ca instanță primară determinantă, în viziunea lui S. Freud) și să-ți orientezi energiile primare/instinctuale spre obținerea unei *identități psihologice* reale, respectiv spre un plan conștient, capabil nu numai de realizarea unei autonomii psihice, ci și de configurarea unui *scop valoric* al vieții, al existenței. Acest scop valoric va acționa ca o adevărată instanță psihică de *control* și *cenzură* morală a propriei conduite.

„Libertatea omului e partea divină din el.” (Petre Țuțea) Desigur, nu este vorba de acea libertate absolută, de acea independență *totală* față de „necesitatea” și „cauzalitatea” obiectivă, adică de a formula decizii după bunul plac. „Libertatea” este o problemă de „adevăr” și „dreptate”, adică de *responsabilitate morală* față de sine și față de alții. În acest sens, Amiel spunea că ești liber cu adevărat doar în măsura în care „nu te lași înșelat de sine, de prejudecățile, instinctele și firea ta”. La rîndul său, Montaigne preciza faptul că adevărata libertate înseamnă să ai o mare putere asupra propriei ființe, deoarece, înainte de a fi un privilegiu, libertatea este pentru om „o probă de stăpînire de sine, de cunoaștere a lumii și a propriei ființe, de conectare la cel mai înalt nivel al valorilor și de promovare a acestor valori. Individul conștient își ia în stăpînire propriile facultăți psihice, realizînd o *unitate* a cunoașterii, acțiunii și vieții”.

„Toți sîntem robii legilor, ca să putem trăi liber.” (Cicero) Numai acea „libertate” ne poate înălța sufletește care admite *constrîngerile morale*: altfel, libertatea voinței proprii poate alege, de exemplu, numai răul în viață. Spre un astfel de sens tinde și reflecțiunea lui J.-P. Sartre: „Nu faci ceea ce vrei și totuși ești răspunzător de ceea ce ești: iată adevărul”.

„Caracteristica libertății este dreptul de a vorbi deschis, însă e greu de cunoscut momentul oportun.” (Democrit) Poate pentru că e greu să cunoști *măsura* atunci cînd te știi liber: „Cu cît sîntem mai liberi, cu atît vrem să fim mai liberi” (J.W. Goethe).

„Libertatea nu este un drept, ci o obligație.” (N.A. Berdiaev) „Libertatea” este principala condiție pentru dezvoltarea spirituală a omului, însă nu orice fel de libertate,

ci doar aceea pentru care ne putem asuma *răspunderea* : „Libertatea absolută își bate joc de dreptate. Dreptatea absolută neagă libertatea. Pentru a fi fecunde, cele două noțiuni trebuie să-și afle una într-alta limitele” (A. Camus); „Oricui îi este îngăduit să facă ce vrea, cu condiția să nu ajungă în conflict cu aceeași libertate a altui om” (H. Spencer); „Libertatea individuală trebuie să aibă limite în libertatea celorlalți” (Alexandru A. Philippide).

Autocontrolul conduitei : răbdare, amânare, renunțare – excесе ale dorințelor și ale trăirilor, personalitate impulsivă, primară

„Amânarea este hoțul care îți fură vremea.” (S.W. Maugham) La rîndul său, Liviu Rebreanu spune : „Credințele și hotărârile se macină dacă le cîntărești prea mult”. Așadar, „Dacă vei fi stăpîn pe ziua de azi, vei depinde mai puțin de ziua de mîine” (L.A. Seneca).

„Cînd se mînie, omul se află în afara trupului său.” (P. Syrus) Evident, în afara trupului spiritual, unde „înfrînarea” se luptă mereu cu „incitarea”.

„Cel care n-a știut niciodată să se limiteze n-a știut niciodată să admire.” (J. Renard) Sîntem aici în fața unui punct de vedere *intelectual* cu privire la „sentimentul admirației”, considerat un atribut al profunzimii cunoașterii, și nu al entuziasmarilor facile. Totuși, nu putem nega și posibilitatea unei apariții *spontane* a stării de admirație, ca expresie a unei *impresionări* determinate de calitățile estetice sau morale deosebite ale unor oameni ori situații de viață.

„Muritorii nu se satură nicicînd de succes.” (Eschil) Explicația nu se află numai în „vanitate” sau în „lăcomie”, ci și în tendința involuntară a omului de a repeta sau perpetua o stare de mulțumire : „E greu să cunoști măsura, cînd îți merge bine” (Theognis).

„Capacitatea de renunțare constituie singurul criteriu al progresului spiritual.” (Emil Cioran) În mod paradoxal, prin efortul renunțării nu te condamni la inacțiune, ci dimpotrivă : știind să te eliberezi (să te despovărezi) de anumite tendințe sau înclinații negative, îți pregătești sufletul pentru a trăi *tensiunea* unor aspirații superioare.

„Corupția vine totdeauna odată cu bogăția.” (H. de Balzac) Pentru că în „bogăție” averea devine mai prețioasă decît „onoarea” și, uneori, chiar decît viața!

„Faptul că sîntem conștienți de forțele noastre le sporește.” (Vauvenargues) Însă se impune observația : uneori putem, printr-o supramotivare, să trezim forțele noastre mai mult decît ar trebui!

„Tot atîtea vicii izvorăsc și cînd nu ne cinstim îndeajuns și cînd ne cinstim din cale-afară.” (Ch. Montesquieu) „Bunul-simț”, ca expresie a măsurii, are calitatea de a ține în echilibru sub- și supraestimarea.

„Beția nu e altceva decît o nebunie voluntară.” (L.A. Seneca) De necrezut cîtă înconștiență poate dovedi omul în raport cu el însuși!... „O, Dumnezeule! Să pună oamenii un dușman în gura lor, ca să le fure mintea! Să ne transformăm cu bucurie, chef, plăcere și aplauze în animale!” (W. Shakespeare).

„Dacă vrei să faci pe cineva bogat, nu-i spori averea, ci ia-i din dorințe.” (Epicur) „Mai presus de realizarea tuturor dorințelor este renunțarea la ele.” (*Mahābhārata*) „Dacă vrei să fii fericit, roagă pe zei să nu ți se realizeze ceva din cele dorite.” (L.A. Seneca) Recomandările acestea, cu aspect paradoxal, sînt demne de reținut, deoarece este știut că „dorințele” au o psihologie a lor, care este greu de stăpînit, pericolozitatea lor constînd în faptul că, pe măsură ce le satisfaci, te prind tot mai mult în jocul lor prin promisiunile pe care le cuprind. Altfel spus, orice dorință se pretează la a forma o dependență/sclavie, pe măsură ce o îplinești : „Cel care are o sută dorește o mie ; cel care posedă o mie dorește o sută de mii ; cel care-i stăpîn pe o sută de mii vrea să fie domn ; cel care-i pe tron năzuiește la cer” (*Pañcatantra*). Nu mai puțin ilustrative sînt proverbele populare : „Avarului îi lipsește tot atît de mult ceea ce are, ca și sărmanului ceea ce nu are” ; „În pahar se înecă mai mulți decît în mare” ; „Ambiția îmbată la fel ca vinul” ; „Lăcomia este o sclavie veșnică” etc.

„Cel mai rău conducător este acela care nu se poate conduce pe sine însuși.” (Cato) Despre cel incapabil de a se conduce pe el însuși Baruch Spinoza spunea : „Numesc sclavie neputința omului de a-și potoli și de a-și înfrîna afectele ; căci omul supus

afectelor nu mai este stăpîn pe sine, ci este stăpînit de soartă, cu atîta putere, încît adesea este constrîns, deși vede binele, să urmeze totuși răul”.

„Rațiunea necorectată de instincte e la fel de rea ca și instinctul necorectat de rațiune.” (S. Butler) Îmbinarea dintre aceste două planuri sufletești alcătuiește, de fapt, *omenescul*. Separarea lor categorică, așa cum o întîlnim în unele situații psihopatologice, duce fie spre o existență aridă, excesiv de abstractizată (și implicit dezumanizantă), fie spre una afectivizată, dominată de afecte și de tendințe biologice primare.

„Leacul pentru orice durere este răbdarea.” (P. Syrus) Bineînțeles, nu numai pentru faptul că trecerea timpului atenuează durerea, ci și pentru că *schimbă* totodată semnificațiile noastre asupra evenimentelor trăite pînă atunci, deoarece „timpul” ne desprinde treptat de impresiile directe ale unui eveniment, facilitînd astfel evaluarea lui „de la distanță” și, implicit, realizarea unei aprecieri obiective.

„Cel care nu vrea cînd poate nu va mai putea cînd va dori.” (Napoleon Bonaparte) La fel se întîmplă și cînd trebuie să spunem „adevărul”: nespunîndu-l cînd am putea, nu-l vom putea impune cînd am dori, deoarece nu vom mai fi credibili.

„Nimic prea mult.” (Terențiu) Calea de mijloc e cea mai bună, deoarece cultivă un *simț al măsurii* în toate: „Destul ajunge și prea mult strică”; „Nu te-ntinde pe cît n-ai, ci te-ntinde pe cît ai”; „Cine vrea tot pierde tot” (proverbe). La rîndul său, Democrit spunea: „Cînd cineva depășește măsura, lucrurile cele mai plăcute devin cele mai nesuferite”.

„Lipsa de dorință e cea mai mare bogăție.” (L.A. Seneca) Afirmația aceasta surprinde, deoarece întreaga „cunoaștere” ar suferi dacă nu ar exista dorință/motivație. Totuși – așa cum arată Emil Cioran – psihologia „dorinței” este dramatică prin ea însăși: „Dorința neîmplinită e suferință, nu e plăcere decît în timpul împlinirii ei și e dezamăgire odată împlinită”.

„Răbdarea este arta de a spera.” (Vauvenargues) Deși are calitatea de a acorda șanse, „răbdarea” nu trebuie totuși prelungită prea mult, pentru a nu deveni ridicolă; la fel, încrezîndu-te doar în ea, îți pierzi facultatea de a mai acționa, iar uneori îți induce *resemnarea*.

Frumosul și urîtul

„Orice lucru are frumusețea lui, dar nu oricine o vede.” (Confucius) Atunci cînd, de exemplu, vrem să sesizăm frumosul din individualitatea psihologică umană, nu reușim în absența unei nevoi interioare de un frumos moral, de un frumos spiritual, care să ne înalțe sufletește, să ne înobileze; *mizantropul* nu poate face acest lucru.

„Frumusețea unui sentiment se măsoară prin sacrificiul pe care ești gata să-l faci pentru el.” (J. Galsworthy) Toți ne luptăm, de exemplu, pentru „adevăr”, cînd prin aflarea lui ne cîștigăm (sau ne recîștigăm) un drept, însă nu întotdeauna facem același lucru și în beneficiul altora. De aceea Immanuel Kant a considerat că „Frumosul e simbolul binelui moral”.

„Cei prea frumoși și cei prea urîți nu țin oglindă în casă.” (N. Iorga) Și pentru unul, și pentru celălalt, „oglinda” este o *distrugătoare* a imaginii de sine: pentru primii ar arăta erodările inevitabile ale frumuseții pe care timpul le aduce, însă pe care ei nu ar vrea să le accepte; pentru ceilalți, oglinda ar duce la o suprasaturație de informație defavorabilă cu privire la sine.

„Nu poate fi frumos, decît ce este grav.” (A.P. Cehov) Într-adevăr, indiferent de ce ipostază ar îmbrăca – de exemplu, cea a structurilor armonioase din natură, a unor însușiri sufletești elevate sau cea a perfecțiunii din unele opere artistice –, „frumosul” ni se impune prin *solemnitatea* lui interioară, prin *măreția* lui intrinsecă.

„Frumoasă nu e în primul rînd frumusețea, ci frumusețea atinsă de nefrumusețe.” (Lucian Blaga) Pentru a ieși în evidență, „frumosul” are nevoie de contraste: „Ceea ce nu e puțin diform are aerul banal, de unde reiese că neregularitatea, adică neprevăzutul, surpriza, uimirea sînt o parte esențială și caracteristică a frumuseții” (Charles Baudelaire).

„Adevărul cuprinde numai idei, pe cînd frumosul cuprinde idei manifestate în materie sensibilă.” (Titu Maiorescu) La rîndul său, Friedrich Schiller menționează faptul că adevărul e pentru înțelepți, pe cînd frumusețea e pentru o inimă ce simte: „Prin acțiunea frumuseții este înapoiat omul spiritual către materie și redat lumii simțurilor”.

Valoarea artei, a esteticului în viața omului. Sensibilitatea artistică

Ce este arta? La această pretențioasă întrebare răspund, de obicei, esteticienii, însă cel mai avizat răspuns credem că nu-l pot da decât artiștii înșiși: „Arta constă în a clădi un palat pe un vîrf de ac” (H. de Balzac). Pentru Nikolai Berdiaev, „arta” trebuie să ia exemplul naturii: să fie *pură*, liberă de orice imixtiuni ale *profanului*, ceea ce nu se întîmplă însă, din păcate, astăzi, cînd produsul creației artistice tinde să ia tot mai mult un aspect *barbar, necultural*: „În epoca noastră frămîntată, plină de căutări, epocă de tranziție, neîntrupată și nedesăvîrșită, spiritul muzicii domină asupra spiritului plasticii. Epoca noastră este cel mai puțin arhitecturală și cel mai puțin sculpturală dintre toate epocile istoriei universale. Viața noastră este neplastică, este fără chip, spiritul nostru nu se întrupează în imagini ale frumuseții. În pictură se produce o dematerializare, o dezincarnare. Arhitectura a pierit cu totul, iar sculptura a devenit nesculpturală”.

„Arta adevărată nu poate fi descrisă sau imitată.” (Auguste Renoir) Pentru că acea clipă de emoție inspirată este unică, irepetabilă. Nici măcar artistul în cauză nu o poate reproduce în autenticitatea ei inițială.

„Trebuie, în fiecare zi, ascultat un cîntec și citită o poezie.” (J.W. Goethe) Explicația o găsim la W. Shakespeare: „Cel ce n-are muzică în sine, cel pe care nu-l mișcă armonia suavă a tonurilor e cîmp pentru trădare, furt și perfidie: inteligența lui e mohorîtă ca noaptea, năzuințele lui sumbre ca Erebul. Nu te încrede în asemenea om!”

„Nu cunosc nimic mai greșit decît a traduce pe un poet cuvînt cu cuvînt.” (Voltaire) Tot Voltaire dă și explicația: „Poezia e muzica sufletului... trebuie s-o auzi ca s-o judeci”. Cu certitudine, unicitatea emoției interioare nu poate fi tradusă: „Nu-i de ajuns să cureți arborele de crengi uscate, ca să înflorească; mai trebuie să se amestece și primăvara” (Saint-Exupéry).

Credem că cel mai frumos omagiu pe care l-a adus cineva „muzicii” este cel al lui Emil Cioran: „De n-am fi avut suflet, ni l-ar fi creat muzica”.

„O viață nu-ți ajunge ca să cunoști o singură clipă.” (Claude Monet) Se știe că pictorii impresionisti au fost fascinați de caracterul irepetabil al „clipei”, care surprinde, de fiecare dată, natura într-o altă expresivitate a ei. Monet voia „să prindă” în tablourile sale tocmai această unicitate a realității naturii, care n-ar trebui să-i pretindă altceva ochiului artistului decât să redea impresia primă, în toată bogăția și intensitatea expresivității ei. Pentru aceasta, pictorii impresionisti au aprofundat studiul în aer liber și nuanțele culorilor (ale luminii în special), fiind numiți din acest motiv „pictori naturaliști”. Însă chiar și un ochi hipersensibil, cum a fost cel al lui Claude Monet, se simțea mereu în urmă cu un pas în încercarea de a surprinde și reda întreaga naturalețe a expresivității unei clipe, de unde și exclamația lui că nu-ți ajunge o viață pentru a reda plenitudinea emoției estetice determinate de prima impresie.

Rîsul/Comicul, gluma, spiritualul – plînsul, tragicul

„Psihiatrul este cel care îți pune o groază de întrebări costisitoare pe care le auzi gratis acasă din gura soției.” (Sam Bardell) Cu deosebirea totuși că psihiatrul așteaptă alt gen de răspunsuri, decât soția...

„O glumă n-a cîștigat niciodată un dușman, dar a pierdut, adesea, un prieten.” (Th. Fuller) Mînuirea „glumei” pretinde *talent*, deoarece, prin ironia pe care o cuprinde, ea expune defectele altora: „Sînt mulți care fac glume deocheate și încă și mai mulți care ponegresc sau iau peste picior; dar delicați sînt puțini. Ca să glumești cu grație și să găsești vorbe de duh fericite în legătură cu lucrurile cele mai mărunte, trebuie multă abilitate, multă politețe și chiar mult talent” (La Bruyère).

„Spiritul este singurul lucru pe care îl găsești cu atît mai puțin, cu cît îl cauți mai mult.” (F. Hobbel) Poate pentru că a fi spiritual înseamnă a fi, în primul rînd, *natural* în observații și în judecăți: cu cît vrei, de exemplu, să fii mai ironic, cu atît ironia își pierde din farmec și devine artificială.

„Simțul comun nu poate lua proporții geniale decât sub forma umorului.” (Lucian Blaga) Ne este dat totuși să vedem, uneori, performanțe deosebite și la nivelul „bunului-simț”.

„Ironia este veselia reflecției și bucuria înțelepciunii.” (A. France) Dar, culmea ironiei, ne place s-o folosim mai mult la adresa altora, decât la a noastră! ...: „Ironia este felul cel mai rafinat de a expune defectele altora” (John Locke). A căuta însă partea ridicolă a lucrurilor care te privesc are o virtute curativă: „A te ironiza pe tine însuși înseamnă a te feri de boala stupidă a amorului propriu exagerat...” (George Sand).

„Nu trebuie să riscăm să glumim decât cu oameni politicoși sau deștepți.” (La Bruyère) Numai prin aceste două calități putem înfringe, pe moment cel puțin, sensibilitatea propriului orgoliu, rănit de ironia cuprinsă într-o reușită vorbă de duh. Andrei Pleșu consideră că „umorul” ar trebui să fie o componentă esențială și totodată frecventă a condiției umane: „Într-o atmosferă de bună dispoziție – nu de veselie isterică sau de chicoteală infantilă – omul este și tolerant, și creativ. De aceea, cred că umorul este una dintre cele mai prețioase stări lăuntrice pe care poți să le ai”.

Datorăm lui La Bruyère o subtilă explicație a faptului că la teatru te jenezi să plîngi, dar nu ți-e rușine să rizi: „Orgoliul/mîndria ne face – spune La Bruyère – să nu lăsăm să se vadă că prin plîns ne lăsăm subjugati de subiect și de autor; în schimb, prin ris dovedești că-ți păstrezi libertatea de spirit, că te-ai lăsat mai puțin sedus de o ficțiune teatrală”. Într-adevăr, „risul” – mai ales cel ironic sau cel compătimitor – este mai apropiat de o participare intelectuală din partea noastră, decât „plînsul”, care exprimă o implicare mai ales emoțională.

„Întotdeauna, disputele cele mai grave s-au născut din glume.” (B. Gracián) Trebuie multă îndemînare în folosirea glumelor, deoarece nimic altceva nu sensibilizează mai mult vanitatea cuiva, ca *ironia*: „Înainte de a glumi, trebuie să știi pînă la ce punct poate să-ți fie suportată gluma de dispoziția celui pe care îl privește” (*idem*).

**Paranoia (sau maladiile autoestimării) –
modestie, moderație, simțul măsurii**

„E probabil că omul acesta e un mare ignorant, fiindcă știe să răspundă la toate întrebările.” (Voltaire) Aceasta nu poate fi decât expresia unei tendințe paranoice, deoarece se știe că, în realitate, cu cît îți multiplici informațiile, într-un domeniu sau altul, cu atît întrebările se înmulțesc, iar îndoielile sporesc.

„Cînd te dăruiești, primești mai mult decît dai. Căci nu erai nimic și începi să te împlinești.” (Saint-Exupéry) Desigur, te îmbogățești în plan sufletesc atunci cînd dăruiești, pentru că astfel îți dezvolti tot mai mult disponibilitatea de a ajuta.

„Nu există decît un mod de a fi ceva mai puțin egoist decît ceilalți : acela de a-ți mărturisi egoismul.” (J. Renard) La fel și în atitudinea noastră față de „rău” : rușinîndu-ne de nedreptatea de moment pe care am comis-o față de cineva, ne micșorăm disponibilitatea de a o repeta în viitor.

„Mai bine te zugrăvește ce ai cerut, decît ce ai dat.” (N. Iorga) Pentru că cei mai mulți dintre noi doresc „binele” într-o măsură mai mare pentru ei înșiși, decît pentru alții.

„De mii de ani găina nu bagă de seamă că lăudăroșenia ei te face să-i găsești oul.” (N. Iorga) Același lucru îl pățește și „îngîmfatul”, însă în sens invers : ne atrage atenția asupra defectelor lui.

Una dintre frumusețile „științei psihologiei” constă în numeroasele alternative explicative pe care le oferă. Iată un exemplu, referitor la „generozitate”, care devine o atitudine interesantă atunci cînd știm să-i sesizăm diferitele motivații : „Ceea ce numim generozitate nu este, de cele mai multe ori, decît vanitatea de a da, care ne place mai mult decît ceea ce dăm” (La Rochefoucauld). Același mare filosof al moralei remarcă : „Deplîngem adesea nenorocirile dușmanilor noștri mai mult din orgoliu, decît din bunătate ; le dăm dovezi de compasiune pentru a-i face să simtă că le sîntem superiori”.

„Plăcerea de a critica ne-o răpește pe aceea de a fi încîntat de atîtea lucruri frumoase.” (La Bruyère) Este adevărat, însă „frumosul” se conturează mai bine și ajungi să-l prețuiești mai mult atunci cînd îl opui urîtului, falsului, artificialului. Reflecțiunea lui La Bruyère ridiculizează spiritul nerealist al paranoicului, a cărui vanitate exagerată îl face să fie în contradicție cu tot ceea ce-l înconjoară și să nu se bucure de nimic altceva, decît de propriile argumentații.

Fericire (împlinire sufletească) – nefericire

„Fericirea are uneori o doză de prostie.” (P. Syrus) Ca, de exemplu, atunci cînd credem că „starea de fericire” ar putea dura o veșnicie, dar ea este în realitate o stare tranzitorie, de moment. De fapt, starea de fericire se constituie în funcție de *ideea* pe care o are fiecare despre „fericire”. De aceea, Aristotel a spus : „Fericirea este a celor care-și sînt singuri de ajutor”. Adică fericirea s-o cauți în tine însuși, în satisfacția de a vedea, de exemplu, că poți să faci bine lucrurile de peste zi, că poți să-ți îndeplinești obiectivele propuse, și nu în laudele celor din jur, care doar rareori sînt sincere, deoarece omul nu poate să nu resimtă în sufletul său o *invidie* față de succesele obținute de alții.

„Cel puțin jumătate din necazuri ni le facem singuri.” (La Bruyère) Și mai categoric este Epicur : „Omul e nefericit numai din cauza lui”. Iată doar unul dintre motive, pe care ni-l prezintă Vauvenargues : „Oricît bine am face oamenii, sînt nemulțumiți, crezînd că niciodată nu le facem atît cît merită”.

„A fi fericit înseamnă a fi depășit neliniștea fericirii.” (M. Maeterlinck) În proverbe, înțelepciunea populară face și ea referire la același lucru : „A fi liniștit e mai bine decît a fi fericit”. Firește că starea de liniște sufletească nu cuprinde ambițiile și vanitățile pe care le presupune adesea obținerea stării de fericire sau dorința de întreținere a acesteia. La aceeași stare de liniște face apel și poetul Serghei Esenin :

„Cînd te bîntuie tristețea,
cînd pierzi toate,
cînd te doare,
cînd te-nșfacă greul vieții,
sub furtuni, sub ani, sub vînt -
să te-arăți tăcut și simplu,
să zîmbești cu nepăsare,
e cea mai înaltă artă
dintre cîte-s pe pămînt”.

„Oricine crede că viața sa proprie sau aceea a semenilor săi nu are *semnificație* nu este numai nefericit, ci chiar nevrednic de a trăi.” (A. Einstein) Cei care nu pot realiza sentimentul valorii „vieții” nu-și dau seama că *semnificația* vieții se configurează în scopurile care ne animă : „Viața individului își dobîndește sensul prin participarea la o realitate umană generală, și anume la una care indică sensul de dezvoltare al omenirii” (Tudor Vianu).

„Cei mai mulți confundă fericirea cu mijloacele ei, averea fiind, după dinșii, cel mai grăitor element al fericirii.” (H. de Balzac) Însă orice mijloc, fără virtute, duce *la abuz*, la o exacerbare a puterii lui.

„Cea dintîi condiție a fericirii este înțelepciunea.” (Sofocle) Probabil pentru că „înțelepciunea” este singura care te face să realizezi că nimeni nu poate fi fericit „în toate” sau că nimeni nu poate fi „tot timpul” fericit.

„O fericire bazată pe nedreptate nu e sigură.” (Menandru) Un exemplu literar de neuitat este cel al lui Raskolnikov, prin a cărui existență dramatică F.M. Dostoievski ne convinge că nimeni nu poate deveni fericit pe seama *nefericirii* altuia.

„Sînt oameni care trăiesc fericiți fără s-o știe.” (Vauvenargues) Paradoxul afirmației constă în faptul că ai șanse mai mari să fii fericit atunci cînd *nu ești obsedat* de ideea de a deveni fericit!

„Ceea ce sîntem contribuie mai mult la fericirea noastră, decît ceea ce avem.” (A. Schopenhauer) Pentru că, de exemplu, la ce ar folosi să avem mari bogății, dacă am ajunge să ne simțim în suflet răi, plini de păcat? !... Altfel spus, dacă nu vom trăi și pentru sufletul nostru, atunci cum vom ști, printre altele, ce înseamnă binefacerile „prieteniei” sau ale „iubirii”?...

„Fericirea și dorința nu pot conviețui. Fericirea nu constă în a agonisi și a te bucura, ci în a nu dori, căci ea constă în a fi liber.” (Epictet) Bineînțeles că „dorința”, prin natura ei, *te înlănțuie*, te supune obiectului spre care ea năzuiește cu înfrigurare. Trebuie să precizăm însă că atunci cînd dorințele vizează scopuri spirituale, se obține un progres sufletesc.

„Adevăratele paradisuri sînt paradisurile pe care le-ai pierdut.” (M. Proust) Niciodată o fericire ipotetică, oricît de promițătoare ar fi ea, nu poate egala în simțire chiar și cea mai modestă dintre dorințele pe care am avut șansa să ni le *împlinim*.

„După Epicur, două sînt bunurile din care-i alcătuită fericirea supremă : un corp lipsit de durere și un suflet netulburat.” (L.A. Seneca) În legătură cu cel de-al doilea aspect, marele moralist francez La Rochefoucauld observa : „Noi ne zburcăm nu atît ca să devenim fericiți, cît mai ales pentru a face să se creadă că sîntem”. În același context, La Bruyère remarcă sarcastic : „Noi căutăm fericirea în afara noastră și în părerea oamenilor, pe care-i știm lingușitori, nesinceri, nedrepti, plini de invidie, de toane și de idei preconcepute ; ce ciudat ! ”.

„Nimeni nu-i fericit din toate punctele de vedere.” (Horațiu) Explicația este legată de o limită a psihologiei umane : „Același om nu poate să știe totul ; fiecare e înzestrat cu alt dar” (Euripide).

„Niciodată nu va fi fericit cel pe care îl va chinui fericirea altuia.” (L.A. Seneca) Cel mai dezonorant rău pe care omul și-l poate face este cel provenit dintr-o *inconștiență* față de sine : „Acela care săvîrșește o nedreptate își face rău lui însuși, pentru că devine rău” (Marc Aureliu).

„Fericirea este un lucru neliniștit chiar pentru ea.” (P. Syrus) Dacă nu din alt motiv, măcar pentru faptul că stîrnește *numeroase invidii*. Apoi, pentru că nu este om fericit care să poată evita momentul cînd va trebui să alterneze starea de fericire cu nefericirea – fericire veșnică nu există ! ... :

„Căci a iubi fără să speri
De-a fi iubit vreodată :
E semnul vecinicei dureri
Ce cerul ți-l arată”

(M. Eminescu, „Și oare tot n-ați înțeles...”).

„Unii caută fericirea în autoritate, alții în situație, alții în voluptăți.” (Blaise Pascal) Nu putem fi decît de acord cu poziția lui Voltaire, atunci cînd spune : „Nu condiția noastră, ci calitatea sufletului nostru ne face fericiți”, sau cu cea a lui J. Joubert : „În componența fiecărei fericiri intră ideea de a o fi meritat”.

„Fericit este acela a cărui nenorocire ajunge a fi de ceilalți privită cu pizmuire.” (M. de Cervantes) Observația aceasta este pertinentă, pentru că nu oricine se poate lăuda, de exemplu, cu un spirit incoruptibil al dreptății (care, se știe, dincolo de invidii, produce atâtea resentimente și chiar dușmăanii față de cel care-l deține!).

„Fericirea are nenorocirea să pară ceva absolut.” (H. de Balzac) În realitate, „fericirea” este relativă, deoarece o trăim după *cît sîntem de înclinați* să vedem într-un necaz și o parte de bucurie, iar într-un succes o notă de neîmplinire...

„Nimeni nu este fericit decît dacă este cîstit.” (Sfîntul Augustin) Fericiți nu pot fi decît cei care nu resimt o rușine de sine în intenția de a face rău altora. Aceștia sînt „psihopații”, care n-au capacitatea remușcării și, strîns legată de ea, puterea de a-și trezi la viață propria conștiință, pentru a se ridica din josnicia egoismului lor agresiv.

„Adevărata fericire ar fi să ne amintim de prezent.” (J. Renard) Recomandarea este utilă, deoarece sînt oameni care nu știu să se bucure de darurile „prezentului”, legîndu-și toate speranțele de o fericire iluzorie din viitor. Poate de aceea copiii sînt fericiți, fiindcă știu să se *bucure de prezent*, trecutul și viitorul nefiind o preocupare pentru ei.

„În componența oricărei fericiri intră ideea de a o fi meritat.” (J. Joubert) Un punct de vedere asemănător întîlnim și la Palacio Valdés: „Viața nu ne-a fost dăruită pentru a fi fericiți, ci pentru a merita să fim”. Merităm fericirea în măsura în care facem din sufletul nostru un act de *creativitate morală*: de exemplu, de mărinimie, de iertare, de renunțare la propriul bine pentru binele celor din jurul nostru. Se impune totuși o observație: unii oameni sînt într-atît de exigenți cu ei înșiși, încît sînt permanent nefericiți! Prin urmare, trebuie *să-i învățăm* să fie fericiți, înțelegînd că: „Fiecare scop atins este un moment de fericire” (A. de Rivarol).

„În fericirea altora caut fericirea mea.” (P. Corneille) Mai mult chiar, „fericirea” vine uneori pe căi *paradoxe*: îți asiguri o stare de mulțumire sufletească atunci cînd

vezi că poți *resimți* nenorocirea altuia, când poți lua parte la necazurile și greutatea altuia; în astfel de împrejurări, fericirea se naște din nefericire: din *trăirea* nefericirii altuia!

„Dacă n-ar exista fericirea altora, nu ne-am sinchisi de nefericirea noastră.” (Marin Preda) Egoismul este, se pare, dușmanul principal al obținerii fericirii: „Dacă am voi să fim fericiți, lucrul ar fi lesne de îndeplinit; voim însă să fim mai fericiți decât alții, și aceasta este greu, căci îi credem mult mai fericiți decât sînt ei cu adevărat” (Ch. de Montesquieu). Dar cum am putea totuși obține fericirea? „Leacul stă – spune G.B. Shaw – în ocupație, căci ocupația înseamnă preocupare; iar omul preocupat nu este nici fericit, nici nefericit, ci pur și simplu viu și activ, ceea ce este mai plăcut decât orice fericire”.

Sensul vieții. Nevoia de ideal

„Nu există rai, dar trebuie să ne străduim a merita să existe unul.” (J. Renard) Pentru aceasta trebuie să avem însă demnitatea de a *ne depăși* pe noi înșine: „Viața – spune Saint-Exupéry – nu are sens decât dacă o schimbi puțin câte puțin... Pare-se că perfecțiunea e atinsă nu atunci când nu mai este nimic de adăugat, ci când nu mai este nimic de înlăturat”.

„Omul nu-i decât măsura unui drum de împlinit.” (Lucian Blaga) Un punct de vedere similar întîlnim la K. Jaspers: „Omul nu este o existență dată închisă, care numai se repetă prin generații, nici o existență luminată care se revelează ca atare... omul nu este, omul devine”.

„Cred cu plăcere într-o cauză ai cărei martori se lasă uciși pentru ea.” (Blaise Pascal) Toți marii martiri de conștiință din istoria umanității și-au dedicat viața unor cauze nobile. Se spune că a muri pentru o cauză înseamnă a muri frumos; însă acest lucru nu înseamnă că, în mod obligatoriu, și cauza respectivă poate fi frumoasă... (de pildă, idealurile naționalist-fasciste ale celui de-al Treilea Reich).

„Sensul vieții este că se oprește.” (Franz Kafka) Totuși, „viermele morții” nu poate roade aspirația omului spre o conștiință curată și liniștită, singura care luminează.

„Primesc să fiu învins de toți, numai să fie soarta învinsă de mine.” (L.A. Seneca)
Atunci când ți-ai înțeles destinul (adică propriile posibilități/capacități sufletești), de fapt l-ai învins, deoarece astfel ți-ai prefigurat căile devenirii tale spirituale.

„Noi știm ce sîntem, dar nu știm ce am putea deveni.” (W. Shakespeare) Pentru că nu putem controla efectele „întîmplării”, ale neprevăzutului, oricît de prevăzători am fi. Iată un exemplu care poate avea nu numai o valoare de înțelepciune livrescă : „În tulburarea ei hulubița grăiește către iubitul ei : «Soțul meu, s-a sfîrșit cu noi. Jos stă un vînător, cu arc și săgeată ascuțită în mînă ; în jurul nostru dă tîrcoale un șoim». Așa și era. Dar un șarpe mușcă pe vînător și acesta nimeri cu săgeata șoimul. Amîndoi porniră iute spre lăcașul lui Yama (zeul morții). Ciudat e mersul destinului ! ” (Cf. T. Simenschy, *Un dicționar al înțelepciunii*, 1970).

„După ce descoperim că viața nu are nici un sens, nu ne rămîne nimic altceva de făcut decît să-i dăm un sens.” (Lucian Blaga) Condiția omului este, evident, filosofică : nu-și poate permite luxul de a se lamenta la nesfîrșit cu privire la nonsensul existenței sale, fără a trăi *consecințele anxioase* ale unei vieți lipsite de sens !

„Doar o mică parte a vieții este cea pe care o trăim cu adevărat.” (P. Syrus) Pentru faptul că cea mai mare parte a vieții ne-o petrecem, din păcate, ca slujitori ai „trupului”, și mai puțin ai „sufletului”. Omul ar trebui să știe că principala dimensiune psihologică a existenței este dată de *sensul* pe care fiecare consideră că trebuie să-l imprime vieții sale : „Un om care nu crede în nimic este un monstru al naturii, căci trăiește fără să știe pentru ce și moare fără să știe ce va deveni. În această lume, el este lipsit de consolarea speranței, iar în cealaltă, va fi tulburat de certitudinea suferințelor eterne” (Johan Oxenstiern).

„Pentru numele lui Dumnezeu ! dați-mi-l pe tînărul care are destulă minte ca să se facă de rîsul lumii ! ” (R.L. Stevenson) Într-o primă fază, nonconformismul produce ilaritate, însă apoi ajungem să-l apreciem pentru calitatea lui de a ne descuraja prejudecățile și de a ne înprospăta existența cu un *nou mod* de a privi lucrurile.

„Universul este una din ideile lui Dumnezeu.” (F. Schiller) Tradusă în limbaj obișnuit, ideea aceasta de „univers divin” poate însemna nevoia pe care omul ar trebui s-o

resimtă tot mai mult de a ieși din egoismul lui natural, din Eul său egocentric, dintr-o exagerată supraprotejare și iubire de sine și de a se deschide din ce în ce mai mult spre ceilalți, spre așteptările și nevoia de înțelegere ale lor.

„În viață, țelurile sînt cea mai bună armă împotriva morții.” (Primo Levi) Într-adevăr, lîncezeala sau dezorientarea sînt tot forme ale „morții”, deoarece „viața” ar trebui să însemne evoluție, progres sufletesc :

„De-i goni fie norocul
Fie idealurile,
Te urmează în tot locul
Vinturile, valurile”

(M. Eminescu, „Dintre sute de catarge”).

„Fiecare are filosofia propriei atitudini.” (C. Pavese) Adică, fiecare are un anumit *sentiment* față de propria existență, chiar față de viața însăși. Unii oameni reușesc să împingă acest sentiment pînă la nivelul elevat al respectului față de sine : „Trebuie să cugețăm așa ca și cum altul ar putea să privească în adîncul inimii noastre” (L.A. Seneca).

„Nu importă ce face natura din om, ci ceea ce el însuși face din sine.” (Immanuel Kant) Lucrul asupra „sinelui” trebuie să fie atît unul de ordin intelectual, cît și moral : „Tot interesul rațiunii mele e cuprîns în următoarele trei întrebări : Ce pot ști ? Ce trebuie să fac ? Ce-mi este îngăduit să sper ?” (*idem*). Acestor trei forme de curiozitate li s-ar putea opune următoarele trei forme de ignoranță : „A nu ști ceea ce ar trebui să știi ; a ști rău ceea ce știi ; a ști ceea ce n-ar trebui să știi” (La Rochefoucauld).

„Dorul este un organ de cunoaștere a infinitului.” (Lucian Blaga) De fapt, omul – în mod paradoxal – se îngrijorează atunci cînd își împlinește o dorință : ar vrea nu atît redobîndirea liniștii sufletești prin împlinirea dorinței, cît starea continuă de luptă a conștiinței, de aflare a unor *alternative* la dorință. Doar dorințele neîmplinite întrețin speranțele.

Dimensiunea socială, culturală și religioasă

Comunitate sufletească, comunicare socială, sociabilitate – izolare, însingurare (introversie-extroversie)

„E cumplit să fii silit să te refugiezi în întregime în tine însuși.” (A. Malraux) Una dintre explicații ne-o dă Lucian Blaga: „Cînd ești prea mult singur te înstrăinezi și de tine însuși”. O altă găsim la H. de Montherlant: „Cu cît te închizi mai mult în tine, cu atît lumea ți se înfățișează deformată de felul tău de a vedea. Ceea ce înseamnă că, în cele din urmă, respingi vremea ta, fiindcă nu mai poți s-o vezi așa cum este ea în realitate”.

„Omul nu este o insulă de sine stătătoare. Fiecare e o fărîmă din continentul uman.” (J. Donne) La ideea de umanitate (sau de umanism) nu se ridică decît cel care-și învinge tentația egoistă de a fi *doar el fericit*: „Depindem atît de mult unii de ceilalți, încît nimic nu-i aparține pe deplin fiecăruia din noi, orice bucurie, ne este comună, ca și orice durere” (J. Green); „Omul se naște pentru a fi util omului” (L.B. Alberti); „Acum s-a ajuns așa de departe cu comunitatea (mai îngustă sau mai largă) care în genere s-a întins printre popoarele pămîntului, încît încălcarea dreptului într-un loc al pămîntului se simte în toate locurile” (Immanuel Kant).

„Singurătatea reunește pe cei pe care societatea îi separă.” (A. Camus) Îi reunește într-un „numitor comun” al *suferinței*, al unei suferințe metafizice sau al uneia revoltate existențial.

„Descoperindu-te pe tine însuși, înveți să-i cunoști pe alții.” (W.H. Allen) Însă și reciproca este la fel de adevărată: „Cu ochii altora poți să-ți vezi mai bine defectele” (proverb).

„Să fim naționali cu fața spre universalitate.” (Titu Maiorescu) Motivația o aduce Ch. de Montesquieu : „Fiecare națiune este un eu ; din unirea tuturor se alcătuiește eul-umanitate”.

„Mai bine să fii nebun laolaltă cu toți, decît înțelept de unul singur.” (B. Gracián) E mai sănătos să servești un *adevăr comun*, decît un adevăr în care să crezi numai tu sau care să-ți servească doar ție.

„Totul învață oamenii prin relațiile dintre ei.” (Euripide) Învățatul Theognis oferă un exemplu : „De la oameni de treabă vei învăța lucruri bune ; dacă însă te vei amesteca cu cei răi, vei pierde și mintea pe care o ai”.

„Omul este prin natura sa o ființă socială.” (F. Fénelon) Văzînd însă cît de mult este omul de astăzi centrat pe realizarea, fără scrupule, a propriilor scopuri și interese, sîntem tentați să nu mai credem întru totul în remarcă de mai sus – omul de azi este social atît cît acest fapt îl ajută să-și realizeze propriile interese ! ...

„Poți dobîndi totul în singurătate în afară de caracter.” (Stendhal) În schimb, atunci cînd ai conștiința faptului că aparții unei comunități, că nu poți trăi singur pe lume, nu poți să nu te simți responsabil pentru faptele tale.

„Îmi lipsește cu desăvîrșire sentimentul rasei ; tot ce am este conștiința unei datorii față de toți oamenii și atașamentul față de cei de care m-am apropiat.” (A. Einstein) Conștiința faptului că aparține *întregii umanități* l-a urmărit pe Einstein întreaga viață : „De sute de ori pe zi îmi spun că viața mea lăuntrică și cea exterioară se întemeiază pe eforturile altor oameni, vii sau morți, și că trebuie să mă străduiesc să dăruiesc în aceeași măsură în care am primit și mai primesc încă” (*idem*). Pe un alt meridian, un alt geniu, Giovanni Papini, spunea : „Sînt ca oamenii vîrstei de aur : nu deosebesc ce e al tău de ce e al meu. N-am furat cu gîndul de a fura. Plagiatoarele nu-mi plac ; numai cei foarte săraci și cei foarte bogați le pot săvîrși. Dar am respirat, am absorbit, am molfăit și am înghițit tot ce mi-a căzut în mînă, iar acum nu mai pot face separația bunurilor. Sînt îmbibat tot de teoriile altora, îndopat de cărți, saturat de articole, îngrășat cu vorbe și cu imagini. Sînt fiu al culturii și al celorlalți oameni, deși aș vrea să fiu numai eu

însumi. Această indeterminare mă roade : aş vrea să ştiu ce anume sînt, care e contribuţia mea personală la tot ce-am făcut. Aş vrea să fac daruri celorlalţi oameni, după ce i-am furat ; aş vrea să adaug şi eu ceva la civilizaţia care m-a hrănit. Aş vrea să mă regăsesc pe mine însumi : să fac socotelile şi să plec cu bagajul meu propriu, chiar dacă acesta nu cîntăreşte decît un dram. Îmi pun numele pe cărţile mele : dar aş vrea să ştiu ce-mi aparţine cu adevărat şi ce am luat cu chirie. Am impresia că m-am plămădit atît de mult împreună cu alţii, încît nu-mi mai pot găsi măduarele proprii. Cînt în cor şi nu izbutesc să-mi aud timbrul vocii”.

„Un om moare de atîtea ori, de cîte ori pierde pe vreunul dintre ai săi.” (P. Syrus) Din păcate, trebuie să se producă pierderile prin „moarte”, ca cei mai mulţi dintre noi să ne dăm seama – în măsura în care ar trebui – cît de *necesari* ne sîntem, de fapt, unii celorlalţi.

„Poţi să devii nebun din cauză că eşti singur şi nebun din cauză că nu eşti niciodată singur.” (G. Cesbron) Nevoia de *altul* este la fel de importantă pentru obţinerea echilibrului psihic individual ca şi nevoia de *sine* : imaginea despre sine, oricît ar fi iniţial de obiectivă, se deformează în timp prin impresiile de sub- sau supraevaluare, dacă nu ţinem cont şi de felul *cum ne percep* ceilalţi sau dacă nu acordăm atenţie aşteptărilor acestora faţă de noi. Şi invers : nu putem să ajungem la o fermă exprimare de sine, dacă *ne abandonăm* părerilor altora despre noi înşine.

„Noi ne îmbogăţim prin deosebiriile noastre.” (Paul Valéry) În mod instinctual, psihicul nostru înţelege lucrul acesta, de vreme ce simţim nevoia apropierii – prin prietenie sau căsătorie – de un altul, *opus* ca fire. Antoine de Saint-Exupéry a exprimat în termeni plastici acest adevăr psihologic : „Dacă mă deosebesc de tine, nu te lezez, te adaug”.

„Toţi avem o dublă existenţă, o existenţă în noi şi o existenţă în conştiinţa despre noi a celuiilalt.” (Titu Maiorescu) Unii oameni sînt mulţumiţi cu privire la sine, dar sînt chinuţi de părerile pe care le au ceilalţi despre ei. Şi invers : unii sînt mulţumiţi de felul cum sînt percepuţi de ceilalţi, dar sînt nemulţumiţi de sine. Înseamnă că şi într-o situaţie, şi în cealaltă a lipsit aspectul de *sinceritate* atît a „comunicării”, cît şi a „evaluării”.

„Binele vieţii omenеşti este direct proporţional cu iubirea dintre oameni.” (Lev N. Tolstoi) Desigur, e foarte important să ştim nu doar ce nu trebuie să facem, pentru a

deveni răi, ci și ceea ce *ar trebui* să facem pentru a ne simți demni de a *întări* legăturile dintre noi: „Iată ce aș vrea să le spun copiilor: știți cu toții că Hristos a avut un ucenic iubit, Ioan. Ioan acesta a trăit mult și, la adânci bătrâneți, când abia se mișcă și abia mai vorbea, le spunea tuturor celor pe care îi vedea aceleași cuvinte. El spunea: copii, iubiți-vă unii pe alții. Și eu sînt bătrîn, iar dacă așteptați să vă spun ceva, nu vă pot spune nimic de la mine, ci voi repeta doar ce-a spus Ioan: copii, iubiți-vă unii pe alții. Mai bine decît atît nu se poate spune, pentru că în aceste cuvinte se află tot ce le trebuie oamenilor. Dacă oamenii ar pune în aplicare aceste cuvinte, dacă s-ar strădui să se dezvețe de tot ce se opune iubirii, de certuri, invidie, ocări, condamnări și alte sentimente rele față de frații lor, cu toții ar trăi bine și în bucurie. Iar toate astea nu sînt imposibil de îndeplinit, nici măcar greu, ci lesne. Dacă așa ar face oamenii, tuturor le-ar fi bine. Mai devreme sau mai tîrziu, oamenii vor ajunge aici. Haideți să învățăm de pe-acum, fiecare puțin cîte puțin” (*idem*).

„Orice om pe care îl întîlnesc îmi este superior într-un fel oarecare. De aceea învăț pe lîngă dînsul.” (R.W. Emerson) În ultimă instanță, sufletul nostru are nevoie de sufletul celuiilalt, adică de *omenie*: „Ești om cît admiri și în măsura în care admiri” (Mihai Ralea).

„Ești însuși ce păstrezi în suflet din oamenii pe care i-ai cunoscut.” (N. Iorga) Adică recunoștința față de împlinirile pe care le-ai realizat *prin alții*: „Regăsesc mereu – spune Gog – bucăți și fragmente care provin din afară: i-aș putea pune fiecăruia eticheta originii mele. Aceasta îmi vine de la mama, aceasta de la primul meu prieten, aceasta de la Emerson, aceasta de la Rousseau sau Stirner. Dacă împing pînă la fund inventarul a tot ceea ce mi-am însușit, Eul meu rămîne o formă vidă, un cuvînt fără conținut real... Lăsat singur, n-aș fi decît un sălbatic, mîncător de rădăcini și de cîini morți” (Giovanni Papini, *Gog*).

„Unii pot trăi cu sine însuși fără nici un prieten, alții se simt bine între prieteni fără sine însuși. Fericirea celor dintîi e singura trainică.” (N. Iorga) Credem că N. Iorga a vrut să releve, prin acești termeni categorici, mai mult faptul că oamenii trebuie să-și dezvolte capacitatea introspectării și a dialogului cu ei înșiși, decît să facă o pledoarie pentru o viață în singurătate. A putea să trăiești în compania ta însuși, fără să simți nevoia unui prieten, înseamnă că ai reușit să-ți faci din „eul” tău cel mai sincer și mai bun *confident*.

„Singurătatea este soarta tuturor oamenilor înzestrați cu o capacitate deosebită.” (A. Schopenhauer) Același filosof spune: „Singurătatea individului crește în raport cu

valoarea sa intelectuală”. Poate pentru că astfel de oameni tratează „singurătatea” ca pe o *ocupație*: aceea de a-și *perfectiona* continuu *dialogul* cu ei înșiși. Ei nu trebuie confundați cu omul solitar, care vede în singurătate o modalitate de a se refugia din fața loviturilor soartei sau a răutăților oamenilor. La cealaltă extremă se află cei cărora le este teamă de a rămâne singuri cu ei înșiși, fie pentru că nu știu ce să-și spună (sau nu au ce să-și spună), fie pentru că, odată provocată, „conștiința” lor ar deveni *foarte critică*.

„Nu merge în afară; întoarce-te spre tine însuși; în omul lăuntric locuiește adevărul.” (Sfântul Augustin) Într-adevăr, puterea îi vine omului din *interiorul* său, din clarificările și convingerile pe care și le impune. Iată un proverb revelator în acest sens: „Pe cei necinstiți mustrarea nu-i îndreaptă, ci îi înrăiește”. Însă trebuie observat totuși faptul că această meditație interioară asupra „sinelui”, asupra propriei condiții morale are limitele ei, deoarece, deși pretinde a fi *logică și bineintenționată, este în realitate supusă unui fatalism al subiectivismului* dorințelor, interpretărilor și convingerilor proprii.

„Binele este un produs al cooperării.” (Jean Piaget) Poate că, într-o primă fază, necesitatea „binelui” apare mai ales în planul reflecției și al judecății morale individuale, care apreciază binele *în sine*, sau ca valoare ce exprimă respectul față de sine însuși. Ulterior, „binele” ajunge să fie înțeles ca o valoare derivată din respectul mutual și ca o condiție a realizării și păstrării unui *echilibru moral* în raporturile dintre oameni.

„Sînt cetățean al universului.” (Diogene Laerțiu) Fiecare om ar trebui să se simtă răspunzător de soarta întregii *împărății a umanității*. Din păcate, individualismul feroce de astăzi restrînge orizontul spiritual doar la valori strict personale. Tot răul provine, desigur, din această neînțelegere de către cei mai mulți a faptului că valorile fundamentale ale omenirii – și anume „binele”, „adevărul”, „frumosul” – ar trebui să fie spre *beneficiul tuturor*, și nu doar în slujba unora!

Speranță, încredere, optimism –
deziluzie, descurajare

„Omul nu e făcut pentru înfrîngere.” (E. Hemingway) Firește, este vorba despre acea menire a omului de *a-și înfrînge* de fiecare dată destinul, asigurîndu-și astfel o lărgire continuă a orizontului spiritual în succesiunea generațiilor.

„Viața se cere lungită cu înalte speranțe.” (Eschil) Mai mult chiar : „Fără speranță e imposibil să găsești ceva de nesperat” (Heraclit). Dar există, fără îndoială, o *artă* a formulării și întreținerii speranțelor : „Nu-ți trimite nădejdea să zboare alături de vulturi, ca să n-ajungă a scurma pământul laolaltă cu viermi.” (J. Steinbeck) ; „Speranța îl însuflețește pe înțelept, dar îl momește pe îngîmfat și nepăsător; care se bizuie prostește pe făgăduielile ei” (Vauvenargues).

„Este dificil să păzești ceea ce place multora.” (P. Syrus) Viața ne convinge, într-adevăr, că fiecare zi se constituie ca un atentat la „cîntea” sau „onoarea” cuiva.

„Cu opiniile pe care cutezi să le afirmi e ca și cu piesele pe care le miști pe tabla de șah : ele pot fi bătute, dar au deschis un joc ce va fi cîștigat.” (J.W. Goethe) Credem că valoarea reflecțiunii lui Goethe constă nu atît în elogiul adus curajului de a formula opinii personale, cît în surprinderea *generozității* curajului în sine, care va duce la o schimbare, la o transformare, la un progres, indiferent dacă victoria va aparține unuia sau altuia în confruntarea de opinii.

„Socotește că fiecare zi este cît o viață întreagă.” (L.A. Seneca) Pentru cine știe să prețuiască timpul și munca, fiecare zi are nu numai valoarea ei, ci și *personalitatea* ei : „Fiecare zi este o existență în miniatură” (J.L. Avelbury).

„Cine nu are ce spera nu are de ce dispera.” (L.A. Seneca) Aceasta nu înseamnă că omul nu trebuie să-și cultive *curiozitatea*. Mulțumirea sufletească nu poate fi obținută prin indolență față de sine și dezinteres față de realitate : „Omul nu progresează decît cînd știe că nu poate să facă ce vrea” (G. Moisil) ; „Caută și păstrează mereu o bucată de cer deasupra vieții tale” (M. Proust).

„O prostie nu poate fi învinsă decît de alta.” (Ortega y Gasset) Pentru că prostul nu recunoaște decît superioritatea unui prost mai mare ca el. Orice alt tip de argument nu are succes!...

„Nimic nu-i imposibil pentru muritori.” (Sofocle) Înainte de prezența unei „compe-tențe”, trebuie să existe *curajul încercării*: „Cît de multe lucruri sunt socotite imposibile, înainte de a fi realizate!” (Pliniu cel Bătrîn).

„Fiecare ascunde în natura lui ceva care, dacă l-ar exprima în public, ar displăcea.” (J.W. Goethe) Însă, din fericire, ascundem nu numai instincte rebele, invidii și atitudini egoiste, ci și porniri sau chemări involuntare către generozitate: cîți *eroi* n-au impus situațiile existențiale liminale, cum ar fi inundațiile catastrofale, cutremurele de pămînt, războaiele etc. ?!...

„Natura-ți dă zilnic exemplul de a trăi.” (N. Iorga) Bineînțeles că este o bucurie să poți vedea cum „natura” se dăruie în fiecare zi vieții, sub forma *dimineții*...

„Fiecare își este propria speranță.” (Virgiliu) Fiecare cîștigă în lupta cu obstacolele vieții sau ale activității doar atît cît este *dispus să riște*. Viața ne arată că neîncrederea în sine, îndoielile exagerate sînt tot atîtea motive de a face mai puțin decît stă în puterea noastră.

„Cel mai frumos dar făcut cuiva este speranța.” (Anatole France) Cum poate să nu fie așa, dacă este adevărată observația lui G. Cesbron: „Neputința noastră adesea nu este decît fructul lipsei noastre de speranță”.

„Speranța este bunul cel mai comun: cine n-are nimic îl are cel puțin pe acesta.” (Thales) În mod paradoxal, cel care nu se resemnează îl poate ajunge din urmă și chiar întrece pe acela care, mulțumit de el însuși și de existența sa, nu mai dorește nimic.

„Singura consolare pe care se sprijină viața este speranța.” (Theofrast) Nu există, credem, cuvinte mai potrivite și totodată mai frumoase pentru a sublinia rolul factorului psihologic în tot ceea ce întreprindem ca cele spuse de Mike Horn: „Imposibilul există pentru că nu încercăm să-l facem posibil”.

Comportamentul antisocial : ostilitate, agresiune, crimă

„Crima nu iartă niciodată pe criminal.” (Victor Hugo) Exceptînd cazurile de demență sau de sadism moral, cînd nu este prezent nici măcar un grăunte de conștiință, în toate celelalte situații „crima” înfăptuită va da naștere, pînă la urmă, unui proces de *interiorizare*, de remușcare, de căință.

„Cauza tuturor nenorocirilor e prejudecata posibilității de a organiza societatea prin violență.” (Lev N. Tolstoi) Marele scriitor făcea referire nu numai la calea violentă pe care socialiștii ruși tocmai o adoptaseră în 1907, pentru schimbarea ordinii sociale, ci și la modalitățile ulterioare de organizare și conducere a noii societăți : „A doua greșală este că orînduirea socialistă are nevoie de administratori. De unde vor lua oameni care să organizeze orînduirea socialistă justă fără abuzuri săvîrșite cu violență ? ”. Realitățile ulterioare ale societății socialiste au demonstrat valabilitatea observațiilor lui Lev Tolstoi, și anume faptul că adevărata schimbare în existența socială trebuie să se producă din *interiorul* vieții omului, prin dorința fiecăruia de a trăi moral. Progresul tehnic aduce cu sine invenții care ușurează munca și îmbunătățesc viața materială a oamenilor, însă nu aduce în mod obligatoriu și progresul moral, care ține de conștiință, de disponibilitatea fiecăruia de a-și cerceta propria ființă spirituală și de a manifesta exigențe morale față de sine, adică de a se judeca din perspectiva „binelui” și a „răului”. Sînt deosebit de sugestive, în acest sens, următoarele cuvinte ale lui Lev Tolstoi : „Încep să mă obișnuiesc cu recunoașterea iubirii ca principală și singură faptă a vieții. Cel mai important e ce gîndești. Nu pot insista destul asupra faptului că cine vrea să trăiască adevărata viață trebuie, mai înainte de toate, să facă efortul de a atinge viața adevărată în gîndurile lui, cînd rămîne singur cu sine. E uimitor cît de puțin se știe acest lucru”.

„A te bucura de o cucerire războinică înseamnă a te bucura de pierderea vieților omenești.” (Lao Zi) Spiritul războinic contravine demnității umane : „Nu pot înțelege de ce este mai glorios să bombardezi un oraș, decît să asasinezi pe cineva cu securea...” (F.M. Dostoievski) ; „În cazul unui război atomic, cei rămași în viață nu vor fi suficienți pentru a îngropa pe cei morți, iar cei vii vor invidia pe cei morți” (R. Oppenheimer).

„O crimă este ireparabilă, prin urmare nu se poate plăti niciodată ; nici nu se poate ispăși în vreun fel, deoarece nu se poate reda victimei pacea sau viața pierdută.” (Giovanni Papini) Este adevărat, însă condamnîndu-l pe criminal la închisoare, la căință pentru restul vieții, poate reușim să-l facem să-și *salveze sufletul* ; în schimb, omorîndu-l, îl facem să treacă în neființă cu convingerea că ceea ce a făcut nu a fost rău, nu a fost

inuman, ci, dimpotrivă, să creadă că drumul ales pentru a-și îndeplini scopul de moment a fost unul normal.

„E la fel de primejdios să-i dai unui ieșit din minți o sabie iar unui ticălos puterea.” (Euripide) Cu siguranță, poți fi schilodit sau ucis nu numai fizic, ci și *moral*. Pentru unii oameni, cea de-a doua posibilitate este mai gravă decât prima: „Eu sînt dintre acei oameni pe care îi ucizi, dar pe care nu-i dezonorezi” (Napoleon Bonaparte).

„Nu este biruință cea care nu pune capăt războiului.” (M. de Montaigne) La fel și într-o ceartă: încercînd să-ți impui cu orice preț punctul de vedere, nu faci altceva decât s-o întetești.

„Scopul războiului nu este să mori pentru țara ta, ci să-l faci pe ticălosul celălalt să moară pentru a lui.” (George Patton) Este totuși riscant să-i crezi sentimentul că ar putea fi un *salvator* al țării sale: s-ar putea ca apoi să nu mai poți face față entuziasmului credinței lui!...

„O crimă este, înainte de orice, o lipsă de judecată.” (H. de Balzac) Evident, o lipsă nu de orice fel de judecată, ci de una *morală*, care să vizeze respectul față de om, față de viață. Altfel spus, sînt crime făcute într-un mod foarte profesionist, cu mult discernămint intelectual, însă care nu sînt însoțite de nici un sentiment de *vinovăție*!

Vîrstele omului și înțelepciunea

„Ne fac înțelepți nu amintirile trecutului nostru, ci responsabilitățile viitorului.” (G.B. Shaw) Se știe totuși că „viitorul” nu poate fi *despărțit* numai de „prezent”, ci și de „trecut”, pentru că, de exemplu, una va fi responsabilitatea față de viitor în cazul tînărului care nu a avut parte decât de un trecut de viață timorat, plin de privațiuni și de nedreptăți, și alta în cazul celui care s-a putut bucura pînă atunci de toate facilitățile, datorită sprijinului familial.

„Puțini oameni știu să fie bătrîni.” (La Rochefoucauld) Probabil pentru că „bătrînețea” nu aduce totuși pentru toți cele trei calități pe care le presupune, după spusele lui Democrit: „gîndire justă, vorbire fără greș și acțiune dreaptă”.

„Fără un strop de înțelepciune, celelalte virtuți rămân nefolositoare.” (Xenofon)
Pentru faptul știut că „înțelepciunea” le face să se exprime cu *măsură*, cu cumpătate. Se și spune, de altfel : „Cînd e prost aplicată, virtutea însăși devine viciu” (proverb), iar cugetarea lui M. Raymond este și mai severă : „O virtute împinsă la extrem se poate întoarce împotriva ei înseși”.

„Spre sfîrșitul vieții e ca spre sfîrșitul unui bal mascat, cînd se scot măștile.” (A. Schopenhauer) După *rolurile* pe care fiecăruia i-a plăcut să le joace în viață, ne vom da seama *cîtă valoare* a urmărit să-și dea sieși ori existenței sale în familie, în profesiune sau în comunitate.

„Nici cînd înțelepciunea nu-ți arăți mai bine, ca atunci cînd te însori.” (A. de Varros)
Pentru că, de exemplu, la unii bărbați alegerea este ghidată doar de frumusețea corporală a femeii sau de perspectiva de a-și îmbunătăți situația materială ! ...

„Vîrsta iese și mai bine la iveală atunci cînd încerci s-o ascunzi cu artă.” (L.A. Seneca)
Dacă nu-i acordăm respectul cuvenit vîrstei înaintate, ea se *răzbună* : pletelor albe le stă bine tocmai pentru că sînt albe ! ...

„Înțelepciunea este știința vieții.” (L.A. Seneca) Dar ce ar presupune oare această „știință a vieții” ? Iată unul dintre răspunsurile posibile : „Înțelepciunea ne oprește să judecăm după simple aparențe, să credem tot ce auzim, să facem tot ce putem, să spunem tot ce știm și să cheltuim tot ce avem” (Johan Oxenstiern).

„Mă îmbogățește doar cel care mă face să văd cu totul altfel ceea ce văd în fiecare zi.” (Paul Valéry) Trebuie, într-adevăr, să fim atenți, deoarece ne sărăcește în gînd și în simțire cel care doar ne *urmează* ! ... Ce să mai spunem atunci despre lingușitori ? ! Poate cuvintele sentențioase ale lui N. Iorga ar fi un posibil răspuns : „Un suflet e ca un instrument muzical : falsificat o dată, va cînta fals toate ariile”.

„Cele mai bune gânduri sînt acelea pe care, citindu-le, ți se pare că le-a spus și altul sau că poate să le spună oricine.” (N. Iorga) Înseamnă că acele gânduri exprimă un *bun-simț* al judecății sau *sinceritatea* unei simțiri.

„Bătrînețea trebuie să fie o situație morală.” (N. Iorga) Prin *retrospecțiile* pe care le prilejuiește, bătrînețea stimulează reflecțiile morale ale „Eului”. Desigur, aceste reflecții trebuie să aibă o notă *optimistă*: „Nimeni nu este atît de bătrîn, încît să nu spere pe drept încă o zi de viață” (L.A. Seneca). Această speranță exprimă, de fapt, o lege a firii: „Toată lumea dorește să trăiască mult; dar nimeni nu vrea să treacă drept bătrîn” (Johan Oxenstiern).

„Eroarea cea mai nebunească este a tinerilor care cred că-și pierd originalitatea recunoscînd adevărul mărturisit de alții înaintea lor.” (J.W. Goethe) Însă orice adevăr este relativ, astfel că orice generație își poate aduce contribuția la îmbunătățirea lui.

„Taina farmecului tău, tinerețe, nu stă în puterea de a făptui orice, ci în puterea credinței că poți făptui orice.” (I.S. Turgheniev) Frumusețea tinereții provine, cu certitudine, din această disponibilitate sufletească de a trăi „gîndul” la un nivel capabil să-l transfigureze în *vis*.

„Rostul cel mai de seamă al înțelepciunii – și o dovadă totodată – este să pună de acord faptele cu vorbele omului, să-l facă în orice moment egal cu sine și același.” (L.A. Seneca) Să te pretinzi mai mult decît ești sau să spui mai multe decît știi este, negreșit, cea mai detestabilă lipsă de respect nu numai față de alții, ci și față de sine însuși.

„Arta de a trăi înseamnă arta de a ști să crezi minciunile.” (Cesare Pavese) Nu se pune, firește, problema să ne facem din întreaga viață un compromis, însă numai înțelegînd „ipocrizia” ca alternativă la „onestitate” putem salva relația umană în ceea ce ar trebui ea să aibă mai valoros: *nevoia de sinceritate*.

„Nu dominăm natura decît supunîndu-ne ei.” (F. Bacon) În același sens, Seneca spunea : „Natura nu poate învînsă, ea își reclamă dreptul său”. Totuși, omul este capabil și de intervenții transformatoare asupra „naturii” (ce altceva înseamnă, de exemplu, efortul artistului de a-și *spiritualiza* continuu aptitudinile și talentul sau cum altfel am putea privi reușita unor bolnavi cronici de a-și învinge boala, încăpățînîndu-se să trăiască?!...).

„Nimeni dintre muritori nu este înțelept în orice împrejurare.” (Erasmus) Cum am putea oare stăpîni sensul tuturor situațiilor?! : „Nu știu, și nici nu mi-e rușine să mărturisesc că nu știu ceea ce nu știu” (Sfîntul Augustin).

„Tinerii sînt sclavii viselor ; bătrîinii, servitorii regretelor.” (H. Allen) Aceeași idee a înțelegerii „vieții” ca o *stare de spirit* o găsim și la A. Camus : „A îmbătrîni înseamnă a trece de la pasiune la compasiune”. Sentimentul vieții nu se întreține decît printr-un *devotament* față de ea : „Caută și păstrează mereu o bucată de cer deasupra vieții tale” (M. Proust) ; „Să-ți fie rușine de tine, dacă-i ajuns un suflet obosit, într-un corp plin de vigoare” (Marc Aureliu).

„Înțeleptul pune un capăt pînă și virtuții.” (Iuvenal) Pentru că există tentația obținerii unei virtuți maxime, or, se știe că o virtute practică în exces se transformă în contrariul ei. Sînt cunoscute, în acest sens, cuvintele lui Horațiu despre cei care îmbrățișează o virtute cu o dorință aprigă, pătimașă : „Înțeleptul merită numele de nesăbuit, dreptul pe cel de nedrept, dacă depășesc limitele acelor virtuți”.

„Marea problemă cu tineretul actual este că nu mai facem parte din el.” (Salvador Dalí) Este posibilă totuși coexistența, datorită frumuseții *contrastelor* : pe de o parte, curiozitate și pasiuni trăite pînă la exces, pe de altă parte, acea disponibilitate de cumpănire a judecății, care l-a făcut pe Coleridge să afirme : „Numai înțelepții sînt în posesia ideilor ; cei mai mulți oameni sînt posedați de idei”.

„Timpul și cu mine facem cît doi.” (cugetare de origine necunoscută) Însă numai atunci cînd, prin știința așteptării și a răbdării, poți să-ți creezi situații favorabile, să-ți pregătești bune hotărîri.

„Frica de Dumnezeu este începutul înțelepciunii.” (Solomon) Alți doi mari filosofi gîndesc la fel : pentru Immanuel Kant, nu poate fi despărțită dorința de integrare a „legii morale” în Sinele propriu de conștiința responsabilității față de existența unui „cer de stele” misterios „deasupra” noastră ; pentru Emil Cioran, noblețea vieții interioare a omului este exclusă în afara abordării „sacralului” de către conștiința individuală : „Nu există viață interioară fără religiozitate. Poți fi un om superior, antireligios ; dar religios nu poate fi decît o mediocritate. Nu este grav a nu crede în Dumnezeu ; dar este foarte grav a nu te preocupa de existența lui. Nu poți trece indiferent pe lângă Dumnezeu”. La capătul căutărilor „înțelepciunii” umane nu poate fi, prin urmare, decît „dragostea de Dumnezeu”.

„Există un timp cînd trebuie să trăiești, și un timp cînd trebuie să depui mărturie pentru ce trăiești.” (A. Camus) Acest timp este, de regulă, cel al senectuții care, contrar unor păreri mai pesimiste, aduce și ea *înnoiri psihologice*. Este vorba despre o disponibilitate în plus la această vîrstă de a realiza *evaluări sub aspect moral* : bătrînul simte nevoia de a se elibera de sub povara unor vinovății comise pe traseul vieții, de a obține o împăcare cu el însuși. Însă acest lucru nu se poate face decît prin trăirea curajoasă a „remușcării” și a „căinței” care, deși dureroase, aduc cu ele o *creștere valorică de sine*, o *înalțare spirituală*, deoarece astfel de procese ale „conștiinței morale” sînt creatoare de *spirit curat*. Doar din perspectiva celor afirmate mai sus credem că poate fi înțeleasă subtila observație a lui Giovanni Papini : „Nu se poate judeca un om decît la sfîrșitul vieții lui” – adică luînd în considerare nu numai ceea ce a fost el în stare să realizeze de-a lungul unei vieți întregi, ci și *sentimentul* cu care el părăsește viața.

„Îmbătrînesc și tot învăț.” (Aristofan) Cum am putea, într-adevăr, epuiza vreodată lumea înțelesurilor logice, dar mai ales a celor afective și morale din acest infinit și totodată dramatic drum al evoluției spiritului omenesc ? !...

Ce trebuie să faci, dacă vrei să ajungi *înțelept* ? Iată răspunsul lui J.K. Lavater : „Dacă vrei să fii socotit înțelept, învață să întrebi cu înțelepciune [cu măsură, și nu cu infatuare – n.n.], să ascuți cu luare-aminte, să răspunzi liniștit și să încetezi de a vorbi cînd nu ai nimic de spus”. Un răspuns asemănător ne dă Gualterus Mapus : „Dacă vrei să devii înțelept, respectă aceste șase îndrumări pe care ți le dau : ce vorbești, unde, despre ce, din ce cauză, în ce chip, cînd”. De unde rezultă că „înțelepciunea” este, de fapt, arta de a *îmbina* meditația interioară cu știința folosirii „cuvîntului” în raporturile cu ceilalți. Această știință este însă foarte greu de stăpînit, deoarece cuvîntul este o armă cu „două tășuri” : supuse mijloacelor stilistice ale limbii, cuvintele ne dau, de exemplu,

posibilitatea să fim, atunci cînd dorim, evazivi, să producem incertitudini, să ne ascundem chiar gîndurile adevărate. Alteori, cînd apreciem că interlocutorul nostru merită așa ceva, cuvintele ne ajută să insinuăm un anumit lucru, să fim de o ironie subtilă sau chiar de-a binelea răutăcioși.

„Viciul pe care vîrsta l-a adus tot vîrsta îl va îndrepta.” (P. Syrus) „Timpul”, care ne marchează vîrstele, ne modifică psihologia, silindu-ne „conștiința” să parcurgă diferite *trepte de evoluție*, uneori contradictorii: astfel, dacă la tinerețe credem, de exemplu, că „tot ce zboară se mănîncă”, la bătrînețe înlocuim impetuozenitatea elanurilor din tinerețe cu un plus de prudență, de anticipare, iar uneori chiar cu un exces al acestora: „A îmbătrîni înseamnă a trece de la pasiune la compasiune” (A. Camus).

„Nimic nu e mai rușinos decît un bătrîn începînd să trăiască.” (P. Syrus) Fără îndoială, este vorba despre acel bătrîn care *n-a știut* pînă atunci să trăiască. Poate fi totuși merituos bătrînul care nu se blazează și mai dorește încă să trăiască. Acestuia i se potrivește unul dintre proverbele de duh: „Cît e moșul de bătrîn, tot dorește măr din sîn”.

„Bătrînețea este o poveste a tinereții.” (N. Vizeten) De fapt, „bătrînețea” este o poveste despre *cît grad* de libertate interioară ne-am permis să avem la vîrsta tinereții.

„Știința ne-o dă contactul cu lucrurile, înțelepciunea ne-o dă distanța față de acestea.” (K. Tsatsos) O interpretare similară găsim la Petre Țuțea: „Lumea, acum, e ancorată în cultul genialității ca slăvire a progresului în afară. Atît. Or, cu cît sîntem mai avansați, mecanic și material, cu atît sîntem mai departe de esența reală a lumii, de sfințenie”. Trebuie să ne aplecăm, prin urmare, asupra „sinelui” și a „lumii valorilor”, pentru a ști încotro ne îndreaptă „științele”.

„În ultima parte a adolescenței, întîmplările mici pricinuesc fie bucurii mari, fie nacazuri mari; tînărul se împacă mai degrabă cu o nenorocire, decît cu un costum caraghios. La acea vîrstă, amorul-propriu, nelegîndu-se de marile aspecte ale vieții, se lasă prins de frivolități, de aspectul exterior, de dorința de a părea om în toată firea.” (H. de Balzac) Într-adevăr, adolescentul este mai preocupat de faptul de a nu „ieși din rînd”, de a nu reprezenta o abatere de la obiceiurile, moda și argoul celor de o vîrstă cu el, decît de a se integra în viață prin valorile umane devenite consacrate.

„Încerc să nu fiu niciodată bătrîn cu cei tineri.” (H. de Balzac) Și tot marele scriitor ne dă și explicația: „Bătrînii sînt destul de înclinați să doteze cu propriile lor necazuri viitorul tinerilor”.

„Un copil nu-și dă seama ce-i răul, dar știe dacă este jignit sentimentul frumosului pe care natura l-a sădit în el.” (H. de Balzac) Părinții, cel puțin, ar trebui să știe că, prin acest sentiment, copilul simte, de exemplu, dacă este iubit sau numai tolerat în mediul său de existență.

„Esența înțelepciunii este că timpul dedicat muncii nu este niciodată pierdut.” (R.W. Emerson) În afara timpului dedicat muncii, omul se irosește. În schimb, prin muncă avem cel puțin șansa de a învăța ce înseamnă un insucces și cum l-am putea evita în viitor.

„Nici un om înțelept nu a dorit vreodată să fie mai tînăr.” (J. Swift) Este aici o nedreptate la adresa „tinereții”, deoarece achizițiile „înțelepciunii” au devenit posibile pe seama mai ales a „năzbitiilor” tinereții. Apoi, credem că înțeleptului nu i-ar dispăcea totuși o revigorare prin tinerețe, dacă nu din alt motiv, pentru a face și mai convingătoare binefacerile înțelepciunii.

„Înțelepciunea este arta de a trăi.” (L.A. Seneca) Adică „înțelepciunea”, ca formă de luciditate asupra rostului lucrurilor și a existenței omului în lume, să nu devină un mijloc de înstrăinare sau de destrămare a vieții tale, ci, dimpotrivă, s-o transformi într-un mijloc de integrare și de împlinire de sine.

„Înțelepciunea e un mod al disperării, și anume un echivalent servil al ei.” (Lucian Blaga) Este, bineînțeles, doar un punct de vedere asupra înțelepciunii. Credem însă și noi că înțelepciunea este unul dintre modurile de a ne trăi *nefericirea*, de a ne recunoaște *limitele existențiale*. Poate de aceea Platon a simțit nevoia să spună: „Înțeleptul știe să îndure cu tărie orice-i impune datoria să sufere”.

Viața și moartea

„Nu ne temem de moarte, ci de ideea morții.” (Horațiu) De aici și paradoxul observației lui Democrit: „Oamenii care fug de moarte aleargă după ea”.

„Orice viață e un miracol.” (Antoine de Saint-Exupéry) Este un miracol mai ales atunci când ajungi să vezi cum viața ta interioară capătă tot mai mult *un sens*: „Ce tainică ascensiune! Dintr-o lavă în fierbere, dintr-un aluat de stele, dintr-o celulă vie, germinată doar printr-un miracol, am apărut noi, oamenii, și, încet-încet, ne-am înălțat până la a scrie cantate și a măsura Căi Lactee” (*idem*).

„Viața e ca jocul de șah: noi ne facem planul, el însă atîrnă de ceea ce face adversarul, care în viață este soarta.” (A. Schopenhauer) Evident, nu putem controla împrejurările, însă avem datoria de a crede în noi și de a folosi aceste împrejurări *cît mai bine* cu putință.

„A cunoaște clipa morții înseamnă a muri neconținut.” (P. Syrus) Înseamnă, de fapt, a muri înainte de vreme, așa cum cei care nu-și cunosc rostul existenței mor, însă *prea tîrziu*!

„Poate că moartea nu-i decît triumful spiritului asupra materiei.” (M. Maeterlinck) Înțelegînd rostul „morții”, faptul că și ea este ceva din cele ce vrea „natura”, ajungi nu numai să nu te temi de moarte, ci și să accepți că ea este *originea* unei alte vieți: „Se întoarce înapoi în pămînt ceea ce a ieșit mai înainte din pămînt; iar ceea ce a fost trimis din regiunile cerului este primit din nou de spațiile cerești” (Lucrețiu).

„De cum încetezi să te lupți pentru ea, viața își pierde gustul.” (Palacio Valdés) Farmecul vieții izvorăște din chiar *sacrificiile* pe care ești dispus să le faci în numele ei – altfel totul se topește într-un ritm al *obișnuinței*. În viziunea lui Lucian Blaga, un om, cu cît este mai încercat de „valurile vieții”, cu atît va reuși, în mod paradoxal, să le răzbată mai ușor:

„O corabie învinge mai ușor valurile
dacă poartă o greutate.

Așa și viața, greutatea ce le purtăm
ne fac mai sigură lupta
împotriva valurilor întâmplării”.

Filosofii vorbesc despre un „sentiment tragic” al vieții. În ce ar consta acesta? Credem că el trebuie legat de *suferința morală*, care dă naștere „conștiinței”, înțelegând ca o *îndatorire* față de noi înșine: „În noi se nasc și mor în fiecare clipă conștiințe obscure, suflete primare; și această naștere și moarte continuă alcătuiește viața noastră” (M. de Unamuno).

„Privită din punctul de vedere al tinereții, viața este un viitor nesfârșit de lung; din punctul de vedere al bătrâneții, ea este un trecut foarte scurt.” (A. Schopenhauer) Vîrstele omului nu sînt, de fapt, altceva decît *etape/trepte* ale „conștiinței”, care se traduc prin diverse *înnoiri psihologice*. Printre aceste înnoiri se înscriu fenomenul de „dilatare” sau de „restrîngere” a percepției timpului despre care vorbea Schopenhauer, dar și cel de *orientare* într-un anumit fel a vieții psihice în ansamblu: astfel, dacă pe parcursul anilor tinereții, psihicul uman are tendința de a dezvolta un comportament *extravertit*, supus cerințelor „praxisului” sau unor atitudini protestatere, chiar radicale – care să vizeze transformarea unor situații considerate învechite –, spre sfîrșitul vieții cîștigă teren tendința spre adoptarea unui comportament *introvertit*, de aplecare spre fenomenele proprii conștiințe și de considerare a vieții în termeni mai ponderați, mai filosofici.

„Trăită din nou, viața ne-ar fi mai cuminte poate, însă desigur mult mai tristă.” (N. Iorga) În prima încercare, viața o trăiești în primul rînd *pentru tine*; în cea de-a doua, înțelegi tot mai mult faptul că trebuie s-o trăiești sub semnul unei responsabilități, în primul rînd, față de *alții*.

„Mori totdeauna singur, uneori și fără tine.” (N. Iorga) Este chiar obligatoriu ca „moartea” – de fapt preludiul morții – să ne *însingureze psihic*, pentru a trăi astfel responsabilitatea propriului *bilanț existențial*.

„Cea mai minunată viață e aceea care niciodată n-a avut nevoie de o minune.” (N. Iorga) Adică cea viață în care știi că succesele pe care le-ai obținut și s-au datorat prin excelență.

„Nimic nu are valoarea unei vieți pe care o salvezi.” (M. Maeterlinck) Salvînd o viață, închini un imn datoriei de a trăi.

„Viața adevărată a fiecărui individ e o taină, și poate de aceea oamenii civilizați se îngrijesc cu atîta înfrigurare de păstrarea secretelor personale.” (A.P. Cehov) Cei care nu știu să prețuiască valoarea intimității vieții lor nu vor ști să o respecte nici pe a altora : „A te ocupa de rușinile altora este semn că tu însuși nu mai ai reputația nepătată” (B. Gracián).

„Povestea unei vieți e povestea unui eșec.” (J.-P. Sartre) Poate că e o exagerare, însă „viața” este alcătuită, negreșit, după cum spunea și Vasile Pârvan, din „echilibre instabile”. Succesul vieții nu poate fi obținut decît prin respectarea unor valori : „Nu există viață plăcută fără înțelepciune, onestitate și dreptate” (Epicur). Mai mult chiar, se cere *sacrificiu de sine* : „Doar o viață trăită pentru alții merită a fi trăită” (A. Einstein).

„Nu așteptați judecata de apoi. Ea are loc în fiecare zi.” (A. Camus) Are loc în fiecare zi deoarece, chiar dacă „viața” amînă sancționarea greșelilor și a păcatelor noastre, conștiința noastră nu poate să nu resimtă fiorii *nemulțumirii de sine*.

„Morții guvernează pe cei vii.” (A. Comte) Pentru filosoful francez, modelul moral al înaintașilor este atît de mare, comparativ cu superficialitatea prezentului, încît a mers chiar mai departe, spunînd : „Umanitatea e compusă mai mult din morți, decît din vii”. Iată un frumos exemplu : „Aș vrea să merg ca să îngenunchez la mormîntul lui Beethoven”, a spus G.H. Händel.

„Trebuie să-i plîngi pe oameni nu la moartea lor, ci la naștere.” (Ch. de Montesquieu) Gîndindu-ne, firește, la ceea ce-i așteaptă în viață ! ... Totuși unii știu să dea vieții lor un *sens*, să descopere în ea un filon de frumusețe, de seninătate, de lumină : „Să faci din fiecare zi o mică viață, cît mai bogată cu putință” (J. Green). Gîndul morții ar trebui, așadar, să aibă un singur scop : „Gîndul morții să-ți slujească în orice clipă pentru a înțelege prețul vieții” (N. Iorga).

„Pentru mine *a muri* nu este o generalitate.” (S. Kierkegaard) Într-adevăr, așa cum spune și Blaise Pascal : „Se moare singur” (cu povara propriului bilanț al vieții trăite).

„Conștiința vieții prețuiește mai mult decît viața.” (F.M. Dostoievski) Conștiința vieții înseamnă să prețuiești viața prin *sensul* pe care i-l dai : „Cînd viața își pierde înțelesul, rămîne doar o deprindere mecanică și rece de a trăi” (Harriet E. Beecher-Stowe). Dar, poate și mai clar este A. Malraux : „Sensul vieții este de a transforma cît mai multă experiență în cît mai multă conștiință”.

„Viața o înțeleg din ce în ce mai puțin și o iubesc din ce în ce mai mult.” (J. Renard) Trebuie observat însă faptul că „viața” nu o poate iubi decît cel care știe – cum spune G. Papini – „să adauge viață vieții, spirit spiritului”.

„Viața este ca o haină : cînd se murdărește, o mai perii ; cînd se hărtănește ici-colo, o mai cîrpești ; dar rămîi îmbrăcat cu ea cît poți mai mult.” (H. de Balzac) Vrînd-nevrînd, cu „viața” ești într-o *confruntare continuă* : uneori trebuie s-o accepți așa cum ți se oferă, ba chiar mai mult, să te modelezi după ea, iar alteori îi impui proiectele tale.

„Viața este o pregătire pentru moarte.” (Zoroastru) Desigur, este vorba de o pregătire spirituală, mai precis, de o *construcție complexă* pe care fiecare dintre noi trebuie să o realizeze la nivelul conștiinței individuale. De fapt, „moartea” trebuie să se lupte, de fiecare dată, cu tot atîtea *stări de conștiință* individuală : atunci cînd, de exemplu, este întîmpinată cu sentimentul unei existențe duse în spiritul valorilor de „bine”, de „adevăr” sau de „frumos”, ea trebuie să-și schimbe chipul amenințător într-unul binevoitor, deoarece „își dă seama” că se află în fața unui om care a știut să dea vieții lui un sens pe care ea nu i-l poate răpi. Cînd, dimpotrivă, este întîmpinată cu un sentiment al vieții ratate, cu un sentiment culpabilizator de trăire doar în dușmănie și în păcat, „moartea” ia înfățișarea cumplită de „coasă” venită să pedepsească. Fiecare va avea, așadar, moartea pe care o *merită*, în funcție de felul cum a știut să-și trăiască viața : „Soarta omului e măreață : putem trăi de-a pururi prin ceea ce introducem în circulația morală a omenirii” (Tudor Vianu).

„Viața este o îndelungată lecție de umilință.” (James Barrie) „Viața” îți oferă o tot mai lucidă conștiință a *limitelor* tale psihologice, însă în cadrul acestor limite avem datoria morală de a ne *respecta*, de a avea o *demnitate* a conduitei.

„Iubirea de viață nu-i, în fond, decît frica de moarte.” (A. Schopenhauer) Viața presupune totuși mai mult: „Ca să-ți justifici existența, ai nevoie nu numai de pîine, ci și de o idee morală” (H. Sienkiewicz).

Viața lumească, de la naștere pînă la moarte, pretinde – în viziunea lui Lev Tolstoi – înțelegerea tot mai clară de către om a *nivelului spiritualității* sale: „Viața are patru trepte: prima-animalică, pruncia; a doua-imitația, ascultarea de îndemnul «fă ce fac toți ceilalți», copilăria; a treia treaptă, tinerețea, e pentru gloria lumească; a patra, pentru suflet, pentru Dumnezeu, adevărata viață. Toate patru rămîn întreaga viață”.

„Moartea nu este decît despărțirea a două lucruri: sufletul și corpul.” (Platon) În schimb, „viața” *ne înlănțuie*, prin nenumăratele ei tentații senzoriale, sufletul de corp, făcîndu-ne să ne iubim pe sine mai mult decît ar trebui și să dorim să prosperăm tot mai mult în împliniri materiale și senzoriale. Însă gîndul morții inevitabile căreia va trebui să i ne supunem cîndva ne face pe fiecare să ne întrebăm, mai devreme sau mai tîrziu, care este rostul existenței noastre în lumea aceasta și cît de mulțumiți ar trebui să fim, la un moment dat, de noi înșine. Altfel spus, omul nu va putea evita nașterea în sufletul său a unui *evaluator* exigent și obiectiv, ce veghează asupra *sensului* pe care fiecare ar trebui să-l dea construcției de sine. Acest evaluator, căruia psihologii îi atribuie termenul specializat de „conștiință”, ne dezvoltă treptat un sentiment al *demnității proprii* și dă existenței noastre o *dimensiune morală*.

„Nimeni n-a isprăvit conflictele cu conștiința sa. Frumusețea vieții are și ea contradicțiile și culorile ei.” (V. Hugo) A rămîne om în aceste condiții este, cu certitudine, o performanță. De fapt, omul este dator să-și creeze o *frumusețe sufletească*: „Un gînd frumos poate fi ca o biserică, în care omul își odihnește sufletul” (N. Iorga).

„Viața e moarte; în fiecare mor și nasc părți din noi.” (X. Bichat) Faptul acesta devine important cînd este vorba despre viața psihologică, deoarece numai de noi depinde

să facem să moară în noi defecte sau slăbiciuni sufletești și să crească, în schimb, calități și speranțe.

Viața este un joc *dramatic*, cu multe jertfiri de aspirații și de dorințe, în care omul are însă obligația de a se *comporta demn*. Uneori, jocul de forțe din interiorul „vieții” înclină atât de mult în favoarea hazardului și a amăgirilor (a proiectelor himerice), încât unii filosofi ai „moralei” au fost înclinați să vadă în desfășurarea existenței omenеști un adevărat *spectacol de comedie*: „Lumea este teatrul, oamenii sînt actorii, întîmplările compun piesa, norocul distribuie rolurile, teologii manevrează mașinile, iar filosofi sînt spectatorii. Bogații ocupă lojile, cei mari amfiteatrul, iar parterul este pentru pîrliți. Femeile poartă primprejur răcoritoare, iar oropsiții sorții iau mukul luminărilor. Spectacolul este compus din nebuni și timpul trage cortina, piesa are titlul : Lumea vrea să se amăgească, să fie deci amăgită. Uvertura comediei începe cu lacrimi și suspine ; în actul întii se prezintă proiectele himerice ale oamenilor, smintiții bat din palme ca să arate aprobarea lor, cei înțelepți fluieră piesa. Intrînd, la ușă, se plătește o monedă care se numește *suferință* și se primește, în schimb, pentru a putea ocupa un loc, un bilet cu marca *neliniște*. Varietatea subiectelor prezentate distrează pentru puțină vreme spectatorii, dar deznodămîntul intrigilor, bine sau rău construit, îi face pe filosofi să ridă. Se vād acolo apărînd uriași care, într-o clipă, devin pigmei și pitici care cresc pe neobservate și ajung la o înălțime extraordinară. Se mai vād acolo oameni care, se pare, își iau toate măsurile și precauțiunile imaginabile pentru a marca adevărata cale care duce la țelul ce și l-au propus, în timp ce, pe de altă parte, zăpăciții și indolenții ajung la portul fericirilor pămîntești. În sfîrșit, așa este comedia lumii acesteia și cel care vrea să se distreze pe îndelete n-are decît să se așeze într-un colțisor, de unde să poată vedea comod totul fără să fie văzut, ca să poată, în siguranță, să-și bată joc de ea așa cum merită” (Johan Oxenstiern).

„Am ajuns la convingerea că e de dorit abolirea pedepsei cu moartea. Motive : 1) ireversibilitatea în cazul unei erori judiciare ; 2) influența morală nocivă asupra celor care... trebuie s-o aplice.” (A. Einstein) Primul motiv poate cuprinde nu numai un aspect potențial de nedreptate, ci și unul real, fapt dovedit de numeroasele *erori judiciare*, prin care s-a confirmat ulterior nevinovăția unui condamnat la moarte, care astfel a trebuit să fie reabilitat post-mortem, însă nu a putut fi și reînviat... Și cel de-al doilea motiv ne plasează într-una dintre cele mai grave probleme de conștiință, deoarece, exceptînd cazurile psihopatologice, cine ar accepta să fie un *executor de semeni*, fie aceștia și degenerați moral ? A ucide un om, indiferent din ce motiv, înseamnă, de fapt, a-ți asuma, în ultimă instanță, stigmatul *de călău*... și aceasta în condițiile în care nu există, se știe, om fără păcat !

„Foarte des, cei care au pierdut o ființă iubită povestesc despre moarte ca despre un fenomen plin de coerență – existînd deja chiar în conștiința celui care va muri.

Tatăl unei cunoștințe voia să se sinucidă, nemaisuportînd viața după o nefericită întîmplare : i se furaseră banii de la poșta unde era casier. Într-o noapte s-a sculat decis

să iasă din viață; mai întâi s-a dus la toaletă, apoi s-a întors, așezându-se gânditor pe marginea patului, apoi s-a culcat pe o parte murind.” (Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez III*, Polirom, 2004, p. 57) Credem că nu greșim dacă apreciem că un astfel de episod existențial ne pune în fața a ceea ce am putea numi *moarte psihică*, adică o moarte condiționată printr-un *scrupul de conștiință* al unui om care apreciază, la un moment dat, că nu mai are rost să trăiască. Și de ce nu mai vrea să trăiască?... Poate pentru că a considerat că nu merită să trăiești decât atît timp cît îndreptățești încrederea semenilor – or, el a înșelat-o, dezamăgindu-i. Sau poate, dimpotrivă, s-a scîrbit într-atît de degradarea morală a unor semenii, care n-au știut să-i respecte demnitatea, încît a extins revolta sa asupra existenței înseși, numind-o deșertăciune a vieții. Este înscris în destinul unor oameni să poată realiza moartea fizică prin moartea psihică, adică prin neadmiterea faptului de a mai putea trăi în condițiile *nerespectării* demnității personale.

„Între o insectă care trăiește o singură zi la umbra unei piramide egiptene și piramida aceea, care este deosebirea cea mai adîncă? Dimensiunile? Densitatea și soliditatea structurii materiale? Durabilitatea în timp? Desigur nu. Deosebirea cea mai adîncă între ele e că insecta e vie, iar piramida nu.” (I.L. Caragiale) Prin această reflecție, marele scriitor aduce un elogiu bunului celui mai de preț, care este „viața”. Însă trebuie făcută și observația că poate exista și o *altfel* de viață: aceea a *rezultatelor* deosebite ale „cunoașterii” omenești, acumulate de-a lungul timpului, care, atunci cînd sînt încorporate cu talent într-un produs, transformă acest produs într-unul *nemuritor* (piramidele egiptene convingîndu-ne din plin de acest lucru).

Exigențe și riscuri ale învățării și ale educației

„Trei lucruri sînt necesare pentru educație: talentul, exercițiul, o metodă de studiu.” (Aristotel) Din această triadă, cel mai greu de precizat este înțelesul termenului „talent” didactic. Acesta implică prezența, în primul rînd, a *tactului psihologic*, dar și a unor *corecte evaluări* privind procesele psihologice pe care copilul le parcurge în formarea propriei personalități. Este frecventă, de exemplu, greșeala unor părinți sau chiar educatori profesioniști de a impune *rapid* un anumit fel/tip de schimbare psihică în comportamentul copilului, neglijînd faptul esențial că nu ei produc schimbarea dorită, ci copilul însuși, prin procesele lui continue de *conștientizare*, procese care își au *ritmurile* lor, diferite de la o individualitate psihologică la alta, și care au nevoie, de aceea, de *timp* pentru a se produce.

„Școala cea bună e aceea în care și școlarul învață pe profesor.” (N. Iorga) Înseamnă că în acea școală există nu numai un dialog interactiv/coparticipativ, ci și un *respect reciproc* între profesori și elevi.

„Nu judecați aptitudinile copilului numai după aparenta lui ușurință într-o direcție sau alta. Căci merge mai departe și reușește mai sigur cel care a luptat mai mult cu sine însuși.” (A. de Saint-Exupéry) Necontrolate, „aptitudinile” *pot sfida* simțul realității...

„Educația de astăzi urmărește nu dezvoltarea, ci substituirea de caractere.” (N. Iorga) Se constată, din păcate, că este destul de frecventă tendința unor medii familiale de a-i învăța pe copii și pe tineri mai mult cum să *alterneze măștile* în societate, decît cum să-și formeze unele principii și convingeri de viață!

„O bună educație constă în a concilia buna părere pe care o aveți despre voi cu reaua părere pe care o aveți despre alții.” (Mark Twain) A realiza acest echilibru înseamnă, de fapt, să știi să salvezi aparențele...

„Secretul educației constă în a respecta copilul.” (R.W. Emerson) Faptele de viață arată că forța brutală *frînează*, nu stimulează, obținerea consimțămîntului afectiv al copilului; acesta nu se *deschide atitudinal* decît în fața sentimentelor de iubire, de încredere și de speranță manifestate de părinți. De aceea se și spune că părinții care înțeleg să-și sancționeze copiii prin bătaie nu-și dau seama că astfel își sancționează, de fapt, propria incompetență educativă, deoarece ei abandonează *calea rațiunii* în favoarea *forței*.

„E o lecție fără cuvinte un profesor care predă fără să vorbească.” (S. Smilles) Însă, pentru aceasta, profesorul trebuie să fie un *model de conduită*: „Nu-i înveți pe alții ceea ce vrei, nu-i înveți ceea ce știi, ci-i înveți ceea ce ești” (J. Jouret).

„Orice om primește două feluri de educație: una dată de alții și alta, mult mai importantă, pe care ți-o faci singur.” (F. Gibbon) Ambele trebuie să întrunească însă condiția de a fi în primul rînd *umane*: „Să nu căutați a face pe om mai bun prin rațiune, ci prin exemplu; nu încercați a mișca decît prin emoție; să nu credeți că puteți trezi dragostea decît prin dragoste. Fiți ceea ce vreți să fie celălalt. Viața voastră, iar nu cuvintele voastre să fie o predică” (F. Amiel).

„Educația este cel mai frumos dar pe care-l poate dobîndi omul.” (Platon) Bineînțeles, nu numai pentru faptul că ea asigură cultivarea sufletului, ci și pentru că, la nevoie, îl poate chiar *transforma*: „Natura și educația sînt asemănătoare, căci educația transformă pe om și, prin această transformare, creează natura” (Democrit).

„E mai bine să fie ținută în frîu copiii prin sentimentul rușinii și prin îngăduință, decît prin frică.” (Terențiu) Pentru că „frica” îți distruge încrederea în sine, în capacitatea de a-ți asuma o responsabilitate sau o vină.

„Educația, oricît de bună ar fi, nu poate înlătura consecințele unei eredități rele.” (Euripide) Tot Euripide ne dă un exemplu: „Din rău, natura dă naștere la rău, după cum din viperă se naște iarăși viperă”. Zicătorile populare sînt și ele intransigente în această privință: „Lupul își schimbă părul, dar năravul ba”; „Ce naște din pisică șoareci mănîncă” etc.

„Mai bine este să nu știi un lucru, decît să-l înveți prost.” (P. Syrus) Nu numai pentru faptul că o astfel de învățare te va face apoi să greșești, ci și pentru motivul știut că „dezvățul” la care te va obliga o învățare proastă este, de cele mai multe ori, mai greu de realizat, decît „învățul”.

„Majoritatea profesorilor își pierd vremea punînd întrebări care urmăresc să dezvăluie ce nu știe elevul, în vreme ce adevărata artă a examinării constă în a afla ce știe, de fapt, elevul sau ce poate să știe.” (A. Einstein) Profesorii a căror activitate ilustrează cel de-al doilea tip de examinare cultivă la elevi frumusețea studiului *în sine*, le redau *demonitatea psihică*, spre deosebire de ceilalți profesori, care-i fac pe elevi să resimtă umilinta neîncrederii în sine: „Nu privi niciodată învățătura ca pe o datorie, ci ca pe un prilej de invidiat de a cunoaște frumusețea eliberatoare a intelectului, pentru propria ta încîntare și spre folosul comunității căreia îi va aparține munca ta de mai tîrziu... Arta supremă a profesorului este de a trezi bucuria exprimării creatoare și bucuria cunoașterii” (*idem*).

„Din fericire, profesorii noștri ne luau drept imbecili – fapt fără de care am fi rămas imbecili.” (G. Cesbron) Desigur, de aici nu trebuie să se creadă că succesul „educației” în școli este cu atît mai bine asigurat, cu cît se admite sau se încurajează această

etichetare inițială a copilului... Dimpotrivă, educația din școală nu este altceva decât cultura „intelectului” și a „caracterului”, dată la *timpul potrivit* : „Cînd copacul este mic, grădinarul îl îndreaptă încotro pofteste; dar nu mai reușește să-i îndrepte arcuirile și îndoiturile atunci cînd a crescut” (Abu-Shakur Balkhi).

Comportamentul în situații-limită: suicid, risc mortal, sadism

„Sinuciderea e cea mai înaltă afirmare a individualității unei ființe.” (G. Clemen-
ceau) Aceasta deoarece sinucigașul – evident, cel lucid, și nu cel alienat mental – își
asumă cea mai înaltă *expresie a libertății*, și anume libertatea de a sfida valoarea supremă,
care este „viața”. Chiar dacă finalitatea acestei libertăți extreme este negativă, și anume
autodistrugerea, ea este menită să confere omului un statut unic în rîndul viețuitoarelor,
acela de a putea decide în *cunoștință de cauză* și după *propria voință*. Tocmai acest lucru
l-a făcut pe Sören Kierkegaard să afirme: „Contrariul păcatului nu e virtutea, ci liber-
tatea”. Profunzimea reflecțiunii trebuie înțeleasă în termenii cunoscuți ai filosofului
Vasile Conta: „Acolo unde este multă libertate, găsim și mult adevăr”. Din această
perspectivă, avertismentul lui Marc Aureliu rămîne valabil: „Cine consideră sinuciderea
o crimă închide drumul libertății”. Totuși, dacă luăm în considerare faptul că tot ceea ce
gîndește, simte și întreprinde omul are o *conotație etică*, atunci problema aceasta a
„libertății” trebuie privită în mod obligatoriu și din perspectiva *responsabilității*, pe care
omul trebuie s-o aibă în deciziile care privesc atît destinul său personal, cît și datoriile
sale față de cei din jur.

Care ar putea fi explicația faptului paradoxal că unii oameni nu numai că se simt
atrași de „situațiile de risc”, ci, mai mult, chiar le caută? S-a observat că sînt atrași de
risc mai ales acei oameni care consideră că numai un fapt de viață trăit cu maximă
intensitate afectivă este cu adevărat *autentic*, deoarece *nu mai apucă* să fie alterat de
diferite calcule, conveniențe, de compromisuri sau de frică. Altfel spus, pentru unii,
doar o atitudine *tranșantă* este cu adevărat etică, cu adevărat nobilă, deoarece numai
printr-o asemenea atitudine îți poți asuma riscul înfruntării cu o situație-limită care ți-ar
putea *primejdui*, de exemplu, viața. Într-adevăr, se pare că, pe măsură ce deliberezi mai
mult asupra consecințelor posibile ale unui act extrem, impulsivitatea de a-l împlini scade
sau devine mai controlată. De exemplu, nimeni dintre cei care știi să înoate n-ar mai
sări în rîul sau în lacul în care cineva este pe cale să se înecă, dacă s-ar gîndi prea mult
la posibilele consecințe negative ale acestui act riscant asupra lui sau a familiei sale.
Trebuie să observăm însă un lucru deosebit de important: nesărind să-l salvezi pe cel
aflat în pericolul de a se îneca îți conservi viața, însă acest fapt îți poate declanșa o gravă
problemă de *conștiință*, deoarece știi în forul tău interior că, dacă n-ai fi ezitat, l-ai fi
putut salva!

Modelele – inductoare de atitudini

„Trebuie să ne alegem un om superior și să-l avem veșnic înaintea ochilor, pentru ca să trăim astfel, ca și cum acela ne-ar privi, și să facem totul, ca și cum acela ne-ar vedea.” (L.A. Seneca) Când unii oameni nu se pot călăuzi în viață după propriile principii sau convingeri, trebuie să poarte în suflet o „icoană”, un model de referință.

„Ești mare, ești puternic, dar nu e de ajuns. Fă-mă să te stimez ca să fiu trist, că ți-am ieșit din grații sau că nu le-am putut dobândi.” (La Bruyère) Adevărata distincție o dă *caracterul*: „Cea mai mare nedreptate e a părea drept, fără a fi” (Platon); „Nu importă ce face natura din om, ci ceea ce el însuși face din sine” (I. Kant).

„Meșteșugul cel mare e să îndrepti pe cineva fără să-i spui, ba fără să știe că a greșit.” (N. Iorga) Cu siguranță, cel mai eficient mod de a influența pe alții este ca, prin calitatea comportamentului tău, să reprezinți *un model*: acesta va fi un inductor de atitudini prin el însuși. Totuși, credem că cel care a greșit trebuie să fie supus și unui proces voit al *conștientizării*, deoarece rareori oamenii pot desluși prin ei înșiși întreaga pericolozitate/gravitate a greșelii comise la un moment dat.

„Regulile de conduită morală nu se pot impune decît pe o singură cale: exemplul.” (I. Petrovici) Totuși, a vedea cum, de exemplu, cineva și-a dobîndit averea fără scrupule, pe seama suferințelor altora, nu este suficient pentru a ne face să ne comportăm cinstit. Este nevoie și de altceva, de vreme ce pe unii dintre noi performanța respectivului nu numai că nu-i revoltă, dar îi și stimulează să urmeze aceeași cale. Acel altceva înseamnă mai mult decît să poți face diferența intelectuală între „bine” și „rău”, înseamnă să poți *să resimți* ce înseamnă un bine făcut pe seama răului altcuiva, să poți *să-ți asumi* această suferință.

„Lipsindu-le judecata, copiii au nevoie de disciplină.” (J. Locke) De fapt, nu judecata lipsește, ci una dintre caracteristicile ei, pe care și-o vor forma treptat: *anticiparea*, previziunea *consecințelor* a ceea ce vor să întreprindă pe moment.

Destin, fatalitate – liber-arbitru ; cauză – efect ;
necesitate – întâmplare ; ghinion – şansă/noroc

„De ce învinuiești soarta, când singur îți faci rău ?” (Menandru) Cicero, la rîndul său, spunea : „Adesea omul își este singur cel mai mare dușman”. Cîteva dintre zicătorile populare ne lămuresc : „Destinul nu ocrotește pe cel stăpînit de pofte și rătăcirii” ; „Cu ceea ce te lauzi, din aceea pieri” ; „Cine seamănă vînt culege furtună” ; „Limbă amuțită, viață liniștită” etc.

„După cum carul nu poate să meargă cu o singură roată, tot astfel destinul nu izbîndește fără fapta omenească.” (*Hitopadeca*) O parte a filosofiei indiene este străbătută de acest curent de gîndire optimist, care consideră că doar prin unirea „destinului” cu „fapta” omenească se obține succesul : „În lumea celor vii cel inactiv nu izbîndește ; nu destinul îl duce pe calea greșită, nu destinul este stăpîn. Destinul urmează fapta, care-i merge înainte ca o stăpînă. Fapta omului conduce destinul într-o parte sau alta” (*Mahābhārata*).

„Să nu zici : «Ce e asta ?» sau : «La ce slujește asta ?» pentru că toate, la vremea lor, se dovedesc de folos.” (*Septuaginta*) Petronius dă un exemplu : „În restriște lucruri ce stăteau aruncate ajung a fi prețuite”.

Cel mai bine situează „hazardul” în viața omului Blaise Pascal : „Orice jucător hazardează cu certitudine pentru a cîștiga cu incertitudine”.

„Să nu juri că «asta nu se va întîmpla niciodată».” (Theognis) Bineînțeles, nimic nu este imposibil : „Cît de multe lucruri sînt socotite imposibile, înainte de a fi realizate !” (Plinius cel Bătrîn).

„Hazardul descrește pe măsură ce crește cunoașterea.” (A. France) Cu cît lăsăm, de exemplu, ca principiile să ne guverneze mai mult viața, cu atît „întîmplarea” va avea o mai mică putere asupra existenței noastre. La cealaltă extremă se află opiniile care subliniază rolul *întîmplării* : „Se întîmplă într-o clipă ce nu se speră într-un an” (Johan Oxenstiern) ; „Cît de adesea se realizează datorită întîmplării și hazardului ceea ce n-ai

îndrăzni să dorești ! ” (Terențiu) ; „Ceea ce n-a avut loc niciodată poate avea loc mâine” (Maeterlinck).

„Vreau să iau destinul de gît ; nu mă va face să mă plec.” (L. van Beethoven) Și alți mari gînditori privesc „destinul” în termeni de *voință* și de *caracter* : „Destinul e scuza celor slabi și opera celor puternici” (H. de Balzac) ; „Destinul e propriul nostru caracter” (Heraclit).

„Cine știe dacă zeii de sus vor adăuga la totalul de azi ziua de mâine ? ” (Horațiu) De aici, și recomandarea înțeleaptă a lui Solomon : „Nu te lăuda cu ziua de mâine, că nu știi la ce poate da naștere”. Să nu uităm ultimele cuvinte înainte de moarte adresate de Socrate prietenilor care îl vizitaseră la închisoare : „Acum este ora să ne despărțim, eu ca să mor, voi ca să trăiți. Care dintre noi pășește spre un lucru mai bun, nimeni n-o știe, fără de numai Zeul”.

„Destinul nu este nimic altceva decît un șir de cauze.” (L.A. Seneca) „Logica” ar impune, aici, ideea că, dacă am cunoaște aceste cauze, am putea deveni făuritorii propriului destin. Însă ceea ce pare deopotrivă interesant și surprinzător este faptul că nu toți oamenii sînt *dispuși* să cunoască aceste cauze : așa cum unii nu concep situația de a nu-și putea controla viața în măsura în care ar dori, alții, dimpotrivă, se tem că libertățile pe care și le-ar putea îngădui ar scăpa, la un moment dat, de sub controlul lor !

„Chiar și mormintele își au destinul lor.” (Iuvenal) Unii au excelat în așa măsură pe parcursul vieții lor, încît lectura numelui lor gravat pe piatra funerară are calitatea de a *ni-i reaminti*, sub o imagine plăcută sau neplăcută.

„Nu există muritor care să fie sigur că va mai trăi a doua zi.” (Euripide) În același timp, această relativitate a destinului omenesc este *benefică* : numai așa vigilența omului va fi mai trează, numai așa el va putea avea sentimentul că devenirea personalității lui trebuie să depindă *și de el*. Adevărul este că, dacă am putea să ne cunoaștem „viitorul”, „prezentul” n-ar mai avea pentru noi aceeași importanță ; el și-ar pierde funcția *faptică*, și-ar pierde însuși rolul de „creator” și, totodată, de „educator” al eului nostru spiritual.

„Norocul îl ridică pe cel care izbîndește, norocul îl coboară pe cel care nu izbîndește.” (Sofocle) De unde rezultă că „norocul” *nu are o valoare în sine*: el trebuie să ne găsească pregătiți cu anumite însușiri și disponibilități sufletești, pentru a putea să valorificăm situația favorabilă întîlnită la un moment dat.

„Totdeauna lipsește un sfat atunci cînd este nevoie maximă de el.” (P. Syrus) Noi nu ni-l putem acorda, deoarece, în situații existențiale deosebite, care pretind soluții prompte și eficiente, tensiunea emoțională face *să sufere* cumpătarea, deliberarea; iar în ceea ce privește ajutorul care ar putea veni din partea celorlalți, egoismul acestora îi face mai degrabă să se bucure de impasul nostru de moment, decît de o eventuală reușită!...

„Soarta are obiceiul de a-i cruța pe mulți, pentru a-i pedepsi mai tîrziu.” (P. Syrus) Crezînd prea mult în „noroc”, unii devin infatuați, uitînd avertismentul cunoscut: „Norocul ne dă multe spre folosință, dar nu dăruiește nimic definitiv”.

„Nici un lucru nu poate fi orînduit către un anumit scop, dacă nu preexistă în el însuși ceva potrivit aceluia scop.” (Toma d'Aquino) Este cunoscută, de exemplu, pretenția de superioritate a paranoicului, care-și supraevaluează personalitatea și caută să și-o pună întotdeauna în valoare. Numai că această idolatrie de sine este periculoasă, deoarece induce un efect de bumerang: infatuarea, care-i creează satisfacții în interiorul său suflesc, dar îi va fi în același timp defavorabilă în exterior, deoarece îl discreditează în societate.

„Adeseori norocul strică pînă și firea omului.” (G. Curtius) Firește, atunci cînd beneficiarul frecvent al „norocului” se lasă în voia acestuia și nu se mai valorifică în plan psihic, considerîndu-se un *ales* al sortii, un *predestinat* al norocului.

Sînt trei lucruri în viață în fața cărora nu poți fi critic, trebuind să le iei așa cum sunt: „frumosul”, „binele” și „adevărul”. De asemenea, sînt – spune Cilibi Moise – „trei lucruri pe care nu le poate ști omul: ce i se poate întîmpla mîine; ce gîndesc alții despre el și sfîrșitul vieții”.

„Soarta nu are drept asupra moravurilor omului.” (P. Syrus) Mai mult chiar, putem spune că „moravurile” sînt *făuritoare de destin*: un destin constructiv, cînd moravurile sînt bune; un destin distructiv, cînd moravurile pe care ni le formăm sînt rele.

„Ceea ce trebuie să se întîmple se va întîmpla.” (Eschil) Dar și invers: dacă nu-ți pregătești sufletul pentru *căință* și *remușcări*, nu-ți vei descoperi niciodată greșelile și neajunsurile sufletești.

„Tot omul este la voia întîmplării.” (Herodot) Mai mult chiar, spune Homer: „Asemenea frunzelor este neamul sărmanilor oameni...”. Totuși, așa nesigură și trecătoare cum e, „viața” poate fi ancorată în speranțele și idealurile noastre.

„Nu oricui i se întîmplă orice.” (Georges Bernanos) Depinde, desigur, de felul *cum ne concepem* existența pentru ca „hazardul” să ia chipul „norocului” sau al „ghinionului” (adică dacă ne privim existența în termeni de încredere sau de incertitudini, de realism sau visare himerică, de bun-simț sau de obraznicie, de adevăr sau de minciună etc.). Dumnezeu ne-a încărcat, din respect pentru ființa umană, cu povara libertății, cu responsabilitatea deciziilor noastre cu privire la felul cum dorim să ne „construim” eul sufleteș și la modul cum vrem să trăim în lume.

„Nimeni nu poate cunoaște pericolele care-l amenință.” (Lucanus) „Neprevăzutul” este, fără îndoială, greu de controlat, însă, pe de altă parte, încrederea în sine deschide omului infinite posibilități: „De poți crede, toate sînt cu puțință celui ce crede” (Marcu, 9, 23).

„Cele mai multe «întîmplări» sînt puse la cale.” (H. de Balzac) Într-adevăr, nu numai „neprevăzutul” creează împrejurările, ci, de exemplu, și invidiile sau resentimentele noastre egoiste.

„Există o măsură în toate și limite bine trasate.” (Horațiu) Totuși, uneori, „natura” nu respectă acest principiu și-i impune omului, de exemplu, o condiție de infirmitate

fizică monstruoasă sau o boală psihică debilitantă. În astfel de situații există tentația de a dezvolta atitudini care frizează nu numai lipsa de măsură, ci chiar și o lipsă de bun-simț. Pe litoralul Mării Negre, am văzut în timpul unui sejur un fapt stinjenitor : pe un trotuar o femeie tânără își expunea goliciunea unei infirmități corporale dizgrațioase implorînd mila trecătorilor. Însă ceea ce în viziunea ei trebuia să impresioneze și să declanșeze compasiunea trecătorilor, dimpotrivă, a creat atîta repulsie, încît aceștia se îndepărtau degustați și nu depuneau nici un bănuț pe rogojina goală din fața infirmei. Printr-o ironie a sorții, la cîteva zeci de metri mai încolo, o altă cerșetoare – de data aceasta neînfirmă, dar cu un copil mic în brațe – se bucura din plin de generozitatea trecătorilor ! ...

„Nu există fatalitate exterioară. Dar există o fatalitate interioară : vine un moment cînd descoperi că ești vulnerabil ; atunci greșelile te absorb ca un vîrtej.” (A. de Saint-Exupéry) De fapt, fatalitatea interioară se manifestă pe măsură ce-ți dezvolți un sistem de exigențe față de sine : acestea te constrîng la un *anumit tip* de conduită ; exigențele propriei conștiințe sînt singurele care pot face din om „un om”, adică o ființă morală.

„Ceea ce i se poate întîmpla unuia i se poate întîmpla oricui.” (P. Syrus) „Neprevăzutul” nu selectează, bineînțeles, destinele omenеști, însă nu se poate nega faptul că pe cei care sînt mai anticipativi, mai chibzuiți și mai realiști în demersurile lor, „neprevăzutul” îi găsește mai puțin nepregătiți.

„Dumnezeu nu vrea să facă totul, pentru a nu ne lua liberul-arbitru.” (Machiavelli) De fapt, pentru a nu ne frustra de condiția demnă de a ști să ne asumăm responsabilitatea ființei noastre în lume. Liberul-arbitru este singura cale de acces spre obținerea *demnității proprii* : aceea de a diferenția „binele” de „rău” prin voința judecății proprii.

„Nu va mai fi nimic, pe care posteritatea să-l poată adăuga la moravurile noastre ; urmașii vor face și vor dori aceleași lucruri.” (Juvenal) Ceea ce va fi diferit totuși de la o generație la alta va fi *arta manifestării* moravurilor, prin care oamenii vor încerca fie să mascheze cît mai subtil unele vicii sau patimi, fie să deruteze prin afișarea unor merite ireale !

„O nenorocire nu vine niciodată singură : un rău cheamă pe altul, și sfîrșitul unei nenorociri este, de obicei, începutul alteia mai mari.” (Miguel de Cervantes) Lucrul

acesta se întâmplă mai ales atunci când sînt întrunite următoarele două condiții psihologice: *teama acută* de o nenorocire și mai mare în viitor, care este considerat total nesigur, și *amintirea obsedantă* a unei nenorociri din trecut. Prin aceste două condiții, „psihicul” parcă *se pregătește* pentru a trăi o nouă nenorocire: „Cum te gîndești, așa ai să reușești” (proverb).

„Ceea ce a mai fost, aceea va mai fi, și ceea ce s-a întâmplat se va mai petrece, căci nu este nimic nou sub soare” (Ecclesiastul, 1, 9) La nivelul psihicului individual, fiecare dintre noi reproduce, în dezvoltarea sa, *istoria morală* a „umanității”: toți trebuie să învețe să-și învingă orgoliile exagerate, să sufere invidiile altora, să cunoască povara diferitelor responsabilități, amărăciunea trădărilor ori, dimpotrivă, bucuria ajutorului dezinteresat primit sau dat altuia etc. Perpetuăm așadar în sufletul nostru mereu *aceleași ipostaze* ale existenței: „Este unul și același lucru în noi: viață și moarte, veghe și somn, tinerețe și bătrînețe. Cînd unele se schimbă, vin altele, cînd se schimbă acestea, sosesc celelalte” (Heraclit). Este important totuși ca în tot ceea ce face pe parcursul vieții omul să vadă nu numai o finalitate negativă, ci și o posibilitate de a obține *progrese sufletești*:

„A fi? Nebunie și tristă și goală;
Urechea te minte și ochiul te-nșală;
Ce-un secol ne zice, ceilalți o dezic.
Decît un vis searbăd, mai bine nimic.

Văd vise-ntrupate gonind după vise,
Pîn'dau în morminte ce-așteaptă deschise,
Și nu știu gîndirea-mi în ce să o sîng:
Să rîd ca nebunii? Să-i blestem? Să-i plîng?”

(M. Eminescu, „Mortua est!”).

„Pentru orice treabă este un timp hotărît.” (*Septuaginta*) Iată cîteva exemple: „Căsătoria la sfîrșitul tinereții, construirea unui dig după ce s-a scurs apa, gîndul la momentul prielnic după ce ai plecat la drum: toate acestea sînt zadarnice, întrucît timpul nimerit pentru fiecare din aceste acțiuni a trecut” (*Pañcatantra*).

„Destinul nu poate fi prevăzut, dar fapta depinde de om.” (Manu) Găsim aici unul dintre cele mai frumoase paradoxuri: nu putem stăpîni „întîmplarea”, „neprevăzutul”, însă tocmai acest lucru îl face pe om să-și *întărească controlul* asupra faptelor sale și astfel să aibă sentimentul reconfortant că edificarea personalității sale depinde, într-o mare măsură, *și de el*.

„Soarta vinde ceea ce credem că dăruiește.” (La Fontaine) În realitate, nu există întâmplări fericite în sine, de vreme ce ele aduc celor care le *valorifică prost* mai mult nefericire, decât fericire!

Este cunoscută comparația între viața omului și jocul de zaruri, care exprimă faptul că nu trăim cum am dori, ci *cum putem*, memorabilă fiind în acest sens descrierea făcută traseului vieții omenești de către Johan Oxenstiern: „Viața omului este asemănătoare unei galere, în care acesta, ca un adevărat ocaș, vislește pe o mare de mizerii; agitată de valurile unei imaginații neliniștite, printre primejdiile unei infinități de accidente și necazuri. O fericită, dar oarbă întâmplare îl face să le evite pe unele dintre ele, dar nebunia care conduce ambarcațiunea îl va împinge adesea către altele, unde îl vedem eșuând fără scăpare”. Cât de diferită este această opinie de cea exprimată în *Rāmāyana*: „Îndepărtează destinul prin faptă”. Îndemnul acesta poate fi ilustrat, de exemplu, de situația în care reușești să îndrepti greșeala comisă la un moment dat nu prin regrete, ci printr-o faptă opusă celei cuprinse în greșeală. Altfel spus, „destinul” se perpetuează când este îndeplinită condiția psihologică relevată de filosoful Seneca: „Cine nu împiedică fapta rea, atunci când poate, acela îndeamnă la ea”. Înțelepciunea populară avertizează de asemenea: „Cine nu vrea când poate nu va putea când va dori”.

„Să te aștepti din partea altuia la ceea ce faci altuia” (P. Syrus), pentru că: „Odată ce fapta a fost săvârșită de om, ea își urmează destinul” (*Mahābhārata*).

„Hazardul e cauza necunoscută a unui efect cunoscut.” (Voltaire) Adică totul este determinat în „natură” și trebuie să-și urmeze cursul; se impune doar să-i aflăm cauzele. În acest sens trebuie înțeleasă și afirmația lui V. Hugo: „Nimic nu se poate pune în calea împlinirii unei idei, atunci când i-a sosit timpul”.

„Sentimentele noastre ne împing către întâlniri neprevăzute pe care noi, pe nedrept, le credem datorate hazardului.” (J. de Lacretelle). Afirmația nu trebuie luată în sens absolut, deoarece se produc și situații neprevăzute, pe care nu le putem controla; este adevărat însă că, adesea, ne provocăm evenimente neplăcute prin noi înșine, prin neanticipările sau prin dorințele noastre exagerate: „Ce-ai semănat, aceea culegi”; „Cine adoarme bîrfînd se trezește calomniînd”; „Pasărea vicleană cade singură în laț”; „Alege pînă culege” etc. (proverbe).

„Întîmplarea” nu este, de fapt, altceva decît *un prilej* pe care viața ni-l oferă, la un moment dat; depinde de noi dacă știm sau nu să-l *valorificăm*: „Stăteam în biroul pentru brevete din Berna, cînd brusc mi-a venit o idee: dacă cineva cade liber, nu-și simte propria greutate. Am fost uluit. Gîndul ăsta banal mi-a lăsat o impresie puternică. M-a împins spre o teorie a gravitației” (A. Einstein).

„Socotește că-i a ta numai viața de fiecare zi; restul aparține soartei.” (Euripide) Nesiguranța pe care o avem asupra „viitorului”, care cuprinde atîtea necunoscute, l-a făcut și pe J.W. Goethe să ne adreseze îndemnul faustian: „Trăiește clipa!”.

„Toate [lucrurile] sînt construite după legile armoniei.” (Pitagora) Ceea ce nu se petrece însă, din păcate – observă marele învățat –, în lumea umană, unde interesele egoiste și trufia duc la conflicte și dezbinare: „În cetăți intră mai întîi luxul, apoi îmbuibarea și trufia, iar după aceea pierzania” (*idem*).

„Să nu afirmi niciodată cu tărie ceva; căci nimeni nu știe ce se poate întîmpla într-o singură zi.” (Theognis) „Neprevăzutul” ne poate aduce, în egală măsură, atît *bucuria*, cît și *suferința*: „Ce multe lucruri neașteptate au venit! Ce multe lucruri așteptate nu s-au ivit niciodată!” (L.A. Seneca). Dar poate și mai interesant e următorul aspect relevat de Euripide: „Bucuria provenită din ceva nesperat este mai mare decît aceea care rezultă din realizarea unui lucru așteptat”.

„Lucrul de care te temi se întîmplă mai iute decît acela pe care îl speri.” (P. Syrus) Și într-un caz, și în celălalt, sufletul se pregătește pentru ceva, numai că în „teamă” afectul este mult mai prezent decît în „speranță”. De aceea starea de teamă este mai precipitată, mai nerăbdătoare de a se împlini, comparativ cu speranța, care este o stare mai elaborată și, implicit, mai tolerantă, mai dispusă să sacrifice un timp de așteptare, pentru apariția unui moment favorabil realizării lucrului dorit. Altfel spus, în starea de teamă, energia emoțională își urmărește în mod implacabil destinul – de a se consuma cît mai repede –, pentru ca astfel omul să poată scăpa de ea, pe cînd în speranță, dimpotrivă, este prezentă o plăcere a autoiluzionării, care face ca energiile afective interioare ale speranței să se autoalimenteze și să întrețină astfel, pentru mult timp, iluzia obținerii lucrului dorit/rîvnit.

„Fiecare om poartă în el, în caracterul și aptitudinile lui, întreaga-i soartă.” (H. de Balzac) Într-adevăr, unii au talentul de a se hrăni doar cu deziluzii și dezamăgiri, alții au speranțe, chiar dacă doar închipuite : „Cele mai multe drame se petrec din pricina ideilor pe care ni le facem noi singuri despre ceea ce se întâmplă. Evenimentele ce ni se par dramatice nu sînt decît subiecte cărora sufletul nostru le dă aspect de tragedie sau comedie, potrivit caracterului nostru [...]. Mulți pier din cauza calităților lor risipite fără noimă, pe cînd alții reușesc prin cusururile lor, folosite cu dibăcie” (*idem*).

Memorie, devenire, timp

„Memoria este dușmanul înverșunat al judecății.” (B. de Fontenelle) Desigur, nu în toate cazurile. Totuși este cunoscut faptul că excesul de amănunte periclitează surprinderea și formularea *esențialului*. Afirmatia moralistului francez se verifică și în raport cu conținuturile *morale* ale vieții sufletești, mai precis atunci cînd, de exemplu, egoismul sau firea răzbunătoare a cuiva îi determină „memoria” să alimenteze „judecata” doar cu un anumit gen de informație și astfel s-o fixeze doar într-un anumit tip de raționament.

„Cei care-și întrebuințează rău timpul sînt cei dintii care se plîng de scurtimea lui.” (Johan Oxenstiern) „Timpul” trebuie folosit cu responsabilitate, pentru că orice „prezent” angajează un anumit tip de „viitor” – de exemplu, un prezent efemer prin plăcerile lui strict senzuale va determina un viitor golit de așteptări sau de satisfacții intelectuale.

„Adesea, singurul leac al durerilor noastre constă în uitare ; dar noi uităm leacul.” (B. Gracián) Mai mult chiar, uneori facem mai mult decît să uităm : „Facem viața și mai mizerabilă, deplîngînd-o” (Cicero).

„Nu există pentru om decît trei evenimente : nașterea, viața și moartea ; el nu simte că se naște, suferă că moare și uită să trăiască.” (La Bruyère) Cum să nu fie considerată, în aceste condiții, recomandarea lui Tacit : „Toate gîndurile și faptele noastre trebuie îndreptate spre folosul vieții” ca una dintre cele mai înțelepte ? !

„Numai timpul poate stabili valoarea fiecărui lucru.” (Voltaire) Adevărata valoare trebuie să reziste *probei* timpului.

„S-ar putea spune că există în fiecare lucru o secretă potențialitate de a fi mai mult decât este...” (Franz Kafka) În privința omului, tocmai pe acest fapt mizează întreaga educație. De altfel, se și spune : „Nu sîntem atît ceea ce sîntem, cît ceea ce am putea deveni”.

„Credem, adesea, că lucrurile ce le-am uitat nici n-au fost.” (N. Iorga) Mai ales atunci cînd „subconștientul” este încurajat de o conștiință culpabilă, interesată să *uite* anumite lucruri...

„Vine o vreme cînd lacrimile cad înăuntru și ard.” (N. Iorga) Nu neapărat numai la bătrînețe, cînd este inevitabil un bilanș sufletesc, ci și atunci cînd îți dai seama că ai tratat cu prea multă superficialitate unele dintre greșelile sau păcatele tale din trecut ori din prezent.

„Prezentul a cunoscut mai ales religia care poruncește și face opreliști. Viitorul va cunoaște, fără îndoială, pe aceia ce fac ca sufletul omenesc să se ridice liber în lumină.” (N. Iorga) Se pare că religiile actuale pretind să fii mai mult ceea ce *trebuie* să fii, în loc să te încurajeze să fii mai mult ceea ce *ai vrea* să fii. Este de la sine înțeles că, în cea de-a doua alternativă, greșelile ar fi mai numeroase, dar la o adevărată reînnoire a sufletului nu se poate ajunge decît *prin greșeală* (desigur, conștientizată).

„Unii trăiesc ca să uite, alții uită ca să poată trăi.” (N. Iorga) În primul caz, „uitarea” echivalează, evident, cu superficialitatea sau chiar cu nesimțirea ; în al doilea caz, ea exprimă un mecanism de apărare în fața unor excese de scrupulozitate morală, de responsabilitate.

„Viitorul nu există pînă ce nu devine prezent.” (G.B. Shaw) Visarea/proiectul e doar un prezent virtual. Un alt raport temporal interesant este cel menționat de G. de Nerval : „Trecutul este una cu viitorul. Trăim în spița noastră, și spița noastră trăiește în noi, căci noi trăim mai departe în fiii noștri precum am trăit în părinții noștri”.

„Patria vieții este numai prezentul...” (M. Eminescu) Un punct de vedere similar întîlnim la Lev Tolstoi, care spune despre „trecut” și „viitor” că nu sînt altceva decît *construcții subiective* ale oamenilor, născute din nevoia acestora de *repere temporale* :

„Se vorbește despre nemurirea sufletului, viața viitoare, ce trebuie să știm despre aceasta pentru viața adevărată. Ce prostie! Ți s-a oferit posibilitatea unui bine care sporește tot mai mult aici, acum; ce mai vrei? Numai cel care nu cunoaște și nu vrea să găsească acest bine poate vorbi despre viața viitoare. Și ce e de fapt, mă rog, ceea ce numim viața viitoare? Noțiunea de viitor se referă la timp. Iar timpul e numai condiția conștiinței în viața asta. A vorbi despre viața viitoare, cînd se va termina viața asta, e ca și cum ai vorbi despre ce formă va lua o bucată de gheață cînd se va topi, sau cînd, odată transformată în apă, părțile ei componente se vor preface în abur. În plus, ce-mi trebuie mie viață în viitor, cînd toată viața mea spirituală e numai în prezent? Viața e în iubire, iubirea de oameni și de Dumnezeu. Nici una, nici alta nu pier odată cu moartea. Moartea e numai încetarea separării conștiinței mele”. În următoarea cugetare, Lev Tolstoi este și mai tranșant: „Se spune că există trei timpuri: trecut, prezent și viitor. Ce greșală grosolană și dăunătoare! Există două feluri de timp, trecut și viitor, prezentul e în afara timpului. Și viața adevărată, liberă se află în afara timpului, adică în prezent. Cît de important e să știm asta. Se poate trăi numai în prezent, adică liber”.

„Acel ce știe mai mult va fi cel mai zdrobit de timpul ce se pierde.” (Dante Alighieri)
Pentru că un astfel de om își dă seama, mai mult decît alții, că nimeni nu posedă în clipa morții altceva mai bun decît ce a reușit să învețe pe traseul vieții.

„Toate lucrurile se nasc din contrarii și toate sînt în curgere ca apa unui rîu.” (Heraclit) De aceea, atunci cînd, de exemplu, este prea multă ură sau dușmănie în jurul nostru, apare nevoia de dragoste și de prietenie; cînd este prea multă minciună și ipocrizie, căutăm sinceritatea și adevărul; cînd răul și urîtul de toate felurile ne copleșesc, năzuim la a ne bucura de efectele binelui și ale frumosului etc. Viața zilnică este alcătuită, așadar, din contrarii de stări și de situații pe care omul învață să le *armonizeze*; atunci cînd, din diferite motive, nu reușește acest lucru, se nasc atitudini și idei fataliste sau, dimpotrivă, revoluționare.

„Eu am murit în mineral și m-am prefăcut în plantă; am murit în sfera plantelor și m-am prefăcut în animal; am murit în lumea animală și am devenit om; atunci de ce trebuie să-mi fie teamă de dispariția prin moarte?” (M. Rumi) Într-adevăr, cine va putea spune vreodată unde se va opri evoluția noastră ca ființă spirituală?... poate, cîndva, în cea de înger.

„O zi este o miniatură a Eternității.” (R.W. Emerson) Însă numai atunci cînd întregul traseu al zilei reușim să-l concepem ca o succesiune neîntreruptă de posibile ridicări ale vieții proprii pe trepte tot mai înalte de *spiritualitate*.

„Toată lumea se plînge de memoria sa și nimeni nu se plînge de judecata sa.” (La Rochefoucauld) Se știe însă că „memoria” este un martor credincios doar *propriei cauze*. Este revelatoare în acest sens remarcă lui J.W. Goethe : „Unde se pierde interesul, se pierde și memoria”.

„Noi știm ce sîntem, dar nu știm ce putem fi.” (W. Shakespeare) Nu putem ști deoarece destinul omenesc cuprinde o limită : nu ne putem *sustrage* acțiunii „neprevăzutului”, nu putem crea cele mai multe dintre împrejurările care apar. Avem însă datoria să valorificăm *cît mai bine* situațiile favorabile apărute pe parcursul vieții, pentru a ne crea astfel *condiții* de evoluție și de împlinire sufletească. Acest punct de vedere pare unul pesimist, dar să nu se uite că înseși situațiile pe care ni le creăm prin scopurile și voința noastră cuprind, pe parcursul desfășurării lor, o notă de *neprevăzut*, noi neputînd anticipa *toate* implicațiile și consecințele *posibile*. Nota optimistă a destinului omenesc constă în faptul că, între aceste limite *impuse* de „neprevăzut/hazard”, totul depinde de mentalitatea fiecăruia, de calitatea atitudinii față de sine însuși și față de viață, adică de măsura în care înțelege să-și asume o *responsabilitate* a existenței.

„Nu există nici o realizare omenască pe care să n-o distrugă în cele din urmă timpul.” (Cicero) O idee asemănătoare asupra existenței omenesti a formulat Mihai Eminescu : „Timpul e moarte – spațiul e luptă și mișcarea e suferință”. Credem totuși că această viziune asupra timpului trebuie amendată atunci cînd este vorba de acele victorii pe care omul le dobîndește în raport cu el însuși, deoarece „virtuțile” sînt *valori nemuritoare* : „Tot ce avem e pieritor, afară de însușirile sufletului și ale minții” (Ovidiu). Iar ca un exemplu, putem evoca observația lui P. Syrus : „Cel mai strălucit merit este să poți face rău și să nu vrei”.

„Cine a fost mai înainte fericit; acela e de două ori nenorocit.” (P. Syrus) Pentru că acesta are, în plus, și *amintirea vie* a stării de fericire pe care a trăit-o cîndva. De aici, și recomandarea lui Seneca : „Două rele trebuie retezate : teama de nenorocire în viitor și amintirea unei nenorociri din trecut”.

„Ori de cîte ori un copil spune «Nu cred în zîne», undeva o mică zîină cade și se stinge.” (J.M. Barrie) De fapt, „cade și se stinge” un întreg *stadiu de dezvoltare* psihică, ale cărui iluzii și credințe vor face loc altora, mai sofisticate, corespunzătoare unor etape

de evoluție considerate superioare în cronologia vîrstelor (dar se știe că progresul intelectual nu asigură de la sine și unul afectiv sau moral).

„Fără uitare viața este cu neputință.” (Zaharia Stancu) Psihoterapeuții pledează pentru ideea că un trecut urît (prin conflictele sau insuccesele lui) trebuie uitat, ca o măsură de protejare și de consolare. Filosofii „moralei” spun, dimpotrivă, că „uitarea” este un semn de indolență în raport cu sine sau chiar de lașitate, deoarece alungă „remușcarea” și „căința” – singurele forțe psihice reale care pot asigura îndreptarea morală.

„Gloria, odată obținută, cît prețuiește oare, de vreme ce ne face cunoscuți și ne impune doar generațiilor prezente și viitoare, excluzîndu-ne din trecut?” (Emil Cioran) Însă, așa cum „prezentul” de azi va fi „trecutul” de mîine, „viitorul” de mîine va fi trecutul de azi.

„Viața poate fi înțeleasă numai privind înapoi, dar trebuie trăită privind înainte.” (Sören Kierkegaard) Dacă este vorba, de exemplu, despre viața psihică individuală, caracteristicile și oportunitățile ei din prezent nu le vom putea înțelege decît prin acumulările pe care am reușit să le realizăm în trecut. Însă pentru a întrezări și ceea ce am putea fi în viitor ca om, ca personalitate, trebuie să știm să ne *revitalizăm* continuu psihicul prin *proiecte* :

Viitorul și trecutul
Sînt a filei două fețe,
Vede-n capăt începutul
Cine știe să le-nvețe”

(M. Eminescu, „Glossă”).

„Singurul lucru sigur este faptul că nimic nu este sigur.” (Socrate) În planul „cunoașterii”, această nesiguranță derivă din *dinamica* lui interioară : un „adevăr” nu poate fi decît *relativ* ; chiar dacă un adevăr nou aduce un progres față de cel anterior, prea mult timp nu te poți baza pe el, deoarece un alt adevăr, de nivel superior, va veni să-l înlocuiască ; și tot așa. Atunci cînd este vorba de viața psihică individuală, schimbările care se produc continuu ridică o problemă importantă : ele pot să ducă fie la un progres sufletesc, fie la un regres, bineînțeles, în funcție de *orientarea* pe care o dă fiecare personalității sale – vrea să facă „binele” sau, dimpotrivă, „răul”. De aici, decurge o altă problemă importantă, cea a dificultății realizării unui *prognostic* în legătură cu *sensul evoluției* cuiva, deoarece este foarte greu de pătruns în *intimitatea dialogului* persoanei cu ea *însăși*, intimitate unde știm că se realizează *semnificațiile*, *prelucrările*

de informație și *alegerile*, respectiv opțiunile, adică *măsura* în care cineva vrea să se transforme în interiorul său și sensul în care ar vrea să se transforme.

„Trăiește ținând minte că apartinzi unei vieți atât de scurte!” (Horațiu) Un sugestiv proverb atrage atenția asupra *desconsiderării timpului*: „Nu pierde vremea, ca să nu te piarză și ea pe tine”. Romanii au surprins și ei, în câteva formulări verbale, devenite celebre, această trecere implacabilă a timpului: „Sic transit gloria mundi”; „Memento mori”. Să nu uităm, așadar, că sintem muritori, că trebuie să ne grăbim să dăm o substanță vieții noastre: „De obicei, viața noastră este tocmai ceea ce facem noi din ea” (S. Smilles).

„Trecutul este prezentul îmbătrânit.” (J. Cocteau) Atunci, despre „viitor” am putea spune că este „prezentul” mereu întinerit de *speranțe*.

„Visul este o a doua viață.” (G. de Nerval) În intimitatea dorințelor și aspirațiilor noastre subconștiente se pregătesc, de fapt, urcușurile sau căderile sufletului nostru: „Visul este sufletul sufletului” (Lucian Blaga). Totuși, trebuie să fim atenți, pentru că oricât de promițătoare ar fi dorințele noastre intime, ele nu au nici o valoare dacă se mențin, în existența noastră, doar ca *visuri frumoase*.

„Timpul e un suș spre neîntință.” (Emil Cioran) Probabil că aceste scări nesfârșite care se înscriu pe drumul spiritualizării sufletului uman vor duce cândva la dispariția nevoii omului de a gândi, de a simți și acționa doar prin valorile și interesele proprii. Atunci când, în schimb, nevoia tot mai mare de sacralitate va domina „casa sufletului”, omul se va alătura tot mai pregnant unei *intelențe și conștiințe universale*.

„Nimic nu ne aparține cu adevărat în afara timpului pe care îl are chiar și acela care nu are nimic.” (B. Gracián) „Timpul” este bunul cel mai de preț pe care îl avem pentru că, în funcție de felul cum știm să-l folosim, vom exista întru devenirea noastră sau, dimpotrivă, vom regresa în condiția noastră de oameni.

„Nu poți intra de două ori în același râu.” (Heraclit) Același principiu al devenirii continue se aplică, desigur, și vieții psihice: „Și tu, și eu, alții am fost ieri, alții sintem azi, alții vom fi în viitor, și niciodată aceiași” (Epiharm). Această permanentă schimbare

psihică se explică prin *reînnoirea continuă* a intereselor și aspirațiilor noastre, deși „convingerile”, atunci cînd reușim să ni le formăm, se luptă pentru a le ține pentru un timp în frîu. Schimbarea continuă a stărilor sufletești se explică și prin faptul că ele sînt, de regulă, *bipolare*, de aceea fiind necesar să facem efortul de a le echilibra, prin încercarea de a ne reprezenta, de exemplu, în fericire, nenorocirea; în frumos, urîtul; în încredere, trădarea; în minciună, adevărul etc., sau invers.

„Piatra de încercare a caracterului omenesc este timpul.” (Menandru) Sensul profund al acestui aforism îl găsim în înțelepciunea indiană: „În fericire, ca și în nefericire, caracterul celor aleși rămîne același” (*Pañcatantra*). La rîndul său, filosoful Lucrețiu spunea: „De aceea, mai ales, trebuie observat omul în primejdii pline de risc și de cunoscut în restriște cine e. Căci abia atunci scoate el din fundul sufletului vorbe adevărate; masca e îndepărtată și rămîne realitatea”.

„Două sentimente ar trebui să avem întotdeauna: recunoștință pentru trecut și speranță pentru viitor.” (J. Lubbock) Pentru că aceste două sentimente sînt condiția formării celui de-al treilea: *încrederea în prezent*.

„Timpul nu este o calitate a lucrurilor, ci numai un mod de a gîndi.” (B. Spinoza) La Bruyère dă un exemplu în acest sens: „Cei care își întrebuițează rău timpul sînt cei dintîi care se plîng de scurtimea lui”.

„Pregătindu-te pentru viitor, trebuie să mergi înapoi, cu gîndul către trecut; dar numai atît cît face un om care, pregătindu-se să sară peste o groapă, se dă înapoi pentru a căpăta mai mult elan.” (Adam Mickiewicz) Cu „trecutul” trebuie să știi să te porți, ca și cu „viitorul”; altfel, și unul, și altul, te vor *domina*.

„Timpul, care întărește prietenii, slăbește iubirea.” (La Bruyère) Pentru că, în timp, „iubirea” devine tot mai rațională și, implicit, mai dispusă de a fi realistă/obiectivă, uneori chiar critică.

„O zi e o treaptă pe calea vieții.” (L.A. Seneca) Firește, pentru cei care leagă de fiecare zi un plus de gîndire etică, de simț moral.

„Răbdarea e leacul tuturor suferințelor.” (P. Syrus) Pentru că „răbdarea” răspunde tuturor așteptărilor: de exemplu, unora le dă uitarea dorită, altora calmul necesar reluării unor noi încercări, după cum sînt și oameni care știu că timpul poate aduce cu el noi oportunități.

„Iubesc ignoranța viitorului.” (F. Nietzsche) Filosoful german iubea „ignoranța viitorului” probabil din același motiv care l-a făcut și pe Victor Hugo să se simtă atras de el: „Viitorul e o fantomă cu mîinile goale, ce promite totul și nu oferă nimic”. Totuși, pentru alții „viitorul” este un mijloc de schimbare: „Vreau să clădesc viitorul pe ruinele trecutului” (G.B. Shaw); „Trebuie avut întotdeauna în cap viitorul” (C.M. Talleyrand).

„Ceea ce azi e dovedit a fost odată doar de imaginat.” (W. Blake) Mai mult chiar, se poate spune că: „Adevărurile sînt erori care au biruit” (B. Fundoianu).

„După ce ai mințit, îți trebuie o bună memorie.” (P. Corneille) Explicația o dă N. Iorga: „Cu aceeași minciună nu poți pescui de două ori aceeași încredere”.

„Soarta obișnuită a noilor adevăruri este aceea de a începe ca erezii și de a sfîrși ca superstiții.” (A. Huxley) Și cu toate acestea, ne încăpățînăm să căutăm „adevărul”, pentru că important nu este el în sine, ci *felul* cum îl obținem și cum ne folosim de acest adevăr relativ, adică *ce facem* din el. F. Kafka spune în acest sens: „Adevărul este ceea ce e necesar vieții fiecărui om: nimeni nu-l poate însă obține sau cumpăra. Fiecare om va trebui să-l creeze în adîncul său de viață; altminteri se prăbușește. A trăi fără adevăr e cu neputință. Poate că adevărul este viața însăși”.

„Nu se poate evita viitorul.” (Oscar Wilde) Evident, nu numai pentru că „neprevăzutul” nu poate fi controlat, el cerîndu-și drepturile, ci și pentru că însăși evoluția noastră sufletească ar fi oprită și, implicit, obstrucționată aflarea adevărului: „Căutarea adevărului e aspirația profundă a sufletului nostru, a inteligenței și sentimentului nostru” (Garabet Ibrăileanu).

„Amintirea e unicul rai din care nu putem fi alungați.” (J.P. Richter) Fără îndoială, nimic nu este mai valoros ca dreptul la intimitatea vieții tale psihice interioare, însă totul depinde *de ce* amintiri te pregătești să te bucuri în viitor, prin modul tău de viață actual.

„Memoria este jurnalul intim pe care îl purtăm mereu cu noi.” (Oscar Wilde) Și mai plastic este Tudor Mușatescu : „Fiecare inimă are podul ei cu vechituri, pe care nu se îndură să le arunce niciodată, dar le scutură din când în când”. Însă acest „scuturat” are meritul de a *îmbogăți înțelesurile* amintirilor : „Timpul care se rostogolește preschimbă răstimpurile lucrurilor. Ceea ce a fost odată la mare preț nu se bucură în cele din urmă de nici o prețuire. Un alt lucru vine la rînd, iese din anonim și, pe zi ce trece, este jinduit tot mai mult, înflorește preamărit în laude și se bucură printre muritori de o neobișnuită cinstire” (Lucrețiu).

„Viitorul nici nu se află în mîinile noastre, nici nu scapă complet voinței noastre.” (Epicur) În contrast cu această poziție *de compromis* sînt opiniile tranșante/categorice, de genul celor exprimate mai sus, care exacerbează fie puterea omului – de pildă, „Fiecare om poartă în el, în caracterul și aptitudinile lui, întreaga-i soartă” (H. de Balzac) –, fie cea a hazardului sau a destinului : „Neprevăzutul... acel arogant nu știu ce, în mîinile căruia omul este o jucărie” (V. Hugo) ; „Dacă apucînd pe un drum ți-ai rupt un picior, nu regreta că n-ai apucat pe un altul, căci nu știi dacă nu ți le rupeai pe amîndouă” (G. Ibrăileanu).

Politica, statul, puterea

„Orice putere excesivă piere prin excesul ei.” (C. Delavigne) Abuzul de putere înseamnă a stăpîni, nu a domni : „Cînd cauți mult mijloacele de a te face temut, găsești totdeauna mai înainte pe acelea de a te face urit” (Ch. de Montesquieu).

„Secretul vieții lungi a unui stat este păstrarea ierarhiei meritului.” (M. Eminescu) Adevărații factori de progres în societate sînt cei proveniți din *pasiunea* „talentelor” și din *seriozitatea* „caracterelor”.

„Și felul cum se îmbogățește cineva într-o societate arată valoarea ei.” (N. Iorga) Sînt, de exemplu, comunități în care oamenii se înșală unii pe alții, dar au grijă să nu fie

pagubă prea mare între ei ; sau au grijă să salveze aparențele, dînd competiției un aspect de întrecere loială. În schimb, în altele jaful se produce pe față, iar lipsa de scrupule este totală !

Poate că Voltaire a dat cea mai bună definiție „statului democratic” atunci cînd a spus : „Oamenii vor fi liberi să-și vîndă munca aceluia care le-o va plăti mai bine. Această libertate le va ține loc de proprietate”.

„Cel mai sigur semn de moarte apropiată a unei societăți e bătrînețea morală a copiilor.” (N. Iorga) Adică prezența la copii a unui sentiment de *neîncredere* și *descurajare* cu privire la prezentul și viitorul lor existențial. La acest „semn”, Milan Kundera mai adaugă unul : „Dacă vrei să uci un popor, suprimă-i memoria”.

„Ca regulă generală : partidul la putere va invoca întotdeauna ordinea ; opoziția va invoca întotdeauna libertatea.” (M. Tamayo y Baus) Această diferență de optică și de atitudine determină, de fapt, *alternanța* partidelor politice la putere.

„Am citit despre Dumă și mi-a părut rău că toți oamenii ăștia sînt deștepți și educați. Păcatul ar fi fost mai mic dacă ar fi fost proști și agramați.” (Lev N. Tolstoi) Nu știm cît de mult se potrivește această caracterizare parlamentarilor români, dar știm cu siguranță că ceea ce pun ei pe primul plan este *interesul propriu* !

„Întrucît un politician nu crede niciodată ceea ce spune, este surprins cînd alții îl cred.” (Ch. de Gaulle) Poate de aceea multora dintre politicienii noștri nu le vine să creadă că au fost realeși...

„Viața albinelor în stup este dominată de-o perfectă rațiune «de stat utilitarist», dar e în afară de orice morală.” (Lucian Blaga) La fel se întîmplă și în societatea oamenilor, cînd „statul” pune accentul pe *robotizarea* oamenilor, și nu pe *stimularea creativității* și pe *responsabilizarea atitudinii* : „Rolul statului nu poate fi decît acela de a ajuta pe fiecare cetățean să creeze. Nu e vorba de o creație exprimată prin *opere*. Ci de o creație de *fapte*, de rodire sufletească a fiecărui cetățean” (Mircea Eliade).

„La palat nu trebuie să judeci gîndurile oamenilor după chipul lor.” (H. de Balzac)
Pentru că acolo, mai mult ca oriunde, pentru a avea succes trebuie să știi să lași impresia că posezi o intenție pe care nu o ai de fapt sau că nu posezi o anumită opinie pe care tu ai transformat-o însă, de mult, într-o convingere interioară!

„Idealul meu politic este cel al democrației. Fiecare om să fie respectat ca individ și nimeni să nu fie idolatrizat... Cînd trăiesc vremuri grele, cînd există tensiuni și instabilitate, oamenii devin la rîndul lor dezechilibrați și pot urma un lider dezechilibrat.” (A. Einstein) Totuși, credem că cea mai penibilă situație se produce atunci cînd omul este nevoit să trăiască sentimentul pierderii libertății și a demnității proprii nu atît din motive exterioare lui, cît din cauze care țin de *el însuși*: „Nici o robie nu-i mai rușinoasă decît cea de bunăvoie” (L.A. Seneca); „Cel care se transformă în vierme nu se poate plînge că e călcat în picioare” (I. Kant); „Omul rămîne om doar atîta vreme cît își menține trează capacitatea de a protesta” (A. Malraux); „O disciplină de sclavi formează caractere de sclavi” (J. Locke); „Libertatea este ceva care se merită și se cucerește, și nu ceva care se cerșește” (N. Iorga).

„Este periculos să trăiești în lumea de azi. Nu atît din cauza celor care fac rău, cît mai ales din cauza celor care le permit acest lucru.” (A. Einstein) Cu toate acestea, depinde numai de noi înșine să ne simțim liniștiți sau fericiți în interiorul nostru sufletesc: „Durerile noastre intră întotdeauna prin porțile deschise de noi înșine” (proverb portughez).

„Care este cel mai bun sistem de guvernare? Acela care ne învață să ne cîrmuim pe noi înșine.” (J.W. Goethe) Ce ar deveni, într-adevăr, omul în afara unui sentiment al siguranței și al încrederii în sine?

„Un guvern care este suficient de puternic să vă dea tot ce vreți este la fel de puternic să vă ia totul.” (B. Goldwater) Însă chiar și un guvern care se pretinde democratic la început face adesea, pe parcurs, *abuz de încredere*, atentînd la libertățile și chiar la demnitatea cetățeanului: „Libertatea nu se găsește în nici o formă de guvernare; ea este în inima omului liber; el o ia cu sine pretutindeni” (J.-P. Sartre).

„Se poate presupune că politica este, în ordinea vechimii, a doua profesie din lume ; am înțeles asta după ce am remarcat foarte marile asemănări cu prima.” (Ronald Reagan) În politică, la fel ca în „prostituție”, succesul este într-un raport direct cu *calitatea* desfrîului moral practicat !

Civilizație și cultură

„Cultura este ceea ce reții după ce ai uitat ce ai învățat.” (Saint-Marc Girardin) O explicație sugestivă ne oferă Tudor Vianu : „Cînd studiem istoria culturii, înțelegem bine că nimic nu s-a pierdut pentru noi din înțelepciunea păgînă, din sfințenia creștină, din cavalerismul medieval, din curtenia barocului sau din filantropia filosofică a veacului luminilor”.

În viziunea lui A. de Saint-Exupéry, civilizația occidentală are un viitor sumbru, fiind în pericolul de a se dezintegra, deoarece, în loc să se întemeieze pe cultul omului, pe preocuparea de a așeza la baza relațiilor omenești valorile morale perene, care să dezvolte calitatea interioară a omului, ea cultivă doar valorile materiale, doar afacerile, jocurile de noroc, speculațiile de orice fel : „Nu se mai poate trăi din frigidere, din politică, din bilanțuri și din cuvinte încrucișate, vedeți dumneavoastră ! Nu se mai poate ! Nu se mai poate trăi fără poezie, culoare, fără dragoste [...]. Nu aveți sarcina să ucideți omul în puil de om și nici să-l transformați în furnică pentru viața de furnicar. Puțin îmi pasă dacă omul va fi mai mult sau mai puțin îndestulat. Ceea ce mă interesează este să fie mai mult sau mai puțin om... Îmi oferiți o locuință mai frumoasă, un automobil mai bun, un aer mai curat ; dar ce om îmi oferiți pentru a le folosi ?”.

„Inteligența nu poate înlocui cultura.” (Vauvenargues) Dimpotrivă, expresia cea mai fină a spiritului de discernămint se vede în diferențele calitative pe care cineva le poate sesiza în raport cu istoria civilizațiilor, cu istoria umanității. Idealul este ca un om inteligent să fie în același timp și un om cultivat, instruit/învățat ; o inteligență necultivată poate fi *periculoasă* (nefiind umanizată, prin integrarea valorilor spirituale superioare, ea poate cădea pradă unor instincte sau interese superegoiste).

„Datorită omului natura devine cultură, iar prin cultură omul dobîndește adevărata sa natură umană.” (R. Caillois) De fapt, totul în „natură” este predispus la influențări

reciproce : „A-și împărtăși gândurile și sentimentele ține de firea omului, a primi cele împărtășite ține de cultură” (J.W. Goethe).

„Dragostea de patrie este cea dintâi virtute a omului civilizat.” (Napoleon Bonaparte)
Pentru că patria îți asigură cea mai pregnantă *identitate* : „Patria face parte din costumul în care ne înveșmîntează soarta. N-o poți schimba” (E. Jünger).

„Epocile istorice au bolile lor proprii : evul mediu – ciuma, secolul XVI – sifilisul, secolul XIX – cancerul.” (Léon Daudet) Am greși, oare, crezînd că secolul XXI va fi măcinat mai mult de o boală psihică, decît de una organică, și anume de o radicalizare a *paranoiei*, respectiv a tendinței de supraevaluare a propriei persoane, concomitent cu o creștere a susceptibilității și a neîncrederii în ceilalți, care va accentua sciziunea în relațiile sociale ?

Cît de veridică și de actuală este critica adusă de H. de Balzac *arivismului* ziaristilor și, în general, presei din vremea sa : „Dacă ziarul (în speță ziaristul) născoceste o calomnie, spune că așa a aflat el de undeva. De omul care se plînge scapă invocînd iertarea ce trebuie acordată libertății. Dacă este tîrît în fața tribunalelor, se plînge că nu a venit nimeni să-i ceară o rectificare ; dar ia cere-i-o : o refuză rîzînd, socotîndu-și crima un fleac. În sfîrșit, își bate joc de victimă în caz că ea învinge. Dacă ziarul este pedepsit, dacă trebuie să plătească o amendă prea mare, pîrîtul este înfierat ca dușman al libertăților, al țării, al progresului”.

„Omenirea are toate motivele să-i așeze pe cei care promovează standardele și valorile morale înalte mai presus de cei care descoperă adevăruri obiective. Ce datorează omenirea unor personalități ca Budha, Moise sau Iisus are pentru mine o mai mare însemnătate decît toate realizările spiritului iscoditor și constructiv.” (A. Einstein) Marele savant lega izbăvirea omenirii de „cultura etică” în primul rînd, care este de fapt o cultură *spirituală*.

„Păstrarea distanțelor este întregul secret al bunelor maniere ; fără bunele maniere societatea omenească este intolerabilă și imposibilă.” (G.B. Shaw) Este cunoscută în acest sens și observația lui H. de Balzac : „Dacă ne-am spune în față tot ce spunem pe ascuns unii despre alții, n-ar mai fi posibilă societatea”. Însă trebuie observat că în acest fapt de a ști să păstrezi distanțele potrivite în relațiile cu ceilalți este implicat nu numai

„bunul-simț”, sau „educația”, ci și efortul de a realiza *cît valorezi*, la un moment dat, comparativ cu alții.

„Omul se naște barbar și numai cultura îl eliberează din animalitate.” (B. Gracián) Totuși, influențele culturale trebuie *metabolizate* de „conștiință”, altfel ele nu au nici un efect. În acest sens, Epictet spunea : „Cine nu se mai înroșește nu se mai poate îndrepta”. O astfel de persoană dovedește, de fapt, că *a ieșit* de sub controlul conștiinței sale : datoriile noastre nu se nasc numai din raporturile noastre cu alții, ci și din cele pe care le ai cu *tine însuși*.

„Progresul constă în aceea că ne întoarcem la ceea ce e vechi.” (Giuseppe Verdi) Marele compozitor viza, fără îndoială, prin acest paradox, dimensiunea *morală* a evoluției omului și a societății omenеști, care lăsa de dorit chiar în timpul său, aspect semnalat și de Lope de Vega : „Progres nu înseamnă numai ceea ce e nou, ci și ce e mai bun”.

„Gîndim și ne comportăm diferit, în funcție de limba pe care o vorbim. Cînd scriu sau cînd vorbesc în germană mi se pare că sînt aspru, în engleză devin mai politicoși și civilizat, iar în franceză mă simt ironic.” (H. Schliemann) În limba română, adăugăm noi, dacă ar fi cunoscut-o și ar fi vorbit-o, oare cum s-ar fi simțit ? ... Poate un romantic, un sentimental, dar și un zeflemist ! ...

„Educația unui popor se judecă după ținuta de pe stradă. Văzînd grosolănia pe stradă ești sigur că o vei găsi și-n casă.” (Edmondo de Amicis) Atunci cînd respectul față de sine este constituit cu adevărat, funcționează și respectul față de alții ; însă la mulți dintre noi este o discrepanță între *dorința* de cultură și *capacitatea* de a o realiza.

„Civilizația se socotește după îndulcirea moravurilor și ridicarea sufletelor, nu după mașini... Fără îndoială că cel mai bun semn al civilizației nu e tunul, nici trinitroglicerina, ci o vorbă de duh.” (Mihail Sadoveanu) Civilizația este, de fapt, echivalentul unei existențe *umanizate*. Este vorba de existența trăită la nivelul valorilor de *bine, adevăr și frumos* : „Popoarele care aruncă cu pietre în cîini stau jos pe scara umanității” (George Călinescu).

Familie, căsnicie ; părinți – copii

„Copiii au nevoie mai multă de modele, decît de critici.” (J. Jobert) Atunci cînd în viața copilului predomină modelele pozitive, și nu criticile, este salvat însuși *spiritul copilăriei*: „Se spune că aceia care au avut o copilărie fericită rămîn optimiști în viață” (A. Maurois).

„O mamă bună prețuiește cît o sută de profesori.” (J.F. Herbart) Pentru că ea este prima care oferă copilului bazele unui *mod moral* de a gîndi și de a se comporta.

„Aceeși comportare pe care ai avut-o față de părinți să o aștepti și din partea copiilor tăi.” (Thales) Există o *logică* a interrelațiilor umane care, atunci cînd nu este respectată, se răzbună: nu poți, de exemplu, să cultivi „ipocrizia” în raporturile cu alții fără ca aceasta (înselăciunea) să nu se întoarcă pînă la urmă, ca un bumerang, împotriva ta. Există un singur factor care menține atitudinile oamenilor în armonie: *morală*.

„Căsnicia este un edificiu care trebuie să fie reclădit zi de zi.” (A. Maurois) Desigur, pentru a se învinge astfel *rutina* „obișnuinței”: „... automatismul, repetiția uniformă și monotonă sînt mormîntul sentimentului, al stării vii și fecunde. Prin repetiție se creează o crustă din care se retrage sentimentul și, o vreme, asemenea crustă golită de viață este luată drept expresie a unei ființe vii. Așa se retrage cu timpul sentimentul religios din ritualul încremenit, așa se volatilizează vibrația estetică dintr-o operă mereu și la fel repetată, așa rămîn gestul sec și mimica stereotipă a feței în locul bucuriei vii și autentice, în locul elanului afectiv” (Vasile Pavelcu).

„Oricum ar fi copiii, ei sînt dragi părinților.” (Sofocle) Poate nu atît pentru faptul că ei sînt produsul lor cel mai autentic, cît pentru că în ei pot investi speranțele cele mai orgolioase de împlinire creativă a *eredității* lor psihice și biologice.

„Dacă copiii ar crește mai departe așa cum se arată ei la început, am avea numai genii.” (J.W. Goethe) Aparent, Goethe i-ar da dreptate lui J.-J. Rousseau, care spunea că „oamenii sînt buni de la natură, dar viața/societatea îi înrăiește”. Trebuie însă observat faptul că și reciproca este la fel de adevărată: de exemplu, un anumit curent de opinie, prețuirea sau iubirea sinceră a cuiva etc. sînt factori ce pot salva un suflet care

manifestă, la un moment dat, un puseu depresiv sau o criză de neîncredere în sine, capabilă să-l împingă spre suicid.

„Un tată are două vieți, pe a sa și pe a fiului său.” (J. Renard) Pentru că el are responsabilitatea formării unei *conștiințe morale*: dacă tatăl își va crește fiul în „ideea morală”, crezul său de părinte va fi perpetuat de viitorul destin familial al fiului său. În caz contrar, sensul moral al destinului său de părinte se va *frînge* în greșelile și patimile fiului său.

„Căsnicia este încercarea nereușită de a face dintr-un accident ceva durabil.” (Albert Einstein) Credem că malițiozitatea savantului cu privire la „căsnicie” izvorăște, în primul rînd, dintr-o experiență personală nefericită de acest gen. Însă este adevărat că *stabilitatea* în căsnicie nu se poate obține prin compromisuri repetate sau printr-o adaptare afectivă conformistă, ci, dimpotrivă, printr-o reciprocitate a sentimentelor bazată pe sensibilitate și prețuire reciprocă. În mod sigur, pot apărea și alți dușmani: de pildă, rutina obișnuinței; mîndria, care face ca părerea proprie să fie considerată mai importantă decît cea a partenerului; suspiciunea sau neîncrederea, care este generatoare de tot felul de acuzații închipuite etc.

„Mai bine să-ți rămînă copiii educați decît bogați; căci mai mult prețuiesc perspectivele celor educați, decît mijloacele celor bogați.” (Epictet) Bogații își vînd, de regulă, omenia pentru un rang, un titlu sau alte satisfacții lumești: „Un om fără bani valorează mai mult decît niște bani fără un om. Spiritul este acela care te face bogat” (Johan Oxenstiern); „Partea prin care ești nemuritor e omenescul tău în conștiința oamenilor” (N. Iorga).

„Sînt situații proaste în care nu poți cere unui om inteligent decît să nu fie prost.” (N. Iorga) Adică să nu fie ridicol...

„Unui copil trebuie să i se acorde cel mai mare respect.” (Iuvenal) Firește, nu numai pentru ceea ce ar putea el *deveni* în viață, ci și pentru faptul că numai acordîndu-i respectul, copilul își va forma sentimentul demnității personale, prin care va simți apoi nevoia de a acorda, la rîndul său, respect celorlalți.

„Nu cărțile cresc oamenii, ci mamele.” (A. Strindberg) Pentru că mamele cunosc cel mai bine căile inimii...

„Copilul își cunoaște mama după suris.” (Virgiliu) „Surisul” matern izvorăște dintr-o blindețe care are proprietatea de a *contopi* cele două suflete: „Cînd o picătură se contopește cu apa rîului, cum se va numi aceasta? Devine cel pentru care s-a pierdut pe sine” (Saced Ahmad).

Persoana și universul valorilor spirituale

„Avem mult prea mult adevăr! În ziua de azi ne-ar trebui mai multă frumusețe.” (Michel Serres) Bineînțeles că ne-ar trebui mai multă frumusețe, în primul rînd de ordin moral, deoarece fapta bună este, se știe, rezultatul *trăirii morale*, aflate astăzi în suferință. Aceeași nevoie și de *altceva*, decît de un „adevăr logic”, a resimțit-o și Mircea Eliade: „Mă întreb dacă nu ne-am jucat de-ajuns de-a adevărul. Ce Dumnezeu, să nu fie și altceva mai bun pe lumea aceasta?”

„Sînt trei aristocrații: aceea de naștere și de rang; aristocrația banului; aristocrația spiritului.” (A. Schopenhauer) În legătură cu ultima formă de aristocrație menționată de Schopenhauer, să ne amintim vorbele lui La Bruyère: „La unii aroganța ține loc de măreție, neomenia, de fermitate și viclenia, de spirit”.

„Nu încerca să ajungi un om de succes, ci un om de valoare.” (A. Einstein) Evident că ambele realități psihologice menționate de savant se *presupun reciproc*, atunci cînd „succesul” decurge dintr-o valoare morală superioară; însă este adevărat că, de multe ori, succesul este obținut pe căi necinstite, adică prin *nonvaloare*: „Oamenii cei mai primejdioși sînt aceia care spun că le place virtutea, o predică, dar n-o practică” (Diogene din Sinope); „Nu trebuie să judecăm un om după marile lui calități, ci după felul în care se folosește de ele” (La Rochefoucauld).

„Ca să-ți justifiți existența, ai nevoie nu numai de pîine, ci și de o idee morală.” (H. Sienkiewicz) Într-adevăr, nu este existență *în sine*: „Energia umană nu are preț în sine; ea se definește ca valoare în acțiunea pentru o cauză generoasă” (E. Hemingway).

„Punctualitatea este hoțul timpului.” (Oscar Wilde) De aceea, punctuali nu pot fi decît cei care cunosc *valoarea* timpului.

„Nu toți oamenii sînt în stare de lucruri mari, dar toți sînt mișcați în fața lucrurilor mari.” (Alfred de Musset) Pe acest resort psihologic *inconștient* se bazează, de fapt, întreaga muncă de educație din școli, din familie și din societate.

„A bate un record este azi idealul tuturor; idealul celor vechi era înțelepciunea, pacea, renunțarea.” (Giovanni Papini) Același mare scriitor observa faptul că aproape toate distracțiile de astăzi sînt mai mult *vizuale*, decît *spirituale*.

„Politețea face ca omul să apară în exterior așa cum ar trebui să fie în interior.” (La Bruyère) De fapt – așa cum observa A. Schopenhauer –, politețea este o *convenție* între oameni: „Politețea: ... convenție tăcută de a trece cu vederea și a nu ne imputa unii altora mizeria noastră morală și intelectuală”. În schimb, pentru Seneca, atunci cînd politețea nu poate veni din interiorul nostru, din respectul față de sine, avem datoria morală de a ne alege un *mentor*, pentru a învăța acest lucru: „Omul trebuie să aibă pe cineva pe care să-l respecte, a cărui autoritate să-i sfințească pînă și adîncul tainic al sufletului”.

Sîntem admirați și invidiați în funcție de ceea ce așezăm fiecare în „urna” vieții: „Îi putem întrece pe ceilalți fie prin inteligență și cunoștințe efective, fie prin mijloacele economice și tehnice de care dispunem, fie prin bogăția interioară și coeziunea personalității, fie, în sfîrșit, printr-o forță religioasă și o siguranță valorizatoare percepută de ceilalți ca har divin” (E. Spranger).

„Falsă idee asupra culturii spiritului își face cel ce crede că ea se întemeiază pe cunoașterea formulelor, pe memorizarea rezultatelor căpătate. Un mediocru, ieșit ultimul din politehnică, știe mai multe despre natură și legile ei, decît au știut Descartes, Pascal și Newton. Totuși el rămîne incapabil să dea dovadă măcar de una din trăsăturile de spirit de care au fost capabili Descartes, Pascal și Newton.” (A. de Saint-Exupéry) În modelarea „omului”, mai important decît faptul de a-l instrui, de a-i oferi cunoștințe, este acela de a-l ajuta să vadă *implicațiile etice* ale produsului intelectual realizat de el la un moment dat, pentru a-l *umaniza*, pentru a-l transforma într-un factor de progres social și moral. Se știe, astfel, cît de periculoasă este categoria „psihopaților” care, neavînd „simț moral”, își folosesc capacitățile – uneori geniale – în scopuri imorale, distructive.

„Omul este ceva ce trebuie depășit.” (F. Nietzsche) Acest om care trebuie depășit este, în viziunea filosofului german, *omul istoriei*, devenit rob al unor anumite prejudecăți, formate treptat sub influența curenților filosofice dogmatice și a religiei conservatoare. Nietzsche propune conceptul de „supraom” tocmai în această idee a necesității ca omul să-și asume *o revoluție a existenței sale*, respectiv un maximum al libertății lui psihice interioare, care să-l facă apt de a-și crea un destin, de a-și fi sieși stăpîn, de a fi un creator de valori. La noi, Mircea Eliade pune aceeași problemă a revoluționării spiritului, însă de data aceasta prin ideea de „sacralitate”: „Prima «cădere» a omului – înainte de căderea în istorie, caracteristică umanității moderne – a fost căderea în viață: omul s-a îmbătat descoperind puterea și sacralitatea vieții”. Nostalgia lui Eliade, ca și a altor mari filosofi, este pentru acele timpuri primordiale cînd omul știa să cultive experiența psihomentală a *contemplației*, *ascetismului* și a *extazului*, stări care aduc liniștea interioară, pacea sufletului, absența pasiunilor mistuitoare, adică acele stări specifice condiției umane primordiale. Omul de astăzi este *paradoxal*: deși e capabil să revoluționeze „științele”, „tehnica”, se lasă tot mai mult antrenat de „nevoile imediate și zilnice”, de bucuriile pe care i le procură „experiența directă a vieții”, făcînd astfel ca spiritul să-și piardă nevoia de sacralitate, de transcendență și să fie condiționat mai ales de trup, de satisfacții senzoriale și materiale.

„Un sălbăticit e cu mult mai rău decît un sălbatic.” (N. Iorga) Pentru că sălbaticul acționează mai mult din *instinct*, pe cînd sălbăticitul acționează în mod *deliberat*.

„Cheia progresului omenesc este în cultura morală.” (Charles Wagner) Altfel spus, progresul uman depinde de cît de mult sîntem dispuși fiecare să facem din „bunătate” un *principiu zilnic* de existență: „Progresul moral nu atîrnă de natură, ci de om” (Ion Găvănescul).

Legi, justiție, autoritate

„De îndată ce un om cade în mîinile justiției, nu mai este decît o entitate morală, o problemă de drept sau de fapt, așa cum în ochii statisticienilor ajunge să fie o cifră.” (H. de Balzac) Problema este dacă e suficient ca un om care a încălcat legea să fie doar pedepsit sau, dimpotrivă, dacă nu este imperios necesar ca el să fie ajutat psihologic să-și înțeleagă vina și să și-o asume. Altfel, el va rămîne doar un om *pedepsit*, însă nu și unul *îndreptat* moral – de aici, și sursă recidivelor!

„Legile sînt pînze de păianjen prin care trec muștele mari și în care rămîn cele mici.” (H. de Balzac) Lucrul acesta nu trebuie să ne surprindă, pentru că – vorba lui Petroniu – „Ce să facă legile unde domnește doar banul?”. Legile au sorții lor de izbîndă acolo unde fiecare este *propriul* lui judecător: „Ce nu oprește legea oprește buna-cuviință” (L.A. Seneca). Să fim, prin urmare, convingși de faptul că legile exterioare nu capătă putere decît prin *noi înșine*; să nu cerem de la lege ceea ce putem face prin noi înșine.

„Nu greșim decît prin ceea ce am lăsat să fie slab în sufletul nostru.” (H. de Balzac) Însă și reciproca este la fel de adevărată: nu numai lipsa, ci și *excesul* de conștiință reprezintă un rău, deoarece face ca „remușcarea” să fie mai mare decît răul comis, la un moment dat; în cazuri extreme, cel în cauză ajunge în situația de a nu-și putea *îndura* vinovăția, recurgînd, adesea, la suicid.

„Nimic nu-i mai puțin cunoscut ca ceea ce toată lumea trebuie să cunoască: Legea!” (H. de Balzac) „Legea” este disprețuită, pentru că este interpretată de mai toți ca un *atentat* la libertățile individuale, pe care fiecare ar dori să le lărgască cît mai mult posibil. Însă „societatea” nu poate exista decît printr-un *sacrificiu* în planul egoismului individual, al fiecăruia.

„Trei tribunale nu se învoiesc mai niciodată: acela al legilor, al onoarei și cel al religiei.” (Ch. de Montesquieu) Ceea ce-i drept/just prin lege este contrazis adesea de modul egoist de a gîndi al celui cu o mîndrie prea pronunțată și de scrupulele „binelui suprem” din preceptele religioase, care vizează desăvîrșirea.

„Pentru civilizație și chiar pentru rasa umană nu există altă salvare decît crearea unei guvernări mondiale, în cadrul căreia siguranța națiunilor să se întemeieze pe lege. Cîtă vreme există state suverane cu armate separate și cu secrete militare, nu pot fi evitate noi războaie mondiale.” (Albert Einstein) „Pacea”, indiferent că se stabilește doar între cîțiva oameni sau între mari comunități, nu devine reală decît dacă se întemeiază pe capacitatea *responsabilității* individuale și a celei sociale; în absența acestei responsabilități, vor trona prejudecățile, privilegiile, abuzurile.

„Abuzul de adevăruri trebuie să fie tot atât de pedepsit, ca și introducerea minciunii.” (Blaise Pascal) Supralicitarea „adevărului” în evaluarea morală a comportamentului cuiva poate duce, în cazul unor firi mai sensibile, la formarea unui sentiment exagerat de culpabilitate și de neîncredere în sine. Este o lipsă de bun-simț să credem numai în perfecțiuni: omul se desăvârșește *treptat*, prin propriile greșeli și evaluări, fiind alcătuit și din „lumini”, și din „umbre”. Este sugestivă în acest sens remarca lui George Călinescu: „O figură omenească perfectă ne-ar produce efectul artificialului, ca și chipurile de ceară... Dacă munții ar fi absolut conici și turnați în sticlă ar fi, cred, foarte ridicoli”.

„Marea eroare comisă de justiție este de a-și închipui că acuzații acționează întotdeauna în mod logic.” (J. Renard) Celui care a ucis, de exemplu, dintr-o patimă a „iubirii” nu-i poți înțelege cruntele dezamăgiri interioare pe calea „rațiunii”...

„Ce folosesc legile, fără moravuri bune?” (Horățiu) Deprinderile morale sînt acele necesități interioare care, dacă ai reușit să ți le formezi, te fac să devii mai bun prin *tine însuși*, și nu de frica legii. Moravurile bune sînt, altfel spus, acea „lege morală din mine” despre care vorbea Immanuel Kant: în absența acestei constrîngerii interioare omul încalcă legea; în schimb, cel care o are se *eliberează* de legile exterioare.

„Toți sînt în siguranță, cînd e apărât unul singur.” (P. Syrus) Însă pentru a se realiza acest deziderat, trebuie îndeplinită condiția menționată de Blaise Pascal: „Justiția fără forță e neputincioasă; puterea fără justiție este tiranică... Prin urmare, trebuie să punem la un loc justiția și forța, și pentru aceasta să facem ca cel drept să fie puternic și cel puternic să fie drept”.

„Nechibzuința este pentru muritori o nenorocire voluntară.” (Menandru) Cu excepția situației în care „nechibzuința” cuiva reprezintă o îndrăzneală *calculată*: „Cine nu are îndrăzneala să greșească nu va descoperi niciodată adevăruri mari” (Lucian Blaga).

„Sîntem sclavii legilor, pentru a fi liberi.” (Cicero) Altfel am trăi într-o competiție necontrolată a *intereselor egoiste* ale fiecăruia. Însă chiar și cei care nu pot înțelege

rostul legilor ar trebui să fie înfrinți de „bunul-simț” sau de „buna-cuviință” : „Oricui îi este îngăduit să facă ce vrea, cu condiția să nu ajungă în conflict cu aceeași libertate a altui om” (H. Spencer).

Muncă, profesiune, vocație

„Faptele noastre ne fac ceea ce sîntem.” (W.H. Allen) Situația contrară este prezentată de Ch. Baudelaire : „Cine refuză plăcerile pure ale activității cinstite nu mai poate simți decît plăcerile teribile ale viciului”. Iar J. Bojer se întreabă : „Ce rost are ființa ta lăuntrică, dacă ea nu se destăinuie în fapte ? ”.

„La început lucrările aduc reputație celui care le-a făcut, apoi meșterul asigură faima lucrărilor.” (Ch. de Montesquieu) Așa ne explicăm cum lucrări mediocre ajung să fie salvate de numele prestigios al autorului, adică să tragă folos de pe urma reputației cîștigate pînă atunci de acesta !

„Absența efortului în prezent este urmarea acumulării de efort în trecut.” (Theodore Roosevelt) Fără îndoială că, nepregătindu-ne acțiunea mai întîi într-un plan simbolic, sub o formă anticipată, care să prevadă planul și mijloacele de realizare, ne vom expune hazardului/întîmplării. Însă mai sugestivă decît explicația noastră este cea a lui H. Poincaré : „Pentru a găsi fără să cercetezi, trebuie mai întîi să cercetezi fără să găsești”.

„Cînd începe să doară, efortul rămîne doar efort.” (Ortega y Gasset) Înseamnă că efortul respectiv și-a epuizat rezervele de *interes* sau de *pasiune*.

„Birourile sînt marea fabrică de mediocrități.” (H. de Balzac) Se pare că, într-adevăr, în ele poți cel mult să te autoiluzionezi...

„Munca este o lege. Cine n-o primește, socotind-o plictiseală, o îndură mai tîrziu ca pe o tortură. Nu vrei să-i fii prieten, ai să-i fii sclav, nu vrei să fii muncitor, ai să fii rob.” (Victor Hugo) Înțelepciunea populară a stigmatizat în limbajul expresiv al proverbelor consecințele comodității sau ale indolenței : „Lucrul face sănătate, trîndăvia tot păcate” ; „Leneșul mai mult aleargă” ; „Pară mălăiată în gură la nătăfleată” etc.

„Nimeni nu e indispensabil. Fiindcă oricine e gata să facă mai rău ceea ce altul făcea mai bine.” (N. Iorga) Sîntem, evident, în fața unei reflecțiuni ironice, care evidențiază faptul că noi, oamenii, dovedim adesea o pricepere deosebită de a *interveni* și a *strica*, prin interesele sau subiectivismul preferințelor noastre, *bună desfășurare* a unor fapte. Sînt frecvente, astfel, situațiile în care un om merituos este înlocuit în funcție din invidie sau dintr-un interes meschin, deși se anticipează că cel care îi va lua locul va obține rezultate modeste în activitate, comparativ cu cel înlocuit!

Ereditate – experiență de viață

„Cel mai bun învățător în toate chestiunile este experiența.” (P. Syrus) Explicația ne-o dă filosoful englez Hobbes: „Cu cît un om are mai mult experiența lucrurilor din trecut, cu atît este mai prudent și cu atît așteptările sale nu vor da greș”. La rîndul său, Titu Maiorescu, referindu-se la rolul experienței în raporturile omului cu semenii săi, spunea: „Experiența te învață să prețuiești mai mult caracterul, decît inteligența”.

„Experiența nu e ceea ce ți se întîmplă, ci ceea ce faci din tot ce ți se întîmplă.” (Aldous Huxley) Nu poți, bineînțeles, scăpa de impresia că „realitatea” te copleșește, decît dacă-i *desprinzi* oportunitățile, alternativele.

„Ceea ce facem depinde de ceea ce sîntem; dar trebuie adăugat că sîntem, într-o oarecare măsură, ceea ce facem.” (H. Bergson) A. Malraux pune accentul pe *acțiune*, singura care-ți poate exprima și valorifica specificul individual: „Omul este ceea ce face... el este suma actelor sale”. În același fel se exprimă și J.-P. Sartre: „Omul nu-i nimic altceva decît totalitatea faptelor sale, nimic alta decît viața sa...”.

„Putem educa deprinderile omului și funcțiile lui de relație, nu însă individualitatea lui.” (Tudor Vianu) Cu siguranță că acela care este, de exemplu, *puternic* în plan psihic își impune opiniile și-și creează faptele, pe cînd cel care este slab va fi mereu *dependent* de alții.

„Dumnezeul meu! Eliberează-mă de mine!” (Paul Valéry) Pentru filosoful român Emil Cioran, răzvrătirea împotriva *egoismului individual* nu trebuie să însemne și

răzvrătirea împotriva *eredității* : „A te răzvrăti împotriva eredității înseamnă a te răzvrăti împotriva a miliarde de ani, împotriva primei celule”.

„Experiența vine prin suferință.” (Esop) Mai explicit credem că este Oscar Wilde : „Experiența e numele pe care fiecare îl dă greșelii sale”. De aceea, înțelepciunea populară sancționează „neînvățătura de minte” : „Ce-ai semănat, aceea culegi” ; „Cum îți așterni, așa vei dormi” ; „Să nu îndrepti o greșeală înseamnă să înfăptuiești una nouă”. În același context, este sugestivă observația lui La Rochefoucauld : „Trebuie virtuți mai mari și tărie mai multă pentru a ști să duci o viață fericită, decît pentru a îndura nenorocirea”.

„Ziua următoare este școlarul celei precedente.” (P. Syrus) Desigur, în sensul că *va învăța* din experiența zilei anterioare. Același lucru se petrece și într-un plan mai general : „Pătitul suflă și în iaurt” (proverb).

„Fiecare se distinge în altceva.” (P. Syrus) Însă nu toți sînt conștienți de acest lucru. De aici, și recomandarea : „Cunoaște-te pe tine însuți”. Trebuie observat însă că această cunoaștere, oricît de bine a fost realizată la un moment dat, nu este totuși suficientă : ea trebuie *reluată mereu*, pentru a deveni *obiectivă*. Faptul că unii excelează acolo unde alții greșesc, demonstrează, o dată în plus, că progresul unei comunități nu poate fi decît rezultatul unei *co-participări*, al unei reciprocități. Nu poți să ai numai calități sau numai defecte ; însă chiar dacă, prin absurd, cineva ar avea toate calitățile, le-ar deține *în felul său propriu*, astfel că exprimarea lor nu ar fi pe placul tuturor.

„Mai mulți oameni devin pricepuți prin exercițiu, decît prin talent.” (Democrit) Pentru faptul cunoscut că un „talent” neexersat își pierde predispozițiile naturale, pe cînd obișnuința exercițiului, dimpotrivă, întărește și dezvoltă *noi* capacități psihice.

„Ereditatea are destulă influență asupra noastră pentru a ne împiedica să acționăm numai cum vrem noi.” (George Sand) Însă există, din fericire, și reversul acestei situații : supunîndu-ne slăbiciunilor sau defectele sufletești unui examen critic, devenim nu numai purtători de destin, ci și *creatori* de destin : dacă nu altul, acela de a te fi putut domina sau învinge pe tine însuți. Observația de mai sus a scriitoarei franceze o regăsim și în meditațiile lui J.W. Goethe : „De ceea ce-i al tău, nu scapi nici aruncîndu-l”. Unii cred totuși că pot face lucrul acesta, pentru a-și crea o nouă identitate psihologică, nedîndu-și seama însă că prin această încercare de a-și impune cu orice preț un nou specific psihologic devin *artificiali*, chiar ridicoli.

Om, umanitate, umanism

„Fiecare om în parte e o lume care se naște și moare odată cu dînsul ; sub fiecare piatră funerară zace o istorie a lumii.” (Henrich Heine) Fiecare om reproduce, într-adevăr, la nivelul conștiinței individuale istoria spirituală a lumii, în sensul că fiecare posedă virtual acele posibilități de a realiza în sufletul său – bineînțeles, la niveluri diferite de înțelegere și de trăire – întreaga gamă de idei și de sentimente ale umanității. Convingerea că fiecare individ este „o șansă umană” l-a făcut și pe filosoful francez B. Pascal să afirme : „Umanitatea toată e ca un singur om”. La noi, Constantin Noica a susținut același lucru, exprimat astfel : „Fiecare dintre noi poartă o infinitate în el”.

„Caut un om.” (Diogene Laerțiu) Incoruptibil în plan moral, acest Cato în variantă elenă era foarte plastic/sugestiv în comportament atunci cînd voia să atragă atenția contemporanilor săi asupra stării catastrofale a moravurilor lor : de exemplu, se plimba pe străzile Atenei în plină zi cu lampa aprinsă, spunînd celor care-l întrebau de ce face acest lucru că „poate așa va putea întîlni un om adevărat”.

„Nu există morală decît de la om la om.” (A. de Rivarol) Pentru că ceea ce poate fi, de exemplu, un reproș pentru unii, alții privesc ca o laudă la adresa lor – de pildă, unii nu văd în tupeul agresiv și lipsit de scrupule care li se reproșează decît o *cale*, de care alții nu știu să se folosească pentru a răzbate !...

„Fiecare dintre noi e unic și de neînlocuit.” (Miguel de Unamuno) Cele două atribute ni le asigură individualitatea noastră psihologică, aceea care ne conferă originalitatea percepțiilor și a răspunsurilor noastre în raport cu viața, cu existența. Spre ilustrare, redăm cuvintele lui Paul Barbăneagră despre *unicitatea* a două mari spirite ale umanității – Mircea Eliade și Emil Cioran : „În fond, erau două naturi, două viziuni profund diferite. Viziunea constructivă a lui Eliade, încărcată de lumina dumnezeirii, n-are nimic comun cu viziunea sinucigașă (diabolică aș spune) a lui Cioran”. La rîndul său, Nae Ionescu distingea – în „cursul de metafizică” din anul universitar 1928/1929 – trei „tipuri simbolice”, ca ilustrări ale actului de cunoaștere umană : tipul *pelerinului* (care reflectă nevoia omului de a evada, trecînd de la starea lui reală dincolo de limitele realității sensibile), tipul *mirelui* (iubirea) și tipul *sfințului* (ascetul). Aventura spirituală a lui Mircea Eliade s-ar putea înscrie foarte bine, spune Nae Ionescu, în nevoia spiritului uman de a evada din această viață încărcată de tentații senzuale și materialiste spre alte orizonturi existențiale, care reflectă nevoia de *aerul pur* al „sacralității”.

„Pe cît prezența micșorează reputația, pe atît absența îi mărește valoarea.” (B. Gracián) Poate din cauza tendinței oamenilor de a se lăsa impresionați de *aparențe*, de lucruri de suprafață, și nu de a *aprofunda* conținuturi sufletești mai puțin expresive, însă care cuprind înalte preocupări sau elanuri sufletești. Cîți oameni superficiali, de exemplu, cu darul glumei facile, nu eclipsează prezența unor spirite integre sau de mare talent, care nu excelează însă prin aptitudini de societate ! ...

„Eu sînt tu, tu ești eu, aparținem aceluiași suflet.” (cugetare veche creștină) Adică aceleiași nevoi de a obține demnitatea proprie, prin încrederea și respectul dintre noi.

„Omul suportă mai ușor un refuz, decît o decepție.” (P. Syrus) Cu toate că și un „refuz” poate fi resimțit ca o dezamăgire, totuși el rămîne mai mult *circumstanțial*, comparativ cu „decepția”, pe care o interpretăm de obicei ca o lipsă de încredere în noi înșine, provocată de subaprecierea noastră de către o persoană de a cărei considerație dorim să ne bucurăm.

„Prefer să-mi modelez spiritul, decît să-l mobilez.” (M. de Montaigne) Cel care se mulțumește doar cu faptul de a acumula cît mai multe informații realizează dezvoltări interioare, exclusiv prin valorile și stările de spirit ale altora. Însă fiecare are datoria morală față de el însuși de a-și pune în valoare *propriul potențial* de creativitate și de sensibilitate.

„Eu m-am născut ca să iubesc, nu ca să urăsc.” (Sofocle) Este, de fapt, însuși *sensul de a fi* al omului : „Deplina fericire constă în a face pe alții fericiți” (J.-J. Rousseau). La rîndul său, Alfred de Vigny spunea : „Nu există om care să aibă dreptul de a-i disprețui pe oameni”. În condiții de normalitate psihică, nu putem trăi fără a ne raporta la semenii : „Chiar cel care ajută numai un singur om își poate împlini rostul vieții sale” (S. Zweig).

„Nu gloria are valoare, ci meritul prin care o dobîndim.” (A. Schopenhauer) Poate exista și o *falsă* glorie, întîlnită, de exemplu, la cei care „se împăunează” cu titlul de urmași merituoși ai unor părinți sau strămoși celebri, însă care nu reușesc să le perpetueze prestigiul prin calitatea faptelor lor ; sau cei care, avînd abilitatea de a se afla în preajma unor oameni de mare valoare spirituală, împrumută în timp din calitățile remarcabile ale

personalității acestora, fără să se jeneze însă de faptul că reproducerea acestora, în diferite împrejurări, nu reprezintă probarea propriilor calități.

„Telul omului este umanitatea.” (Miguel de Unamuno) Adică „binele”, „adevărul” și „iubirea” – adevăratele componente structurale ale „conștiinței sociale”. Vorbind despre unul dintre acești piloni ai „umanității”, Ludwig van Beethoven a spus: „Nu cunosc alt semn de superioritate decât bunătatea”. La rîndul său, R. Tagore afirma: „Bunătatea înseamnă a trăi viața tuturor”.

„Omul este un animal paradoxal. El este în stare să renunțe la tihnă și comoditate, să sacrifice poziții și lucruri îndrăgite, pentru a se angaja în aventura inimii și spiritului, în lupta pentru Adevăr, Bine și Frumos. Nimic nu-l poate opri. Omul este animalul care se reneagă ca animal, este ființa filosofică.” (Petre Botezatu) Ceea ce e cu adevărat minunat în om este faptul că nu se lasă istovit de ceea ce Paul Valéry exprimă atât de frumos: „spini cununii sale de gînduri”.

„Omul este propriul său Prometeu.” (J. Michelet) Orice progres sufletesc, orice autodepășire de sine este prometeică, deoarece schimbările trebuie făcute din perspectiva unei *ordini* a „valorilor”, din perspectiva unor *sacrificii* în planul intereselor și al scopurilor egoiste individuale.

„În basmul acestei lumi, un fulg de zăpadă se naște desigur fără de nici o intenție și poate fără de nici un rost, dar poate răcori febra unei pleoape.” (Lucian Blaga) Ce frumos ar fi dacă am putea spune același lucru despre unele gesturi sau priviri ale omului!...

Ceea ce-i caracteristic „artei” autentice este, se știe, faptul de a trezi sau impune o *trăire sufletească*, adică o schimbare interioară, un anumit fel de înțelegere, nerațională: „Un om avea un sentiment pe care nu și-l putea explica; și atunci a modelat un pic cu degetele un boț de lut. Și a lăsat lutul în drumul său. Dacă o iei pe acest drum și dai peste boțul de lut, iată-te cuprins de același sentiment pe care nu ți-l poți explica. Și această, chiar dacă s-au scurs o sută de mii de ani între gestul lui și trecerea ta [...]. Cum să-ți explici ce este muzica, dacă nu-ți este de ajuns că o auzi, dacă nu ești pregătit să te lași copleșit de ea?” (A. de Saint-Exupéry).

„Nu cred că există răutate, cred că există doar ignoranță.” (George Sand) Sîntem, firește, în fața unei viziuni prea optimiste cu privire la om, derivate din filonul umanist al personalității mării scriitoare franceze. Nu putem să nu observăm faptul că sînt totuși destui oameni cu *înclinația* spre a face rău sau care au disponibilitatea sufletească de a se *bucura* de necazurile ori nenorocirile altora: „Celui ce vrea să facă rău nu-i lipsește ocazia” (proverb). Pe de altă parte, este adevărat însă că omul, înlăturînd incertitudinile cu privire la sine și controlîndu-se, poate face ca reaua-credință (sau reaua-voință) care-l încearcă la un moment dat să nu mai găsească defecte acolo unde, de fapt, ele nu există. De aceea, înțelepciunea populară spune: „Cine întinde mîna se face iubit”; „De-ți vrei binele, fă și tu bine”; Cine poate face bine și nu face păcătuiește”.

„În om e un șir nesfîrșit de oameni.” (M. Eminescu) Depinde, evident, de măsura în care cineva dorește să se angajeze pe un *drum prometeic* în raport cu sine sau, dimpotrivă, pe un drum al compromisurilor, al decăderii, al regresivității sufletești: „Omul este cu atît mai adînc, cu cît are mai multe conflicte sufletești” (J. Ducič). Goethe, la rîndul său, a fost atras de aspectele contrare ale vieții sufletești:

„- Două suflete-s în mine! Cum se zbat
În piept, să nu mai locuiască împreună!
Unul de lume strîns mă ține, încețat
Cu voluptate, celălalt puternic
Către cerești limanuri mă îndrumă!”

(Faust).

„E mai ușor să cunoști pe un om în general, decît să cunoști pe om în particular.” (La Rochefoucauld) E ca atunci cînd trebuie să-ți formezi, de exemplu, sensul general al termenului „impostor”, însă apoi trebuie să știi să-l recunoști sub diferitele lui ipostaze omenești.

„Cel destinat să poruncească tuturor trebuie să fie ales dintre toți.” (Pliniu cel Bătrîn) Opțiunea majorității asigură nu numai calitatea alegerii, ci și a *responsabilității comune*, respectiv asumarea de către toți atît a deciziilor bune, cît și a celor mai puțin bune ale celui ales să conducă.

„Cine nu are caracter nu este un om, ci un lucru.” (Nicolas de Chamfort) Cel care are „caracter” îți hrănește sufletul cu dorința de a avea și tu comportări demne și frumoase : „Oare cei săraci ar fi ceea ce sînt, dacă noi am fi ceea ce ar trebui să fim?” (C. Arenal).

„Cel ce nu se crede prea mare valorează mai mult decît crede.” (J.W. Goethe) Și invers : „înfumuratul” valorează, de regulă, mai puțin decît pretinde, pentru că acela care se supraestimează are tendința de a *trece mai ușor* peste lucruri.

„Ceea ce în realitate ni se oferă privirilor este o medie a umanității.” (Emile Faguet) O dovadă a acestui fapt este, poate, dificultatea pe care cei mai mulți dintre noi o înțilnim atunci cînd trebuie să evaluăm, de exemplu, diferite aspecte ale „grotescului” sau ale „sublimului”.

„Ironia este pudoarea umanității.” (J. Renard) Poate pentru că sugestia ironică face parte din „psihoterapeutică” ; dacă tot te dăruiești, atunci dăruiește-te în „bine”, și nu în „rău”.

„Să fii un om nu înseamnă nimic ; să fii om înseamnă ceva ; să fii omul, iată ce mă atrage.” (Fr. Amiel) Prima condiție se reduce la a avea conștiință de sine, însă una *debilitată*, care se limitează doar la constatarea faptului că sufletul propriu este întemnițat în trup. Celei de-a doua condiții îi este specifică *emanciparea* conștiinței : folosindu-se de puterea propriei conștiințe, omul are tăria de a se opune trușcului din el sau tentației de a face numai ceea ce vrea. Cînd, în sfîrșit, omul are tăria de a-și găsi împlinirea nu atît în cultul propriei personalități, cît într-o activitate *dezinteresată*, într-o viață dusă în folosul semenilor, el a trecut în cea de-a treia condiție, cu adevărat spirituală, cea a eliberării de „egoism” și a înțelegerii necesității unirii oamenilor într-o *comunitate* de interese și de trăiri.

„Omul se naște de două ori : prima dată din trupul mamei, a doua oară din propriul trup.” (cugetare de origine incertă) Desigur, este vorba despre acea naștere a „conștiinței de sine” din trupul spiritual al fiecăruia : „Omul nu se naște, ci devine om” (A. Huxley) ; „Purtarea ta îți pune în față o oglindă în care ți se vede chipul” (J.W. Goethe).

„Este un privilegiu al omului de a iubi pe aceia care îl fac să sufere.” (Marc Aureliu)
Fără îndoială, este vorba despre acea suferință prin care simțim că devenim *mai buni*,
mai puțin egoiști cu noi înșine și cu ceilalți din jur.

„E un mare defect să te închipui mai mult decât ești și să te prețuiești mai puțin decât
valorezi.” (J.W. Goethe) Primul aspect l-a preocupat și pe A. Gide: „Mai întotdeauna
îți dezvălui limitele tocmai din vanitate, căutînd să le depășești”. Iar N. Iorga a pus
accentul pe consecințe: „Crezîndu-te că ești mai mult decât ești, nu vei înainta niciodată
spre ceea ce-ți închipui că ești”.

„Omul e un mic univers.” (Heraclit) Firește, nu numai prin diversitatea trăirilor sale
interioare, ci și prin ceea ce *își propune*: „Orice om e o întrebare pusă lumii” (H. Jung);
„Omul e un cocor care zboară pe dinăuntru” (Tudor Arghezi); „Omul arhaic vorbea cu
Cosmosul, omul Evului Mediu vorbea cu Dumnezeu, iar omul modern cu el însuși”
(F. Hahnemann).

„Sub pretext că perfecțiunea nu există pe lumea asta, nu vă păstrați cu grijă toate
defectele.” (J. Renard) Dimpotrivă, singura demnitate adevărată a omului este aceea de
a se depăși pe sine: „Trebuie să facem să intre în ființa noastră toate lucrurile imagina-
bile, să deschidem toate porțile sufletului nostru tuturor cunoștințelor, tuturor sentimen-
telor” (Voltaire).

„Dacă știi să-l citești, fiecare om este o carte.” (W.F. Channin) Adică – spune Charles
Dickens – fiecare om „este un mister și o taină pentru semenul său”. Tot sub chipul
„tainei” îl privește pe om și N. Iorga: „Taina cea mare a ființei omenești e că în
marginile ei poate cuprinde nemărginitul... Ce minune stă în faptul că omul, care abia
ajunge rareori suta de ani, poate socoti clipa cînd va muri soarele!”.

„Omul este om numai printre oameni.” (J.W. Goethe) „Egoismul” este contrar
umanității: „Dacă nu pune puțin balsam spiritual în ceea ce face, omul nu e vrednic să
se numească om” (Pico della Mirandola). La rîndul său, G.C. Lichtenberg afirmă: „Să
fii om înseamnă nu numai să știi, dar să și faci pentru viitorime ceea ce înaintașii tăi au
făcut pentru tine”.

„Umanitatea nu-i decît un singur om și se regăsește în fiecare dintre noi.” (J. Green) Într-adevăr, orizontul cunoașterii umane și al posibilităților de acțiune este infinit: „Fiecare om este oarecum un predicat nou, un nou talent al omenirii. De cîți oameni sînt, de atîtea puteri, de atîtea însușiri dispune omenirea” (L. Feuerbach).

„Nu poți fi just, dacă nu ești uman.” (Vauvenargues) Adică „judecata” trebuie s-o umanizăm, s-o impregnăm cu un sentiment pozitiv, altfel „logicul” poate impune concluzii sau decizii nedrepte, uneori tragice (sînt de notorietate, de exemplu, deciziile inumane ale superlucidului Raskolnikov, personajul principal din romanul *Crimă și pedeapsă* al lui F.M. Dostoievski).

„Activitatea naturii se desfășoară pe căile cele mai scurte cu putință.” (Leonardo da Vinci) În schimb, omul, prin interesele și însuși natura gîndirii sale – care problematizează pe marginea cunoștințelor devenite tot mai numeroase –, complică adesea lucrurile.

„Pe om să-l judeci mai mult după întrebări, decît după răspunsuri.” (Voltaire) Pentru că prin „întrebări” omul își deschide sufletul, „se dezmargințește”, pe cînd „răspunsurile” îl silesc să-și traseze limite atît gîndirii, cît și simțirii.

„Fericirea există; trebuie să o cauți în lucrurile mici.” (E.C. Alain) Adică în împlinirile de peste zi; însă cei mai mulți dintre oameni devin robi ai iluziilor infatuare, ai comparațiilor și dorințelor invidioase!

„Nu uita niciodată că ești om.” (F. Fénelon) Pentru a înțelege mai bine acest demers, să ne reamintim amărăciunea observației lui H. Taine: „Iago ridică ticăloșia la rang de virtute”^{*}.

„Cu cît iubești mai mult, cu atît ești mai aproape de ură.” (La Rochefoucauld) Excesul în „dragoste” te face egoist: vrei să o păstrezi doar pentru tine! Însă relația

* Este vorba despre personajul intrigant din tragedia *Othello* de W. Shakespeare.

dintre „iubire” și „ură” cunoaște, din fericire, și celălalt sens: „Ura care este total biruită de dragoste; și dragostea aceasta este mai mare decât ar fi fost dacă n-ar fi fost precedată de ură” (Spinoza).

„Toate bunurile mele sînt cu mine.” (L.A. Seneca) Adevăratele bunuri sînt *calitățile sufletești*, pe care nu ni le poate lua nimeni: „Eu duc cu mine tot ce am” (Cicero). Opusă acestei atitudini este cea a oamenilor care nu văd deșertăciunea acumulării doar a bunurilor materiale: „Nimeni nu pleacă pe lumea cealaltă împreună cu toată averea sa imensă, nici nu poate scăpa, prin răscumpărare, de moarte sau de bolile cele grele, sau de bătrînețea înspăimîntătoare ce se apropie” (Solon).

„Cunoașterea sufletului este cunoașterea supremă.” (*Mahābhārata*) Nu numai pentru că „sufletul” reprezintă cea mai *promițătoare* entitate a „naturii”, ci și pentru că este foarte greu de obținut o informație *obiectivă* despre o realitate atît de *subiectivă*: „Noi descoperim în noi înșine ceea ce ne ascund ceilalți și recunoaștem în ceilalți ceea ce ne ascundem nouă înșine” (Vauvenargues).

„Omul are bucurie și în durere.” (Homer) Și invers: „Acolo unde te vei bucura cel mai mult, te vei și teme cel mai mult” (P. Syrus). Aceste stări afective opuse sînt *complementare* prin însăși *dinamica* lor: de exemplu, pe măsură ce reușim să ne învingem invidia orgolioasă cu privire la meritele altora, trăim și satisfacția faptului că astfel am devenit mai înțelepți, mai omenoși.

„Granițele sufletului nu le putem găsi, chiar dacă le-ai căuta pe toate drumurile; atît de adîncă este ființa lui.” (Heraclit) De fapt, adîncimea sufletului este dată mai mult de ceea ce el *ar putea* deveni – omul are resorturi psihice nebănuite de a progresa, de a se spiritualiza: „Din poemele visurilor noastre, rațiunea face la deșteptare ceea ce soarele face cu roua” (J. Renard).

Nu există, se știe, o altă dilemă care să-i diferențieze mai mult pe gînditori, și în general pe oameni, ca aceea referitoare la întrebarea dacă „lumea materială” funcționează ca o entitate *dependentă* de „umanitate” sau ca o realitate *independentă* de „factorul uman”. În acest sens, este cunoscută, de exemplu, poziția filosofului B. Spinoza care susținea că Dumnezeu și „lumea materială” sînt *inseparabile*: „Cu cît înțelegi mai bine cum funcționează «universul», cu atît te apropii mai mult de Dumnezeu”. Peste veacuri,

un alt mare geniu al omenirii, Albert Einstein, a înclinat spre o poziție asemănătoare: „Cred în Dumnezeu lui Spinoza, care se dezvoltă în armonia a tot ce există, și nu într-un Dumnezeu care se preocupă de soarta și faptele oamenilor [...]. Nu pot demonstra științific că Adevărul trebuie conceput ca un adevăr valabil independent de umanitate, dar cred asta cu tărie [...]. Dacă realitatea există independent de om, există de asemenea și un adevăr legat de această realitate [...]. Problema începe cu întrebarea dacă adevărul e independent de conștiința noastră... De exemplu, chiar dacă nu e nimeni în casă, masa rămîne acolo unde este”. Din natura acestei dileme, menționată la început, rezultă una dintre problemele cele mai importante pentru viața psihică și morală a omului: dacă, de exemplu, omul este convins că totul este determinat de forțe asupra cărora nu are nici un control, atunci el este înclinat să creadă că nu poate fi considerat *răspunzător* pentru acțiunile sale; dacă, dimpotrivă, se consideră că există, cel puțin în anumite limite, și o determinare din interiorul vieții sufletești, din conștiința și voința omului, atunci apare pentru om *obligția* dezvoltării unei morale individuale și a unei morale sociale.

„Tot ce se perfecționează prin progres pierde tot prin progres.” (Blaise Pascal) Este vorba, de fapt, despre principiul „adevărului relativ”, care acționează ca un perpetuum mobile, în sensul că un adevăr nou se *regenează continuu* din unul anterior (obligat să lase să intre în scenă un „confrate” mai convingător).

„Felul în care spiritul este unit cu corpul nu poate fi înțeles de om, și totuși acesta-i omul.” (Sfântul Augustin) Însă această *unitate* nu este ușor de ținut în frâu: „Corpul omului e un car... sufletul e vizitiul, simțurile sale sînt caii. Dacă-i priceput și atent, el călătorește teafăr și, cu bine, ca stăpînul carului cu caii săi buni și potoliți” (*Mahābhārata*).

„Sîntem oameni și purtarea noastră trebuie să fie umană.” (Euripide) Adică să dovedească *înțelegere* față de cei din jur; numai în aceste condiții se dezvoltă moral „eul” individual: „Adevărata valoare a unei ființe umane este determinată, în primul rînd, de măsura și de sensul în care a reușit să se elibereze de propriul său eu” (A. Einstein).

„Multe lucruri minunate există, dar nimic nu-i mai minunat decît omul.” (Sofocle) Însă numai atunci cînd omul știe să se supună unui continuu *conflict de conștiință*, în afara căruia nu poate avea loc „gestul etic”, respectiv acea responsabilitate în raport cu sine, cu alții și cu rostul său în lume: „Începi să mori atunci cînd pe nici un plan de activitate nu te mai depășești” (Lucian Blaga); „Conștiința vieții prețuiește mai mult decît viața” (F.M. Dostoievski); „Oricine a trăit astfel încît conștiința lui să nu-l poată învinui de nimic simte o mulțumire vie, care-l face fericit” (R. Descartes).

„Sînt foarte mîndru de ceasul ăsta de aur. Îl am de la bunicul meu, care mi l-a vîndut pe patul de moarte.” (Woody Allen) Să fie oare „spiritul american” într-atît de *robît banului*, încît să dorească să-l cîștige chiar și în împrejurări de totală ineficiență practică pentru cel în cauză, adică numai din plăcerea de a-l cîștiga ?

„Cele mai mari plăceri se pot sfîrși în dezgust.” (Cicero) Tot Cicero ne oferă și un exemplu : „O cuvîntare sau o poezie frumoasă, distinsă, încîntătoare, dar spusă fără întrerupere și fără variație, chiar dacă ar fi ca un tablou în culori luminoase, nu pot plăcea multă vreme”.

„Omul e făcut pentru a căuta adevărul, nu pentru a-l poseda.” (Blaise Pascal) Cu siguranță, Pascal se gîdea la adevărul *primordial*, la adevărul *absolut* : „Adevărul îl știe numai Dumnezeu, omul trebuie să se mulțumească numai cu căutarea lui” (G.F. Lessing).

„Omul ar putea fi judecat după primul său gînd ce-l are cînd se trezește și după ultimul ce-l are înainte de a adormi.” (G. Cesbron) Adică după intențiile cu care își începe ziua și după cît de *încărcate* sînt ultimele gînduri ale zilei de remușcările rezultate în urma unor compromisuri ori vanități acumulate peste zi sau, dimpotrivă, de satisfacțiile datorate unor comportări demne, unor lăudabile împliniri.

„De cîte ori vezi pe cineva, bucură-te ca și cum l-ai vedea pentru cea din urmă oară.” (N. Iorga) Bineînțeles, nu dintr-un sentiment de nesiguranță trebuie să realizăm lucrul acesta, ci dintr-unul al prețuirii reciproce, respectiv al convingerii că fiecare se poate îmbogăți sufletește *prin celălalt*.

„Urmele acțiunilor făptuite de mîini se citesc pe chip.” (Vazgen Gabrielyan) Însă și mai mult este influențat „chipul” de gîndurile și acțiunile noastre morale – de pildă, atunci cînd cineva vrea să obțină fericirea, dar cu răutatea ascunsă de a nu-i vedea și pe alții fericiți !

„Umanitatea este un eu nemărginit.” (Serbuhî Tiusah) Oamenii își datorează într-afară unii altora bucuriile și suferințele, încît este imposibil să-ți trăiești viața numai ca un „debitor” sau numai ca un „creditor”.

„Oameni, fiți umani! E suprema datorie a noastră. Ce înțelepciune există pentru noi în afară de umanitate?” (J.-J. Rousseau) Din fericire, sînt printre noi oameni care simt o *nevoie involuntară* de a fi folositori semenilor, de a trăi în sufletul celorlalți: „Am întîlnit oameni care au proprietatea de a împărtăși fericire în jurul lor, înzestrați cu puterea misterioasă de a te însenina cu privirea, de a te umple de sănătate, de veselie cu un zîmbet, cu o vorbă, oameni care seamănă pace, și bunătate, și iubire pe unde trec – binefăcători fără să știe” (Alexandru Vlahuță).

„Fiecare om poartă întreaga povară a condiției umane.” (Miguel de Unamuno) Dacă nu din alt motiv, din datoria morală de a face în așa fel încît „nimic din ceea ce este omenesc să nu-i fie străin” (Terențiu). A-ți asuma condiția umană înseamnă, de fapt, să-ți asumi „suferința”, în care nu trebuie să vedem însă neapărat o fatalitate a înfrîngerii. Dimpotrivă, suferința lucidă și asumată este generatoare de *libertăți incomensurabile* ale „conștiinței”. Unii oameni nu au sensibilitatea necesară pentru a realiza starea de suferință, menținîndu-se, de aceea, într-o stare de *nesimțire* în raport cu ei înșiși și cu suferințele altora. Suferința conștiinței este descoperitoare de stări sufletești noi, necunoscute; ea echivalează cu un act de purificare și de înălțare prin tine însuși.

Arta conversației (cînd să vorbești și cînd să taci); valoarea cuvîntului

„A ști să asculți este o artă.” (Epictet) Este vorba, firește, despre a ști nu numai să *culegi* sfatul sau eventualele aspecte de înțelepciune din spusele altora, ci și să *întîmpini*, la nevoie, unele adversități: „Cît de puțini oameni sînt în stare să asculte cu bună-voință păreri potrivnice și să răspundă cu delicatețe!” (F. Förster).

„Tăcerea”, ca limbaj, își are semnificațiile ei, dar soarta acestor înțelesuri ascunse ale „tăcerii” depinde de interpretarea ce li se dă de către cei din jur. De aici, avantajele, dar și riscurile limbajului tăcerii, atît de cunoscute: „Chiăr și nebunul, cînd tace, trece drept înțelept” (Solomon).

„Cînd între doi oameni e o neînțelegere, fiecare e dator să caute dacă nu cumva el n-a înțeles.” (N. Iorga) Niciodată o neînțelegere nu se sfârșește, dacă vina este găsită numai într-o singură parte.

„Cele mai multe lucruri nu se plătesc decît prin cuvinte și prin cuvinte se poate înfăptui neînăfăptuitul.” (B. Gracián) Sînt cîteva proverbe care evidențiază într-un mod deosebit de plastic/expresiv importanța *tactului* în comunicare: „Vorba dulce mult aduce”; „Pasărea se prinde cu grăunțe, omul cu vorbe frumoase”; „Cu vorbe dulci mai multă pîine mănînci”. Și invers: „Cine vorbește tot ce dorește aude tot ce nu dorește”.

„Tăcerea e umbra unui cuvînt.” (Lucian Blaga) Tot marele poet ne dă și explicația: „Din tăcerea fecundată de cuvînt se poate naște sensul”. Atunci cînd însă „cuvîntul” este folosit cu grabă, el „împiedică – spune Eugen Ionesco – tăcerea să vorbească” (adică nu exprimă sensul profund al „tăcerii”; înțelesurile adînci se zămislesc totdeauna în cadrul monologului interior).

La parastase și înmormîntări se țin tot felul de cuvîntări, care de care mai pioase sau mai elogioase, însă există – observă Blaise Pascal – „o elocință de liniște care pătrunde mai bine, decît ar ști s-o facă o limbă”.

„Nu vorbi mult la petreceri spre a-ți arăta erudiția, căci fără voie o vei amesteca și cu firea ta.” (Epictet) Fără îndoială, erudiția „înfumuratului” ne provoacă mai degrabă repulsie, decît admirație.

„Aproape întotdeauna vorbim prea mult; ori prea devreme, ori prea tîrziu.” (G. Cesbron) Cel mai greu este, într-adevăr, să înveți cînd să vorbești, cînd să taci, cînd să știi să le îmbini, însă mai ales *ce* să spui și *cum* să spui. Se observă, adesea, că cea mai dificilă discuție cu cineva este atunci cînd ești nevoit să folosești astfel cuvintele, încît să-ți *golești* expunerea de anumite înțelesuri sau s-o faci să fie *neutră* (ca, de exemplu, atunci cînd interlocutorul se comportă în așa fel, încît nu știi despre ce să vorbești cu el).

„Vorbesc mult cu oamenii plicticoși, de teamă să nu trebuiască să-i ascult.” (A. de Rivarol) O decență a conversației ne pretinde nu numai să-i lășăm și pe alții să vorbească, ci și să nu-i forțăm să audă mai mult decât ar dori ei să știe.

„O vorbă nepotrivită răstoarnă întreaga viață.” (Menandru) Mai ales atunci când vine din partea unei persoane în care ai investit, la un moment dat, toată încrederea ta.

„Bună parte din vorbirea meșteșugită constă în a ști cum să minți.” (Erasmus) Pentru că „politețea” presupune, de cele mai multe ori, să știi să menajezi susceptibilitățile altora.

„Cu prea multă discuție se pierde adevărul.” (P. Syrus) Mai mult chiar, îl putem discredita prin interesele noastre egoiste ! ...

„Există lucruri pe care nu le poți exprima prin cuvinte. În fața unor asemenea situații e de preferat tăcerea.” (Alberto Moravia) De obicei, aceste situații exprimă perplexitatea noastră în fața misterului „morții” (mai ales al celei subite, neprevăzute), însă există și o perplexitate a „revelațiilor”, cum sînt, de exemplu, cele cuprinse în marile descoperiri ale oamenilor de știință, în inspirațiile artiștilor sau, în sfîrșit, în transformările adesea uluitoare pe care „iubirea” sau, dimpotrivă „ura” le produce în sufletul unor oameni. În general, în fața „sublimului” și a „extazului”, cuvîntul se dovedește a fi neputincios.

„La crearea unui mit sau a unor legende în jurul unui om, tăcerea acestuia contribuie mai substanțial decît vorba.” (Lucian Blaga) Pentru că „tăcerea” este *enigmatică*, fiindu-ne greu să știm dacă, de exemplu, respectivul tace din prostie, sau din prea multă inteligență ! ...

„Arta de a plăcea pare foarte simplă. Constă, pur și simplu, în două lucruri : să nu le vorbești despre tine altora și să le vorbești mereu despre ei înșiși.” (E. și J. de Goncourt) Omul este vulnerabil prin „logica inimii”, despre care știm că este subiectivă prin excelență : „Oamenii cred bucuros ceea ce ei doresc” (Iulius Caesar) ; „Dacă

trebuie să ascult părerea cuiva, vreau ca aceasta să fie pozitivă; lucruri problematice găsesc destule în mine” (J.W. Goethe).

„Sîntem prizonierii a ceea ce am spus.” (Louis Aragon) De aceea Platon recomanda : „Vorbește ca și cum ar trebui să dai socoteală”. Dacă vom face „binele”, atunci și cuvintele noastre vor fi bune : „Cuvîntul își primește valoarea etică de la fapta pe care o desemnează” (Paul Constantinescu).

„Există și un mutism elocvent.” (Emil Cioran) Ca, de exemplu, atunci cînd, prin tăcere, vrei să demonstrezi fie adeziunea ta la un punct de vedere exprimat, fie, dimpotrivă, dezaprobarea față de o opinie pe care o consideri greșită sau răutăcioasă.

„Vorba este icoana sufletului : cum e omul, așa-i și felul său de a vorbi.” (P. Syrus) Nu este, într-adevăr, la îndemîna oricui să folosească, de exemplu, o vorbire chibzuită, de *bun-simț* : „Se cuvine a vorbi bine, a vorbi ușor, a vorbi just, a vorbi cînd trebuie ; înseamnă a păcătui împotriva acestui din urmă gen de a vorbi, relatînd pe larg despre un ospăț splendid, pe care l-ai dat de curînd, înaintea unor oameni siliți să-și economisească pîinea ; a spune minuni despre sănătatea ta, înaintea unor infirmi ; a povesti despre bogăția, veniturile și mobilele tale unui om care n-are nici venituri, nici locuință ; într-un cuvînt, a vorbi despre fericirea ta înaintea unor nenorociți. Acest fel de conversație este prea mult pentru ei și comparația pe care o fac atunci între situația lor și a ta este odioasă” (La Bruyère).

„Stăpînește subiectul, cuvintele vor urma de la sine.” (Cato) O idee asemănătoare găsim și la N. Boileau : „Ceea ce este bine conceput poate fi enunțat cu claritate”.

„Cine tace pare a consimți.” (principiu al dreptului canonic) Pare doar, pentru că „tăcerea” poate fi totuși și expresia lașității, a lipsei de curaj în confruntarea cu o părere diferită de a ta, ori a mediocrității – cînd gîndirea proprie nu este capabilă să ofere o alternativă viabilă. Sau, în sfîrșit, „tăcerea” poate fi folosită ca un moment de răgaz pentru pregătirea, în limbaj interior, a unui răspuns ironic, depreciativ.

„Omul plicticos este cel care, dacă îl întrebi ce mai face, se apucă și-ți spune.” (B.L. Taylor) Ceea ce ne agasează, de fapt, la omul plictisitor nu sînt poveștile lungi despre

ce a mai făcut – printre care s-ar putea găsi uneori și lucruri interesante –, cît faptul că nu-și dă seama că întrebarea „Ce mai faci?” este mai mult o formulă de politețe, de întîmpinare, care nu trebuie să fie *supralicitată*, abuzînd astfel de timpul interlocutorului sau silindu-l să asculte lucruri stînjenitoare pentru orgoliul ori intimitatea lui.

„Rareori te căiești că ai vorbit puțin, foarte deseori că ai vorbit prea mult : maximă cunoscută de toată lumea, dar pe care nu toată lumea o aplică.” (La Bruyère) O primă explicație este legată de faptul că oamenii se întîlnesc în dorința nu numai de a comunica, ci și de a *primi o considerație* sau de a crede că punctul lor de vedere este cel puțin la fel de interesant ca al altuia. O a doua explicație atrage atenția asupra faptului știut că, atunci cînd vorbești mult, aproape întotdeauna spui și ce *n-ar trebui* : „În conversație nu aduce vorba la tot pasul, cu rost sau fără rost, de isprăvile și întîmplările tale ; căci plăcerea pe care o ai tu de a povesti nu o au și cei dimprejur de a te asculta” (Epictet).

„Vorba oamenilor prețuiește cît viața lor.” (L.A. Seneca) Această reflecțiune i-a prilejuit lui Tudor Vianu un binevenit comentariu : „Mulți oameni se împodobesc cu vorbe frumoase, dar numai moralitatea celui care le pronunță le asigură valoarea. Seneca ne previne astfel împotriva vorbirii împodobite, dar nesuținute de moralitatea vorbitorului, adică de întreaga conduită a vieții lui”.

„Tăcerea e mai sigură decît vorba.” (Epictet) Virtuțile „tăcerii” decurg însă dintr-o condiție nu tocmai onestă a ei, și anume din faptul că este *înșelătoare* : „Tăcerea poate fi, deopotrivă, efectul stupidității sau al înțelepciunii” (Johan Oxenstiern).

Atitudini de apărare a eului. Rezistența la stres și frustrare

„Cînd sapi și ți se oprește sapa, ai găsit o piatră ; în discuție, un interes sau o prejudecată. Nu te osteni mai departe ; de nu se cîntesc, sapă alături.” (N. Iorga) Degeaba bați la porțile unei reciprocități, dacă dincolo de „ușă” nu găsești vibrația și înțelegerea necesare !

„Păzește-te a doua zi după un succes.” (Titu Maiorescu) Pentru că „succesul” te face, de obicei, să-ți *pierzi măsura*... În orice caz, în plin proces de trăire a unei mari reușite este mai greu să prevezi sau să suporti urmările a ceea ce vei întreprinde ca urmare a stării de entuziasm.

„Trebuie să ne ferim de dușmani, căci ei ne văd cei dinții defectele.” (Antistene – citat de Diogene Laerțiu). Însă în orice rău este și un bine, deoarece „dușmanul” nu numai că ne ajută să ne cunoaștem defectele, atunci când nu simțim în stare să ni le vedem singuri, dar ne și învață *ce trebuie* să facem pentru a ni le înlătura.

„Nu fă greșeala de a ridica pînă la tine, prin propria-ți minie, un dușman nevrednic.” (N. Iorga) Sînt însă oameni care își fac chiar o strategie din a-i irita pe alții – îndeosebi pe cei care au obținut un prestigiu științific, cultural sau notorietate socială – pentru a cîștiga astfel și ei, prin eventualele replici de răspuns ale acestora, o *notorietate* publică, pe care știu bine, în sinea lor, că n-ar fi putut-o obține altfel (ii flatează faptul că opinia publică îi percepe ca oponenți ai unor oameni de valoare).

„Ferește-te să cercetezi ceea ce ai putea să regreti că ai descoperit.” (P. Syrus) Înțelepciunea populară este categorică atunci când vrea să sancționeze neglijența față de actul anticipării: „Nu da cu bîta în baltă, că te stropește”; „Nu trezi cîinele care doarme”; „Pînă a nu intra, socotește cum să ieși” etc.

„Cît de fericiți ar trăi mulți oameni, dacă s-ar ocupa de treburile altora la fel de puțin pe cît se îngrijesc de ale altora.” (G.C. Lichtenberg) Se pare că secretul fericirii constă în înțelepciunea de a ști *cît, cum și pînă unde* să-ți arăți disponibilitatea de a te preocupa de alții.

„Cel mai bun mijloc de a-ți ține cuvîntul este să nu-l dai niciodată.” (Napoleon Bonaparte) Există, cu siguranță, totdeauna un decalaj între disponibilitatea entuziasă inițială de a promite și disponibilitatea ulterioară a conștiinței proprii de a respecta într-un totuși promisiunea făcută. Poate că tocmai acest lucru l-a făcut pe filozoful german F. Nietzsche să afirme: „Ar trebui inventate examene și pentru puterea de a te ține de cuvînt”.

„Nu te umple de jale prentu vreun lucru; oare mersul lumii se oprește din pricina milenirii tale?” (aforism vechi egiptean) Nu-l poate, bineînțeles, opri, însă omul resimte ca pe o datorie față de el însuși să emită judecăți de valoare cu privire la sine, mai ales atunci când simte că a încălcat limitele bunului-simț sau ale respectului față de sine.

„Cel mai ieftin fel de a învinge un dușman e a te da drept prietenul lui.” (N. Iorga)
Pe cine nu-l măgulește să vadă că altul – chiar și un potrivnic – îl prețuiește, îi împărtășește ideile sau convingerile ? !...

„Încrederea și neîncrederea sînt, deopotrivă, un dezastru pentru oameni.” (Hesiod)
Desigur, atunci cînd aceste două atitudini sînt *împinse la extrem* sau cînd se apelează constant la ele. În aceste împrejurări, poate să apară dezamăgirea, fie din cauza faptului că ai investit mai multă încredere în cineva decît ar fi trebuit, fie că n-ai fost în stare să acorzi încredere în măsura în care partenerul tău ar fi meritat, în împlinirea respectivă.

„Nimic nu este atît de folositor ca faptul de a fi liniștit și de a vorbi cît mai puțin cu alții și cît mai mult cu sine însuși.” (L.A. Seneca) „Introspecția” este indispensabilă în cunoașterea și clarificarea de sine, însă cultivată *în exces* cuprinde două pericole : pe de o parte, tendința celui în cauză de a se dezinteresa de mediul ambiant și de a-și căuta toate satisfacțiile în lumea sa interioară ; pe de altă parte, introspecția prelungită ucide autenticitatea faptului psihologic trăit, care este strivit sub povara plăcerii de a fi disecat și interpretat din perspective mai mult sau mai puțin egoiste.

„Ți-i mai rușine să întrebi pe altul, decît să nu știi.” (N. Iorga) Evident, de vină este orgoliul propriu, însă tot din orgoliu ar trebui să ne învingem rușinea de a ne complăcea în ignoranță, care este mai stînjenitoare prin ea însăși, decît faptul de a întreba.

„Nu primi la bucuria ta pe acela pe care nu l-ai primi la durere.” (N. Iorga) Pentru că, așa cum nu ți-ar putea înțelege durerea, așa nu-ți va înțelege nici bucuriile, pe care le va privi cu invidie, cu răutate.

„Nimic nu e mai greu decît să judeci dintr-un punct de vedere cu totul diferit de cel din care privești.” (George Sand) Pentru că este în firea noastră de a privi lucrurile, în primul rînd, din acele unghiuri de vedere care *să servească* intereselor noastre și care *să ne pună în valoare*.

„Peisajul pe care îl avem mereu sub ochi nu-l mai privim.” (J. Renard) „Obişnuinţa” se constituie adesea într-un mecanism de apărare, însă trebuie să observăm faptul că tot ea poate fi şi duşmanul „curiozităţii”: „Un curcubeu care rămîne pe cer un sfert de oră nu mai e privit de nimeni” (J.W. Goethe).

„Cel mai înţelept este acela care nu crede că este înţelept.” (N. Boileau) Admiţînd că o ai, „înţelepciunea” presupune să ştii s-o foloseşti cu îndemînare, cu discreţie şi cu tact, şi nu cu aroganţă comportamentală.

„Sîntem atît de obişnuiţi să ne ascundem de alţii, încît în cele din urmă ne ascundem de noi înşine.” (La Rochefoucauld) Atunci cînd ne facem, într-adevăr, din suspiciunea faţă de alţii un mod de existenţă, sfîrşim prin a nu avea încredere nici măcar în noi înşine: „Păţitul suflă şi în iaurt” (proverb).

„Ceva să se spună soţiei, ceva prietenilor şi ceva fiilor ; toţi aceştia sînt vrednici de încredere ; însă nimănui nu trebuie să i se dezvăluie totul.” (*Pañcatantra*) Numai astfel îţi securizezi nevoia de intimitate a vieţii tale psihice interioare, în absenţa căreia nici n-ar exista, de fapt, o *identitate psihică* personală.

„Copiii trebuie crescuţi pentru ei, nu pentru părinţi.” (N. Iorga) Totuşi sînt rari părinţii nevanitoşi, care să nu dorească să-şi vadă realizate prin copiii lor acele aspiraţii pe care ei n-au ştiut sau n-au putut să le împlinească la vremea lor.

„Omul trebuie să se aştepte la orice.” (Xenofon) Să nu socotim, altfel spus, nimic imposibil : în acest fel, restrîngem aria surprizelor şi ne pregătim pentru dificultăţi posibile.

Importanța jocului, a poveștilor și a copilăriei în viața omului

„Cînd nu mai sîntem copii am murit demult.” (Constantin Brîncuși) Mai mult chiar, unii gînditori leagă măreția spiritului de ingenuitatea copilului: „Om mare este acela care nu și-a pierdut inima sa de copil” (Meng Zi).

„Realitatea e ruina unui basm.” (Lucian Blaga) Poate de aceea dorim, ori de cîte ori avem ocazia, să ne reîntoarcem la vîrstă copilăriei, la vîrstă credinței depline în puterea lui „ca și cum”, atît de mult întreținută prin povestiri, basme și joc: „Unde ești copilărie, cu pădurea ta cu tot?” (M. Eminescu). Dar cine altul a evocat în pagini mai emoționante „copilăria” decît Ion Creangă, care spunea despre ea că este „singura veselă și nevinovată”: „Ce-i pasă copilului cînd mama și tata se gîndesc la neajunsurile vieții, la ce poate să le aducă ziua de mîine sau că-i frămîntă alte gînduri pline de îngrijire. Copilul, încălecat pe bățul său, gîndește că se află călare pe un cal din cei mai strașnici, pe care aleargă, cu voie bună, și-l bate cu biciul și-l strunește cu tot dinadinsul, și răcnește la el din toată inima, de-și ié auzul; și de cade jos, crede că l-a trîntit calul, și pe băț își descarcă mînia în toată puterea cuvîntului... Așa eram eu la vîrstă cea fericită, și așa cred că au fost toți copiii, de cînd îi lumea asta și pămîntul, măcar să zică cine ce-a zice” (*Amintiri din copilărie*).

În filosofia sa de viață, Lev N. Tolstoi a fost, desigur, un „rousseauist”, pentru că nu putem să nu dăm această interpretare următoarei sale afirmații: „Copiii sînt proaspeți, ei vin de la Dumnezeu, apoi ne stricăm încetul cu încetul cu toții, iar apoi, tot treptat, ne îndreptăm”.

„Copilul este tatăl omului.” (W. Wordsworth) Deoarece copilul este o *forță potențială*: atunci cînd curiozitatea lui este valorificată în bine, personalitatea sa va înflori sub aspecte pozitive; cînd, dimpotrivă, curiozitatea sa înnăscută este încurajată să cunoască aspecte urîte sau chiar bizare ale existenței, personalitatea lui se va structura într-un mod vicios.

„Om «mare» este cel care nu și-a pierdut inima sa de copil.” (Meng Zi) De fapt, „natura” însăși are grijă, în înțelepciunea ei, de acest lucru: „Există trei etape ale omului: crede în Moș Crăciun; nu crede în Moș Crăciun; este Moș Crăciun” (Bob Philips).

Aspectul volitiv al personalității : voință, curaj, determinare în viață – abandon, lașitate

„Îmi e destul să știu că pot.” (F.M. Dostoievski) Numai din această credință cu privire la ceea ce știi că poți face rezultă apoi imaginea despre ceea ce ai putea deveni, despre ceea ce ai putea fi : „A te crede în stare e aproape a și fi” (S. Smilles).

„Se poruncește celui ce nu știe să se supună lui însuși.” (F. Nietzsche) Pe de altă parte, numai respectându-ți resorturile volitive te poți dezvolta singur : „Prin nimic nu scăpăm mai ușor de stăpânirea altora, decât prin stăpânirea de sine” (A. Schopenhauer) ; „Lumea nu-ți poate dărui ceea ce nu primești de la tine” (F. Schiller).

„Lașul amenință atunci când e în siguranță.” (J.W. Goethe) Faptul că va fugi însă în caz de pericol demonstrează că siguranța de sine la el este conjuncturală și că și-o dobândește în funcție de anumite circumstanțe exterioare favorabile, și nu din tăria unor convingeri interioare.

„E mai greu să urmezi ceea ce ți-ai propus, decât să-ți propui principii frumoase.” (L.A. Seneca) Bineînțeles că este mai ușor să fii exigent la nivel de principii, decât la nivel de respectare a acestora.

„A voi nu se învață.” (L.A. Seneca) Firește, cea mai valoroasă formă de mobilizare este cea care atinge stadiul *autodeterminării*. Însă nu putem să nu observăm faptul că un succes repetat te încurajează nu numai să continui, ci și să-ți propui obiective tot mai importante.

„Tot ce e de valoare în societatea umană depinde de șansele de dezvoltare acordate individului.” (Albert Einstein) Produsul științific sau tehnologic de vîrf este, fără îndoială, în primul rînd un produs *subiectiv*, psihologic, configurat de *potențialul creativ* de excepție al cercetătorului respectiv. Acest potențial creativ individual, indispensabil obținerii progresului, trebuie să fie însă susținut și stimulat de factori sociali.

„Am urcat pe scara succesului eșec cu eșec.” (Mae West) Chiar și în cazul oamenilor de talent, obținerea „succesului” depinde de corectarea continuă a exigențelor față de sine.

„Moartea trebuie dorită, pentru ca să mori fără teama de moarte.” (L.A. Seneca) Filosoful român Emil Cioran credea chiar că ar trebui *exersată* „ideea morții”: „Dacă de fiecare dată când dormim, am face un exercițiu, o repetiție a morții, după cîteva ani de antrenament, moartea și-ar pierde orice prestigiu și nu ne-ar mai apărea decît ca o formalitate ori ca o tracasare”. Astfel de exerciții se potrivesc, de fapt, acelor psihologii individuale care trăiesc un sentiment al blazării sau al disprețului față de viață. Însă chiar și în cazul acestora, noi credem că prin exercițiul propus se obține doar o *falsă obișnuire* cu ideea morții, deoarece faptele de viață arată că, ori de cîte ori „natura” a fost pusă în situația de a trăi un proces de subminare a existenței ei, „principiul vital” din ea își revine spontan și se revoltă, cerînd *dreptul la viață*, la împlinire existențială. Să nu uităm, în acest sens, că însuși Iisus a avut un moment de slăbiciune, de teamă, cînd, aflîndu-se pe cruce, a simțit întreaga primejdie a răstignirii: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit? (Matei, 27, 46).

„Mă tem de cunoscut mai mult decît de necunoscut.” (Paul Valéry) Pentru că a cunoaște înseamnă, în același timp, a avea și o idee despre *consecințele posibile*, pentru noi și pentru alții, ale respectivului fapt sau eveniment pe care-l cunoaștem.

În mod paradoxal, nu întotdeauna trebuie să vedem în „lașitate” un factor de protecție individuală *dezonorant*: ea poate uneori, dimpotrivă, să slujească în mod involuntar „binelui”, ca în exemplul ironic dat de Mark Twain: „Există cîteva bune protecții împotriva tentațiilor, dar cea mai sigură este lașitatea”.

„Adevăratul curaj constă în a face fără martori ceea ce am fi în stare să facem în fața lumii întregi.” (La Rochefoucauld) Acesta corespunde primului tip de curaj despre care vorbește Lloyd C. Douglas: „Există două feluri de curaj: acela cerut de autoconstrîngere și acela generat de temeritate”.

„Biruieste de două ori cel care se învinge în victorie.” (P. Syrus) În „victorie” trebuie să-ți învingi *infatuarea*, care te va face să nu vezi sau să disprețuiești primejdiile viitoare.

„A alege siguranța înseamnă a te decide să nu mai crești.” (Olivier Lockert) Omul se formează numai prin trudă, cea a muncii sau a lucrului asupra „sinelui”: „Perfecțiunea nu se găsește pe pământul lenei” (S. Smilles); „Mă simt fericit ori de câte ori mă ridic deasupra unui obstacol” (L. van Beethoven).

„Dacă refuzi să fii răspunzător de înfrângeri, nu vei fi răspunzător nici de victorii.” (A. de Saint-Exupéry) Pentru că ambele situații angajează, în egală măsură, *demnitatea* umană: „lașitatea” este corelată cu tendința de a-ți însuși pe nedrept un merit care nu-ți aparține, în timp ce asumarea răspunderii pentru un eșec are o valoare morală similară cu cea a asumării responsabilității ce decurge din obținerea unei victorii. Spre un astfel de sens converge și reflecțiunea lui J.-P. Sartre: „Nu faci ceea ce vrei și totuși ești răspunzător de ceea ce ești: iată adevărul”.

„Nimic nu e cu neputință: sînt căi care duc la toate lucrurile. Dacă am avea destulă voință, am avea întotdeauna și destule mijloace.” (La Rochefoucauld) Omul poate face, într-adevăr, din resorturile voinței sale un prilej de nesfîrșite împliniri sufletești: „În toate greutățile vieții tale caută în tine puterea cu care să le poți ține piept. La ispita frumuseții tu ai înfrînarea; la greutatea muncii, curajul; la vorba rea, răbdarea. Și cînd ai ajuns la această deprindere, nimic nu mai poate rezista în calea ta” (Epictet).

„Din lipsă de prudență cazi în lipsă de curaj.” (Michel de Montaigne) Evident, nu este vorba despre orice fel de curaj, ci de curajul lucid/conștient, a cărui putere de a înfrunta dificultățile unor situații este dată de capacitatea *anticipativă* a gîndirii.

„Cînd de comoara ta nu te poți folosi, ești doar paznic al acestei comori.” (Ibn Yamin) De fapt, este falsă acea existență în care nu ai știut să-ți fii de folos nici măcar ție însuși, ca să nu mai vorbim și altora: „Am murit exact din clipa cînd am încetat să fim utili” (J.-P. Sartre). Biserica creștină spune că sensul dezvoltării omului este atingerea stadiului de „om euharistic”, adică de om capabil de a-și *împărtăși* harul sufletesc, de a se *dăru*i spre folosul altora.

„E mult mai ușor să respingi o idee, decît să încerci să o înțelegi.” (A.F. Baconsky) La fel, este mai ușor să înțelegi și să aderi la o idee, decît să-ți creezi disponibilitatea de a o înfăptui.

„Curajul nu se poate simula; este o virtute care scapă ipocriziei.” (Napoleon Bonaparte) Și totuși, „timidul” autentic recurge adesea la acte de bravură, pentru a-i impresiona pe alții și pentru a-și învinge neîncrederea în sine.

„Picătura găurește piatra nu prin forța sa, ci căzînd fără încetare.” (Ovidiu) Atunci cînd este vorba de conduitele umane, perseverența/tenacitatea reprezintă un factor psihologic hotărîtor pentru realizarea proiectelor propuse: „Simpla voință ridică deja pe om deasupra animalității, iar voința morală îl saltă pînă la divinitate” (F. Schiller).

„Adevărul e că nenorocirile vieții se vindecă trăind. Și cu cît se trăiește mai intens, cu atît rănile nefericirilor și ale durerii se vindecă mai curînd.” (Francesco Orestano) Crezînd, în schimb, că prin *amîinare* „timpul” va rezolva totul, nu vom face altceva decît să ne creăm un *subconștient* tot mai tensionat și mai încărcat.

„Cine nu știe să-și adauge voința sa puterii n-are deloc putere.” (Nicolas de Chamfort) Pentru că, paradoxal, dovedești că ai putere cu adevărat doar atunci cînd știi s-o ții în *frîu*; altfel, ea te domină, transformîndu-te într-un sclav al ei: „Cine face doar ce vrea nevrute află-n calea sa” (proverb).

„E necesar să mori, dar nu de cîte ori vei fi vrut.” (P. Syrus) Este ușor să-ți faci din lamentare sau din abandon un stil de viață; mai greu este să lupți cu greutățile vieții!

„Curajul nu constă în a te duce să lovești pe purtătorul altor adevăruri.” (Saint-Exupéry) Ci, dimpotrivă, constă în puterea de a-ți *asuma* acele adevăruri care contravin subiectivismului părerilor tale; este știut că „subiectivismul” *îngustează spiritul* într-atît, încît cel în cauză ajunge să trăiască doar din propriile judecăți de valoare: „Nu mai poți spera nimic, dacă singura dragoste ce se mai găsește în tine este doar dragostea de tine însuși” (*idem*).

„Cine nu se teme de nimic nu e mai puțin puternic decît acela de care se tem toți.” (F. Schiller) Ambele forme de „teamă” pot fi privite însă cu *circumspecție*: prima,

pentru că „a nu te teme de nimic”, presupune, de obicei, să te implici nerațional, neanticipativ într-o situație temerară, adică să desconsideri eventualele riscuri; a doua, pentru că „a se teme toți de cineva” poate să însemne că cel în cauză a dovedit pînă atunci că este capabil să recurgă, fără scrupule, la orice fel de acțiuni pentru a-și realiza propriile interese.

„Înainte de orice, fiecare ființă vrea să-și afirme forța; viața nu este decît voință de putere.” (F. Nietzsche) Acest concept „al voinței de putere”, deși pare compromis astăzi, din cauza exploatării sale într-un scop naționalist de către ideologia fascistă germană în perioada celui de-al doilea război mondial, a avut totuși – și continuă să aibă – meritul de a scoate omul din inerția sau pasivitatea acceptării resemnării, a suferințelor vieții sau a fatalității destinului (stări cultivate și propuse de diferite ideologii politice sau religioase). Este important, într-adevăr, să avem convingerea că una dintre sursele „ideii de libertate” se află în *voința omului*, în *voința noastră*.

„Ciudată idee de a fi plăcut lui Dumnezeu numai pe cale negativă: nelucrînd duminica, nemîncînd în posturi, neîubind toată viața, cum fac călugării netrăind.” (N. Iorga) Lui Dumnezeu îi plac îndeosebi „înfrînările”, pentru că, în mod paradoxal, numai urmînd această cale poți apoi să faci și fapte bune; în absența acestei capacități a înfrînării, ne dezvăluim sub toate aspectele egoismului și ale subiectivismului nostru.

„Unde e o necesitate, trebuie să fie o posibilitate.” (Titu Maiorescu) Fără îndoială, porțile sînt totdeauna deschise înfăptuirilor, întrucît ceea ce nu poate face inteligența la un moment dat face „caracterul” – de exemplu, un om cu un caracter ambițios/orgolios își va trasa un drum în viață, chiar și „cu coatele”...

„Lenea e o sinucidere blîndă.” (N. Iorga) „Lenea” este, de fapt, o privare de dreptul natural la unele dezvoltări și împliniri viitoare ale propriei personalități: „Ca să-ți justifici existența, ai nevoie nu numai de pîine, ci și de o idee morală” (H. Sienkiewicz); „Ideile nu trebuie numai gîndite, ci și trăite” (A. Malraux); „Numai atît ai trăit: cît ai muncit” (J.W. Goethe).

Psihologie feminină – psihologie masculină

„Oricît de virtuoasă ar fi o femeie, nu-i face plăcere să-i lauzi virtutea.” (Prințul de Ligné) Poate pentru că astfel trebuie să se lipsească de *farmecul cochetăriei*. Este

revelatoare în acest sens butada lui Sacha Guitry : „Dacă vrei să pedepsești o femeie, cumpără-i trei pălării și închide-o cu ele într-o cameră fără oglindă”.

„În fond, femeile sînt fidele. Ele nu înșală decît pe alte femei.” (Lawrence Durrell) Este, de fapt, o competiție a *orgoliilor* femeiești, deoarece fiecărei femei îi place să creadă că dispune de acel *farmec în plus*, prin care ar putea să cucerească pe bărbatul ce se bucură de o trecere deosebită în rîndul sexului frumos.

„Există ceva antisexual într-o femeie inteligentă.” (Hugh Hefner) Poate, dar compensează prin prezență de spirit...

„Este atît de ușor să-ți bați joc de o femeie îndrăgostită...” (H. de Balzac) Tot marelui scriitor ne dă și explicația : „Dragostea înseamnă, pentru femeie, încrederea nemărginită, unită cu o nu știu ce fel de nevoie de a venera, de a adora ființa căreia îi aparține”.

„Femeia are vîrsta pe care arată că o are.” (H. de Balzac) Firește că arta cochetăriei poate *masca* vîrsta reală. Dar ce este, de fapt, „cochetăria” ? ... Este intenția de seducție, ascunsă cu multă dibăcie, adevăr surprins cu ironie și de Chiuchow : „Singurul secret pe care o femeie poate să-l păstreze este cel al vîrstei sale”.

„Numai ultima dragoste a unei femei poate satisface prima dragoste a unui bărbat.” (H. de Balzac) Probabil pentru că în nici o altă iubire femeia nu este dispusă să *dea totul*, ca în ultima. Pe de altă parte, în nici o altă iubire bărbatul nu este atît de *puțin concesiv*, ca în prima sa iubire.

„Aceasta este firea femeilor : să disprețuiască pe acela care le dorește și să iubească pe acela care le detestă.” (Miguel de Cervantes) Acest paradox din viața afectivă a femeii evidențiază o altă caracteristică a spiritului feminin : capacitatea de *sacrificiu*, chiar dacă acest sacrificiu ea este nevoită să-l facă uneori în detrimentul mîndriei proprii. Altfel spus, femeia este gata să sacrifice o poziție deja cîștigată – respectiv iubirea care îi este adresată – în favoarea vanității unei lupte nesigure, însă în care *farmecul* ei să fie *mereu învingător*.

„O femeie inteligentă este cea cu care poți fi oricât de prost poftesti.” (Paul Valéry)
O astfel de femeie este tolerantă, deoarece are intuiția *falsei prostii*; în plus, ea nu-și propune așteptări care i-ar putea produce, pe moment, *dezamăgiri*.

„Atît timp cît cunoști taina unei femei, ești sigur considerat prieten.” (H. de Balzac)
Pentru că pe terenul confidențelor ea se simte mai sigură pe sine, decît pe cel al iubirii.

„Așa-s bărbații : se încăpățînează într-o discuție serioasă, dar se topesc la o privire.” (H. de Balzac)
Mai mult chiar, spune marele scriitor, mînat de același impuls afectiv, bărbatul se lasă pradă *oricărui transformări* : „Pe bărbații din care au făcut niște mieluși, femeile îi conving mereu că sînt lei și că au caracter de fier”.

„Prietenia femeilor este cu mult superioară iubirii lor.” (H. de Balzac)
Pentru că în sfaturile ei, femeia este mai lucidă și mai puțin egoistă, ca în iubire.

„Frumoasă nu e în primul rînd frumusețea, ci frumusețea ușor atinsă de nefrumusețe.” (Lucian Blaga)
În nimic altceva nu se verifică mai bine adevărul acestui aforism ca în condiția femeii, care poate compensa oricînd, prin spirit, o eventuală frumusețe fizică mediocră; frumusețe nu înseamnă așadar neapărat perfecțiune, ea punîndu-și în valoare calitățile doar coexistînd cu „uritul” și înfruntîndu-l.

„Cu cît iubești mai mult o femeie, cu atît ești gata s-o urăști.” (La Rochefoucauld)
Pentru că, spune W. Shakespeare : „Unde-i iubirea mare, și cea mai mică îndoială se transformă în teamă”.

„În miinile femeii stă salvarea lumii.” (L.N. Tolstoi)
Întreaga istorie a lumii a depins și va depinde, cu siguranță, de femeie, care este creatoare de „viață” și de „iubire”. Mai mult, ea este și *primul dascăl* al copilului.

„În umbra unui om glorios se află totdeauna o femeie care suferă.” (J. Renard) Fără acest *spirit de sacrificiu* al femeii, multe dintre cele mai deosebite calități ale geniului bărbătesc nu s-ar fi împlinit.

Iată unul dintre aspectele *eternului feminin*: „Vorbesc cu unul, se uită cochet la altul și se gîndesc iarăși la altul care se află în inima lor; atunci pe care-l iubesc ele într-adevăr?” (*Pañcatantra*). Însă poate că cel mai revelator aspect al eternului feminin este cel menționat de H. de Balzac: „Cînd femeile ne iubesc, ne iartă orice, chiar și crimele; cînd nu ne iubesc, nu ne iartă nimic, nici chiar virtuțile”.

„De fiecare dată cînd un bărbat o privește, o femeie îmbătrînește ori întinereste.” (G. Cesbron) Însă, din păcate, nu toți bărbații sînt conștienți de faptul că trebuie să-și responsabilizeze *semnificațiile privirii lor*!...

Din nou în fața enigmelor „eternului feminin”: „Nu există în largul lumii un drum mai plin de emoții, de neprevăzut, de lucruri uluitoare și de zig-zaguri mai năzdrăvane decît sufletul unei femei” (Camil Petrescu). Un proverb german este și mai elocvent: „Un bărbat, un cuvînt; o femeie, un dicționar”. Fără a minimaliza subtilitățile capacității intuitive a spiritului feminin și abilitatea manevrării firelor nevăzute ale emoțiilor intime, ne întrebăm totuși dacă francezii n-au cumva dreptate, atunci cînd spun, într-unul din proverbele lor: „Slăbiciunile bărbaților fac puterea femeilor”.

„Plăcerea capcanei, a vînătorii și capturării este altceva decît dragoste. Căci semnificația ta [ca bărbat – n.n.] este că ești vînător. Iar semnificația femeii este că-i obiectul capturii tale. Iată de ce, odată capturată, femeia nu mai valorează nimic, căci și-a sfîrșit rolul... O, femeie după actul dragostei, fără apărare și fără coroana pe care ți-o pusese dorința bărbatului! Acum ești izgonită printre stele reci.” (A. de Saint-Exupéry) „Iubirea” se vrea a fi *mereu cucerită*; altfel spus, năzuiește la a integra în conținutul ei stări și obiective noi de atins, altfel riscă să semene cu acea vînătoare al cărei farmec se va stinge odată cu „împuşcarea” vînatului dorit...

„Viața întreagă a unei femei este o istorie a sentimentelor.” (Washington Irving) Este greu însă de arătat în ce ar consta această istorie a sentimentelor. H. de Balzac, care a

fost unul dintre cei mai subtili observatori ai sufletului feminin, ne poate ajuta : „A simți, a iubi, a suferi, a se devota va fi totdeauna textul vieții femeilor”.

„O femeie trebuie să fie mai curajoasă decît un bărbat.” (G.B. Shaw) Dacă nu din alt motiv, pentru faptul că ea își asumă rolul de *prim factor moral* în viața sufletească a copilului.

„Într-o copilă, pe femeie o respectăm ; într-o femeie, pe copilă o înșelăm.” (Campoamor) În „copilă” respectăm viitorul ei statut de soție și de mamă ; în „femeie” înșelăm speranțele copilei de a-și fi putut păstra neîntinarea trupului și puritatea sufletească.

„Cînd o femeie devine cărturar, de obicei e ceva în neregulă cu organele ei sexuale.” (F. Nietzsche) Trecînd peste misoginismul cunoscut al filosofului german, o astfel de femeie ar putea dezvolta într-adevăr, în timp, o anumită doză de frigiditate ; însă, desigur, acest fapt nu poate fi privit ca o regulă (istoria culturală a umanității este bine reprezentată de figuri de „femei cărturar” care au excelat printr-o bogată și nuanțată viață afectivă – de exemplu : Sapho și Saadi, Madame de Staël, George Sand, Marguerite Yourcenar ; la noi : Carmen Sylva, Elena Văcărescu, Veronica Micle etc.).

„Se prea poate ca un bărbat să vrea să părăsească o femeie, dar nu admite ca el să fie părăsit de ea. Cînd doi iubiți ajung în această situație extremă, atît bărbatul, cît și femeia se zbat să păstreze prioritatea, atît de adîncă li se pare rana făcută amorului propriu.” (H. de Balzac). Dintre toate sentimentele „eului”, amorul propriu este cel mai egoist, omul vîzînd în cea mai mică încercare de lezare a vanității lui un adevărat atentat la adresa independenței sale psihologice, a libertății sale interioare.

„Nimic nu leagă mai mult pe bărbați între ei ca o anumită apropiere de păreri în privința femeilor.” (H. de Balzac) Evident, atunci cînd în cadrul acestor apropieri de păreri ei își satisfac nevoia de a-și *complimenta reciproc abilitatea* cu care știu să exploateze naivitatea, încrederea sau slăbiciunea femeilor !...

Prietenia – virtuți ale acesteia

„Nu știm niciodată dacă o prietenie se naște mai curînd din contraste, decît din asemănări.” (H. de Balzac) Se spune în popor că „cine se aseamănă se adună”, însă este la fel de adevărat că, atunci cînd ne simțim vulnerabili sub aspectul unor anumite însușiri /trăsături sufletești (precum un plus de „timiditate”), căutăm compania acelor semeni care ar putea compensa prin firea lor slăbiciunile noastre (în exemplul dat, timidul caută compania celor sociabili și îndrăzneți, care-i pot da încredere în el însuși).

„De obicei, cînd cineva arată o prietenie deosebită, el urmărește un scop anume.” (Kusumadeva) Calitatea „prieteniei” se probează însă prin sinceritatea reciprocă dovedită: „Scoate respectul din prietenie și-i vei lua cea mai frumoasă podoabă” (Cicero).

„Singura cale de a avea un prieten este de a fi prietenul lui.” (R.W. Emerson) Adică de a investi încredere în prieten, în măsura în care o preținzi, la rîndul tău; însă „egoistul” rămîne același chiar și în prietenie.

„În prietenie îți încredințezi taina. Dar în dragoste îți scapă, fără să vrei.” (La Bruyère) Pentru că în „prietenie” încă îți mai aparții, pe cînd dragostea adevărată te face să te dedici în întregime ei: „Dorul de cine se leagă nu-l lasă cu mintea-ntreagă” (proverb românesc).

„Un prieten este un dar pe care ți-l faci singur.” (R.L. Stevenson) În măsura în care vom ști să acordăm încrederea și devotamentul nostru, în aceeași măsură le vom primi.

„Un prieten seamănă cu o haină. Trebuie să-l părăsești înainte de a se fi uzat. Dacă nu, te părăsește el.” (J. Renard) „Prietenia”, ca și „iubirea”, trebuie întreținută prin *investiri reciproce* nu numai de încredere, ci și de noi așteptări: supralicitarea aceluiași așteptări duce la o uzură a relației afective.

„Tu semeni spiritului ce-l înțelegi. Și înțelegi numai spiritul căruia i te asemeni.” (Titu Maiorescu) Însă ceea ce dă totuși adesea farmec relațiilor umane sînt atracțiile determinate de *contrastele sufletești*; în absența acestor contraste, asemănările prea mari pot deveni uneori *plictisitoare*.

„Prietenia e o transformare a iubirii; ea nu depinde de sex, de aceea e mai pură.” (M. Eminescu) „Prietenia” cuprinde, într-adevăr, o afectivitate mai *decantată*; mai *spiritualizată*; este rară acea ipostază a „iubirii” în care să nu fie prezentă și o atracție corporală (poate doar în ceea ce scriitorii prezintă drept „iubire platonice” sau „iubire în sine”).

„Orice prietenie este o dramă ascunsă, un șir de răniri subtile.” (Emil Cioran) Afirmția nu trebuie să ne surprindă, deoarece filosoful român concepea prietenia în primul rînd ca o relație bazată pe *reflexivitate* și abia apoi pe „sentiment”, idee ce reiese și dintr-o altă cugetare a sa: „Ca urangutan propriu-zis, omul e vechi; ca urangutan istoric e relativ recent: un parvenit care n-a apucat să învețe să se poarte cuviincios”.

„Prietenii condiționate de suferințe comune sînt cele mai gingașe și mai rezistente.” (Tudor Arghezi) Totuși, în cele mai multe prietenii intervine *criteriul moral*: „Esența prieteniei stă în integritate, generozitate și încredere deplină” (R.W. Emerson); „Vai de tine cînd nu te crede acela pe care ești dator să-l crezi!” (N. Iorga).

„Există un stadiu de prietenie unde nu mai este nevoie să vorbești spre a te înțelege, nici să te sfătuești spre a acționa în comun.” (Nicolae Titulescu) Acest stadiu este specific și „iubirii” adevărate, cînd comuniunea dintre cei doi a atins pragul *identității* sufletești, al asumării întru totul a ideilor și a trăirilor celuilalt. Prin contrast, unii realizează „prietenia” și chiar „iubirea” nu cu alt gînd, decît acela de a fi ajutați *să-și suporte* depresiile, nefericirea.

„Un amic bun este un leac pentru inimă.” (Paulinus de Nola) Intuind acest adevăr, unii oameni caută să ajungă, pe orice căi, la binefacerile „prieteniei”, ignorînd însă faptul că numai acționînd cu sinceritate trezim în ceilalți dorința unei coparticipări: „Cei mai

mulți oameni au dorința imorală, ca să nu spun nerușinată, de a avea un prieten așa cum ei înșiși nu pot fi ; ceea ce ei înșiși nu pot oferi prietenilor pretind de la aceștia” (Cicero).

„Prietenia” este un sentiment complex și totodată elevat, deoarece adevărata prietenie pretinde manifestarea unui *curaj* al respectului față de sine însuși, ca o condiție a manifestării apoi a respectului față de altul : „Curajul cel mai de trebuință în această lume nu e totdeauna de natură eroică. În viața de toate zilele, trebuie curaj, ca și pentru marile întreprinderi ce aparțin domeniului istoriei. Este, de pildă, curajul de a fi cinstit, de a te împotrivi ispitei, de a spune adevărul, curajul de a fi ceea ce sîntem cu adevărat și de a nu pretinde să trecem drept ceea ce nu sîntem ; curajul de a trăi cinstit prin propriile noastre mijloace și de a nu duce o viață rușinoasă prin mijloacele altora” (S. Smilles).

„Nu este un prieten prietenul tuturor.” (Aristotel) Pentru că un astfel de om, neavînd nici un criteriu de selecție, este dispus la *orice compromis*.

„Nu există o mai mare ură decît aceea care urmează unei mari prietenii.” (de Méré) Pentru că dezamăgirea este, fără îndoială, cu atît mai mare, cu cît ai investit mai multă încredere în cineva.

„Amicii se pretind sinceri, inamicii sînt într-adevăr.” (A. Schopenhauer) Firește, nu se poate generaliza, însă este cert faptul că, atunci cînd aspirația spre fericirea proprie ne este zădărnicită, ne simțim constrînși să ne-o exprimăm cu toată convingerea... și astfel devenim sinceri.

Sentimentul și credința religioasă ; sacralitate, mit

„Cea mai mare dorință a mea este ca pe Dumnezeu pe care-l găsesc pretutindeni în afară să-l percep de asemenea și înăuntrul ființei mele.” (J. Kepler) Numai într-o astfel de ipostază omul ar simți, de fapt, că acționează nu numai pentru prezentul, ci și pentru viitorul său moral.

„Sentimentul religios” se constituie în forme mai simple sau mai complexe, în funcție de *nivelul de înțelegere* la care se poate ridica cel care îl realizează : „Dacă

examinăm și pătrundem cu mijloacele noastre limitate secretele naturii, vom vedea că dincolo de toate înălțuirile observabile rămâne ceva subtil, intangibil și inexplicabil. Venerația față de forța aceasta aflată dincolo de tot ce putem înțelege este religia mea. În măsura asta sînt, într-adevăr, religios” (Albert Einstein). Genialul savant a reușit să depășească stadiul înțelegerii lui Dumnezeu ca un Dumnezeu personal, care acționează – în viziunea celor dominați de un sentiment religios naiv – prin răsplăți și prin pedepse : „Sentimentele mele sînt religioase în măsura în care sînt copleșit de conștiința incapacității minții omenești de a înțelege mai adînc armonia universului, pe care încercăm s-o exprimăm prin «legi ale naturii»... Nu pot concepe un *Dumnezeu personal* care să influențeze direct acțiunile indivizilor... Religiozitatea mea e o admirație umilă față de spiritul infinit superior care se dezvăluie în puținul pe care îl putem înțelege din lumea cognoscibilă. Convingerea aceasta profund afectivă despre prezența unei puteri raționale superioare, care se manifestă în universul incomprehensibil, reprezintă ideea mea de Dumnezeu” (*idem*).

„Pentru oamenii cărora pămîntul nu le mai oferă nimic, s-a inventat cerul.” (H. Heine) Într-adevăr, nu întotdeauna „sentimentul religios” se dezvoltă dintr-o nevoie de înălțare, de purificare spirituală. Mulți îl realizează doar din nevoia de a *se securiza* : cu o încredere mai slabă în ei înșiși, ca expresie a unei capacități mai scăzute de rezistență la conflictele și frustrările sociale, aceștia văd în sentimentul religios acea forță în stare să-i protejeze și să le *direcționeze* energiile interioare.

„Religia e singura putere înaintea căreia te poți pleca fără a te înjosi.” (Gheorghe Asachi) Deoarece credința în valorile „religiei” poate asigura un anumit nivel spiritului omenesc, poate călăuzi eforturile omenești spre o viață mai curată și mai demnă. Fug de credința religioasă mai ales cei care simt că rigorile ei morale le-ar *limita drastic* stările de mulțumire sau de fericire egoistă în care ei se complac.

„Dumnezeu a creat omul. Drept urmare, pentru a-i mulțumi, omul l-a creat pe Dumnezeu.” (Philippe Geluck) Cum ne-am putea încărca altfel sentimentele și aspirațiile noastre de viziunea „sacralității”, care să ne facă să ne depășim, apoi, condiția umană prin valori spirituale tot mai înalte ? !...

„Scopul principal al religiei nu e de a introduce pe om în cer, ci de a introduce cerul în om.” (J. Lubbock) Prima cale este cea a *religiei intelectuale*, cea de-a doua este a *religiei inimii*, care-i învață pe oameni să vindece „răul” prin „bine”, și nu răul prin „rău”.

„Și dacă iubiți pe cei ce vă iubesc, ce răsplată puteți avea? Căci și păcătoșii iubesc pe cei ce îi iubesc pe ei.” (Luca, 6, 32) „Iubirea” nu trebuie acordată numai ca o recunoștință; în primul rând, ea trebuie să fie o dovadă de *încredere* față de cei care au nevoie de ea. Acesta este însuși sensul profund al cuvintelor lui Iisus: mulțumirea interioară o obții *ajutându-l* pe cel care s-a înrăit sau înjosit prin „păcat” să ajungă, mai întâi, să realizeze prin sine însuși un proces de „căință” și apoi să-și dea seama că *nu este singur* în acest proces dificil de reevaluare și de îndreptare de sine.

„Atîta vreme cît te rogi lui Dumnezeu ca să-i ceri ceva anume, nu ești o ființă religioasă.” (Albert Einstein) Dimpotrivă, ești religios atunci cînd vii în fața lui Dumnezeu nu cu cereri, ci cu *multe oferte* de înțelegere și ajutor pentru alții, respectiv cu dragoste, cu cît mai multă dragoste, care înseamnă, *bineînțeles*, tot atîta sacrificiu de renunțare la propriul egoism. De această capacitate a unor oameni de a deveni, treptat, tot mai *impersonali*, adică din ce în ce mai puțin încorsetați de propriul eu egoist, lega marele savant însăși valoarea omului: „Adevărata valoare a ființei umane este determinată, în primul rând, de măsura și sensul în care a reușit să se elibereze de propriul său eu”.

„Căci cu judecata cu care judecați, veți fi judecați, și cu măsura cu care măsurați, vi se va măsura.” (Matei, 7, 2) De aceea avem datoria de a căuta și de a exprima totdeauna „adevărul”, singurul capabil să instaureze *pacea* în suflet și între oameni, care reprezintă binele suprem.

„Tot ce există în univers constă din materie și Dumnezeu.” (L.A. Seneca) Această lecție continuă de *iubire*, care este Dumnezeu, a transformat materia fizică, treptat, într-o materie *umană*, urmînd ca din aceasta să se plămădească în viitor și una tot mai *spiritualizată*, mai apropiată de energia pură a divinității.

„Religia viitorului va fi o religie cosmică.” (Albert Einstein) Adică omul trebuie să se înțeleagă pe sine, tot mai mult, ca fiind o „părțică” nu izolată, ci *integrată spiritului universului*: „O ființă omenească e un fragment din lumea întreagă, numită de noi Univers, un fragment limitat în spațiu și timp. El se percepe pe sine, își percepe gândurile și sentimentele ca pe ceva separat de rest – un fel de iluzie optică a intelectului său. Efortul de a se elibera de această iluzie e unica problemă a adevăratei religii. Pentru a dobîndi pacea sufletească nu trebuie să alimentăm această iluzie, ci să încercăm s-o depășim” (*idem*).

„Omul s-a ridicat pe două picioare, devenind o ființă verticală, în momentul cînd a născocit mitul cerului. Cînd acest mit va fi uitat, omul va cădea iarăși în patru labe.” (Lucian Blaga) Într-un mod similar, Mircea Eliade crede că sensul dezvoltării omului trebuie să cuprindă neapărat o mentalitate aparte asupra existenței, înțeleasă ca o continuă dorință de obținere a unei interiorități tot mai *spiritualizate*, adică de trăire cît mai fecundă în spiritual: „Dacă nu există Dumnezeu, totul nu este decît cenușă”.

Poate că la nici un alt gînditor sentimentul religios n-a fost atît de puternic ca la Lev N. Tolstoi, pentru care „sensul vieții” este să manifesti iubire față de tot ceea ce este viu, față de tot ceea ce există, pentru că – spune el – Dumnezeu este *iubire*: „Esența vieții este Dumnezeu. Dumnezeu se manifestă în suflet prin iubire. Astfel El se manifestă în mine și în alți oameni, iar asta ne unește... Noi, eu, doar vorbim despre cum în noi și în fiecare trăiește, se manifestă Dumnezeu. Dar astea nu sînt vorbe, este adevărul de netăgăduit. Trebuie deci să trăim conform lui. Dar ce înseamnă să trăim conform lui, adevărului după care Dumnezeu se află în fiecare om? Înseamnă că atunci cînd ne întîlnim, cînd vorbim cu un om, trebuie să ținem minte că avem de-a face cu manifestarea lui Dumnezeu, adică la fiecare întîlnire cu el trebuie să fim într-o dispoziție pioasă, de rugăciune. Rugăciunea e stîrnirea în tine a stării spirituale supreme, amintirea religiozității tale. Comunicarea cu omul este taina comunicării cu Dumnezeu, împărțășania”.

„Două feluri de iubire au creat două cetăți; și anume, pe cea pămîntească a creat-o iubirea de sine dusă pînă la disprețuirea lui Dumnezeu, iar pe cea cerească a creat-o iubirea față de Dumnezeu, dusă pînă la disprețul față de sine.” (Sfîntul Augustin) În raport cu una dintre aceste forme de iubire, este cunoscută opinia lui Emil Cioran, care considera că egoismul și invidia sînt atît de înrădăcinate în sufletul omenesc, încît nu există și nu pot exista *sentimente pure*, nici măcar la nivelul credinței religioase: „Nu poți să exiști, și cu atît mai puțin să te rogi, fără să faci jocul demonilor. Cel mai adesea ni-l apropiem pe Dumnezeu ca să ne răzbunăm pe viață, ca s-o pedepsim, ca să-i arătăm că nu ne putem lipsi de ea, că am găsit ceva mai bun; o facem de asemenea din silă față de oameni, în chip de represalii, din dorința de a le dovedi că, deschizîndu-ni-se altă lume, putem să ne lipsim de ei, că preferăm să ne tîrim în fața Lui, decît a lor. În lipsa acestui element meschin, tulbure, fătarnic, credința ne-ar fi slabă și poate nici nu s-ar înfiripa” (*Istorie și utopie*, 2003, p. 85).

„Cine nu va primi împărăția lui Dumnezeu ca un copil nu va intra în ea.” (Marcu, 10, 15) Accesul spre „împărăția lui Dumnezeu” nu-l poate avea decît un *suflet smerit*, adică un suflet în care sălăsluiește o inimă curată de copil. În cărțile sfinte ale Apostolilor se și afirmă, de altfel: „Desăvîrșirea este o prăpastie de smerenie”.

„Toate cîte cereți, rugîndu-vă, să credeți că le-ați primit și le veți avea.” (Marcu, 11, 24) Unii oameni cred că un astfel de îndemn nu înseamnă decît să te supui unui *fals* proces de autosugestionare și, implicit, de autoiluzionare. Alții cred, dimpotrivă, că acest proces este real și benefic: printr-o convingere foarte puternică în ceva, psihicul își *pregătește treptat* capacitățile și condițiile pentru a realiza cu adevărat acel lucru: „Tot ce se poate întîmpla să ne închipuim că se va întîmpla” (L.A. Seneca). Mai mult chiar, filosoful englez T. Hobbes propune acest mecanism psihologic și pentru explicarea „profeției”: „Profeția este de multe ori cauza principală a evenimentelor prezise”.

„Teologii vor să facă din Biblie cu de-a sila o carte în care nu există rațiune ome-nească.” (G.C. Lichtenberg) Pe de altă parte, mulți spun că nu vor reuși, deoarece, în mod paradoxal, înțelepciunea acestei cărți constă în faptul că trezește în om un sentiment al credinței doar în măsura în care va fi în stare să *desprindă* cît mai bine *sensurile profunde* ale „parabolelor” lui Iisus, cuprinse în paginile Bibliei.

„Atîția duhovnici primesc păcatele pentru a le înainta lui Dumnezeu, în loc să caute a le împiedica pentru viitor”. (N. Iorga) Faptul acesta nu trebuie să ne surprindă, deoa-rece este mai comod să crezi că Dumnezeu îți va ierta remușcările și căințele, decît să te lupți *efectiv* cu toate slăbiciunile trupului și ale sufletului, și să le *învingi*!...

„Oamenii au închis pe Dumnezeu în biserică, ca să fie mai slobozi în lume.” (N. Iorga) Este, desigur, penibil să te simți stimulat să crezi în Dumnezeu numai atunci cînd treci pragul unei biserici. Credința în valorile „religiei” trebuie să pornească din *interiorul sufletesc* și să reprezinte o constantă a „casei” sufletului, altfel nu vom putea evita sentimentul că exigențele morale ale acestor valori ne privează de trăirea unor satisfacții personale egoiste și de toate acele libertăți care ne-ar putea asigura fericirea. Tocmai de aceea i se și spune celui care poate intra într-o biserică „om al lui Dumnezeu” (cel care evită să intre într-o biserică știe că degeaba s-ar spovedi, deoarece sufletul său nu se poate căi).

„Din clipa cînd omul îl supune pe Dumnezeu unei judecăți morale, îl ucide în el însuși.” (A. Camus) Explicația ne-o dă Lucian Blaga: „Prin natura ei, inteligența înclină spre necredință, cum credința, prin natura ei, înclină să scoată din funcțiune inteligența”.

„Dacă nu există Dumnezeu, totul e îngăduit.” (F.M. Dostoievski) Unii filosofi ai umanității, cu o încredere deosebită în om, spun că pînă la nașterea în sufletul fiecăruia a unui Eu moral exigent, Dumnezeu este norma morală supremă spre care trebuie să năzuim. Noi credem că „nevoia de Dumnezeu” va fi totdeauna o constantă a „umanității”, deoarece numai prin „ideea” de Dumnezeu ne vom putea controla *nivelul* exigențelor sau, altfel spus, nivelul libertăților față de noi înșine.

„Dacă Dumnezeu este cu noi, cine va fi împotriva noastră?” (precept biblic) Într-adevăr, cine i s-ar putea opune lui Dumnezeu? ! ... Însă pentru ca Dumnezeu să fie cu noi, trebuie să mergem în *întîmpinarea* Lui cu întreaga noastră disponibilitate sufletească, și nu cu intenții egoiste. În această ultimă situație, energia subtilă a „gîndului”, în loc să favorizeze constituirea unor tendințe și atitudini care exprimă buna înțelegere, pacea, bunătatea, dimpotrivă, ea favorizează dezvoltarea unor atitudini care exprimă ura, mînia, egoismul agresiv, răzbunarea etc.

„Orice senzație absolută este religioasă.” (Novalis) Pentru că religia adevărată înseamnă *revelație*: revelația unui sens, a unui sublim al trăirii etc.

„Avem atîtea religii pentru a ne urî, dar nu avem destule pentru a ne iubi unii pe alții.” (J. Swift) Aceeași constatare amară o face și O. Porges: „S-au făcut războaie pentru religie, dar nu pentru filosofia lui Platon și Kant, pentru muzica lui Bach și Beethoven, pentru teatrul lui Shakespeare sau pentru sculptura lui Michelangelo”.

„Nu ni-l putem reprezenta pe Dumnezeu, prin urmare El nu există.” (Toma d’Aquino) Desigur, aceste cuvinte ale înaltului prelat filosof sînt adresate în mod ironic celor care nu-și pot crea o semnificație, un înțeles superior, decît prin intermediul unei reprezentări, în cazul de față al unei imagini sacre, plastice și sugestive. Mai precis, este vorba despre acei oameni care construiesc mai greu un plan mental și care au nevoie de un element capabil să ilustreze, dar, în același timp, și să semnifice în mod clar ceva, să impună o idee, un concept. Spre deosebire de aceștia, alții supralicitează planul intelectual: Dumnezeu, spun ei, nu poate exista decît în măsura în care rațiunea proprie îl *admite*. Însă, așa cum ironic observă Emil Cîțoran, oamenii de acest gen nu fac altceva „decît să reducă spiritul la inteligență”. Aproximarea de Dumnezeu nu o pot realiza decît cei convinși de faptul că viața lor nu se poate lipsi de *morală*. De fapt, este sigur că dacă Dumnezeu ar fi o certitudine materială/senzorială, libertatea opțiunii noastre de a crede în El nu ar mai fi *la fel* de valoroasă: o alegere este cu atît mai *demnă*, cu cît trebuie să

te lupti mai mult cu incertitudinile ; iar dacă ești în stare să iei chiar și hotărâri în aceste condiții de incertitudine – cum este aceea de a crede în Dumnezeu –, atunci drumul spre obținerea, cîndva, a unei desăvîrșiri sufletești va fi, cu siguranță, deschis.

„Există rugăciune care adoră pe Dumnezeu, alta care-i mulțumește și alta care solicită.” (Tudor Vianu) Totuși, sînt solicitări și solicitări ! ... Iată un exemplu oferit de Marc Aureliu : „Doamne, dă-mi, te rog, seninătatea să accept lucrurile pe care nu le pot schimba, curajul să le schimb pe care pot, și înțelepciunea să știu deosebirea”.

„Cel care se înțelege pe sine îl înțelege și pe Dumnezeu.” (Hazrat Ali) Pentru că adevărata înțelegere de sine echivalează cu o înțelegere a rostului existenței ființei umane în sine, acela de a se *desprinde* tot mai mult din stările sufletești ale unui „eu” egoist și de a merge tot mai ferm pe un drum al iubirii de semenii : „Poarta spre Dumnezeu este credința, iar forma prin care se intră la Dumnezeu este rugăciunea” (Petre Țuțea).

„Templul tău, Doamne, Dumnezeul meu, să fie conștiința mea.” (Sfîntul Augustin) Sensul profund al acestei reflecțiuni îl găsim într-o altă cugetare a Sfîntului Augustin : „Dumnezeu ne-a creat fără noi, dar nu poate mîntui fără noi”. Viața psihică trebuie mereu reînnoită prin *lecțiile* conștiinței de sine : „Începi să mori atunci cînd pe un plan de activitate nu te mai poți depăși” (Lucian Blaga). La rîndul său, A. Camus remarcă : „Admițînd că există un suflet, ar fi o greșeală să credem că el ne este dat de-a gata. El se face aici, de-a lungul unei vieți întregi. Și a trăi nu înseamnă altceva decît această naștere îndelungată și chinuitoare”.

„Faceți ca și cum ați crede, aceasta vă va face să credeți.” (Blaise Pascal) Reflecțiunea lui Pascal este asemănătoare cu cea a Sfîntului Augustin, care spunea : „Credința precedă rațiunea” – altfel spus, „credința” duce la acțiune înaintea cunoașterii, ea dă puterea de a face ceea ce crezi (desigur, credința trebuie să se întemeieze întotdeauna pe valoarea „binelui” și a „adevărului”).

„Oamenii disproporționează cele trei elemente constitutive ale rugăciunii (slăvire, mulțumire, cerințe) în favoarea celui din urmă – cel egoist. Reducem rugăciunea la un cersit.” (N. Steinhardt) Adevărata rugăciune către Dumnezeu trebuie să izvorască dintr-o exigență față de sine !

„Se spune că intelectul e dat omului ca să cunoască adevărul. Intelectul e dat omului, după părerea mea, nu ca să cunoască adevărul, ci ca să primească adevărul.” (Petre Țuțea) Evident, este vorba nu despre adevărul științific, ci despre cel moral și mai ales cel religios, în legătură cu care nu poți spera mai mult decât să ți se reveleze pe calea *iubirii* și a *suferinței*. Fără revelație, fără asistență divină, nu pot ști – spune Petre Țuțea – nici cine sînt, nici ce este lumea, nici dacă are vreun sens sau nu, nici dacă eu am vreun sens sau nu: „Fără Dumnezeu, omul rămîne un biet animal rațional și vorbitor, care vine de nicăieri și merge spre nicăieri. Și el rămîne așa chiar dacă este laureat al premiului Nobel sau măturător. Cînd, unde și în ce scop a apărut el în calitatea asta de om? Dacă se întreabă singur, și nu e un zeu, în colțul casei care să-i reveleze data începutului, înseamnă că omul rămîne un biet animal rațional care vine de nicăieri și merge spre nicăieri”.

N. Steinhardt ironiza adesea tendința oamenilor de a crede într-un „iad” exterior lor, cînd acesta nu este în realitate decât un *atribut* al unei conștiințe devenite deosebit de exigentă în raport cu sine: „Nimic nu e mai amarnic și mai aproape de iad, decât amintirea faptelor urîte, rele, meschine”.

„Credința care nu se îndoieste este credință moartă.” (Miguel de Unamuno) Într-adevăr, certitudinile te fac să nu mai năzuiești, să nu mai sperî; mai mult chiar, certitudinile te pot transforma într-un ateu sau, dimpotrivă, într-un fanatic, deoarece ele exprimă conținuturi intelectuale sau afective *exclusiviste*!...

„În rațiune se arată omul, în pasiune Dumnezeu.” (G.C. Lichtenberg) La rîndul său, Blaise Pascal spunea: „Sufletul este acela care îl percepe pe Dumnezeu, nu rațiunea. Aceasta este credința: Dumnezeu perceput de către suflet, nu de către rațiune”. Omul este avid de *explicație* și crede că Dumnezeu – adică credința – nu poate fi înțeles și explicat decât prin judecăți exacte, precise, indubitabile. În realitate, doar trăirea intensă și sinceră dă naștere credinței; „rațiunea”, dimpotrivă, pe măsură ce apelează la raționament, introduce judecata critică și, implicit, *îndoiala*. Parafrazîndu-l pe Solomon, care spunea că „Omul este ceea ce gîndește”, noi credem că la fel de credibil ar fi și dictonul: „Omul este ceea ce simte, adică atît cît se dăruiește”. „Trăirea” eliberează spiritul de sub tirania limitelor gîndirii raționale de tipul: adevărat sau fals. Dumnezeu nu se înscrie în cadrele logicii noastre obișnuite, raționale. Secretul realității lui constă în faptul de a se *lăsa descoperit* prin credință; drept urmare, fiecare îl poartă pe Dumnezeu în sufletul lui după *cîtă credință* are în inima sa.

„Dacă un om are simțul datoriei, sentimentul că e obligat să facă ceva, acel om este deja religios.” (Lev N. Tolstoi) Pentru că „simțul datoriei” cuprinde un *principiu spiritual*, o formă specială de energie care duce la modelarea continuă a propriei conștiințe. Atunci când simțul datoriei acționează din interior, ca o convingere, cel în cauză dovedește că are, de fapt, o *religie a lui*.

„Oamenii simpli și savanții sînt credincioși. Mediocrii și semidoctii sînt ateii.” (H. Poincaré) Poate pentru faptul că numai primele două categorii de oameni sînt capabile de revelații : oamenii simpli au disponibilitatea afectivă de a împinge „trăirea interioară” pînă la extazul unei profunde credințe ; savanții, ca urmare a tendinței de a împinge „curiozitatea cunoașterii” pînă la limite extreme.

„De cele mai multe ori, credința noastră este încrederea în credința altcuiva.” (William James) Există un fapt biblic deosebit, care ne vorbește despre importanța *comunității* în credință : „Noaptea căzu, iar în largul mării discipolii erau cuprinși de neliniște. Se stîrnise vîntul, iar ei se luptau cu valurile. La ceasurile patru ale dimineții, Iisus veni la ei pășind pe ape. Strigară cuprinși de teamă, crezînd că este o nălucă. Dar Iisus le vorbi îndată, liniștindu-i : «Nu vă temeți». Atunci Petru îi spuse : «Doamne, dacă ești tu într-adevăr, fă-mă să vin la tine pășind pe ape». «Bine», spuse Domnul, «vino !». Așa că Petru părăsi barca și înaintă pe ape către Iisus. Dar cînd se uită la valurile înalte din jurul său se înspăimîntă și începu să se scufunde. «Salvează-mă, Doamne !», strigă el. Iisus îi întinse mîna salvîndu-l. «O, omule necredincios », zise Iisus. «De ce te-ai îndoit de mine?»”. Credința altuia nu poate fi transplantată în tine, oricît de puternică ar fi aceasta, dacă-ți privești sufletul cu îndoială, cu neîncredere în tine însuși.

„Unde a fost o biserică rămîne un cimitir și în sentimentele omenești.” (N. Iorga) Pentru că în „biserică” ne-am împărtășit nu numai remușcările și căințele, ci și *speranțele* cu privire la un „sine” al nostru mai puțin egoist, mai bun, mai generos.

„Cum de primiți atîția proști în ordinul vostru ? i s-a spus unui iezuit. – Avem nevoie de sfinți !” (Voltaire) Și tot Voltaire remarcă : „Despre omul prost se spune că e martor la minuni”. Este martor la minuni poate pentru că cine nu știe nimic sau crede tot nu se *îndoiește de nimic*.

Părintele arhimandrit Teofil Pîrîian de la Mănăstirea Sîmbăta de Sus, din județul Brașov, face o interesantă paralelă între „rugăciunile sufletului” și „rugăciunile mîinilor”. Aceste două planuri sînt, de fapt, *complementare*, deoarece omul nu poate înainta pe un drum al desăvîrșirii decît prin conlucrarea dintre ele : sînt deșarte rugăciunile sufletului, oricît de sincere și de curate ar fi, dacă ele nu vor da rod prin lucrarea mîinilor în viața de fiecare zi a oamenilor, dacă nu vor schimba în bine această viață. Și invers : năzuințele de spiritualizare a mîinilor, de împlinire a rostului lor prin acte nobile nu pot fi realizate decît dacă mîinile își trag sevele creatoare din rugăciunile curate ale sufletului. Este revelatoare în acest sens credința gospodinelor din ținuturile Bucovinei care, întrebate cum de reușesc să facă atît de buni cozonacii, răspund că lucrul acesta nu se întîmplă totuși întotdeauna, ci doar atunci cînd îi frămîntă cu un „suflet curat”, eliberat de gînduri și simțiri urite, cu un suflet pătruns de atmosfera evlavioasă și sfîntă a Crăciunului sau Paștelui. Această complementaritate între „rugăciunile sufletului” și rugăciunile mîinilor” este surprinsă, de altfel, într-un frumos proverb românesc : „Cine începe cu Dumnezeu sîrșește cu Dumnezeu”.

„Nimeni nu poate ști dacă e credincios sau nu.” (Emil Cioran) Pentru faptul că sentimentul religios se constituie întotdeauna ca un sentiment al eului individual, deci ca o *stare subiectivă*. Or, în această situație, sentimentul religios îi poate face pe unii să se simtă eliberați, pe alții, dimpotrivă, să se simtă încătușați !

Cea mai înaltă expresie a religiozității unui suflet constă, desigur, nu în a face dovada unei cît mai bogate și mai prelucrate culturi teologice, ci în puterea interioară de *sacrificiu* în folosul *altuia*. Ne gîndim, de exemplu, la cîtă religiozitate, generozitate și iubire pot avea în suflet aceia care salvează, cu prețul vieții lor, pe cineva de la înec ; sau cei care-și sacrifică un organ vital pentru un transplant dătător de viață pentru altul. Cît de potrivite sînt pentru măreția morală a unor astfel de gesturi cuvintele lui Antoine de Saint-Exupéry : „Durerea unui singur om face cît durerea lumii” sau ale lui Miguel de Unamuno : „Fiecare om poartă întreaga povară a condiției umane”. Cu siguranță, stă în puterea omului, *dacă vrea*, să transforme compasiunea resimțită la un moment dat față de suferința cuiva în *atitudine*, într-un gest de ajutor dezinteresat. În această situație, omul este capabil să se ridice – cum frumos spune W. Shakespeare – „de la suferința sa la suferința tuturor”.

„Veniți după Mine și vă voi face pescari de oameni.” (Matei, 4, 19) Cum se explică faptul că Petru și fratele său Andrei părăsesc imediat corabia și-l însoțesc pe Iisus cînd acesta le cere să-l urmeze ca să-i facă „pescari de oameni” ? Desigur, ei nu au putut descifra pe loc, prin efort logic, sensul înalt al expresiei „pescari de oameni”, și totuși l-au urmat fără șovăire. Explicația credem că este legată de un alt tip de înțelegere, și

anume una *afectivă*: prin simfirie ei au intuit în Iisus sensul „modelului unic”, al „materiei originale”, din care ne-am desprins și noi ca „bobițe” de suflet, împrăștiate apoi în lume, însă care năzuiesc – după o dramatică luptă cu limitele sinelui – la o *recontopire cîndva* cu acest „model unic”, cu această „matrice” de lumină pură și iubitoare.

„Dărîmați templul acesta și în trei zile îl voi ridica.” (Ioan, 2, 19) Poate că aceste cuvinte ale lui Iisus adresate fariseilor sînt cel mai greu de înțeles dintre ale Sale. Aceasta, deoarece ele angajează *planul simbolic* al gândirii, un plan bogat în semnificații, care trebuie *decodat*. Funcția „simbolului” este, se știe, aceea de a esențializa o idee și totodată de a o reprezenta într-un mod intuitiv, pentru a o face mai accesibilă înțelegerii. Desigur, Iisus nu se referea la acțiunea concretă de dărîmarea a Templului vechi de secole din Ierusalim și nici la reconstrucția lui fizică în trei zile. Însă dacă admitem faptul că Iisus ne invită ca, prin aceste cuvinte, să facem o *analogie* între trupul său – despre care el știa că în curînd va fi răstignit – și Casa Domnului, atunci devine verosimilă posibilitatea ca, prin Învierea sa, produsă la trei zile după răstignire, această Casă a Domnului (adică credința oamenilor în Dumnezeu) nu numai să reînvie, ci să devină și mai *puternică*. Lucru care s-a și întîmplat, din fericire, în istoria umanității.

Confruntat cu judecata limitată, dar totodată curajoasă a oamenilor, Iisus îi răspunde lui Pilat din Pont, care se arată interesat de misiunea Lui pe Pămînt, ca fiu al lui Dumnezeu: „Am venit pe lume ca să mărturisesc despre adevăr”. Dar, din păcate, la întrebarea plină de curiozitate a lui Pilat: „Ce este adevărul?”, Iisus nu răspunde, Biblia lăsîndu-ne pe noi, oamenii, să descifrăm sensul adînc al termenului „adevăr” la care se referea Iisus și care nu putea viza, desigur, în accepțiunea Mîntuitorului nostru, decît un adevăr ultim, un adevăr absolut, valabil oricînd și oriunde. Sensul unui astfel de adevăr este foarte greu de formulat, deoarece nouă, oamenilor, ne convine mai mult un adevăr pragmatic, un adevăr care ține de interesele și convingerile noastre de moment, un adevăr supus cerințelor unui anumit context, motiv pentru care adevărul este în lumea umană mai mult consensual sau de circumstanță. Chiar și conținutul termenilor „bine” și „frumos” îl *subiectivizăm* cu personalitatea noastră, astfel că nu acoperă întotdeauna, pentru toți dintre noi, aceeași realitate. Se și spune, de altfel: „Nu e frumos ce e frumos, ci e frumos ce-mi e frumos” (adică ce-mi place mie). De asemenea, însuși adevărul științific, care este considerat un adevăr obiectiv, nu este infailibil, el reconstruindu-se mereu, odată cu noile achiziții din cunoaștere. Într-adevăr, doar Iisus ne poate învăța ce reprezintă acel adevăr etern, care este adevărul absolut: din lecția de iubire pe care ne-a oferit-o, El ne arată că doar dacă pășim pe *calea iubirii* – desigur, a iubirii spiritualizate, și nu a celei senzuale – noi ne vom putea păstra atît *unitatea* ființei proprii, cît și pe cea a comunității omenești. Altfel, vom cădea tot mai mult pradă agresiunilor, conflictelor, disoluțiilor fizice, psihice și morale. Cu alte cuvinte, dacă vrem să supraviețuim și să asigurăm un progres constant spiritului uman, atunci fiecare dintre noi trebuie să facă efortul de a-și domina cît mai mult tendințele egocentrice și egoiste, care țin de structura noastră psihică. A învăța, așadar, tot mai mult din *legea iubirii*, iată adevărul absolut care trebuie să marcheze existența omeniilor pentru toate timpurile care vor veni.

Partea a doua

REFLECȚII PROPUSE DE AUTOR

„Cînd ceva este pătruns de vreun mare adevăr, pe care îl simte din plin, să nu-i fie teamă să-l spună, cu toate că a mai fost spus de alții. Orice cugetare este nouă cînd autorul o exprimă într-un mod personal.”

Vauvenargues

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

De ce caracterul este considerat mai important pentru condiția umană decât intelectul ? Pentru că valoarea intelectului nu se află atît în el însuși, cît în *orientarea* pe care i-o dă caracterul (adică direcția în care îl silește să-și folosească competențele).

Judecătorii care dau verdictul de pedeapsă cu moartea ar trebui să fie puși să execute *ei înșiși* sentința ! ... Firește, orice act criminal este detestabil și trebuie pedepsit, însă chiar și în cazul unui criminal incurabil, care se află sub determinarea implacabilă a unei psihopatologii individuale ereditare, nu poți să nu resimți ca degradantă o eventuală cerință de a lua, cu propriile mîini, viața altui om.

Minciunile cer complicitate : oricît de iscusit ar fi spuse, nu s-ar bucura de trecere, dacă n-ar fi atîția dispuși să *creadă* în ele !

De necrezut, dar există și un „rîs” în *sine* : de obicei, rîdem de grotescul unei situații sau de absurditatea unor idei, dar ne trezim uneori bucurîndu-ne doar de *bulversarea emoțională* pe care risul o produce în sufletul nostru ; adică de faptul că rîdem, că ne destindem, că sîntem în stare să rîdem. Risul în sine este foarte tonifiant pentru condiția umană, însă, din păcate, există mulți oameni care trebuie să-și admită incapacitatea de a rîde.

Filosofii existențialiști vorbesc insistent despre „nevroza de destin”, care reactivează frecvent, la tot mai mulți oameni, „sentimentul de frustrare”, respectiv acele neîmpliniri puse mai mult pe seama agresivității unui sistem social corupt, care exacerbează competiția și alienează valorile. Se neglijează totuși importanța caracteristicilor intelectuale, afective și morale *individuale*, care îi fac pe unii oameni să fie deosebit de sensibili la orice situație susceptibilă să le provoace impresia că nu li se recunoaște identitatea psihologică, posibilitățile reale sau contribuțiile aduse. Adevărul este că o anumită *plasticitate mentală* sau capacitate *empatică* (de a lucra în grup), ca să nu mai vorbim de rezistența la diferite conflicte și privațiuni, contribuie la realizarea nu numai a unei

armonizări a relațiilor interpersonale (la acceptarea unor interacțiuni sociale tot mai complexe și mai dinamice în care poți să reușești, pe moment, dar poți să și pierzi), ci și la configurarea unui *scop important* în viață, a unui sens existențial, care să-ți dea tăria de a duce lupta cu viața.

Ceea ce se uită uneori în „școală” este acest fapt de bun-simț: efectul urmărit de către profesori asupra elevului se obține nu atât prin mijloace exterioare, cât prin *condițiile psihice interioare* ale elevului. Acesta nu va recunoaște „efectul”, dacă nu-i aparține, dacă nu este metabolizat de „eul” său, dacă nu vine din interiorul său, adică din frământările și luptele sale lăuntrice. De aceea, profesorii ar trebui mai degrabă să răspundă la întrebările elevilor, decît să se înverșuneze în dorința de a-i influența într-un anumit fel. Însă trebuie să avem curajul de a recunoaște că întrebările elevilor sînt prea incomode prin sinceritatea și curiozitatea lor pentru a fi agreate! ...

Bătăia aplicată copilului nu poate reprezenta un *argument*.

Se spune că „perfecțiunea” (sau „desăvîrșirea”) reprezintă acel ceva de neatins. Și totuși sînt împrejurări cînd omul crede că știe ce înseamnă perfecțiunea: este vorba despre miracolul sentimentului *iubirii*, care reușește uneori să-l entuziasmeze în așa măsură pe îndrăgostit, încît îl face să vadă în ființa iubită perfecțiunea unor calități sau virtuți sufletești.

Cel obișnuit să facă „răul” ajunge la un moment dat să nu mai vadă că e rău ceea ce face. Din fericire, același lucru e valabil și atunci cînd te-ai obișnuit să faci „binele”: ți se pare atât de firesc, încît ajungi, cu timpul, să nu-ți mai dai seama cînd faci o faptă obișnuită, și cînd una care cuprinde „binele”.

Iată o slăbiciune... *estetică* a sufletului omenesc: sîntem gata să-i iertăm multe păcate sau defecte sufletești celui care ne încîntă prin grația sau rafinamentul gesturilor sale; altfel spus, care știe să imprime comportamentului său un stil plăcut, manierat. Mai mult chiar, ne înclinăm necondiționat în fața celui cu un *har al comportării*. Într-atît se produce uneori lucrul acesta, încît nu ne dăm seama că astfel sacrificăm conținutul *real* al vieții sufletești în favoarea unei *forme* de comportament, care poate fi *abil* aleasă de către cineva, în raporturile cu noi.

Paradoxul „creației” : are nevoie de o *tulburare* a confortului interior al omului ; seninătatea vieții psihice îi este *străină*.

Ceea ce nu înțelege cel care se lasă, la un moment dat, corupt de către cineva este acest fapt simplu în aparență, dar în realitate foarte grav pentru propria condiție psihologică : acceptînd mita, nu faci altceva decît să te împovărezi cu o situație nedemnă *de părtaş* și, implicit, *de acuzat*, deoarece arăți astfel că „eul” tău n-a vrut sau n-a fost capabil să respingă o faptă necinstită.

„Profesiunea de părinte” este considerată, pe drept cuvînt, una dintre cele mai dificile, deoarece pretinde un comportament de *întăltă calitate psihologică*, prin care să se ofere nu numai modele de conduită morală, pe care copilul să dorească să le imite, ci și disponibilități de intervenție, la nevoie, cu tact psihologic, pentru ameliorarea unor conflicte familiale sau a unor tensiuni interioare ale copilului. Iată un exemplu dintre multele posibile. Este cunoscut gradul de risc al fenomenului de *anorexie mentală*, petrecut frecvent la vîrsta pubertății, cînd multe dintre tinerele fete refuză alimentația. Excluzînd situațiile în care „anorexia mentală” se explică prin cauze biologice sau prin fobii alimentare, originile ei trebuie legate de cauze psihologice *din familie* : frustrări afective repetate, inechități sau pedepse degradante etc. În aceste situații, comportamentul puberului evoluează, de regulă, în două direcții : fie cea a unei inhibiții și regresii psihice, determinate de dificultatea pe care o resimte tînăra în cauză de a-și dezvolta autonomia psihică și feminitatea, fie cea a unui comportament de opoziție/revoltă, menit să atragă atenția sau să sancționeze comportamentul deficitar al părinților. În acest ultim caz, anorexia mentală ia forma unui *refuz* alimentar deliberat („greva foamei”), care poate dura timp și chiar pune viața în pericol. De fapt, anorexia de acest tip este anorexia puberului devenit *nevrotic*, chiar melancolic, care vede în refuzul alimentar singura modalitate de apărare în fața obtuzității sau agresivității psihice a părinților. Trebuie arătat însă că anorexia poate avea și o altă cauză la pubertate, care pretinde și ea mult tact psihologic din partea părinților. Se știe astfel că, la fetele pubertare, preocuparea față de sine, față de felul cum arată în public este atît de importantă, încît poate da naștere *obsesiei* îngrășării și, implicit, unor exagerări în planul regimului alimentar, creîndu-și astfel serioase probleme de sănătate. Ambele situații menționate sînt delicate din punct de vedere psihologic, deoarece exprimă prezența unor conflicte de ordin intrafamilial și intrapsihic, pe care părinții le-ar fi putut preveni printr-o conduită de discernămint și de tact psihologic.

„Condiția demnității” este atât de greu de atins și datorită faptului că pretinde, adesea, să realizeze un echilibru între mindrie și umilință : să știi, de exemplu, să pierzi fără „a-ți pleca fruntea” !

Iubirea cuprinde în ea însăși un paradox : devine cu atât mai importantă pentru noi, cu cât ne provoacă mai mari suferințe sufletești.

În mod paradoxal, *anticiparea* nu joacă întotdeauna un rol pozitiv. Dacă în cadrul psihologiei cognitive ea este benefică, luând aici, de obicei, forma planificării, a programării activității mentale, pentru a se putea alege astfel cea mai bună soluție sau cale de rezolvare a unei probleme, când este vorba de planul afectiv al vieții sufletești, anticiparea poate provoca *blocaje* sau adevărate *dereglări* ale conduitei. Sînt cunoscute, în acest sens, efectele paralizante ale anticipărilor timidului, atunci când el trebuie să se confrunte cu o situație socială, sau stările de angoasă ale celor suferinzi de „fobii”, care, în raport cu obiectul temerilor lor, își simt posibilitățile de autocontrol cu totul depășite (de exemplu, teama de accidente de circulație, de locuri închise sau deschise, de o anumită boală sau de îmbolnăvire în general etc.). În sfîrșit, la structurile psihastenice, caracterizate prin puternice sentimente de inferioritate și tendințe de culpabilizare, anticipările devin prin excelență procese negative, de previziune a unor *noi* eșecuri în viață, fapt care va accentua înclinația inițială de autodevalorizare.

Dialogurile interumane spontane sînt, de fapt, imprevizibile, deoarece ele cuprind o comunicare afectivă/emoțională care nu poate fi *programată* (anticipată).

Bîlîndetea este capodopera *inimii* ; sub influența ei, „răutatea” se umanizează.

Comportamentul lui Iuda exprimă, de fapt, în egală măsură, *decăderea* și *măreția* ființei umane : a trădat pentru o pungă de galbeni, însă apoi a fost capabil de a-și lua viața, ca plată și ispășire a propriei conștiințe... ; de necrezut cum, la unii răufăcători, muștrările ulterioare de conștiință pot deveni atât de puternice, încît să-i facă să se simtă, la un moment dat, mai fericiți în moarte, decît într-o josnicie a păcatului *mereu amintit*.

Una dintre întrebările întotdeauna incitante pentru fiecare dintre noi va rămâne cea referitoare la diversitatea reactivității psihice la situațiile de stres, conflict și frustrare. Se observă astfel că unii oameni găsesc rezolvări obiective la asemenea situații, pe când alții, rezolvări subiective. Dacă cele dintîi au un caracter realist, celelalte sînt strategii indirecte și defensive, sînt „metode psihologice” de apărare împotriva pericolului sau a frustrării, care nu aduc rezolvări concrete, ci doar soluții și rezolvări *subiective*. Altfel spus, „pericolul” este redus sau eliminat numai din punct de vedere psihologic, adică în mintea persoanei respective, printr-un proces de autoamăgire sau de inhibare a reacției de ostilitate. Pe bună dreptate, psihologii spun despre aceste strategii psihologice, multe de origine psihanalitică, că ele oferă doar soluții *substitutive* și, în același timp, *inadecvate*, deoarece eludează sau deformează realitatea; mai mult chiar, generează „cercuri vicioase” din care ieșirea este dificilă.

Femeia necăsătorită se privește în oglindă; cea devenită mamă se privește în ochii copiilor săi.

Chiar și „sentimentul tragicului” poate îmbrăca o formă exagerată: de pildă, atunci cînd cineva nu se poate dispensa de impresia că este în joc soarta întregului neam omenesc!...

Cele mai delicate – ca să nu spunem riscante – raporturi cu semenii le au firile *impresionabile*: la vederea frămîntărilor sufletești ale altuia, impresionabilul vibrează atît de puternic, încît propria-i simțire și-o vede inundată de simțirea celui alt; cuibărește într-atît necazul altuia în sufletul său, încît, în mod paradoxal, își însănoțește semenul prin coparticiparea sa, prin transferul său empatic de energie pozitivă, însă poate *să-și înrăutățească*, în schimb, propria stare sufletească. Epuizat de acest elan empatic generos, ajunge în situația de a avea apoi el însuși *nevoie de ajutor*!...

Răzbunîndu-te, crezi că contraataci, însă în realitate îți faci un rău, deoarece pînă la urmă îți dai seama că așa *întreții* „răul”; mai mult chiar, adoptînd aceeași manieră de răspuns, ajungi să te simți *egal* sub raport moral cu cel care te-a agresat.

Ce este, de fapt, „consimțămîntul”? Este acea idee sau trăire afectivă care s-a adaptat dorinței celuilalt.

Este un fapt știut că noi trăim realitatea la nivelul reprezentărilor noastre : fiecare are „sita” lui de triere a impresiilor exterioare și propria lui „grilă” de interpretare, astfel că fiecare își are propriul *prezent psihologic*.

Unii consideră că este mai periculos atunci cînd „răul” pătrunde în sufletul omului pe calea „rațiunii”, decît pe cea a simțirii, a trăirilor emoționale primare de moment. În primul caz, răul ar fi unul *lucid, liber* consimțit, gata de a se transforma în orice moment într-o *convingere*, adică într-o credință ce caută să se impună pentru că se consideră îndreptățită prin ea însăși. În al doilea caz, răul, izvorînd mai mult dintr-un impuls conjunctural al simțurilor, este considerat ca fiind *mai sincer* prin natura lui, *mai nevinovat* prin intenție, deși poate cuprinde și el un grad ridicat de pericolozitate. Avantajul în cazul acestei ultime forme de rău este că, spre deosebire de răul lucid (deliberat), răul *emoțional* este vulnerabil la acțiunea „rațiunii”, adică la acel proces al *conștientizării* care, de data aceasta, nu mai acționează pentru a justifica o acțiune distructivă, ci, dimpotrivă, pentru a o *combate*.

Atunci cînd Pierre Janet vorbea despre reacția de „amînare” ca despre o caracteristică a psihicului uman, el o lega, desigur, de un anumit nivel de dezvoltare a psihicului în general, respectiv de un anumit grad de dezvoltare a conștiinței de sine și a responsabilității față de sistemul legilor juridice și socio-morale. De exemplu, în fața unei situații critice, primele operații specifice umane sînt înțelegerea și aprecierea valorică a situației respective ; acestora le urmează „amînarea” deliberată a acțiunii, atunci cînd se apreciază că este imposibil de a găsi un răspuns adecvat. În sfîrșit, dacă încercările de soluționare a problemei apărute nu sînt satisfăcătoare, omul încearcă o „compensație”, prin substituirea unei acțiuni cu alta, care-i poate oferi o satisfacție echivalentă. Reacția de amînare va fi cu adevărat elevată, atunci cînd ea va deveni expresia unei capacități de a examina o situație de conflict sau de frustrare din unghiuri de vedere *diferite*, care să permită o evaluare *obiectivă*, nepărtinitoare, neegoistă.

Dacă „actul de creație” este complex, aceasta se datorează și faptului că el trebuie să *îmbine permanent* două forme de limbaj : cel „abstractizat” cu cel „afectiv”, al simțirii.

Altfel spus, în actul de creație este o *confruntare continuă* între „semnificație” și „sens” (care face ca „înțelesul logic” să devină *unul trăit*, adică să capete conotații *valorice*, axiologice și, prin acest fapt, să se *reînnoiască* mereu).

Există multe forme de *ermetism atitudinal*. Interesant ni se pare cel adoptat de persoanele care se închid în ele însele pentru a se apăra astfel de aprecierile severe ale unor semeni la care țin (mai precis, semeni de care le-ar fi rușine dacă le-ar cunoaște adevărata lor valoare sufletească). Persoanele respective știu că dacă nu s-ar comporta astfel, n-ar arăta în realitate decât mediocritatea sau confuzia interiorului lor sufletesc. În opoziție cu această formă de ermetism atitudinal, care exprimă totuși o oarecare subtilitate, este „ermetismul prostului”, care nu se simte rușinat sau deranjat de platitudinile afirmațiilor lui.

De fapt, toate virtuțile derivă dintr-una singură: aceea de a fi în stare să nu *depășești măsura* în nimic (de exemplu, în putere, în frică, în vanitate, în dorințe etc.).

Cine este suficient de sincer cu el însuși e un bun cunoscător al caracterului altora; aceasta, deoarece aceeași exigență o pretinde și altora.

Unii caută frecvent un dialog cu oamenii care sînt socotiți drept proști, pentru a-și crea astfel o satisfacție interioară orgolioasă *de superioritate*. Numai că, în jocul acesta, pot „sări ușor calul” și ajung să nu-și mai „încapă în piele”, astfel ca, atunci cînd se află în compania unui om cu adevărat superior, să simtă o dureroasă incapacitate de a nu-i putea face față...

Se spune că „știința logicii” s-a născut, de fapt, dintr-o neputință a minții omenești: aceea de a nu putea *spune totul dintr-odată*. Și atunci, omul a trebuit să învețe să pună ordine în gîndirea sa, în desfășurarea ideilor lui: de exemplu, să țină cont, pe de o parte, de ideile cele mai generale, de la care se pleacă și din care izvorăsc celelalte idei, iar pe de altă parte, de concluzii, care se exprimă la sfîrșit, ca o sinteză a unei mulțimi de idei particulare. Nu mai vorbim despre nevoia „logicii” de a pune ordine în *natura* ideilor, care sînt, de cele mai multe ori, un amestec de „trăire afectivă” și de „înțeles abstractizat”. De aceea se și spune că una dintre funcțiile „logicii” este de a trece tot mai mult de la „ideea de sentiment” la „ideea de raționament”.

Ceea ce este monstruos în psihologia omului rău e plăcerea de a vedea lucrurile frumoase ca fiind urite; sau, altfel spus, de a resimți plăcerea de a nu-ți fi nimic plăcut!... sau, și mai simplu, de a savura plăcerea de a nu avea plăcere decât pentru necazul altuia.

Timidul autentic este un poet al „introspecției”.

Cel mai greu pentru psihologi este să explice cum o „emoție” sau un „sentiment” creează un nou tip de înțelegere, diferită de cea logică, însă fără de care nu se poate înțelege *omenescul*, adică valoarea interioară a omului (de exemplu, resursele lui de omenie, de amabilitate, de cinste, de corectitudine, de ospitalitate etc.).

Există, se știe, în psihologia umană așa-numitele trăsături/însușiri de *structură* psihică sau de *fond* sufletesc, care sînt greu de controlat. Atunci cînd aceste însușiri exprimă tendințe negative/distructive, omul își compromite, odată cu răul făcut altuia, însăși condiția lui în lume. O astfel de tendință malativă se observă atunci cînd oamenii răspund la o nedreptate care li s-a făcut la un moment dat: unii nu se mulțumesc doar cu răzbunarea, ci reacționează *disproporționat*, răspunzînd la o nedreptate cu o alta, și mai mare. Se creează astfel așa-numitele „cercuri vicioase” în cadrul cărora „ura”, fiind „pasată” de la unul la altul, se amplifică mereu, putînd duce chiar la acte de omucidere. „Iertarea”, ca să nu mai vorbim despre alternativa oferirii „obrazului celuilalt”, rămîne încă pentru om un lucru de învățat... pentru a-și învinge „mărginirea”!

E greu de spus cine este mai aproape de plăcerile estetice rafinate: cei care au aptitudini emoționale și de impresionare ridicată sau cei care discriminează înțelesuri dintre cele mai abstractizate? În cazul celor din urmă se spune că „frumosul” lor are ceva artificial în natura lui; în cazul celor dinții, frumosul s-ar apropia mai mult de natural, pentru că izvorăște dintr-un *impuls al dăruirii*. Poate de aceea unii cred că F. Nietzsche a avut dreptate atunci cînd, luînd în considerare posibilitatea ca „simțul critic” să intervină în timp ce artistul creează, a spus că, procedînd astfel, „artistul își sărăcește puterea creatoare”. Filosoful german era adeptul ideii conform căreia artistul trebuie să se *dăruiască exclusiv* facultății sale creatoare: „simțul critic” să intervină abia mai tîrziu, pentru a nu altera inspirația de început (*căldura acesteia*).

Un sistem explicativ (o „teorie”) nu poate mulțumi niciodată pe deplin, deoarece el ar trebui să se transforme *la nesfârșit* pentru a ține cont de toate preferințele și pretențiile oamenilor! ...

De obicei, atunci cînd se folosește expresia „dedublarea personalității”, ne gîndim automat la existența unui fenomen psihopatologic, necontrolabil de către cel în cauză, care asistă neputincios la o dispută înverșunată în interiorul său sufletesc a două „conștiințe” rivale, care au opinii, preferințe și judecăți de evaluare diferite. De aici și neliniștea/anxietatea persoanei, căreia îi este foarte greu să ia o decizie în situațiile dilematice în care o pun cele două „euri” contradictorii. Însă, în mod surprinzător, fenomenul dedublării poate avea loc și în cadrul *normalității psihice*, cînd, de exemplu, persoana simultană își construiește în mod *deliberat* o „mască”, jucînd cu artă un rol dublu, pentru a induce în eroare pe cineva. De asemenea, acest lucru se întîmplă frecvent la vîrsta *pubertății*, cînd tînărul își inventează în mod deliberat un partener imaginar de dialog (acesta este, de regulă, unul dintre modelele de conduită la care visează și cu care ar vrea să se identifice). În sfîrșit, dedublarea este întîlnită și la persoanele suferinde de un sentiment acut de vinovăție cu privire la unele fapte săvîrșite, care-și construiesc un *eu justițiar*, o conștiință cu un rol asemănător celui jucat de Greierașul din povestea lui Pinocchio. Acest „eu” va avea nu numai misiunea de a asculta și de a înțelege confesiunile eului primar (ale eului vinovat de greșelile comise), ci și de a sancționa sever respectivele greșeli. Acest al doilea eu (a doua conștiință) apare, așadar, dintr-o nevoie de *ispășire* a greșelilor realizate de eul primar și reușește uneori să-și îndeplinească într-atît de bine rolul justițiar, încît nu numai că anihilează influența nocivă a *primului eu*, ci ajută la construirea unui *nou eu*, a unui eu moral, responsabil de sine.

Sufletul realizează cea mai complexă și totodată rafinată formă de *mișcare*: cea de *umanizare* continuă a gîndului și a simțirii.

De fapt, copiii au foarte rar conștiința faptului că se joacă: odată ce au început un joc, acesta reprezintă pentru ei un lucru *foarte serios*.

Așa cum gîndul este un mister al cuvintelor, iubirea este un mister al simțirii.

Nu întotdeauna un plus de sensibilitate reprezintă un avantaj: în sufletul unor oameni, o greșeală obișnuită comisă la un moment dat din imprudență poate căpăta, în rezonanțele scrupuloase ale conștiinței, proporțiile unei *crime* !...

I se reproșează educației faptul că, pe măsură ce se implică, însușirile naturale ale omului se atenuează, în favoarea celor cultivate ; adică ar scădea *autenticitatea* psihică interioară dată de înzestrare și ar crește *artificialitatea* manifestărilor umane, impusă de normele și conveniențele sociale. Mai mult chiar, unii gânditori merg pînă acolo încît definesc *civilizația* ca „arta desăvîrșită de a te prefăce” (Ugo Foscolo). Bineînțeles, nu putem să nu observăm totuși că, în lipsa educației, omul s-ar exprima la nivelul unei *personalități elementare*, dominate de instincte și de emoții primare.

În educarea inteligenței punem, de obicei, accentul pe aspectul logic al desfășurării ei, neglijînd latura morală, adică *felul* în care ea poate fi folosită. Se observă, în acest sens, că tot mai mulți oameni sînt tentați să-și folosească inteligența mai ales sub forma facilă a „șireteniei” sau a „șmecheriei”, care implică însă nu numai un mod superficial, ci și unul neonest de a obține un succes, deoarece abilitățile la care recurg se bazează pe vicleșug, pe înșelarea bunelor intenții ale celorlalți ; altfel spus, pentru astfel de oameni, inteligența a devenit un instrument de încălcare a *sincerității*.

Unul dintre semnele revelatoare ale prezenței „depresivității” la copil este comportamentul *neofobic*, respectiv acea reacție de evitare sau chiar de respingere a unui stimul nou, a unui fapt sau eveniment nou, lucru care contravine curiozității naturale/firești a copilului. Însă, dacă s-ar căuta cauzele instalării „neofobiei”, am putea constata un aspect paradoxal : reținerea copilului respectiv față de nou, sau chiar repulsia sa, nu se explică atît prin atrofierea congenitală a simțului curiozității, cît mai ales prin unele particularități ale *climatului familial* în care copilul trăiește. Este vorba despre acele climate traumatizante în care se induce frecvent teama față de nou, față de ceea ce s-ar putea întîmpla în viitorul apropiat, astfel că, ori de cîte ori apare „noul”, acesta este întîmpinat cu teamă și neîncredere în sine. De aici, și apariția unor experiențe negative (de insucces) în raport cu noul apărut, care se vor fixa în memorie și vor determina, apoi, comportamentul neofobic respectiv. Această particularitate psihologică a unor climate familiale este foarte sugestiv redată în proverbul : „Dacă cade drobul de sare ?”.

~

„Timpul este mereu același, el căpătînd aspectul de „trecut”, „prezent” sau „viitor”, în funcție de perspectiva din care ne privim existența. De aici și iluzia că timpul trece, cînd, de fapt, *ne trecem noi*.”

~

~

Faima nu se cîștigă, așa cum se crede de obicei, numai prin creativitate ; adesea ești mai convingător știind să-ți păstrezi onoarea, demnitatea.

~

Elevii și studenții sînt încîntați de colaborarea cu un profesor de *tip socratic*, care folosește în așa fel întrebările, încît îi face să-și dea seama că știu, de fapt, o serie de lucruri despre care *nu credeau*, la un moment dat, că le-ar putea ști. Firește, nu este vorba de simpla facilitare – prin întrebări sugestive – a reamintirii unor lucruri pe care, pe moment, le poți considera ca uitate, ci de o stimulare în cadrul efortului de gîndire al elevului/studentului a unor raționamente de *tip euristic*, prin care ei găsesc, pe cont propriu, *noi* sensuri, noi înțelesuri, cu privire la unele aspecte ale realității. De fapt, măiestria unui astfel de profesor constă în cultivarea unor relații interactive, în dezvoltarea unui dialog intelectual care flexibilizează gîndirea, îi reversibilizează mersul ; prin acest proces devin posibile nu numai reconsiderarea critică a propriilor argumente, ci și evaluarea oportunității unor *alte* argumente, venite din exterior, din colaborarea cu semenii.

~

„Căința” este, de fapt, acea gîndire pe care ar trebui să o avem *înainte* de „păcat” – adică în momentul *de preparare* a intențiilor noastre –, și nu după ce l-am înfăptuit. Altfel spus, o bună „conștiință” este aceea care e întotdeauna vigilentă, anticipativă, capabilă de a preveni greșelile ; ne este comodă însă aceea conștiință care se limitează să acuze greșelile, dar care nu ne pretinde un efort de a le preveni ! ...

~

Se consideră adesea că „aptitudinea creativității” ar reprezenta un criteriu de bază pentru aprecierea *normalității* psihice, deoarece favorizează adaptarea, găsirea acelor soluții și modalități de acțiune care fac posibilă echilibrarea sistemului personalității atît în interiorul său, cît și în raporturile sale cu tot ceea ce-l înconjoară. Observăm însă că însăși aptitudinea creativității trebuie supusă unui proces de *evaluare* : aceeași aptitudine creativă poate duce la acte benefice sau, dimpotrivă, distructive pentru destinul omului în lume. Prin urmare, devine obligatorie aprecierea normalității vieții psihice prin

referirea la *valori*, respectiv la acele conținuturi psihice, morale sau spirituale care impun anumite standarde conduitei umane și care asigură personalității o *orientare demnă*.

Se vorbește despre „iertare”, însă ne întrebăm dacă poate exista într-adevăr o *autentică* iertare, de vreme ce nu putem să nu păstrăm în suflet amintirea nedreptății care ni s-a făcut sau a dezamăgirii că sînt printre noi semenii cu un suflet josnic! ...

Cultura spiritualizează sufletul, civilizația îi dă forță (așa cum, de exemplu, poezia spiritualizează iubirea, iar mass-media vitalizează „relaxarea”).

Cu cît componenta morală a psihicului este mai pregnantă, cu atît tendința spre *autonomie* a personalității este mai puternică.

Îi poți deosebi pe oamenii buni de cei răi și după felul cuîm rîd : cu toată inima sau pe jumătate, crispat, isterizat, înfundat etc. (bunătatea nu are, comparativ cu răutatea, jumătăți de măsură).

De obicei, termenul „frustrație” este aplicat acelor situații în care persoana trăiește o stare de insatisfacție, apărută ca urmare a privării sale de un bun care-i aparține sau a obstrucționării din exterior a realizării unor dorințe, a împlinirii unor trebuințe. Mai puțin se vorbește despre starea de *autofrustrație*, cînd persoana își refuză, conștient sau inconștient, unele dintre satisfacțiile dorite. Acest gen de frustrație este, poate, cel mai dureros, însă și cel mai valoros, fiind legat de un anumit nivel de dezvoltare a personalității, la care „conștiința de sine” are capacitatea de a-și impune anumite exigențe morale, fapt care-l determină pe individul în cauză să-și cenzureze unele dorințe, într-un cuvînt, să nu trăiască *oricum*. În sfîrșit, se poate vorbi și despre „frustrația patologică”, apărută, de regulă, la persoanele cu o structură paranoidă, care fie că se consideră persecutate – și atunci îi suspectează pe aproape toți din jur ca fiind ostili față de trebuințele și așteptările lor –, fie că suferă de o hipertrofie a „eului” (în sensul megalomaniei, al supraestimării propriilor capacități psihice), ceea ce le face să fie deosebit de revendicative și să-și exagereze drepturile, în detrimentul îndatoririlor ce le revin în comunitate.

„Lauda” este, de fapt, o valoare *în sine*, de vreme ce unii oameni sînt lăudați pentru ceea ce au făcut, în timp ce alții pentru ceea ce n-au făcut (nu este, de exemplu, la îndemîna oricui să se abțină de a răspunde cu rău la răul care i s-a făcut).

Frumusețea psihologică a „actului de creație” constă nu atît în produsul realizat, cît în *modificarea psihicului* nostru odată cu împlinirea acestui act. Faptul e similar cu cel petrecut în timpul trăirii unei stări de „căință”, care va aduce un *spor de conștiință*.

Ceea ce frapează adesea în viața omului este faptul că lumea reală e mai puțin așa cum o percepe el, și mai curînd așa cum *crede el* că o percepe sau așa cum *ar dori* să o perceapă. De aceea se și spune uneori că nu atît „realul” ne creează pe noi, ci noi creăm realul. Conduita psihologică normală nu poate deriva, bineînțeles, decît din acordarea aceleiași importanțe celor două realități (obiectivă și subiectivă), care să ducă la o *armonizare* a influențelor lor.

Atunci cînd interlocutorul este mereu de partea opiniei tale, înseamnă că ai reușit să fii tot mai convingător în argumente sau că obediența lui devine din ce în ce mai interesată de ceva anume.

Gîndul de a se abate de la un anumit scenariu de viață pe care și l-au fixat și în care cred este insuportabil pentru unii oameni. Ei preferă să trăiască în lumea lor limitată de convingeri înguste și deprinderi fixe, dar sigură pentru ei, decît să se aventureze într-o lume de trăiri noi, care le depășesc experiența personală de viață. Adevărul este că astfel de oameni *nu trăiesc liberi* în interiorul lor, deoarece nu pot scăpa de rutina vieții în care s-au închis; personalitatea lor este *îngustată* de limitele pe care și le-au impus. Chiar și dialogurile obișnuite pe care aceste persoane le poartă cu alții nu sînt degajate sau reconfortante, deoarece atunci cînd unul dintre interlocutori iese din grila așteptărilor pe care ei le au cu privire la felul cum ar vrea să se poarte sau cum ar trebui să vorbească, se simt amenințați ori chiar speriați.

„Mustrarea/dojana” nu este agreată de nimeni nu numai pentru că ea vizează un defect, despre care orgoliului nostru nu-i place să se vorbească, ci și pentru că în „mustrare” noi nu vedem, de obicei, decît *critica prezentă*, nu și binefacerea ei pentru

viitorul nostru sufletesc. Mustărarea făcută cu tact, cu simțul măsurii are această rară calitate de a *ne pregăti* gândirea nu numai pentru anumite „recunoașteri” și „regrete”, ci și pentru acțiuni de preîntâmpinare a unor greșeli în viitor.

„Suferința” este componenta cea mai importantă a *fericirii* morale, deoarece starea de fericire nu poate fi obținută decît printr-un *sacrificiu* conștientizat și asumat.

A fi depresiv înseamnă a fi într-o *penibilă companie* cu tine însuși sau, și mai grav, cu tot ceea ce există și se întîmplă în jurul tău. Acest lucru se explică prin faptul că în „depresie” ești mai atent la contraste, decît la asemănări.

Simțul „gustului” – ca simț al unor alegeri sau opțiuni spontane – exprimă, de fapt, starea de *inspirație* a „subconștientului” fiecăruia.

„Timiditatea” este o stare sufletească *nedreaptă*: ea ascunde adesea mari calități încătușate; poate de aceea un timid este, de fapt, un revoltat în sine sa, iar actele de bravură la care el simte uneori nevoia să recurgă sînt menite să-i micșoreze îndoiala interioară cu privire la sine.

Curios cum pentru unii oameni singura cale de a-și cunoaște „characterul” adevărat o reprezintă *visele* din timpul somnului, pe care reușesc să și le reamintească. *Lașitatea* dovedită în timpul zilei îi împiedică, desigur, să-și înfrunte cusururile!...

Ne mirăm adesea că nu sîntem suficient de bine înțelegși sau că sîntem greșit înțelegși. Însă nu ne punem problema dacă nu cumva noi înșine nu ne-am înțeles în măsura în care să ne facem, apoi, pe deplin înțelegși de către cei din jur.

Pe mulți ne surprinde acest paradox: după ce au comis crima, mulți criminali *adorm liniștiți*!... Ignorăm însă un fapt, și anume acela că ideea modalității în care să-și concretizeze impulsul criminal îi chinuia atît de mult, încît odată împlinit acest impuls, se simt *eliberați*. La fel se întîmplă și cu omul care este rău de felul său: nu se simte în

apele lui atît timp cît împrejurările îl împiedică să săvîrșească o faptă rea ; în mod paradoxal, răutatea neîmplinită devine stresantă pentru el ! ...

Există, se știe, o realitate exterioară, independentă de noi, și alta interioară, subiectivă, provenită din faptul „cunoașterii”, al „trăirii” și al manifestării „dorinței” – toate aceste procese psihologice nu se produc în sine, ci în condițiile interioare specifice unui psihic individual, care va *amprenta* într-un anumit fel realitatea. Interesantă de observat e încercarea „subiectivului” de a *domina* tot mai mult „obiectivul” : de exemplu, prin intermediul cunoașterii raționale putem privi în interiorul lucrurilor, în specificitatea lor, iar prin semnificațiile pe care le acordăm lucrurilor, noi le dăm un preț, o valoare ; altfel spus, le *umanizăm*. Chiar dacă acest înțeles omenesc este aproximativ, noi sîntem tentați să-l punem pe un *prim-plan* în raporturile noastre cu „realitatea”.

Unul dintre cele mai șocante paradoxuri existențiale constă în faptul că adesea sîntem nevoiți să constatăm că, în confruntarea de moment cu cineva, sîntem învinși nu de calitățile acestuia, ci de *defectele* lui (de pildă, de viclenia sau de lipsa lui de scrupule). Faptul acesta îi face pe unii oameni, mai slabi sau mai influențabili, să treacă total de partea „răului” și să nu mai dorească să caute partea bună din ei ori din evenimentele și situațiile realității.

Ceea ce-i particularizează pe unii oameni în raport cu „arta muzicii” este următoarea coexistență paradoxală : pe de o parte, incapacitatea decodării/receptării intelectuale a mesajului unei creații ; pe de altă parte, capacitatea deosebită de rezonanță afectivă, de impresionare într-atît, încît să-și creeze stări generatoare de noi comportamente sau orientări în viață. Mitologia greacă ne oferă un exemplu revelator pentru vitalitatea deosebită a artelor în general, a muzicii și a poeziei în special, care, prin puritatea mesajului lor și prin modul pasional în care ele angajează sentimentele oamenilor, *învigorează* psihicul acestora și îi fac *mai buni*. Dintre toți eroii mitologiei grecești, Orfeu a fost cel mai convingător în privința harurilor minunate ale muzicii. În mai multe împrejurări ale vieții lui, el a reușit să dovedească acest lucru : prima dată atunci cînd, participînd la „expediția argonauților” – plecași spre Colhida, în căutarea „liniei de aur” –, i-a trecut cu bine de ținutul „Sirenelor”, ale căror cuvinte seducătoare și cîntece îmbietoare nu au putut fi învinse, decît de arta lui de a cînta din lira sa de argint, dăruită de însuși zeul Apollo ; apoi, el a adormit cu sunetele melodioase ale lirei balaurul care păzea „lîna de aur”. Însă cel mai impresionant moment este acela cînd, neconsolat de pierderea Euridicei – care a murit mușcată de un șarpe veninos pe cînd culegea flori într-o poiană înmiresmată –, Orfeu a coborît în „Infern” unde, cu ajutorul muzicii sale vrăjite, spera să le convingă pe cele două divinități subterane (zeul Hades și soția lui, Persefona) să i-o redea pe soția sa, Euridice. Înduioșați de cîntecul său trist, aceștia au acceptat, însă cu

o condiție: să nu se întoarcă s-o privească, decît atunci cînd vor ajunge, din lumile subpămîntene, la lumina zilei. Însă Orfeu nu va fi în stare, din păcate, să respecte acest consemn: făcîndu-i-se foarte dor de soția sa, el n-a rezistat ispitei de a o vedea cît mai repede și, în clipa în care și-a întors privirea spre Euridice, aceasta s-a destrămat ca o umbră și a dispărut pentru totdeauna în văzduh.

Adevărul este că, pe măsură ce o persoană ne cunoaște mai mult, ar trebui să ne iubească mai puțin...

Pericolul obsesiei este, de fapt, acela de a deveni treptat, tot mai mult, o parte din tine, pînă cînd ajunge să-ți ia locul!...

Timpul ne modifică oricum prin trecerea lui, însă noi dovedim că l-am respectat pe traseul vieții doar atunci cînd probăm anumite transformări în sufletul nostru pe care el le-a produs.

Ne întrebăm adesea, în mod justificat, de ce unii oameni *repetă* greșelile făcute, neputîndu-se desprinde de ele. Explicația obișnuită pune acest fapt pe seama unei *insuficiențe* intelectuale, respectiv a unei incapacități de a anticipa consecințele unor acțiuni și de a desprinde o învățătură dintr-o greșeală comisă. O altă explicație leagă perseverarea în greșeală de existența unei *rigidități* psihice de ansamblu, care provoacă rezistență la orice schimbare de opinie sau de atitudine. În sfîrșit, putem lua în considerare și rolul unor *predispoziții psihice*, cum ar fi, de exemplu, tendința unora de a dezvolta un anumit gen de obsesii; aceștia sînt oameni urmăriți neîncetat de o anumită idee, devenită fixă, de o anumită manie (de pildă, aceea de a suspecta continuu buna intenție a cuiva sau a oamenilor în general).

Dovadă că „trăirile inimii” au un rol important în transformările de la nivelul „personalității” este și următorul fapt: unii oameni cu porniri răutăcioase pot folosi la un moment dat vorbele și cugetările din maximele cele mai înalte sub raport moral fără ca prin aceasta ei să se și modifice, să devină mai înțelepți, mai buni. La astfel de oameni, înțelesul logic este *copleșit* de emoții și sentimente primare, egoiste sau chiar ostile, care induc fixarea unui anumit nivel de moralitate.

Adevărul este că avem dușmani doar pentru că fiecare dintre noi sîntem, la rîndul nostru, dușmanii altora... „Egoismul” și „invidia” sînt ape subterane care erodează, în mod pervers, bazele încrederii noastre în ceilalți.

Bunul-simț este atît de rar, încît despre cel care îl posedă se spune că are „un stil de comportament”, cînd, în mod normal, bunul-simț n-ar trebui să reprezinte altceva decît facultatea de a deosebi „binele” de „rău”.

Caracterul este, de fapt, *conștiința* „eului” propriu, pe care îl personalizează, îl transformă într-un anumit eu.

În mod normal, actul de a critica un lucru trebuie să urmeze înțelegerii lui. Însă la unii oameni, critica *devansează* înțelegerea: fie pentru că nu au putut înțelege lucrul respectiv în toată profunzimea lui, și atunci se răzbună, găsindu-i o mulțime de cusururi mărunte, de suprafață; fie pentru a-și dovedi cît mai grabnic, din orgoliu, perspicacitatea, înaintea altora care, dintr-o atitudine prudentă, înțeapă, nu se grăbesc să tragă concluzii.

Dacă omului îi este dat să sufere, acest lucru se datorează și faptului că „memoria” noastră este cînd *capricioasă*, cînd *ingrată*: ne părăsește la nevoie, însă ne sare în ajutor atunci cînd n-am vrea să ne amintim de un lucru urît pe care l-am făcut; sau trece cu ușurință peste momentele de mulțumire și de împlinire de care am vrea să ne bucurăm cît mai mult, însă știe să stăruie în necaz, aducîndu-ne aminte detalii dintre cele mai neplăcute.

Unii medici și psihoterapeuți sînt atît de pătrunși de valoarea lor, încît nu acceptă faptul că ar putea fi puși, la un moment dat, în fața unui caz simplu, și atunci îl *complică* în viziunea lor, pentru a fi astfel la înălțimea prestigiului și a competenței lor profesionale! Nesuportînd așadar ideea că s-ar descalifica tratînd un caz simplu, asemenea medici și psihoterapeuți ajung în situația penibilă de a *crea ei înșiși* maladii sau simptome, bolnavul în cauză urmînd astfel să plece de la cabinetul lor mai bolnav decît atunci cînd a venit să solicite consultul!

Unii își compun „măști” din veșminte, alții din gesturi și grimase, iar alții din cuvinte... de unde rezultă că nu numai „onestitatea”, ci și „duplicitatea” reprezintă o problemă de *nivel psihic*.

A fi cinstit nu este, desigur, totuna cu a fi socotit cinstit, de vreme ce poți deruta mimînd sinceritatea. Însă și reciproca este la fel de adevărată: cineva se poate înșela asupra ta, suspectîndu-te de nesinceritate, în timp ce tu nu-ți reproșezi altceva decît o insuficientă putere de a convinge că ești, în realitate, sincer în conștiința ta.

În nimic altceva nu este mai legat omul de el însuși ca în „îngîmfare”, și în nimic altceva nu este mai distanțat de el însuși ca în „generozitate” (sau în „iubire”).

Unii oameni se mulțumesc doar cu faptul de a-și trăi emoțiile, sentimentele și dispozițiile sufletești. În schimb, alții vor să-și construiască și un *drept de reacție* față de propriile emoții și sentimente, și atunci realizează ceea ce psihologii numesc o *conștientizare* a faptului trăit la un moment dat. Psihologul francez Pierre Janet spune că prin această conștientizare se realizează, de fapt, o *luare de atitudine*, adică se produce – într-o formulare plastică – o „reacție față de reacție”. Acest act psihologic complex este foarte important, deoarece prin el se obțin nu numai sensul/înțelesul a ceea ce facem la un moment dat, ci și posibilitatea de a controla, planifica și anticipa consecințele posibile ale unei viitoare acțiuni sau trăiri sufletești. Formarea omului este imposibilă fără parcurgerea treptată a acestui drum al *conștientizării*. Astfel – spunea P. Janet –, copilul, însușindu-și mersul, devine conștient de mers atunci cînd, dorind și făcînd eforturi de a merge, adaugă mersului o nouă reacție, și anume o *expresie verbală* care are rol de a identifica, a nominaliza și a explica. „Conștiința” ar reprezenta deci, după P. Janet, o conștiință particulară mai complicată, supraadăugată acțiunilor elementare, constînd în „actul verbalizării și al comunicării cu sine și cu alții”. Este interesant de observat că unii oameni se lansează într-o adevărată aventură pe drumul conștientizării, al „reacției față de reacție”, nelimitîndu-se doar la a realiza o reflecție asupra aspectelor lumii exterioare sau asupra stărilor sufletești ale propriului eu. Mai mult chiar, ei realizează o „reflecție asupra reflecției”, care constă, în esență, în aprecierea critică a demersului propriei gândiri sau al gândirii altora, în vederea stabilirii structurii logice, a specificului și a valorii de adevăr ale acestei reflectivități interioare. În plan strict psihologic, devine astfel posibilă „conștiința de conștiință”, cea din urmă ca obiect de cunoaștere, de reflecțiune.

Sînt fapte în aparență mici ca semnificație, însă care pot da o *orientare* existenței noastre pentru *întreaga* viață. Părintele Cleopa relatează, într-unul din „cuvintele sale de învățătură”, că, pe cînd era copil, a găsit pe drum un ham de cal, pe care l-a adus acasă, gîndindu-se că poate o să fie cîndva de folos în gospodăria părinților săi. Însă cînd tatăl său l-a văzut cu el în mînă, l-a întrebat de unde îl are. După ce a aflat răspunsul, i-a spus copilului cu fermitate: „Du-l acolo unde l-ai găsit, pentru că nu tu l-ai făcut și nici nu este al tău”.

Adevărul este că starea de „fericire”, pe care cu atîta rîvnă ne străduim să o realizăm, impune, după ce o obținem, *limite* psihicului, silindu-l să *se închidă* în savurarea egoistă a mulțumirii interioare. Ca să nu mai vorbim de faptul că, neputîndu-ne-o controla, propria stare de fericire va trezi invidia celorlalți. Prin comparație, starea de nefericire, în mod paradoxal, *ne deschide* spre ceilalți, ne creează disponibilitatea de a înțelege suferințele altora.

Un exercițiu logic, oricît de sofisticat ar fi el, nu egalează în profunzime un moment de *sinceritate* a sufletului.

„Stilul comportamental” nu este *neutru* sub raport moral. Dovadă este faptul că el poate exprima o eleganță a atitudinii atît în „bine”, cît și în „rău” – ne uimește, de exemplu, abilitatea cu care unii își afișează aroganța sau disprețul ; cu care alții promet ceva, însă știu că nu se vor ține de cuvînt ; sau, în sfîrșit, adevăratele lecții de originalitate pe care ni le oferă cei îndemînatici în a folosi „calul troian”, pentru a-și impune interesele. Așadar, în orice se poate atinge *nivelul măiestriei* ! ... Trebuie să fim, prin urmare, pregătiți să preîntîmpinăm mușcătura veninoasă a unui stil rafinat de conduită perversă sau să facem față unei acuzații camuflate subtil într-un compliment.

Dumnezeu nu există, desigur, în exterior, ci doar în *spiritul omenesc*. Dumnezeu există numai în măsura în care fiecare dintre noi îl *realizează* în sufletul său. Altfel spus, nu există un Dumnezeu universal, ci fiecare are Dumnezeul lui *personal*, adică propriul eu moral, propria conștiință morală. Unii oameni ajung să creadă într-atît în valorile conștiinței lor, încît simt că fără ea nu ar mai putea trăi. Alții își suportă conștiința numai dacă este tolerantă, îngăduitoare cu ei. În sfîrșit, pe alții, propria conștiință îi face într-atît să sufere, încît se răzbuună pe ei înșiși, deoarece nu pot suporta umilința micimii lor sufletești. Această ultimă categorie, care trebuie să-și fie pentru sine propriul chirurg moral, este, din păcate, cel mai slab reprezentată !

Nu există pentru om pedeapsă mai cruntă ca aceea dată de propria conștiință, și anume *pedeapsa sufletului*. Atît timp cît „adevărul” ne vine din afara noastră, el este neautentic: trebuie să-l descoperim *noi înșine*, trebuie să pătrundem în inima lui prin propria trăire. De aceea se și spune că simțind și gîndind frumos devenim mai adevărați.

Spre deosebire de „conduitele superstițioase” – de genul pisicii negre care-ți taie calea sau al vasului gol cu care te întîmpină cineva –, care sînt expresii mai mult ale mentalității unor spirite contemplative și fataliste, „practicile magice” sînt, dimpotrivă, expresia manifestării unor spirite active, preocupate de a găsi neapărat rezolvări aparte la unele probleme de suflet considerate cel puțin delicate, dacă nu insolubile. Se știe, astfel, că a crea o „image” înseamnă, pentru magician, a dobîndi o putere asupra lucrului sau a ființei reprezentate de acea image. De aici, și obiceiul din unele culturi vechi, mai ales rurale, de a găsi pe această cale ocolită împlinirea, de exemplu, a unei răzbunări față de cineva, pe care cel în cauză nu poate, din lașitate sau din alte motive, să-l înfrunte în mod direct. Și atunci recurge la un magician/vraci care, după ce va confecționa/modela din lut sau din ceară chipul dușmanului, va rosti asupra figurinei cîteva formule magice (cuvinte teribile prin amenințarea lor) și apoi o va arunca în foc sau o va da răzbnătorului să o străpungă cu lovituri repetate de cuțit. Ceea ce i se întîmplă figurinii *trebuie să resimtă* și modelul reprezentat! ... După mai multe reluări ale acestui ritual, care poate da naștere astfel unui fenomen *telepatic real*, cel căruia îi este destinat actul răzbunării poate resimți de la distanță o *coparticipare afectivă* la ritualul respectiv, ajungînd să trăiască o stare de rău general, de confuzie mentală, de teamă, de insecuritate etc. Fenomenul psihic de contaminare devine și mai dramatic atunci cînd cel în cauză află, pe diferite căi – uneori abil alese și întreținute de dușmanul său –, că este supus răzbunării printr-o practică de magie neagră, astfel că întregul proces se va transforma dintr-un act de sugestie malefică de la distanță într-unul de *autosugestie distructivă*. Pe astfel de practici magice se bazează, din păcate, și astăzi unele dușmăanii din lumea satelor noastre, și mai ales unele neîmpliniri legate de sentimentul de iubire: incapabile de a obține pe o cale firească iubirea tinărului dorit, unele fete recurg cu disperare la magie, la practicile vrăjitoarești, ca la singura modalitate care le-a mai rămas de a influența și de a obține coparticiparea afectivă a persoanei îndrăgite. Însă, trebuie spus că practicile magice sînt periculoase în raport cu niște destinatari impresionabili, sugestibili sau creduli, care se vor *prinde* tot mai mult în acest joc. Aspectul imoral al practicilor magice derivă, dacă nu din alt motiv, din faptul că ele exprimă o incapacitate a celui care apelează la ele de a-și soluționa problemele de suflet nu în mod deschis și prin el însuși, ci prin *mijloace perfide*, puse la dispoziție de alții.

Atît prin rezultat, cît și prin calea care duce la descoperirea lui, „adevărul moral” produce suferința. Însă, în mod paradoxal, această suferință este singura care face din om cu adevărat *un om*; este singura care *luminează*, pînă la urmă, conștiința omului.

„Greșeala” nu are numai o determinare intelectuală, respectiv o lipsă de anticipare sau o greșită anticipare. Cineva poate greși și dintr-o *prea mare* dorință de a se implica, de a ajuta sau de a face binele, adică dintr-o generozitate deosebită a atitudinii; de multe ori însă, în astfel de situații, acționează, din păcate, pînă la urmă proverbul: „Bine faci, rău găsești!”...

Un paradox pe care va trebui să-l respectăm tot mai mult: mai ușor te apropii de tine însuți prin ceilalți, prin semenii, decît prin introspectările tale, cînd prea temătoare, cînd prea exigente; într-adevăr, încrederea și prețuirea pe care le găsim la ceilalți ne fac să ne apropiem cu încredere de noi înșine.

Există în rugăciunea „Tatăl nostru” un verset care, pentru judecata credinciosului obișnuit, poate ridica o nedumerire: „Și nu ne duce pe noi în ispită”. Cum poate Domnul, care este o chintesență a purității și a desăvîrșirii, să ne ducă în ispită? Bineînțeles, nu este vorba aici despre sensul curent care se acordă termenului „ispită”, și anume acela de „păcat”. Credem că, în versetul menționat, termenul „ispită” introduce o restricție de un nivel mai înalt, și anume aceea de a nu face greșeala de a cădea în ispita unei *cunoașteri infatuată* despre „dumnezeire”, al cărei mister este, se știe, străin posibilităților noastre raționale de cunoaștere, de explicare. De acest mister al dumnezeirii nu te poți apropia decît pe o singură cale: cea a *sincerității depline a trăirii*, a credinței, deoarece Dumnezeu nu este altceva decît „iubire”.

Într-un fel, „lingușitorul” și „înțeleptul” se aseamănă: fiecare excelează, dar în *altceva* (unul știe să vorbească bine, celălalt să tacă bine...).

Ochii trădează „inima”, deoarece se abandonează forței pasiunilor ei. Poate de aceea ei știu, uneori, mai multe decît pot exprima la un moment dat.

S-a relatat recent în presă un caz interesant : un bărbat, aflat pentru câteva zile într-o altă localitate în interes de serviciu, a avut într-una din nopți un vis cu scene voluptuoase în care apărea soția sa, înșelându-l cu un alt bărbat. Răvășit de vis, nu lăsa ca noaptea să se sfârșească și, foarte surescit, s-a îndreptat cu mașina în mare viteză spre casă. Acolo, fără nici o explicație, s-a năpustit asupra patului în care soția sa încă dormea, singură, și a strânat-o cu mâinile. Cine a fost de vină : firea *excesiv de impresionabilă* a bărbatului, care l-a făcut să trăiască atât de intens emoțiile visului, încât să nu mai poată realiza apoi distincția dintre „vis” și „realitate” sau, mai degrabă, *firea geloasă*, care l-a făcut să *prepare pe nesimțite* în „subconștientul” său temeri și scenarii dintre cele mai fanteziste cu privire la presupusa infidelitate a soției sale ? !...

„Căința” este un început de schimbare de gând : la unii, pentru a încerca să devină mai buni ; la alții, pentru a se regăsi pe ei înșiși când erau încă buni. De fapt, în mod paradoxal, căința înseamnă o *tensionare interioară* de un fel cu totul special, deoarece prin ea se încearcă obținerea unei *desensibilizări*, a unei eliberări din chingile remușcării după comiterea unui „păcat”.

Cuvintele pot fi, se știe, nu numai folositoare, ci și dăunătoare ; depinde, evident, de *contextul* în care sînt folosite și de *înțelesul* care li se dă. Iată unul dintre multele exemple posibile : „Un tânăr medic, vrînd să liniștească pe o bătrînă bolnavă, i-a spus :

— Să știi, mătușico, că noi doi vom muri în aceeași zi.

După cîtva timp, bătrîna s-a dus din nou la policlinică și aflînd că medicul respectiv a murit subit, a rămas impresionată.

— Dar eu cum mai trăiesc ? Și a căzut moartă pe loc” (Cf. K.K. Platonov, *Psihologie distractivă*, 1964, p. 207).

Ce este „iubirea” adevărată ? Poate că nu e decît acea trăire care te face să iei de soție pe o fată... însă te trezești că abia apoi ajungi să o cunoști cu adevărat !...

Unul dintre cele mai surprinzătoare paradoxuri este cel care aduce un elogiu „înțelepciunii copiilor”. Însă se impune întrebarea : Copiii pot fi, în realitate, înțelepți ? Nu este „înțelepciunea” un privilegiu al experienței de viață, al vîrstelor înaintate ? Se pare totuși că sintagma în cauză se justifică, deoarece copiii judecă nu atît prin cunoștințe, cît prin acel *bun-simț natural* pe care li-l dă puritatea sufletească a vîrstei.

„Extazul” datorat „sublimului” este cea mai aleasă trăire sufletească, deoarece exprimă dumnezeiescul unei clipe de emoție, care nu poate fi redat prin cuvinte. Sublimul implică extazul pentru că este un „frumos” atât de pur, o încântare atât de înaltă, încât ne face să trăim pentru o clipă în sufletul prezenței divinului. Poate că în nicio altă trăire sufletească omul nu se *dăruie pe sine*, ca în această clipă de entuziasm extrem, pe care-l presupune sublimul. Forțînd o definiție, am putea spune că sublimul exprimă un *delir de fericire de-o clipă* – numai de-o clipă, pentru că orice încercare de explicație prin cuvînt coboară tensiunea interioară a emoției sublimului.

Nu ne place, de obicei, ca o conversație liberă să se modifice, transformîndu-se într-o discuție serioasă, deoarece astfel ea își pierde *spontaneitatea* din cuvintele binevoitoare și, adesea, de duh, care îi sînt proprii. Într-o discuție precisă, expresia degajată a cuvîntului liber este sacrificată în favoarea conținutului riguros din cuvîntul căutat, care nu-ți mai permite să fii spiritual fără a risca să-l incomodezi pe interlocutor în așteptările și în susceptibilitățile sale.

Particularitatea „firii” unora îi face să fie interesați numai dacă cineva *știe să-i probeze*, să-i facă să vorbească. Atunci timiditatea, stînghereala firii lor sau înclinația lor naturală spre introspecție se risipesc și iese la suprafață o anume înflăcărare interioară, o curiozitate amorțită, care-i face gata să se conecteze la idei și simțiri dintre cele mai îndrăznețe.

Marea problemă în raporturile noastre cu „viața” este cum să ne schimbăm după cerințele ei, fără a ne leza orgoliul de a ne pierde independența. Preocupările zilnice ne domină însă într-atît, încît nu mai avem timp să fim noi înșine, în măsura în care am dori.

Unii adoptă o cale curioasă, ca să nu spunem necinstită, de a trece drept originali în ochii celorlalți: au observat faptul că *a contrazice* lasă o bună impresie, făcîndu-i pe cei din jur să creadă că sînt oameni care au, într-adevăr, ceva important de spus. De asemenea, au observat că, adesea, un spirit de contrazicere poate să ducă, prin disputele pe care le declanșează, la formularea unor idei interesante, originale. În asemenea situații, participanții la discuție sînt înclinați *să-și uite* contribuțiile personale aduse și pun aproape întregul merit în elaborarea ideilor respective pe seama celui care nu a știut, în realitate, altceva decît să-i incite cu abilitate printr-un spirit de contradicție!

„Suferința” nu poate fi măsurată în termenii „timpului”, ci în cei ai *intensității trăirii* ei; de aici, și impresia subiectivă pe care o avem uneori că o clipă de suferință a durat cât o viață. În schimb, când te gîndești întruna la suferință, există toate șansele ca să te obișnuiești cu ea și să n-o mai resimți ca pe o prezență de o anumită durată!

„Fericirea” este un sentiment al sufletului *individual*, pentru că nu poate fi fericit cel care știe că nu merită acest sentiment sau nu este capabil să se bucure de el. De fapt, fericirea este mai mult o himeră, deoarece ea ar exista cu adevărat doar în momentul în care omul ar putea fi pe deplin mulțumit de el însuși (în cadrul anormalității psihice există totuși o excepție, cea a paranoicului, care se adulează pe sine).

Dacă unii oameni se mulțumesc doar cu faptul că sînt considerați demni de a fi flatați, alții sînt atenți la conținutul flatării și, mai ales, la *modul* cum sînt flatați!...

Atunci cînd este exprimat de cineva cu aroganță sau în chip josnic, „talentul” nu numai că-și pierde din valoare, ci riscă să fie chiar discreditat sau ignorat de către cei din jur (de exemplu, modul lipsit de scrupule cu care Talleyrand și-a folosit simțul diplomatic în relațiile cu cei din jur l-a făcut să fie mai mult detestat, decît admirat în epocă).

Produsul obținut prin creativitatea „inteligenței” este sec, arid; cel obținut prin creativitatea „sufletului” este înșuflețit de forța emoției și a sentimentului; iar cînd „spiritul” se impune în actul creației, el asigură un anumit fel de înțelegere a lucrurilor: o înțelegere *valorică*.

Scoala și familia trebuie să meargă „mînă în mînă”, deoarece educația se situează înaintea învățaturii: cei „șapte ani de acasă” plămădesc *omul*. Nu este suficient să înveți să reacționezi corect/logic, ci și să gîndești moral, adică uman.

Orgoliul omenesc este etichetat, de regulă, ca meschin, din cauza egoismului pe care îl cuprinde. Însă el poate căpăta uneori un aspect *nobil*: atunci cînd omul vrea, de

exemplu, să-și construiască „veșnicia” prin propriile forțe, și nu prin bunăvoința împrejurărilor favorabile sau a unor forțe divine.

Sînt, din fericire, cîteva zile în fiecare an ce acționează, fără să vrem, ca un *mira-col* asupra noastră: de exemplu, zilele „Paștelui”, care ne învigoarează „eul moral”, făcîndu-ne să resimțim nevoia „sacruului” în viața noastră, și zilele „Crăciunului”, care reînvie copilul din noi!...

Ceea ce rămîne mereu spectacular în legătură cu psihicul uman este posibilitatea *transformării*, în interiorul nostru, a informațiilor externe venite pe calea simțurilor în cuvinte și, apoi, a acestora într-un dialog interior. Acest dialog este deosebit de important nu numai pentru pregătirea proiectelor noastre și realizarea anticipărilor cu privire la consecințele posibile ale acțiunilor pe care le proiectăm, ci și pentru dezvoltarea unei „voci interioare”, a unei voci numai pentru noi înșine. Uneori, această voce, care este conștiința însăși, devine atît de exigentă în evaluările ei, încît persoana nu-și acordă nici o iertare pentru păcatele comise, impunîndu-și aspre pedepse. Alteori are puterea de a înfrunta cruntele remușcări și a realiza profunde restructurări de sine.

Ce înseamnă a avea „vocație filosofică”? Probabil, să extragi din cunoșterea existenței omenesci concluzii morale și metafizice. În termeni metaforici, înseamnă să vezi, de exemplu, cum și cît din sacru „cerului” se oglindește în sufletul omenesc; să vezi în ce măsură sîntem cu toții „slujitori” ai vieții și ai morții, să vezi cum omul cel mai rațional dorește, pînă la urmă, să evadeze din ermetismul orgolios al gîndirii logice și să redescopere virtuțile umanizante ale „judecăților de valoare”, în care devin convingătoare demersurile „binelui”, ale „adevărului” și ale „frumosului”; să-ți dai seama că totul trece prin „sita” timpului, care face ca nimic să nu fie pe deplin adevărat și ca totul să fie posibil, deoarece erorile de azi sînt adevărurile de ieri, așa cum adevărurile de azi vor fi erorile de mîine; să înțelegi că „prezentul” este o realitate doar de moment, deoarece, de îndată ce-ți propui să observi starea prezentă a conștiinței tale, adaugi, fără să vrei, ceva ce nu era înainte, adică o modifikasi, o transformi într-o stare nouă, corespunzătoare atitudinii manifestate față de ea, astfel că ceea ce era prezent devine, deodată, trecut etc.

Scriitorul Camil Petrescu avea desigur dreptate atunci cînd spunea: „Cîtă luciditate, atîta dramă, atîta suferință”. Însă este evident că marele scriitor nu releva lucrul acesta cu intenția de a ne descuraja în efortul nostru de aprofundare continuă a înțelesurilor despre noi înșine și despre ceea ce ne înconjoară. Dimpotrivă, un scriitor care se

respectă știe că doar prin suferințele unor conștientizări tot mai profunde se creează condițiile pentru obținerea unor descătușări interioare, a unor libertăți de acțiune. Aspectul dramatic legat de „luciditate” poate să apară doar atunci când nu se respectă niște ritmuri naturale/firești în cunoaștere, ducând astfel la suprasolicitare și surmenaj, sau când se vrea atingerea cu orice preț a *absolutului* unor performanțe sufletești (îndeosebi morale, cum a fost cazul nefericit al lui Gelu Ruscanu – personaj principal al dramei *Jocul ielelor*).

Existența umană presupune prezența unui permanent *proces osmotic*, de întrepătrundere a disponibilităților psihicului uman cu diferite aspecte ale realității (de exemplu, o „împrejurare” capătă valoare prin omul care o trăiește, iar omul capătă valoare prin efortul pe care îl face de a da valoare împrejurărilor apărute).

Preceptul biblic „Crede și nu cerceta” este considerat, la prima vedere, ca reprezentând un atentat la libertatea omului de a-și dezvolta rațiunea, de a gândi într-un mod independent. Însă adevărul cuprins în el este mult mai profund decât pare. Se știe că „rațiunea” aduce în *cunoaștere* nu numai clarificări, ci și îndoieli; ba chiar mai mult, cu cât îți lărgești aria înțeleșurilor, cu atât se instalează impresia că „necunoscutul” este tot mai întins și mai greu de pătruns. Avîndu-se în vedere aceste lucruri, s-ar putea presupune că preceptul menționat joacă un important rol *protectiv*: acela de a nu provoca îndoiala sau descurajarea, care se nasc pe măsură ce rațiunea abordează lucruri tot mai complexe, cum sînt cele aparținînd „dogmaticii religioase”. Cum, prin urmare, pe Dumnezeu nu-l putem cunoaște decât sub forma „ideii de Dumnezeu”, adică sub forma unui înțeleș despre un „bine suprem” pe care nu-l putem demonstra rațional, însă despre care știm că poate asigura înălțarea în cel mai înalt grad a sufletului omenesc, este firesc ca legarea sufletescă de acest „bine suprem” să încercăm s-o obținem mai ales pe calea *afectivă* a credinței, și nu pe cea a unei cunoașteri raționale, care, oricît s-ar strădui, n-ar putea pătrunde tainele acestui „bine suprem”.

Prima impresie despre ceva este prima noastră formă de gândire, o gândire *intuitivă*, care testează gradul perspicacității „aparaturii” noastre afectiv.

Un aspect al gândirii *redundante*, care devine, din păcate, tot mai frecvent în procesul de comunicare, este cel al vorbirii „pleonastice”. Nu este vorba despre un tic verbal – ca în cazul, de exemplu, al cuvîntului „deci”, folosit de tot mai mulți vorbitori aproape la începutul fiecărui enunț –, ci despre alăturarea unor cuvinte care repetă, în mod inutil, aceeași idee. Sînt cunoscute exemple: „El își continuă *mai departe* vechea activitate”;

„Ieși afară!”; „Intră înăuntru!”; „Popescu a fost inculpat sub acuzația de hoție”; „Scurta alocuțiune a lui Ionescu a fost bine primită”; „Un panaceu *universal* eficient este aspirina” etc. Dacă în cazul cuvîntului introductiv „deci” se neglijează un aspect logic – și anume faptul că introduce o concluzie și, prin urmare, ar trebui folosit în partea finală a unei expunerii sau demonstrații, și nu la începutul ei –, în cazul exprimării pleonastice este vorba mai mult despre o *ignoranță* de limbaj, de o necunoaștere a sensului exact al unor cuvinte. Vorbirea pleonastică este supărătoare, mai ales în conversație, unde poate descuraja așteptările culturale ale interlocutorului.

Atunci cînd „înțelegerea”, ca formă de manifestare a gândirii, ne apropie unii de alții, înseamnă că sîntem în fața valorilor de „bine”, de „adevăr”, de „frumos”; în rest, înțelegerea este un act intelectual *individual*, care va da semnificației aflate în curs de formare o anumită configurație, adică o anumită extensie sau profunzime.

Poate că una dintre cele mai mari nedumeriri pe care o au majoritatea oamenilor credincioși este cea referitoare la felul cum unul dintre cei doi „țîlhari” aflați pe cruce, la dreapta și la stînga lui Iisus, a obținut *dreptul la mîntuire* și la cel de a merge în „rai”; alături de Iisus: „Adevărat grăiesc ție, astăzi vei fi cu Mine în rai” (Luca, 23, 43). Se pune întrebarea: nu a fost cumva obținută mîntuirea prea ușor? Este suficientă doar recunoașterea vinei proprii și a necesității de ispășire, pentru păcatele făcute? Altfel spus, este suficientă doar *calea intelectuală*, respectiv cea a înțelegerii jосniciei sufletului tău, sau mai important decît lucrul acesta este nevoia de *empatizare* cu suferința, adică trăirea ei *efectivă*? Bineînțeles, secretul constă în a fi efectiv pe „crucea” suferinței, însă cu precizarea că „suferința” s-o trăiești complet, adică nu numai senzorial, ci și cu conștiința a ceva care ți se cuvine – ca răsplată pentru fărădelegile comise –, dar și cu convingerea că aceasta este singura și adevărata cale de *înviere* a ta sufletească, de regenerare morală. Numai în aceste condiții putem spune că suferința „țîlharului” *se apropie*, ca valoare morală, de cea a lui Iisus; numai astfel el dobîndește dreptul de a obține mîntuirea. Pentru a înțelege și mai bine lucrul acesta, vom evoca un fragment de înaltă meditație religioasă, aparținînd lui N. Steinhardt: „Iar dacă țîlharul cel bun e primul care sosește în rai – înaintea prorocilor, patriarhilor și dreptilor Vechiului Testament –, poate că o datorează nu numai cutremurătoarei lui convertiri, ci și faptului că a fost coleg de suferință cu Domnul. Căci una e să stai la picioarele crucii și să suferi, oricît de sincer și de sfîșietor, și alta e să fii *pe* cruce. Durerea altuia nu e a ta, e a lui, și-o însușești numai printr-un proces ideator, nu prin simțire. Numai țîlharul cel bun *sînte* la fel ca Domnul”.

Nu există, se știe, act uman care să nu aibă o *conotație morală*. Numai că noi nu acordăm importanță acestui lucru, mai ales așa-numitelor acte simple, neînsemnate sau trecute în obișnuință. Însă apoi sîntem surprinși cînd cineva ne caracterizează destul de

bine doar după un simplu act al nostru sau când trebuie să suportăm sensul ironic al unor semnificații pe care astfel de acte le transmit celor din jur (de exemplu, un ambalaj pe care-l aruncăm pe stradă; o bruscare cu cotul, la o intrare aglomerată; ignorarea unui salut care ne-a fost adresat; indiferența sau atitudinea ironică față de un cerșetor invalid, care ne cere un ajutor). Deși par neînsemnate la prima vedere, astfel de acte sînt în realitate revelatoare pentru un anumit fel al nostru de a fi, deoarece ele *scapă cenzurii conștiinței* și, astfel, nu exprimă tendințele noastre cele mai naturale (adică cele care corespund firii noastre).

Omul este, se știe, o realitate *integrată* unei alte realități, pe care tinde însă nu numai s-o domine, ci uneori chiar să o și nege sau să o *desconsidere*. Această ultimă eventualitate este foarte periculoasă, deoarece omul poate ajunge să trăiască doar într-o *lume paralelă*, în care să-și piardă *simțul realității*. Să explicăm. Putem să percepem, la un moment dat, un obiect oarecare (o casă, un om, un copac etc.). Când mergem însă mai departe și facem ca „percepția” însăși să fie percepută, adăugăm actului senzorial inițial un act intelectual, care reprezintă un act de îmbogățire sau chiar de transformare voită a „datului” obiectiv, a datului senzorial inițial. De ce? Pentru că „percepția percepției” este, de fapt, un act de conștiință, care ne clarifică nu numai în legătură cu faptul că realizăm un act perceptiv, ci ne ajută să dăm un înțeles logic obiectului perceput. Mai mult chiar, prin actul conștientizării ne precizăm și *atitudinea* față de acel obiect, și anume faptul dacă ne place sau nu, dacă îl considerăm util sau nu etc. Cunoașterea umană este, prin urmare, atât senzorială, cât și intelectuală și afectivă: fără să ne dăm seama, actul perceptiv se desfășoară sub forma unui *proces dinamic* în care se pleacă de la date strict senzoriale, care se încarcă apoi, mai mult sau mai puțin voit din partea noastră, cu aspecte/elemente intelectuale și afective, ce corespund, pe de o parte, nevoii omului de-a înțelege tot mai bine ceea ce percepe, iar pe de altă parte, aceleia de a integra noile informații obținute în propria experiență de viață. Însă, în felul acesta, lucrul inițial perceput își pierde *autenticitatea*, ca de altfel întreaga realitate ce ne înconjoară, deoarece îl completăm și chiar modificăm prin *subiectivitatea* noastră perceptivă (astfel, un răsărit sau un apus de soare cineva îl percepe în nuanțe de galben pal, iar altul de violet aprins; în același gest al unui semen, cineva vede o intenție ironică, iar altul, una binevoitoare etc.). De fapt, noi ne implicăm în așa măsură cu întreaga noastră personalitate în actul de cunoaștere, încît la un moment dat nu mai știm precis *ce am perceput*: un obiect exterior nouă sau mai degrabă modul nostru de a-l percepe! ... sau, în egală măsură, obiectul și felul nostru de a-l percepe. Cert este că prin actul propriu de cunoaștere noi *adăugăm* realității o altă realitate, una subiectivă, care ne reflectă și care ajunge în unele cazuri să fie *mai importantă* pentru noi decît cealaltă, pe care în mod curent o numim obiectivă. Atunci cînd are loc acest proces se trece de la stadiul normal și firesc de *prelucrare* a realității – prin suprapunerea „percepției secundare” (cea a conștiinței individuale) peste „percepția primară” (cea a organelor senzoriale) – la stadiul *transformării realității*, potrivit unor dorințe, interese și convingeri personale foarte puternice, cărora persoana în cauză nu li se poate opune. Situația este caracteristică mai ales persoanelor dominante și vanitose sau celor cu o structură paranoidă, care nu se complac să trăiască decît într-un *anumit gen* de realitate, respectiv

într-un mediu capabil să le satisfacă ambițiile și orgoliile. Lor li se pot adăuga structurile isteroide sau fanteziste, care se complac să trăiască într-un plan teatral sau fictiv al existenței.

„Idealul” este dorința spiritualizată; sau, altfel spus, este acel conținut intelectual căruia i se dă o dimensiune valorică superioară.

Este impresionant cum, în cadrul psihicului uman, dintr-o semnificație etică poate să se nască, la un moment dat, o impresie estetică – de pildă, încântarea pe care ne-o poate produce îmbujorarea din acei obraji care se află sub presiunea unui sentiment de rușine.

Adevărul se află numai în fapte, în întâmplări, în lucruri. De îndată ce începem să le interpretăm, adevărul se *subiectivizează*, fiecare dintre noi avînd tendința de a crede în adevărul propriu!...

„Capacitatea empatică” reprezintă nu numai o disponibilitate de structură psihică, respectiv de coparticipare și împărtășire a bucuriilor și suferințelor altuia, ci și de *nivel psihic*, de nivel *moral* al sistemului personalității, deoarece sînt oameni care fac rău altora tocmai pentru faptul că, înțelegînd ce înseamnă „răul”, știu cîtă suferință ar produce el în sufletul cuiva; pentru că au suferit cîndva, de ce să nu suferă și alții, cel puțin pe măsura suferinței pe care au trăit-o ei! ... Spre deosebire de acești oameni, alții – asemenea unei lumînări care, pe măsură ce arde, pe măsură ce se face mai mică, dă o lumină mai intensă –, cu cît cunosc mai mult „binele”, cu atît se angajează mai mult într-o jertfă a dăruirii de sine în folosul altora.

Sîntem adesea surprinși de următoarea situație, care pretinde o explicație, fie ea și aproximativă: la un moment dat, un lucru mărunț (un gest, o nuanță a privirii, un zîmbet, un cuvînt pînă atunci banal etc.) dobîndește dintr-odată un înțeles deosebit în conștiința noastră, aducînd cu el o revelație. Ca, de exemplu, atunci cînd un băiat și o fată, din prieteni obișnuiți ce erau pînă atunci, realizează brusc că sînt mai mult decît atît, constată că una dintre multele stringeri de mină parcă nu mai este aceeași, parcă s-a încărcat cu un farmec deosebit, care le aruncă sufletele într-o stare necunoscută de ei pînă atunci, într-o stare a iubirii. Ce fel de energie misterioasă s-a adunat în sufletele lor și în ce fel a acționat? Poate că această energie este asemănătoare cu cea din viața unei plante care, pînă mai ieri, nu ne-a impresionat cu nimic, însă astăzi, după numai o zi, ne surprinde cu o nouă înfățișare, cu floarea care s-a născut dintr-odată din ea și, mai

ales, cu parfumul ei deosebit. *Creație* este și într-un caz și în altul; chiar dacă în forme și la niveluri diferite. Se pare că există în orice formă de viață o irezistibilă nevoie de *creștere* a energiilor interioare, de îndreptare a lor spre forme *superioare de împlinire*: de exemplu, energiile afective plăcute din relația de prietenie abia așteaptă acel *prag al acumulărilor* care să poată da naștere unui *nou* înțeles, unei noi semnificații pentru întâlnirile dintre cei doi, și anume cea a iubirii. La fel, în viața plantei toate fenomenele sale biologice interioare capătă relevanță doar prin acest act creativ pe care ea ni-l oferă la un moment dat: saltul de împlinire realizat prin faptul înfloririi și al germinării. Noroc de această nevoie pe care energiile interioare o resimt de a se *nutri* prin *ele însele*, de a-și găsi căi spre forme superioare de existență și de împlinire. Avem astfel șansa să ne trezim creatori de gând și de simțire elevată *fără să vrem*. Mai mult chiar, constatăm că această efervescență a energiilor noastre interioare inconștiente nu numai că ne îmbogățește viața sufletească cu noi sensuri și semnificații, ci ne salvează adesea dintr-o anumită platitudine a existenței, din care unii dintre noi nu știm să ieșim!...

De fapt, marea ambiție a „psihologiei” este de a fi o știință a celei mai intime interiorități sufletești, respectiv a acelei părți a vieții sufletești pe care fiecare dintre noi o dorim numai a noastră, știută numai de noi înșine. Soarta acestei ambiții este sumbră; nu numai din cauza faptului că nevoia de autoprotecție a intimității noastre va fi întotdeauna ultimul prag pe care vom fi dispuși să-l trecem, ci și pentru că percepțiile noastre cu privire la sine nu vor putea fi niciodată pe deplin obiective, deoarece în mod involuntar exprimăm tendința de a păstra o imagine pozitivă despre noi înșine. Limitele „psihologiei” vor fi, așadar, întotdeauna condiționate de această problemă morală a fiecăruia în raport cu sine: și anume, *câtă onestitate* sîntem dispuși să investim în efortul introspectiv de a ne înțelege și explica propriile desfășurări sufletești.

„Sufletul omenesc” este pentru mine ca acel sanctuar misterios în care pășești cu sfială, însă ale cărui străluciri interioare te atrag tot mai mult spre interiorul lui și în care, cu cît rămii mai mult, cu atît devii victima iluziei vanitoase că ai putea fi un dezlegător al tainelor sale!...

Referințe bibliografice

- Aivanhov, O.M., *Reguli de aur pentru fiecare zi*, Editura Prosveta, Colecția Izvor, nr. 227, 1990.
- Ardeu, Petru, *Maxime, cugetări și reflecții*, Editura Emia, Deva, 2005.
- Athenaios, *Ospățul înțelepților*, Editura Minerva, București, 1978.
- Augustin, Sfântul, *Confesiuni*, Editura Humanitas, București, 1998.
- Avram, Arina, *Arta de a reuși în viață*, Editura Tritonic, București, 2002.
- Balzac, Honoré de, *Maxime și cugetări*, Editura Albatros, București, 1979.
- Barbu, Marian, *Dicționar de citate și locuțiuni străine*, Editura Garamond, București.
- Berdiaev, Nikolai, *Filosofia lui Dostoievski*, Editura Institutului European, Iași, 1992.
- Bergson, Henri, *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*, Editura Institutului European, Iași, 1992.
- Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969 ; *Zări și etape*, Editura Minerva, București, 1990.
- Borges, Jorge Luis, *Eseuri*, Editura Polirom, Iași, 2006.
- Botezatu, Petre, *Interogații*, Editura Humanitas, București, 1978.
- Brachfeld, Oliver, *Les sentiments d'infériorité*, Édition du Mont Blanc, Geneva, 1945.
- Breban, Nicolae, *Fr. Nietzsche. Maxime comentate*, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2004.
- Bucă, Marin, *Enciclopedia gândirii aforistice românești (sec. XVI-XX)*, Editura Tehnică, București, 2006.
- Butler, Samuel, *Și tu vei fi jărnă*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967.
- Camus, Albert, *Caiete*, Editura Univers, București, 1971.
- Cartea prostului, Cartea înțeleptului*, Editura Pandora, Târgoviște, 2004.
- Călinescu, George, *Gilceava înțeleptului cu lumea*, vol. I-II, Editura Minerva, București, 1973/74.
- Cilibi, Moise, *Apropouri*, Editura Albatros, București, 1982.
- Cioran, Emil, *Cartea amăgirilor*, Editura Humanitas, București, 1991 ; *Exerciții de admirație*, Editura Humanitas, București, 1993 ; *Pe culmile disperării*, Editura Humanitas, București, 1993 ; *Singurătate și destin*, Editura Humanitas, București, 1991.
- Cleopa, Ilie, *Valoarea sufletului*, Editura Bunavestire, Bacău, 1997.
- Cugetări franceze*, Editura Albatros, București, 1982.
- Cugetări grecești*, Editura Albatros, București, 1981.
- Cugetări persane*, Editura Albatros, București, 1983.
- Cugetări și reflecții despre cultură și civilizație*, Editura Albatros, București, 1984.
- Dalai Lama, *Logica iubirii*, Editura Institutului European, Iași, 1993.
- Des MacHale, *Vorbe de duh. Antologie*, Editura Humanitas, București, 2005.
- Dimitriu, Elena, *Timiditatea și terapia ei*, Editura Științifică și Tehnică, București, 1998.
- Diogene, Laerțiu, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, trad. I. Balmuș, Editura Academiei, București, 1963.

- Dușu, Alexandru, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, Editura Academiei, București, 1972.
- Einstein, Albert, *Cuvinte memorabile*, Editura Humanitas, București, 2005.
- Eliade, Mircea, *Drumul spre centru*, Editura Univers, București, 1991; *Sacral și profanul*, Editura Humanitas, București, 1992; *Mituri, vise, mistere*, Editura Enciclopedică, București, 1998; *Arta de a muri*, Editura Moldova, Iași, 1993.
- Emerson, Ralph Waldo, *Eseuri*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968.
- Eminescu, Mihai, *Cugetări*, Editura Albatros, București, 1979.
- Epictet, *Manualul și Fragmente*, Editura Saeculum, București, 2002.
- Erasmus, *Elogiul nebuniei*, Editura Științifică, București, 1959.
- Esenin, Serghei, *Scrisoare mamei*, Editura Junimea, Iași, 1970.
- Esop, *Fabule*, Editura Univers, București, 1972.
- Finbert, Elian-J., *Dictionnaire des proverbes du monde*, Paris, 1965.
- Förster, Fr. Wilhelm, *Cartea vieții*, Editura Librăriei „Socec”, București, 1925.
- France, Anatole, *Grădina lui Epicur*, Editura Dacia, Cluj, 1983.
- Gibran, Kahlil, *Profetul*, Editura Orion, București, 1991.
- Gînduri nemuritoare. *Proverbe și cugetări poloneze*, Editura Albatros, București, 1986.
- Goethe, J.W., *Maxime și reflecții*, Editura Univers, București, 1972.
- Goupil, Georgette, *Înțelepciunea stresului*, Editura Coresi, București, 1991.
- Gracián, Baltasar, *Oracolul. Aforisme*, Editura Vestala, București, 1975.
- Ibrăileanu, Garabet, *Privind viața*, Editura Dacia, Cluj, 1972.
- Iorga, Nicolae, *Cugetări*, Editura Albatros, București, 1972.
- Înțelepciunea arabă în poezia și proza secolelor V-XIV*, Editura Univers, București, 1988.
- Janet, Pierre, *De l'angoisse à l'extase*, vol. II, „Les sentiments fondamentaux”, Librairie Félix Alcan, Paris, 1928.
- Kant, Immanuel, *Despre frumos și bine*, Editura Minerva, București, 1981.
- Kisker, W. George, *The Disorganized Personality*, McGraw-Hill, New York, 1964.
- Krishnamurti, J., *Comentarii asupra vieții*, vol. I., Editura Herald, București, 2002.
- Kristeva, Julia, *Noile maladii ale sufletului*, Editura Trei, București, 2005.
- La Bruyère, *Caracterele*, Editura pentru Literatură, București, 1965.
- La Rochefoucauld, François de, *Maxime și reflecții*, Editura Minerva, București, 1972.
- Lao Zi, *Carte despre Dao și Putere*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Lelord, François, și Christophe, André, *Cum să ne purtăm cu personalitățile dificile*, ed. a 2-a, Editura Trei, București, 2003.
- Leopardi, Giacomo, *Cugetări*, Casa Cărții de Știință, Cluj, 2002.
- Lessing, G.E., *Laocoon*, Editura Univers, București, 1971.
- Lichtenberg, Georg Christoph, *Aforisme. Eseuri*, Editura Univers, București, 1970.
- Liiceanu, Gabriel, *Ușa interzisă*, ed. a 2-a, Editura Humanitas, București, 2003; *Declarație de iubire*, Editura Humanitas, București, 2001.
- Lucrețiu, *Poemul naturii*, Editura Științifică, București, 1965.
- Mahābhārata*, trad. A.E. Baconski, Editura pentru Literatură Universală, București, 1964.
- Mandaj, Doina, *Înțelepciune și destin. Proverbe, maxime, cugetări, dictoane latinești*, Editura Mașina de Scris, București, 2002.
- Marc, Aureliu, *Cugetări asupra vieții*, Editura Fundației I.V. Socec, București; *Către sine însuși*, Editura Vestala, București, 1999.
- Maurois, André, *Memorii*, Editura Univers, București, 1976.
- Maxime și cugetări. Gînduri care vrăjesc...*, Editura Epigraf, Chișinău, 2004.
- Maxime, sentințe și aforisme din Egiptul Antic*, Editura Albatros, București, 1975.
- McGraw, Phillip C., *În căutarea sinelui*, Editura Curtea Veche, București, 2003.
- Miere și fiere. Cugetări, aforisme, paradoxuri*, Editura Albatros, București, 1982.
- Mircea Eliade în conștiința contemporanilor săi din exil*, Editura Criterion, București, 1994.
- Montaigne, Michel de, *Aforisme*, Editura Albatros, București, 1977.

- Montesquieu, Ch. de, *Scrisori persane. Caiete*, Editura Minerva, București, 1970.
- Munteanu, F., și Munteanu, L.-G., *Mică enciclopedie a gândirii europene în expresie latină*, ed. a 2-a, Grupul editorial „Litera”, Chișinău, 2005.
- Nistor, Mihai, *Fenomenologia sacralului*, Editura Cantes, Iași, 1999.
- Noica, Constantin, *Cartea de înțelepciune*, Editura Humanitas, București, 1993; *Eseuri de duminică*, Editura Humanitas, București, 1992.
- Noica, Rafail, *Cultura duhului*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2002.
- Ortega y Gasset, José, *Studii despre iubire*, Editura Humanitas, București, 1996.
- Oxenstiern, Johan, *Cugetări*, Editura Vestala, București, 2002.
- Paler, Octavian, *Don Quijote în Est*, Editura Albatros, București, 1994.
- Pañcatantra (*Culegere indiană de povești*), Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Pañcatantra, trad. Teofil Simenschy, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Papini, Giovanni, *Un om sfârșit*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.
- Pascal, Blaise, *Cugetări*, Editura Științifică, București, 1992.
- Paschia, Gheorghe, *Dicționar al bunei-cuviințe*, Editura Albatros, București, 1973.
- Pavelcu, Vasile, *Din viața sentimentelor*, Editura Enciclopedică, București, 1969; *Invitație la cunoașterea de sine*, Editura Științifică, București, 1970.
- Pavese, Cesare, *Meseria de a trăi*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967.
- Pleşu, Andrei, *Minima moralia*, Editura Cartea Românească, București, 1988; *Despre îngeri*, Editura Humanitas, București, 2003.
- Popovici, Aurel, *Proverbe înțelepte. Maxime și reflecțiuni din literatura universală*, Editura Minerva, București, 1990.
- Ralea, Mihai, *Explicarea omului*, Editura Minerva, București, 1970.
- Reflecții și maxime, vol. I-II, Editura Științifică și Politică, București, 1989.
- Ribot, Th., *Logica sentimentelor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- Rimniceanu, Radu, *Colocviul înțelepților*, Editura Emia, Deva, 2003.
- Rousseau, J.-J., *Confesiuni*, Editura pentru Literatură, București, 1969.
- Rudică, Tiberiu, *Psihologie umană și paradoxuri ale existenței*, Editura Polirom, Iași, 2006.
- Saadi, *Golestan (Grădina florilor)*, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1959.
- Sadoveanu, Mihai, *Carte de înțelepciune*, Editura Albatros, București, 1974.
- Saeed, Ahmed, *Înțelepciunea prin sufisme*, Editura Emia, Deva, 2004.
- Saint-Exupéry, Antoine de, *Gînduri*, Editura Albatros, București, 1985.
- Schopenhauer, Arthur, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, ed. a 4-a, trad. Titu Maiorescu, Editura Librăriei Socec, București, 1902.
- Seneca, Lucius Annaeus, *Scrisori către Lucilius*, Editura Științifică, București, 1967; *Scrieri filosofice*, Editura Minerva, București, 1981.
- Shakespeare, W., *Aforisme și cugetări*, Editura Albatros, București, 1975.
- Shaw, George Bernard, *Aforisme, paradoxuri, cugetări*, Editura Albatros, București, 1983.
- Simenschy, Teofil, *Un dicționar al înțelepciunii*, vol. I-III, Editura Junimea, Iași, 1970.
- Spicuri din înțelepciunea spaniolă, Editura Albatros, București, 1976.
- Spinoza, Baruch, *Etica*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Stăniloae, Dumitru, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, Editura Omniscope, Craiova, 1993.
- Steinhardt, N., *Jurnalul fericirii*, Editura Dacia, Cluj, 1999.
- Stendhal, *Despre dragoste*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968.
- Syrus, Publilius, *Maxime*, Editura Saeculum I.O., București, 2003.
- Tagore, Rabindranath, *Grădinarul*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1961.
- Thibaudet, Albert, *Reflecții*, vol. I-II, Editura Univers, București, 1973.
- Titu Maiorescu, *Cugetări și aforisme*, Editura Albatros, București, 1986.
- Titulescu, Nicolae, *Reflecții*, Editura Albatros, București, 1985.
- Tolstoi, Lev N., *Despre Dumnezeu și om. Din jurnalul ultimilor ani 1907-1910*, Editura Humanitas, București, 2005.

- Trei secole de paradox*, Editura Albatros, București, 1983.
- Unamuno, Miguel de, *Viața lui Don Quijote și Sancho*, Editura Humanitas, București, 2004.
- Vauvenargues, Luc de, *Maxime și reflecții*, Editura Minerva, București, 1973.
- Vianu, Tudor, *Dicționar de maxime comentat*, Editura Științifică, București, 1962.
- Voiculescu, Vasile, *Gînduri albe*, Editura Cartea Românească, București, 1986.
- Voltaire, *Maxime și cugetări*, Editura Albatros, București, 1974.
- Vulturar, Emilia, și Coman, Toader, *Din cele mai frumoase maxime ale lumii*, Editura Dram Art XXI, Iași, 2004.
- Zărnescu, Constantin, *Aforisme și textele lui Brâncuși*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1930.
- Zlate, Mielu, *Eul și personalitatea*, Editura Trei, București, 2002.

Psihologie aplicată

au apărut:

Vasile Pavelcu – *Elogiul prostiei*

Adrian Neculau – *Memoria pierdută. Eseuri de psihosociologia schimbării*

Adrian Neculau, Gilles Ferréol (coord.) – *Aspecte psihosociale ale sărăciei*

Camelia Beciu – *Politica discursivă. Practici politice într-o campanie electorală*

Jean Claude Rouchy – *Grupul – spațiu analitic. Observație și teorie*

Adrian Neculau (coord.) – *Noi și Europa*

Aurora Liiceanu – *Rănile memoriei. Nucșoara și rezistența din munți*

Luminița Mihaela Iacob – *Etnopsihologie și imagologie*

Gilles Ferréol, Adrian Neculau – *Violența. Aspecte psihosociale*

Doina Usaci – *Imunodeficiența psihoafectivă și comportamentală în raport cu HIV/SIDA*

Tiberiu Rudică, Daniela Costea – *Psihologia omului în proverbe.*

Peste 700 de proverbe comentate

Adrian Neculau (coord.) – *Viața cotidiană în comunism*

Tiberiu Rudică – *Psihologie umană și paradoxuri ale existenței*

Tiberiu Rudică – *Psihologia frustrației*

Tiberiu Rudică – *Aforismele din perspectivă psihologică*

For a full and complete list of the names of the members of the Society, please refer to the "List of Members" in the "Annals of the Society" for the year 1900. The names of the members are arranged in alphabetical order, and the names of the members who have died are marked with a cross.

The names of the members who have died are as follows:

1. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

2. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

3. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

4. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

5. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

6. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

7. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

8. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

9. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

10. Mr. J. H. Smith, F.R.S., died on the 10th of January, 1900.

Psychologie appliquée

de l'École

Le but de l'École est de former des psychologues appliqués à l'étude des phénomènes psychologiques. Les élèves de l'École sont admis sur la base de leur baccalauréat. Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

Les études sont divisées en deux parties : la première partie est consacrée à l'étude des principes généraux de la psychologie, et la seconde partie est consacrée à l'étude des applications de la psychologie à la médecine, à l'éducation, à la législation, etc.

www.polirom.ro

Redactor: Ioana Avădănei

Coperta: Carmen Parii

Tehnoredactor: Constantin Mihăescu

Bun de tipar: mai 2008, Apărut: 2008

Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266, 700506, Iași

Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;

(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro

B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33; O.P. 37 •

P.O. Box 1-728, 030174, București;

Tel.: (021) 313.89.78, E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.

str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București

Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: office@luminatipo.com

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2987/0

Tiberiu Rudică

AFORISMELE DIN PERSPECTIVĂ PSIHOLOGICĂ

Trecute prin filtrul psihologiei, aforismele unor bine-cunoscuți literați, filosofi sau teologi ne pot dezvălui semnificații ce ne captivează imediat prin ineditul lor. Autorul le grupează tematic în mai multe secțiuni, care reflectă dimensiunile personalității – intelectuală, afectivă, morală, estetică, socială sau religioasă. A doua parte conține reflecții ale autorului, interpretările originale și pline de finețe ale psihologului îmbinându-se cu îndemnul pedagogului de a ne alege modele morale autentice în viață.

Spirit critic, obiectiv – apreciere și autoapreciere subiectivă • Dimensiunea imaginativă și creativă a psihicului – rigiditate, rutină, stereotip • Fascinația paradoxurilor • Puterea deprinderilor și a obișnuințelor • Arta de a trăi, de a reuși în viață • Suferința – factor de remodelare spirituală • Păcat, pedeapsă și iertare • Paranoia (sau maladiile autoestimării) • Vârstele omului și înțelepciunea • Persoana și universul valorilor spirituale • Arta conversației; valoarea cuvântului • Psihologie feminină – psihologie masculină

